T. C.

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER

(SİYASAL)

ANABİLİM DALI

DOKTORA PROGRAMI

ONTOLOJİK GÜVENLİK TEORİSİ ÇERÇEVESİNDE TÜRKİYE'NİN II. DÜNYA SAVAŞI POLİTİKASI

Okan Gülbak

2502180641

TEZ DANIŞMANI:

Dr. Öğr. Üyesi İlker Aktükün

İSTANBUL -2024

ÖZ

ONTOLOJİK GÜVENLİK TEORİSİ ÇERÇEVESİNDE TÜRKİYE'NİN II. DÜNYA SAVAŞI POLİTİKASI

OKAN GÜLBAK

Uluslararası İlişkiler yazınında, savaş, güvenlik ve dış politika çalışmaları; güvenliği, fiziksel güvenlik boyutuyla açıklayan ve sorgulayan rasyonel seçim yaklaşımı ve uluslararası ortamı dinamik ve değişken yapısına vurgu yapan inşacılık yaklaşımı ile alınmaktadır. İlk yöntem güvenliği fiziksel alanla sınırlandırıp güvenliği ulaşılması gereken bir durum; güvenlikle ilgili diğer kavramları da sabit şekillerde tanımlamaktadır. İkinci yönteme göreyse, güvenlik durumsal bir mefhum değil; yaşayan, süregelen ve inşa edilen bir süreç olarak ifade edilmektedir. Dolayısıyla güvenlikle ilgili kavramlar sosyal ve inşa halinde olan dinamik kavramlar olarak tanımlanmaktadır. Örneğin, savaş ve barış kavramlar yalnızca sabit durumlar değil, aynı zamanda aktörlerin benimsediği ve süreç içerisinde inşa ettiği kimliklerdir. Dolayısıyla savaşçı ve barışçıl gibi kimlikler, aktörlerin çıkarlarını ve bu çıkarlar da eylemlerini belirlediğinden, güvenlik mefhumunu aktörlerin sosyal olarak inşa ettiği çıkar ve kimliklere göre belirlenmesini savunmaktadır. Dinamik olan bir uluslararası ortamda güvenliğe yön veren etmenlerin hayatta kalma ve beka sağlama gibi yalnızca sonuca yönelik hareket etmeyle açıklamanın yetersiz kalacağından hareketle ikinci yöntemi benimseyen bu çalışma, II. Dünya Savaşı'na giden süreçte ve savaş döneminde, mağlup olarak çözülen Osmanlı İmparatorluğu'nun ardından kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin ontolojik güvenlik arayışını, galip statüsünü hangi koşullarla sağladığını ve ne şekille sürdürdüğünü süreç odaklı bir perspektifle açıklamayı hedeflemektedir.

Söz konusu çerçevede, süreç analizi yöntemiyle, Osmanlı İmparatorluğu'nun ardından kurulan Yeni Türkiye'nin ontolojik güvenlik arayışı, tesisi ve devamlılığı

1920-1945 yılları arasında gerçekleştirilen eylem ve söylemlerin takibi gerçekleştirilmiş ve nitel olarak incelenmiştir. Ontolojik Güvenlik Teorisi çerçevesinin biyografik anlatı, rutinler ve düşünümsellik kavramlarından hareketle, bahse konu olan süreç, Türkiye Cumhuriyeti kuruluşundan 1930'lara kadar olan dönemde ontolojik güvenlik arayışına odaklanmıştır. Ardından kuruluşunun onuncu yılı olan 1933'ten savaş başlangıcına kadarki süreçte ontolojik güvenliğin tesisini ele almıştır. Son olarak da savaşın başladığı 1939'dan bitişine kadarki süreç, ontolojik güvenliğin devamlılığı şeklinde nitelendirilerek İkinci Dünya Savaşındaki politikaların, yeni bir varlık olarak doğan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin varoluşsal devamlılık sağlamaya yönündeki kurucu politikasının uzantıları olduğu önermektedir. Bu bağlamda çalışma, Türkiye'nin Millî Mücadele ve Lozan Anlaşmasıyla başlatılan statü arayışında Yeni Türkiye biyografik anlatısıyla anlamlı bir çerçeve oluşturduğu, ontolojik güvenliğinin tesisini destekleyecek ve teritoryal belirlenimi sağlayacak diplomatik faaliyetlerde ve anlaşmalarda bulunup, bunu dış politik davranışı olarak rutinleşen pratiklere dönüştürdüğü ve böylelikle uluslararası sahada karşılaşılan belirsizliklerin üstesinden gelindiği sonucuna ulaşmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ontolojik Güvenlik, İkinci Dünya Savaşı, Jeopolitik Düşünümsellik, Biyografik Anlatı, Rutin.

ABSTRACT

TURKEY'S SECOND WORLD WAR POLICY WITHIN THE SCOPE OF ONTOLOGICAL SECURITY THEORY

OKAN GÜLBAK

In International Relations literature, the study of war, security and foreign policy is informed by the rational choice approach, which explains and questions security in terms of physical security, and the constructionist approach, which emphasizes the dynamic and changing nature of the international environment. While the first approach limits security to the physical domain, the second approach argues that the notion of security should be determined according to the socially constructed interests and identities of states, since identities such as warrior and pacifist determine the interests of states and these interests determine their actions. Adopting the second method, this study aims to explain how the Republic of Turkey, which was established after the dissolution of the defeated Ottoman Empire in the period leading up to and during World War II, sought ontological security and the conditions under which it achieved its victor status.

To this end, the search for establishment and continuity of ontological security of New Turkey, which was established in the aftermath of the Ottoman Empire, is analyzed qualitatively by following the actions and discourses between 1920 and 1945 through process analysis. Based on the concepts of biographical narrative, routine and reflexivity of the Ontological Security framework, the process in question is analyzed in three different phases: The search for ontological security from the foundation of the Republic of Turkey until the 1930s, the establishment of ontological security from 1933 to the beginning of the war, and the continuity of ontological security from the beginning of the war in 1939 to its end. In this context, the study concludes that Turkey created a meaningful framework with the New Turkey biographical narrative in the quest for status initiated by the National Struggle and the Treaty of Lausanne, engaged in diplomatic activities and agreements that would support the establishment of ontological security and ensure territorial determination, and transformed this into

routine practices as foreign policy behavior to overcome all the uncertainties encountered in the international arena.

Keywords: Ontological Security, Second World War, Geopolitical Reflexivity, Biographical Narrative, Routine.

ÖNSÖZ

Bu çalışma dış politika ve güvenlik çalışmalarına geleneksel bakışların dışında alternatif perspektiflerle bakılması gerekliliğin bir örneğidir. İnsanlar gibi devletlerin de yaşayan, büyüyen ve olgunlaşarak kendilerini inşa eden varlıklar olduğunu iddia etme çabasının bir göstergesidir. İnsanlar gibi devletlerin de bedensel iyi oluş kadar, psikolojik iyi oluşlarını sağlamaya çalıştıklarını; ancak pek azının bu iyi oluşu gerçekleştirebildiğini konu edinmektedir. İnsanlar gibi devletlerin de özellikle zor zamanlarda, psikolojik iyi oluşlarını koruyabilmelerinin temelinin sağlıklı ve sürdürülebilir alışkanlıklara sahip olmaktan geçtiğini önermektedir.

Türkiye'de hâkim olan Uluslararası İlişkiler literatüründe gelenekselin dışında düşünme gerekliliğini vurgulayan, dış politika ve güvenlik çalışmalarına katkıda bulunan kayda değer sayıda çalışma bulunmaktadır. Ancak Türkiye'nin II. Dünya Savaşı Politikasının pragmatik değil, ontolojik bir güvenlik politikasının sonucu olduğunu öne süren bir çalışma bulunmamaktadır. Dış politika ve güvenliği psikolojik zeminde inceleyen bu çalışmada devletlerin sosyal varlıklar olduğu sahip olduğu benlik, kimlik, biyografik anlatı ve rutinler ile ele alınmış, söz konusu kavramlar çalışmanın belirleyicileri olmuştur.

Uzun erimli bu çalışmanın kavramsal belirleyicilerinin ardından kişisel belirleyicilerine de müteşekkirim. Çalışmadaki olumlu katkılar onlara, olumsuzluklar bana aittir. Rutinleri ve rutinleşmeyi istikrarın gereği olduğu önerisini benimle paylaşarak ontolojik güvenlik teorileri hakkında ufkumu açan ve çalışmama direk ve dolaylı katkıları olan Brent J. Steele ve Bahar Rumelili'ye minnettar olduğumu belirtmek isterim. Siyasi Tarih ve Uygarlık Tarihi alanında engin bilgisi ve lezzetli tarih anlatımı hususunda iştahımı açan ve yol göstericiliğiyle daima yanımda olan, ilgisi ve desteğini eksik etmeyen danışmanım İlker Aktükün'e ne kadar teşekkür etsem az. Tavsiye ve yönlendirmeleriyle çalışmamda katkıları olan Sinan Yıldırmaz'a, titizlikle çalışmam inceleyip tavsiyelerde bulunan Bahadır Kaynak ve Özgün Erler'e şükran duyuyorum. Önce arkadaşım ve sonra meslektaşım olarak jürimde yer alan Uğur Yasin Asal'a şükranlarımı sunmak isterim.

Diğer önemli teşekkürü doktora öğrenim sürecim boyunca bana yarenlik eden, yoldaşlık eden ve desteklerini esirgemeyen Ayşenur Yılmaz'a etmek isterim. Hem öğrenci hem de hocalık olma arafında bana katlanan ve en büyük destekçilerimden olan önce öğrencim sonra meslektaşım olan Dilara Şensivas'a minnettarım. İlgiyle, sabırla, enerjiyle çalışmamı takip eden, beni her daim dinleyen ve yanımda olan, zorlandığım zamanlarda en büyük motivasyon kaynaklarımdan olan, neşe ve umudu hiçbir zaman kaybetmemiz gerektiğini hatırlatan kıymetli talebem Tuğce Kaba'ya teşekkür ederim.

Akademik yaşamım boyunca verdikleri entelektüel ve duygusal destekler için arkadaşlarım ve meslektaşlarım Ersin İçöz ve Tuncer Beyribey'e çok teşekkür ederim. Son teşekkürü de hayatın bu aşamasına kadar yaşanan zorluklar sebebiyle türlü çekilmezliklerime katlanan, tüm kahrıma göğüs geren, disiplin, özveri ve çalışkanlığıyla örnek olan, zorlu hayat mücadelesinde yılmadan usanmadan desteklerini esirgemeyen, yaşam yoldaşlığı yapan Gizem Mutlu'ya etmek isterim.

Okan GÜLBAK

İstanbul, 2024

İÇİNDEKİLER

ÖZ ii
ABSTRACT iii
ÖN SÖZ iv
TABLOLAR LİSTESİ v
KISALTMALAR LİSTESİ vi
GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM
KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Güvenliği Tanımlamak ve Ontolojik Güvenlik 11
1.2. Ontolojik Güvenlik Teorileri 19
1.3. Ontolojik Güvenlik Arayışı ve Tesisi 22
1.4. Ontolojik Güvenlik ve Biyografik Anlatı 26
1.5. Ontolojik Güvenlik ve Rutinler 33

İKİNCİ BÖLÜM
KURULUŞUNDAN İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NA YENİ TÜRKİYE'NİN ONTOLOJİK GÜVENLİĞİ (1920-1938)

2.1. Ontolojik Güvenlik Arayışı: Çözülen İmparatorluk'tan Türkiye Cumhuriyeti'ne (19.yy'den 20.yy'ye) 41
2.1.1. İmparatorluğun Bıraktığı Ontolojik Güvensizlik Mirası 43
2.1.2. Cumhuriyetin Ontolojik Güvenlik Arayışı 48
2.2. Kapsayıcı bir Biyografik Anlatı: Yeni Türkiye (1920-1923) 54
2.2.1. Kurucu Bir Anlatı Olarak Millî Mücadele: Zihniyet Değişikliği 59
2.2.2. Kurucu Bir Anlatı Olarak Lozan 65
2.3. Dış Politikayı Kurmak (1923-1933) 68

2.3.1. İstisnai Önem Verilen Öteki: Sovyet Rusya ile İlişkiler 77
2.3.2. Önem Verilen Diğerleri: Fransa ve İngiltere ile İlişkiler 84
2.3.3. Belirsizlik Kaynağı İtalya ile İlişkiler 90
2.4. Yeni Türkiye'nin Rutinleşme Pratikleri (1933-1938) 94
2.4.1. Anlatının Rutinleşmesi (İç Yapı: Toplumsal ve Ekonomik Düzen) 100
2.4.2. Rutinleşme Yoluyla Belirsizliklerin Azaltılması 108
2.4.2.1. Balkanlar Bölgesi: Balkan Paktı 112
2.4.2.2. Boğazlar Bölgesi: Montrö Sözleşmesi 114
2.4.2.3. Akdeniz Bölgesi: Sadabat Paktı ve Nyon Konferansı 120

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA YENİ TÜRKİYE'NİN ONTOLOJİK GÜVENLİĞİ (1939-1945)

3.1. Biyografik Anlatının Devamlılığı (İç Yapı: Toplumsal ve Ekonomik Düzen) 132
3.1.1. Uluslararası Belirsizlikler ve Jeopolitik Düşünümsellik 133
3.1.2. Rutinler ve Kritik Eşikler 136
3.1.2.1. Rutinler, Kritik Eşikler ve Balkanlar 140
3.1.3. Rutinler ve Maddi Kapasite 145
3.1.3.1. Milli Korunma Kanunu 147
3.1.3.2. Varlık Vergisi 148
3.2. Dış Politikayı Korumak (1939-1941) 149
3.2.1. İstisnai Önem Verilen Öteki: Sovyet Rusya ile İlişkiler 151
3.2.2. Önem Verilen Diğerleri: Fransa ve İngiltere ile İlişkiler 156
3.3.Dış Politikayı Korumak: Rutinlerin Devamlılığı (1941-1943) …… 173
3.4. Savaşın Sonuna Doğru Dış Politikayı Korumak: Rutinlerin Devamlılığı (1943-1945) 188
3.4.1 Kasablanca Konferansı .....……..... 189
3.4.2 Adana (Yenice) Konferansı .....…….... 191
3.4.3 Quebec ve Moskova Konferansı ……..…….... 193

3.4.3 I. Kahire Konferansı 193
3.4.4 Tahran Konferansı 194
3.4.5 II. Kahire Konferansı 195
3.4.6 Yalta Konferansı 198

SONUÇ 201
KAYNAKÇA 206
EKLER 215
ÖZGEÇMİŞ 219

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1 : Geleneksel güvenlik ve ontolojik güvenlik karşılaştırması ……..... 14
Tablo 2 : 1920-1938 Türkiye'nin varlık tesisinde önemli olan anlaşmalar …….. 41
Tablo 3 : 1939-1945 Türkiye'nin varlığının devamlılığında önemli olan anlaşmalar
……..……...…….…… 131

KISALTMALAR LİSTESİ

I. DS	**:** I. Dünya Savaşı
II. DS	**:** II. Dünya Savaşı
Bkz	**:** Bakınız
BM	**:** Birleşmiş Milletler
DB	**:** Dışişleri Bakanı
OG	**:** Ontolojik Güvenlik
OGT	**:** Ontolojik Güvenlik Teorileri
MC	**:** Milletler Cemiyeti
SSCB	: Sosyalist Sovyetler Cumhuriyet Birliği
TDP	: Türk Dış Politikası
Uİ	**:** Uluslararası İlişkiler

ONTOLOJİK GÜVENLİK TEORİSİ ÇERÇEVESİNDE TÜRKİYE'NİN II. DÜNYA SAVAŞI POLİTİKASI

GİRİŞ

Kapsam

Uluslararası İlişkiler (Uİ) yazınında, savaş, güvenlik ve dış politika çalışmaları başat olarak iki yöntemle ele alınmaktadır. Bunlardan ilki ve ağırlıklı olanı 'açıklayıcı' ve 'analiz edici' yöntem olarak adlandırabileceğimiz rasyonel seçim yaklaşımı, güvenliği fiziksel güvenlik boyutuyla açıklamakta ve sorgulamaktadır. Başat Uİ teorisi olan realizm ve önde gelen realist yazarlara göre güvenlik; üst bir otoritenin olmadığı anarşik bir düzenin hâkim olduğu uluslararası sahada fiziksel olarak hayatta kalma ve bekalarını sağlama motivasyonu olarak tanımlanmaktadır (Waltz, 2015). Anarşik bir kimliğin hâkim olduğu uluslararası alanda, devletlere düşen dış politikalarını güvenliklerini sağlayacak şekilde sevk ve idare etmektir. Başka bir ifadeyle, devletlerin önceliği anarşik bir dünyada bekalarını sürdürebilmek olduğundan, diğer eylem ve politikalar fiziksel güvenliği sağlayarak bu amaca hizmet edebilmek için düzenlenmelidir (Mearsheimer, 2001).

İkinci yöntem ise 'anlamaya' ve 'anlamlandırmaya' çalışan yöntem olarak nitelendirilebileceğimiz Uİ'nin sosyal teorisi olarak adlandırılan sosyal inşacılık yaklaşımıdır. İlk yöntem güvenliği fiziksel alanla sınırlandırırken; sosyal inşacılık, realizmin sabit durum olarak tanımladığı uluslararası ortamı dinamik ve değişken yapısına vurgu yaparak tanımlamaktadır (Wendt, 1999). Dinamik olan bir uluslararası ortam da güvenliğe yön veren etmenlerin hayatta kalma ve beka sağlama gibi sonuca yönelik hareket etmeyle açıklamanın eksik olacağını öne sürmekte; sonuçlar kadar süreçlere de önem verilmesi gerekliliğini vurgulamaktadır. Uluslararası alanın yapısallığını ve anarşik bir tanımlamayla ifade edilmesini sorgulamadan kabul etmek yerine; devletlerin eylem ve faaliyetleriyle de bu alanın tanımlanabileceğini öne sürmektedir (Wendt, 2012). Eylemler ve faaliyetler devletlerin kimliğini oluşturmaktadır. Devletlerin de sahip olduğu savaşçı ve barışçıl gibi kimlikler,

devletlerin çıkarlarını oluşturmaktadır (Wendt, 1992). Devletin çıkarları da eylemlerini belirlediğinden; güvenlik mefhumunun yegâne karşılığı fiziksel güvenlik değil; devletlerin sosyal olarak inşa ettiği çıkar ve kimliklere göre belirlenmektedir. Dolayısıyla devletlerin uluslararası sahada güvenlik davranışlarını belirleyen uluslararası alanın yapısal kimliği kadar, bu kimliklere nasıl ve ne şekilde sahip oldukları faillik süreçlerini de takip etmektir.

Açıklayıcı-analiz etme iddiası olan realizm de devletlerin kimlikleri olduğunu kabul etmektedir. Bununla beraber kimlik, tıpkı uluslararası ortamın sabit ve değişmez bir şekilde tanımlandığı gibi, devletler için de ulusal çıkarını korumak ve bu çıkarı maksimize etmeyi tanımlama adına çıkarcı olarak tek bir tanımla ifade edilmektedir (Waltz, 2015). Devletlerin çıkarcı kimlikleri sorgulanmaz bir ön-kabulle anarşik ortamdan yani 'dışarıdan' tanımlanmaktadır. Öte yandan, anlamayı-yorumlamayı baz alan sosyal inşacılık yaklaşımı, tek bir kimlik tanımı yapmaktan kaçınmaktadır. Uluslararası ortamda bekasını sağlamaya çalışan her bir ulus-devletin kendi özgül kimliği ve müteakip kendine özgü çıkarları olacağını iddia etmektedir (Buzan, 2015; Campbell, 1992; Wendt, 2012). Devletlerin uluslararası ortamdaki kimlikleri, realizmin ön kabulünde belirtildiği gibi yalnızca dışarıdaki sabit ve değişmez ortamın gerektiği statik bir tutumla değil hem dışarısı olan uluslararası ortamdan hem de 'içeriden' toplumsal güç ilişkileriyle dinamik bir süreçle oluştuğunu öne sürmektedir.

Sosyal inşacılık yaklaşımının dinamik süreç yaklaşımı, devletlerin, kimliklerinin ve güvenlik tanımlamalarında dışarısı kadar içerisinin de önemli olduğunu vurgularken; içerisinin bu kimlik ve güvenlik tanımlamaların hangi tarihsel ve felsefi şartlarda ortaya çıktığı; söylem, bilinç vb. fiziksel olmayan faktörlerin de anlaşılması gerektiğini öne sürmektedir. Bu minvalde güvenlik, yalnızca fiziksel varlığı sağlama ve bekayı sağlamakla ilgili değil; aynı zamanda hem bireysel hem de ulus-devlet düzeyinde soyut ögelerle de ilgili ve ilintili olan bir mefhum olarak tanımlanmaktadır.

Güvenlik kavramının, statik yerine dinamik bir şekilde tanımlaması sosyal inşacılık yaklaşımıyla birlikte Uİ yazınına kazandırılmıştır (Hopf, 1998; Kantzenstein, 1996; Waever, 1993). Güvenlik çalışmaları, Kopenhag, Welsh ve Paris gibi çeşitli

güvenlik ekollerini üretmiş, güvenlik analizi ve güvenlik çalışmaları zenginleşerek çeşitlenmiştir. Bu çeşitlilik içinde güvenlik ve kimlik ilişkisi birbiriyle ilişkili olduğu vurgusu göze çarparken; ontolojik güvenlik teorisi de bu genel tanımı biraz daha derinleştirmiş ve netleştirmiştir. Buna göre, ontolojik güvenlik, güvenliği sosyal olma özelliğiyle birlikte evirilebilir, değişebilir ve en önemlisi sürdürülebilir bir mefhum olarak tanımlamakta ve bu noktada kimliğe ve benlik olarak tanımlanan öz-kimliğe, güvenlikle özdeş bir mana yüklemektedir. Kimlik ve benliğin devamlılığı sağlamak, varlığın devamlılığı için elzem öneme sahiptir. Kısaca ifadesiyle, ontolojik güvenlik "kimliğin ve benliğin istikrarlı bir şekilde sürdürülmesiyle" de ilişkilidir (Steele, 2008).

Sosyal inşacılığın temel kavramlarına yaslanarak güvenlik çalışmalarında 1990'lı yıllar içerisinde 'Rönesans' etkisi yaratacak çeşitlilik ve değişiklik yaşanmıştır (Walt, 1991). Geleneksel güvenlik kavramını merkeze alan güvenlik çalışmaları, alternatif ve eleştirel bakış açılarıyla güvenliği ulaşılması gereken hedef olarak kavramsallaştırmaktan öteye geçip; varlık felsefesi ve varoluşsal psikolojiyi takip ederek süreç odaklı kavramsallaştırılması gerekliliği önermiştir. Alternatif ve eleştirel güvenlik çalışmalarının içerisinden doğan ontolojik güvenlik yaklaşımı, soğuk savaş sonrası dönemde artan kimlik çalışmalarının güvenlik alanına bir yansıması şeklinde görülmüştür. Örneğin, ontolojik güvenlik alanında, ontolojik güvenlik alanında literatürü en çok etkileyen ve en çok alıntı yapılan yazarlar, Steele (2005; 2008) ve Mitzen (2006a; 2006b) ontolojik güvenliği büyük ölçüde kimliğin güvenliğiyle ilişkilendirmekte ve sosyal inşacılık yaklaşımındaki olağan kimlik-çıkar-eylem sistematiğini takip etmiştir. Bu bağlamda kimlik, aktöre istikrarlı bir bilişsel çevre içinde belirsizliği aşma imkânı sağladığından aktör tarafından güven altına alınması gereken bir unsur olarak değerlendirilmektedir (Mitzen, 2006b). Böylece bir aktör, kim olduğu ile ilgili istikrarlı bir kimliği olan sosyal bir fail olma fırsatına sahip olmaktadır. Bu nedenle ontolojik güvenlik fiziksel güvenlikten ziyade, kimliğin güvence altına alınması mekanizmasının ardındaki itici güç olarak görülmektedir (Mitzen, 2006).

Kimlik ontolojik güvenlik için hayati öneme sahip olsa da ontolojik güvenliği tek başına salt kimliğe bağlamanın indirgemeci bir açıklayıcı model olduğu yönünde

eleştiriye tabii tutulmuştur (Krickel-Choi, 2022). Çünkü ontolojik güvenlik, kimlik de dahil olmak üzere varoluşa ilişkin kapsamlı ve katmanlı bir güvenlik çerçevesidir. Var olma, kaygı, eylemin sistematikliği, kimliğe ilişkin ilgili ve temel biyografik anlatı ve bunların hepsinde sürekli olarak yer alan düşünümsellik (*reflexivity*) en az kimlik kadar ontolojik açıdan önemlidir. Toplumsal hayatı oluşturmaya, şekillendirmeye ve organize etmeye yarayan düşünümsellik modern toplumsal hayat içerisinde eylenen etkinliklerin tasarımsal inşasını oluşturur (Giddens, 2019, s. 28). Kapitalist ekonominin hâkim sürdüğü sanayileşmiş dünyada, yaşamla anlamlı ve istikrarlı bağlar kurmaya çalışan aktörlerin, bu modern dünya içerisinde bir nevi yön bulma arayışıdır. Dolayısıyla aktörün iç dünyasıyla kurduğu etkileşim olan öz-kimliğin/benliğin ve dış dünya ile kurduğu ilişkilerle kimliğin arasındaki uyumda bağlar kurması düşünümsel yeteneklerle oluşmaktadır. Öleceğini bilen ve bunun farkında olan yaratık olan insan, bu sebeple dünyaya geldiği andan itibaren yalnızca fiziksel güvenliğini değil, kendi yüzleştiği psikolojik anlamda da toplumla bir arada yaşadığı sosyoloji bağlamında da düşünümsel yetenekleri ile kendine sürdürebilir, istikrarlı ve anlamlı bir biyografi inşa etmeye çalışır ve bu biyografiyi yaşar. Bu bakımdan ontolojik güvenlik, ölümden önce anlamlı bir yaşam inşa eden kültürel bir etkinlik biçimindeki bir yaşam stratejisi olarak anlaşılan güvenliğin önemli bir boyutudur (Huymans, 1998, s. 235).

Ontolojik güvenlik kavramı ilk olarak klinik psikoloji araştırmalarında bireyin varoluşuna yönelik güven ve güvensizliğini anlamlandırmada kullanılmaya başlanmıştır. Kavramın yaratıcısı Robert David Laing (Laing, 1964) ilk olarak, sürdürmekte olduğu klinik çalışmalarında ontolojik anlamda güvenliği, bireyin "gerçek, yaşayan, bütün ve zamansal anlamda sürekli bir kişi olarak dünya içinde var olduğu hissi" olarak tanımlamıştır (Laing, 1964, s. 42). Bireyin bu hisse sahip olmasının temelinde yatan şey 'devamlılık' ve 'istikrar' vurgusudur. Buna göre, bireyin güven hissiyatında bebekliğinden itibaren diğer insanlarla teması neticesinde oluşturduğu, süre gelen ve devam eden, gerçeklik algısı yatmaktadır. Devamlılık ve süreklilik eylemleri, bireylerde ontolojik olarak güven sağlamanın temelini oluşturmaktadır. Süregelen ve devam eden eylemler alışkanlık haline ve rutine dönüştükçe, varlığını güvene alma hissiyatı yani ontolojik güven hususu pekişmiş olacaktır. Başka bir ifadeyle, bireyin, içine doğduğu bu fiziksel dünyanın kompleks

ve karmaşa içindeki yapısında, varoluşsal yolculuk kaosla baş edebilmek için ötekine güvenle başlar, düşünümsel bir dikkat tarafından sürekli olarak gözetilir ve rutinlerle de pekişmektedir.

Diğer taraftan, bireyin devamlılığını, tavır tutum ve davranışlarının sürekliliğini sekteye uğratan, rutinlerini aksatan davranışlar da hayatın akışı içerisinde meydana gelebilir. Bireyin varoluşsal devamlılığını sekteye uğratacak, belirsizlikler taratacak, ona 'anksiyete', 'endişe' ve tehdit oluşturabilecek durumları ise ontolojik güvensizlik durumunun temeli olarak tanımlanmaktadır (Laing, 1964, s. 40). Ontolojik güvenlik teorisi varoluş yolculuğunu kaygı mekanizmalarıyla sürekli motive etmeyi anlamlandırmaya çalışırken, bir taraftan da oluşturulan rutinlerle bu kaygıların nasıl ve ne şekilde kontrol altına alındığını açıklamaya çalışmaktadır. Oluşturulan rutinler bir taraftan kaygıları kontrol altında tutup, ontolojik olarak güvensizlik yaratacak bir ihtimali azaltıp, güvenlik sağlayacak koşulları yaratırken; aynı zamanda üretilen ve yeniden üretilen biyografik anlatıya da anlam kazandırarak sürekli bir faillik hissiyatı yaratmaktadır Sürekli fail olan birey de modern dünyanın içinde fırlatılmış '*juggernaut*'[1]ın çarkları arasında sürüklenmek yerine (Giddens, 2019), çarklara çomak sokan fail olarak da mevcudiyetini sağlayacaktır (Giddens, 1990). Kendilerine ait toprak parçalarıyla teritoryal belirlenim, denetim ve gözetim kapasiteleriyle egemen kimliklere sahip olan modern devletler bu düşünsel beceri ve kapasiteleriyle de birer 'yapı' dan ziyade 'faile' benzeşirler. Bu sebeple modern yaşamın içerisindeki bireylerin 'kontrolünden çıkmış' dünya içerisinde tutunup süreklilikler yaratarak anlamlı bağlar kurmaya çalışma eğilimi gibi, modern devletler de düşünümsel yetenekleri süreklilikler yaratmaya çalışarak ontolojik güvenliklerini sağlamaya çalışırlar (Giddens, 2019).

Uİ yazınında herhangi bir kavramı farklı analiz düzeylerinde çalışmanın avantajlı ve dezavantajlı yanları olduğuna dair köklü tartışmalar, ilk Uİ kürsünün kuruluşundan bu yana devam etmektedir (Singer, 1961). Ontolojik güvenlik kavramını bu çerçevede kullanmak bizi bu tartışmalardan ari kılmamaktadır. Kavram, bireysel analiz düzeyinde ortaya çıkmış olsa da ontolojik güvenliği devlet düzeyinde ele almak,

[1] Kontrolden çıkmış bir makine olarak imgelenmektedir.

birey ve devlet arasında benzerlik kurulabilmesinin kabul etmekle birlikte; diğer taraftan, devletin bireye benzeyen bir aktör olarak kabul edilmesinin, onun organik anlamda insanın tıpatıp aynısı olmadığını da vurgulamak gerekmektedir. Bu çerçevede bu çalışmada sosyal inşacılık ve OGT literatürüne katkı sunan yazarların Alexander Wendt (Wendt, 2004), Barry Buzan (Buzan, 1983) ve Erik Ringmar (Ringmar, 1996) gibi yazarların, devleti bireyle birebir denk tutan pozisyonları değil, "devleti birey benzeri bir aktör olarak ele alan" J. Brent Steele (Steele, 2008) ve Jennifer Mitzen (Mitzen, 2006) bakış açıları benimsenecektir. Tıpkı başat Uİ teorisi realizmin dünya siyasetinde aktör, süje ya da kişi olarak tanımladığı ulus devlet, bu çalışmada da "antropomorfik", insan benzeri ve insani biçimlerle ilgili nosyonlarla ifade edilecektir (Ringmar, 1996). Her nasıl ki bireyler, eylem ve pratiklerinde, tavır ve davranışlarında "organik" ve "bilinçli" bir aktör olarak hareket ettikleri varsayımıyla kabul ediliyorlarsa (Wendt, 2004, s. 296); benzeri şekilde, "devletler; arzular, inançlar ve niyetlilik gibi insan benzeri nitelikleri meşru bir şekilde atfedebileceğimiz gerçek aktörlerdir" tespitini yapmak hatalı olmayacaktır (Wendt, 2012, s. 248).

Devlet, en temelde yaşam formu işlevi itibariyle bireyle benzeşmektedir. Bireyler, bebek olarak dünyaya fiziksel olarak dünyaya katılmalarını biyolojik olarak gelişimleriyle sürdürürlerken; başlangıç safhalarında içinde bulunduğu koşullara göre daha fazla hareket etmektedirler. Erişkin safhaya doğru ilerleyiş yaşamlarında faillik rolleri artmakta, içlerinde doğdukları onlara verilen dünya içerisindeki koşulları anlamlandırmada rol ve katkıları artmaktadır (Laing, 1964). Devletlerin de içlerindeki koşulları anlamlandırmada bireylerin belleklerine benzer, dinamik bir minvalde evirilen bellekleri bulunmaktadır. İnsanlar, bireysel bir belleğe sahipken; devletler kolektif bir bellek üzerinden biyografik anlatısını inşa etmektedirler. İnsan, bir tehdide maruz kaldığında bedeniyle mücadele ederken; devlet karar alma mekanizmalarına giren aktörlerle tartışarak, fikir alışverişinde ve müzakerelerde bulunarak, diplomatik faaliyetlerde bulunarak, anlaşmalar imzalayarak ve son çözüm olarak da ordusunu kullanarak mücadele etmektedir. İnsan kendisine ait dil ile kendi kendini doğrular ve söylem üretirken; devlet siyasal ve toplumsal elitler vasıtasıyla kendini doğrulamakta ve ifade etmekte kendi söylemini geliştirmektedir. Bu nedenle birey ve devlet, benzerlik temelinde ele alınmalıdır. Birey ve devlet benzerliği, bireyin ontolojik

güvenlik yaklaşımından hareketle, devletin ontolojik güvenliğini anlamlandırma ve açıklama imkânı tanımaktadır.

Ontolojik güvenliğin boyutları olarak sunulan kaygı, rutin ve biyografik anlatı, ontolojik güvenliğin devlet düzeyinde değerlendirildiği birçok çalışmada farklı yollarla ele alınmıştır (Kinnvall & Mitzen, 2016; Rumelili & Adısönmez, 2020; Steele, 2008; Subotic, 2015; Zarakol, 2016). Laing ve Giddens'a göre ontolojik güvenlik, aktörün kendi biyografik anlatısından ürettiği ve ona süreklilik hissi veren kimliğin fiziksel bir tezahüre dönüştürülmesiyle ontolojik güvenlik sağlanır. Aksi takdirde aktör mevcut biyografik anlatısını temsil edemediğini hisseder ve süreklilik duygusunu kaybeder ve bu da aktörün zamanın okunu sürekli takip edememesine neden olabilir. Dolayısıyla bir aktörün fail olabilmesi için hareket edebilmesi gerekmektedir. Bu hareketlilikten oluşan eylem, aktörün kendine benimsediği biyografik anlatımla uyumlu ve etkili bir şekilde yapılmalıdır.

Aktör anlatısına uygun hareketler sergileyebildiğini hissettiği kadar kendisine ve anlatısına güven duymaktadır. Üstelik bu eylemi, kaynaklandığı aktör gibi, diğer kişilerin de etkili bir eylem olarak kabul etmesi gerekmektedir. Ayrıca aktör kendi eylemini üretmeli ve eyleminin kaynağını kendi içinde bulmalıdır. Aksi takdirde ötekinin nesnesi haline geldiğinde bağımsızlığını kaybedecektir. Yani aktör eylemlerde kendi amaçlarını gerçekleştirmek yerine başkalarının aracı olursa bağımsız kimliğini yitirecektir. Bu nedenle bağımsız, etkili ve yetkin bir beden kontrolü, yani; hareket etme yeteneği, aktörün ontolojik güvenliği açısından hayati önem arz etmektedir. Dolayısıyla Giddens ve Laing'in ontolojik güvenlik anlayışında biyografik anlatı ile bu anlatının fiziksel karşılığının koordine edilmesi aktörün ontolojik güvenliği için gerekli bir unsur olarak vurgulanmaktadır.

Amaç ve Plan

Bu doğrultuda bu çalışma, varoluşsal devamlılığını sağlayamayıp mağlup olarak çözülen Osmanlı İmparatorluğu'nun ardından kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin varoluşsal sürecini nasıl başlattığını ele alarak; galip statüsünü hangi koşullarla sağladığına odaklanarak, bunun ontolojik güvenlik arayışını temsil ettiğini önerecektir. Millî Mücadele ve Lozan Anlaşmasıyla başlatılan bu statü arayışına Yeni

Türkiye biyografik anlatısıyla anlamlı bir çerçeve oluşturduğunu önerecektir. Yeni bir devlet varlığının eskisinden farklı niteliklere sahip olarak, varoluşsal sürecini bu niteliklerin diğerleri tarafından tanınması ve tanıtmasıyla başladığını belirtecektir.

1920'ler boyunca Yeni Türkiye ontolojik güvenliğinin tesisi için egemenliği pekiştirecek, teritoryal belirlenimi sağlayacak diplomatik faaliyetlerde ve anlaşmalarda bulunacak; bu hususun dış politik bir davranış olarak alışkanlık haline dönüştüğünü öne sürecektir.

1930'lar boyunca takip edilen dış politik davranışların rutinleşen pratiklere dönüştüğü, uluslararası sahada karşılaşılan tüm belirsizliklerin üstesinden de rutinleşme pratikleriyle geldiği öne sürülecektir. Böylece, Türkiye'nin II. Dünya Savaşı Politikasının ontolojik güvenlik politikası olduğu, savaş esnasında atılan adımların varlığın devamlılığını sağlama adına atıldığı açıklanacaktır. Savaş esnasındaki kriz değerlendirmeleri, ontolojik güvenlik aktörlerince ele alış biçimine de odaklanıp; devlet davranışlarının birey davranışlarıyla gösterdiği paralelliklere dikkat çekilecektir. Böylelikle, hem Yeni Türkiye'yi anlama ve açıklama adına siyasi tarih alanına; hem de dış politika, kimlik ve güvenlik sorgulamalarından hareketle, güvenlik çalışmaları ve Uluslararası İlişkiler disiplinine katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Bundan hareketle bu tezin birinci bölümünde güvenlik kavramı ve ontolojik güvenlik teorisi hem kavramsal düzeyde hem de teorik bir çerçeve olarak açıklanacak, aynı zamanda teorinin yapısını oluşturan ve çalışmaya kavramsal olarak çerçeve sunan alt kavramlara da değinilecektir. İkinci bölüm ontolojik güvensizlikten kurtulup ontolojik güvenlik arayışındaki temel dinamikler olan biyografik anlatı, dış politikayı kurmak ve rutinleşme pratiklerinin tespiti için ayırılmıştır. Üçüncü bölüm ise ontolojik güvenliğin devamlılığı sağlama adına atılan adımların biyografik anlatının devamlılığı, kriz değerlendirmesi ve rutinleşme pratiklerine odaklanarak dış politik davranışların bu dinamiklerle daha açıklayıcı önerisini taşıyacaktır. Sonuç bölümünde ise ontolojik güvenlik teorisinin sınırlarına ulaşmayı hedefleyecek, ele alınacak vakıanın bu teorinin evriminin açıklayıcı mı olacağı yoksa eleştirel mi olacağı konusuna katkı sunmayı amaçlayacaktır.

Bu kapsamda tezin üç temel hipotezi aşağıda belirtildiği şekilde oluşturulmuştur:

1) Çözülen Osmanlı İmparatorluğu'nun varlıksal ve bedensel ehliyetini kaybetmesinin ardından Türkiye Cumhuriyeti, yeni varlık ve bedenini eylemleriyle ve inşa ettiği ilişkilerle oluşturmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun kaybettiği varlık ve bedeni sonucu oluşan, ontolojik güvensizlik hali Türkiye Cumhuriyeti devletinin varoluş sürecine dersler çıkarılması gereken miraslar bırakmıştır. Meydana gelen bu yeni varlık, geçmişten çıkardığı derslerle birlikte, içine doğduğu dünya ile yeni, anlamlı ve sürdürülebilir ilişkiler kurmak için fiziksel kadar varoluşuna, psikolojik iyi oluşuna da sağlamaya özen göstermiştir. Bu minvalde uluslararası sahanın eşit bir üyesi olma arzusunu sürdürmenin, Yeni Türkiye'nin varoluş stratejisini mütemadiyen takip eden başat dış politik davranış biçimi olmuştur.
2) Bir devletin savaş kararı o devletin ontolojik güvensizlikten durumundan kurtulması ya da ontolojik güvenlik durumun devamlılığı ile mi ilişkilendirilmeli yoksa "devletler en temelde bekaları için mi savaşırlar" sorusuna yanıt aranacaktır. Bu noktada İkinci Dünya Savaşı sürecinde devletin davranışları ontolojik güvenliğin devamlılığıyla açıklanacaktır.
3) Üçüncü hipotez ise İkinci Dünya Savaşı sürecindeki davranışların, yalnızca savaş dönemini dikkate alarak değil; kuruluşunu takip eden tarihsel bağlam dikkate alındığında daha anlamlı bir şekilde açıklanacaktır. Savaş boyunca takip edilen politikalar kuruluşunu takip eden süreçte dış politika hâkim olan varoluşsal stratejinin uzantılarıdır. Dolayısıyla hem istikrarlı benliğin devamlılığının hem de beka meselesinin dikkate alındığı bir ontolojik güvenlik sorgulamasının sonucudur. Savaş politikaları ve savaş kararı, beka, geleneksel güvenlik, askeri kapasite ve somut-maddi niteliklerle ilişkilendirilen öğeler kadar; istikrarlı bir benlik, devlet ve toplum kimliği gibi soyut ve maddi olmayan niteliklerin de dikkate alındığını göstermektedir.

Yöntem

Çalışmanın amacı doğrultusunda oluşturulan hipotezlerin takibi süreç analizi yöntemiyle yapılacaktır. Bu bağlamda, Osmanlı İmparatorluğu'nun ardından kurulan

Yeni Türkiye'nin ontolojik güvenlik arayışı, tesisi ve devamlılığı 1920-1945 yılları arasında gerçekleştirilen eylem ve söylemlerin takibi ve nitel söylem analizi yoluyla incelenecektir. Bahse konu olan süreç, ontolojik güvenlik arayışı: Kuruluşundan 1930'lara, ontolojik güvenliğin tesisi: Kuruluşunun onuncu yılı olan 1933'ten savaş başlangıcına, ontolojik güvenliğin devamlılığı ise: savaşın başladığı 1939'dan bitişine kadar üç ayrı fazdaki eylemlerin ve söylemlerin analiziyle oluşacaktır. Eylemler, anlaşmalar gibi devlet tarafından gerçekleştirilen ve somut çıktısı olan olaylar olarak, söylemler ise Ontolojik Güvenlik aktörleri olan dönemin siyasi aktörlerinin açıklamaları olarak tanımlanmıştır (Bknz. Ek 1 ve 2).

Bundan hareketle ikinci bölümde kapsanan ontolojik güvensizlikten ontolojik güvenlik arayışındaki temel dinamikler olan varlık ve beden tespitiyle birlikte tesisi için, 1920-1938 yılları arasında gerçekleşen Türkiye'nin jeopolitik konumunun belirlenmesinde önem teşkil eden olaylara (örn. 1933 itibariyle İsmet İnönü'nün verdiği demeçlerde sıklıkla barışçıl kimliği devlet fikrinin temeli olarak vurgulaması, Ağustos 1934'te İnönü'nün yaptığı bir demekte Türk ve Rus devrimlerinin benzerlikleri ve ortak amaçları üzerine vurgu) ve anlaşmalara (örn. Ocak 1920'de Osmanlı Millet Meclisi'nin, Atatürk tarafından Sivas Kongresi'nde sınırları çizilen Ulusal Ant'ı (Misak-ı Milli) ilan etmesi, Temmuz 1923'de Lozan Anlaşması'nın imzalanarak Türkiye Cumhuriyeti'nin uluslararası alanda tanınmasının başlaması odaklanılmıştır. Benzer şekilde, ontolojik güvenliğin devamlılığını sağlama adına varlıksal ve bedensel devamlılık için atılan adımları kapsayan üçüncü bölümde de 1939-1945 yılları arasında gerçekleşen olaylara kriz değerlendirmesi (örn. Ekim 1940'ta İtalya'nın Yunanistan'a saldırısı, Mart 1941'de Bulgaristan'ın Alman-İtalyan ittifakına katılması) ve anlaşmalara (örn. Ağustos 1939'da Sovyet-Alman Saldırmazlık Paktı, Ekim 1939'da Türkiye-Fransa-İngiltere üçlü ittifak anlaşması) odaklanılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

ONTOLOJİK GÜVENLİK

Dünya savaşları, toplumsal birim olarak ulusların ve siyasal aktörler olarak devletlerin varlıksal koşullarının ve fiziksel bütünlüklerinin değiştiği tarihi dönüm noktalarıdır. Bu dönüm noktalarında şartların değişimine ayak uyduramayan devletler, varlıksal devamlılıklarını sağlayamayıp kimliklerinin ve öz-kimliklerinin (benliklerinin) bölünmesiyle karşılaşabilir ya da bedensel anlamda çözülüp parçalanarak fiziksel yok oluşa gidebilirler. Bu koşulların değişimiyle sağlıkla baş edebilen aktörler ise hem varlıksal devamlılıklarını sağlar hem fiziksel bütünlüklerini pekiştirerek varlıklarını güvence altına alırlar. Böylece ontolojik anlamda güvenliklerini sağlamış olurlar.

Değişimle sağlıklı başa çıkmak, güçlü bir gözlem yeteneğine ve şartlara uyum sağlayacak araçları ve ilişkileri geliştirecek irade gösterecek aktörlerin söylem ve eylemleriyle mümkündür. Aktörlerin eylem ve söylemlerine düşünümsel yeteneklerin eşlik etmesi, geçmiş-bugün ve gelecek arasında anlamlı bağ kurma süreciyle gerçekleşmektedir. Bu süreçleri anlamak ve analiz etmek varlığı oluşturan fiziki/maddi koşullar kadar, aktörlerin bu psikolojik/sosyal koşulları inşa etmesiyle gerçekleşmektedir. Aktörlerin değişen koşullarla nasıl başa çıkılacağının analiz edip varlıklarını süreklilik ve düzenle güvence aldıklarını kavramak için ontolojik işlevsel bir alet/analiz seti olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde teorik çerçeve olarak ontolojik güvenlik yaklaşımı, kavramsal çerçeve olarak ontolojik güvenliğe zemin sağlayan kavramlardan rutinler ve biyografik anlatı alanın öncüllerine referanslarla açıklanacaktır.

1.1. Güvenliği Tanımlamak ve Ontolojik Güvenlik

Uİ yazının başat kavramlarından olan güvenlik, devletlerin ve siyasi karar alıcıların dış politik davranışlarını açıklamak için başvurulan en temel kavramdır. Devletler dış politikalarını güvenliklerini sağlamak için formüle eder; sınırları içerisinde yaşayan insanlara, toplumlarına da güvenlik sağlamayı taahhüt ederler.

Devletin fiziksel bütünlüğünü korumak, kollamak ve varlıksal devamlılıklarını sağlamak için kullanılan yöntem ve araçlar devletlerin kendi güven sistemlerini oluşturmaya çalıştıklarını gösterirken; devletlerin güven sağlama için uluslararası sahada takip ettiği adımlar da devletlerin 'eylemselliğine' ve 'faillik' rollerine işaret etmektedir. Giddens, modern dünyada devletlerin eylemsiliğini şu şekilde açıklamaktadır: "Modern devletler jeopolitik ölçekte koordine politikalar ve planlar izleyen refleksif gözleme sahip sistemlerdir. Aslında onlar modern çağın daha genel bir özelliğinin, yani *organizasyonun* ortaya çıkışının temel bir örneğidir" (Giddens, 2019, s. 30) Başka bir ifadeyle, devletlerin başka devletlerle ve uluslararası sahayla kurduğu ilişki ve organizasyon yalnızca fiziksel güvenlik arayışının sonucu değil; aynı zamanda varoluşun devamlılığını sağlama süreciyle ilişkilidir. Bu minvalde güvenliği ulaşılması gereken bir hedef ya da arzu edilen bir sonuçtan ziyade, 'kontrolümüzden çıkmış' olarak tanımlanan bu modern dünyada varlığın devamlılığına ve istikrarına yönelik bir süreç olarak kavramsallaştırmak gerekmektedir (Bknz Tablo 1).

Güvenlik, özü itibariyle tüm canlıları ilgilendiren varoluşa esas teşkil eden bir kavramdır. Tüm canlılar dünyaya geldikleri andan itibaren, dünya ile kurdukları ilişkilerinde güvenlik arayışındadırlar. Kendilerini güvene almak için tehditlerden uzak olmaya ya da onlarla başa çıkacak araçlar ve yöntemler bulmaya çalışırlar. Bu sebepten ötürü daha donanımlı olmaya ve maddi kapasitelerini artırmaya gayret etmenin, daha fazla güvenlik sağlayacağını öngören bu görüş; tüm canlılar için *a priori* olarak kabul edilmektedir. Bu *a priori* hayat akışı içerisindeki insanlar ve uluslararası sahada hareket eden devletler için de geçerliliğini korumaktadır. Kavramın tarihsel ve felsefi arka planı önünde bulundurulduğunda ilk olarak "güvenliğin tehditlerden ari ve uzak olma hali" şeklinde tanımı bizi karşılamaktadır (Rotschild, 1998). Yazılı olarak ilk defa Cicero ve Seneca'nın metinlerinde karşımıza '*securitas*' kelimesiyle çıkan bu kavram, ilk kullanımında bireyi merkeze almaktadır. Tehditlerden uzak olma halini de "insanın iç huzur sağlama durumuyla" pekiştirmektedir (Ullman, 1983).

Uİ'in gerçekçi teorisi olarak bilinen realizm ise, Thomas Hobbes'un *homo homini lupus* vecizesiyle insan doğasını bencil ve çıkarcı olduğu ön kabulüne dayanarak; insan insanın kurdudur anlayışının devletler arasında geçerli olduğunu varsaymaktadır. Realizmin önde gelen figürlerinden, Kenneth Waltz, devlet

davranışlarının doğası itibariyle insan davranışlarına benzer imajlara sahiplik gösterdiğini vurgulamakta; Hobbes'un insan doğasına yönelik pesimist/kötümser felsefi görüşünün devletler arasında da geçerli olduğunu savunmaktadır (Waltz, 1959; 2001). Buna göre, insanın bencilliği gibi devletler de doğaları gereği bencildir ve huzurlu, emniyetli ve güven içerisinde bulunmanın yegâne yolu kendi çıkarlarını düşünerek hareket etmekten geçmektedir. İnsan doğasında kaçınılmaz olan bu bencillik, bencil insanları bir araya getirdiği bir sosyal yaşamı beraberinde oluşturacaktır. Bencilce davranışların süregeldiği sosyal yaşam kaçınılmaz olarak anarşik bir yapıyı getirdiğinden; anarşik yapıda uyum sağlayan faillere düşen kendi güvenliğini sağlama kapasitesini geliştirmektedir. Anarşik yapı, beraberinde çatışmayı ve savaşı getireceği için insanlar gibi devletler de içinde bulundukları fiziksel ve sosyal çevreye kendi güvenliğini sağlama adına davranış göstermelidir. Dolayısıyla, devletler diğer devletlerle ilişkilerinde, bölgesel ve uluslararası düzeyde doğrudan maddi kapasiteye bağlı olarak askeri ve ekonomik kapasitelerini artırmanın imkân ve kapasitelerini artıracağını belirtmektedir. İmkân ve kapasitesini artan devletlerin de daha fazla güvenlik sağlayacaklarını öne sürmektedir. Maddi kapasitelerini artıran devletler, fiziksel güvenliklerini daha kolay sağlayacaklardır; bu sebepten Uİ disiplininde güvenlik kavramı devletler için, çoğunlukla fiziksel güvenlik sağlama amacı adına, maddi kapasite artırma yoluyla ulaşma şeklinde kavramsallaştırılmıştır.

Devlet davranışlarını insan davranışlarıyla ilişkilendirerek tarihsel olguları açıklama hali, devletlere 'antropomorfik' bir bakış geliştirmemizi sağlamaktadır. Devletler, tıpkı insanlar gibi diğerleriyle geliştirdiği ilişkilerinde yalnızca maddi kapasitelerini artırmaya ve fiziksel güvenliğini sağlamaya çalışmazlar. Bunun yanı sıra, varlıksal olarak da dünya ile anlamlı ve sürdürebilir ilişkiler kurmaya, psikolojik olarak iyi olmaya yani ontolojik anlamda güvende hissetmeye ihtiyaç duyarlar. Güvenliği sadece fiziksel varlığa değil; aynı zamanda, istikrarlı bir varoluş süreci gerektirdiği varsayımına dayandıran ontolojik güvenlik kavramı, ulus-devletlerin neden ve nasıl güvenlik arayışında bulunduğunu rasyonel düşüncenin getirdiği maddi nitelikler üzerinden anlamanın gerçekliğin çok küçük bir boyutunu açıklayıp; büyük bir kısmını göz ardı edeceğini öne sürmektedir. Bununla beraber güvenlik için, devletlerin ve devlet dışı öznelerin, istikrarlı kimlik arayışları ve bu arayışların siyasi

sonuçlarını konu edinerek süreçsel bir analizle boyutun genişlemesi gerekliliği vurgulanmaktadır (Rumelili & Adısönmez, 2020).

Tablo 1. Geleneksel güvenlik ve ontolojik güvenlik karşılaştırması

Geleneksel güvenlik	Ontolojik güvenlik
- **Beka**: Fiziksel bütünlüğün korunması kollanması ve varlıksal devamlılığın sağlanmasını temel alır. - **Varlık Sebebi**: Ulaşılması gereken bir hedef olarak kavramsallaştırılmıştır. - **Maddi Kapasite**: Güvenliğin temininde, bölgesel ve uluslararası düzeyde doğrudan maddi kapasiteye bağlı olarak askeri ve ekonomik kapasiteyi artırmanın imkân ve kapasiteleri doğrudan artıracağı öne sürülür.	- **Varoluşsal İlişki**: Güvenlik arayışının, fiziksel güvenliğe ek olarak, uluslararası sahada kurulan ilişkinin de varoluşun devamlılığını sağlama süreciyle ilişkili olduğunu savunur. - **Varoluş Süreci:** Varlığın devamına ve istikrarına yönelik bir süreç olarak zaman ve mekanı bir arada tutma çabaları kavramsallaştırmak mümkündür. - **İstikrarlı Devlet Kimliği:** Maddi kapasitelerin artırımına ek olarak, varlıksal olarak da dünya ile anlamlı ve sürdürebilir ilişkiler kurmanın istikrarlı bir varoluşu ve dolayısıyla güvenliği sağladığı öne sürülür.

Ontolojik güvenlik kavramı ilk olarak önce psikoloji alanına varoluşçu felsefeden esinlenerek 1960'larda Robert Laing (1961) tarafından; ardından 1980'lerin sonunda modernite çalışmalarıyla sosyal bilimler ve sosyoloji alanına Anthony Giddens (1991) tarafından ve beraberinde 1990'ların sonunda Uİ disiplinine Jef Huymans (1998) tarafından taşınmış ve tanıştırılmıştır (Sarı Ertem & Düzgün, 2021). Giddens, sosyolojik terimlerle ontolojik güvenliği "bireyin doğrudan algısal çevresi içinde olmayanlar da dahil olmak üzere olaylardaki bir süreklilik ve düzen duygusu" olarak tanımlamış (Giddens 1991, s. 243); aktörün içinde bulunduğu çevrenin yapısal durumla birlikte, failin bu yapıyla kurduğu ilişkiye yani eylemselliğine önem atfetmiştir.

Güvenliğin bu minvalde psikoloji ve sosyolojide kavramsallaştırmasını Uİ disiplini de takip etmiş; McSweeney ve Manners da devletlerin güvenliklerini sağlamak için yapıdan ziyade eylemselliğini ve failliğini merkeze alan çalışmalar yapmışladır. Bununla birlikte ontolojik güvenlik kavramı 2000'lerin başında Mitzen ve Kinnvall (Kinnvall, 2006; Kinnvall & Mitzen, 2016; Kinnvall & Mitzen, 2020)

Steele ve Subotic'in çalışmalarıyla birlikte ontolojik güvenlik "bir Uİ teorisi olarak" kavramın geliştirilmesini ve gündemin belirlenmesini sağlayan bilimsel çalışmalar yürütmüşler ve yürütmektedirler (Steele, 2008). Steele (2008) ve Mitzen (2006), uluslararası sistemdeki devletler de dahil olmak üzere tüm aktörlerin, fiziksel güvenliği aramanın yanı sıra, özellikle aktörlerin temel ihtiyaçlarının fiziksel güvenlikten ziyade varlıksal devamlılıklarını sağlayan çevreleriyle kurdukları ilişki olduğunu öne sürerek ontolojik güvenlik aradıklarını ileri sürerler.

Ontolojik Güvenlik içerisindeki fikir çeşitliliği ve farklılıklarla birlikte, önde gelen figürlerinin ortak bakış açısına göre ontolojik güvenlik, bireyler ve devletler için en temel ihtiyaçtır. En temel ihtiyaç olan ontolojik güvenliği sağlamak ise, Giddens'ın da tanımladığı üzere 'istikrarlı bir benlik/öz-kimlik' (*stable sense of Self)* sahibi olmaktan geçmektedir (Berenskötter, 2020).

Bu temel ihtiyacın başını ise (benlik) öz-kimlik ve kimlik kavramı çekmektedir. Kavramsal olarak birbirinden ayrı tutulamayan bu iki kavramı yalın bir şekilde tanımlamak gerekirse: öz-kimlik bizi biz yapan öğelere ilişkindir, benliğimizdir, kendimizi iç dünyamızda anlamlandırdığımız karakteristik özelliklerle açıklanmaktadır (Laing, 1964). Diğer taraftan kimlik ise dış dünya ile kurduğumuz ilişkiyle varoluşumuza temel teşkil etmektedir (Giddens, 2019). Her iki kimlik kavramını da istikrarlı bir şekilde sürdürebilmek, zaman ve mekânsal bütünlüğü güvence altına alarak varlıksal devamlılığı sağlayacaktır. Bu nedenlerden ötürü, ontolojik güvenliği sağlama ihtiyacı, anlamlı ve istikrarlı bir yaşam stratejisidir, dolayısıyla maddi gereksinimlerden daha temel bir ihtiyaçtır.

Ontolojik güvenlik kavramı, kimlik ve güvenlik arasında sıkı bir ilişki olduğunu varsaymaktadır. Kimliğin sürdürebilirliği güvenliği sağlar, güvenliğin sürdürebilmesi de kimliğin istikrarlı bir şekilde devamlılık göstermesiyle ilişkilidir.

Kimliği tarihsel süreç içerisinde kavramsallaştırmak gerekirse, kavramın hem içe, öze yönelik değerlere hem de dışa, dış dünya ile kurduğumuz anlama yönelik değerlere ilişkin bir mefhum olduğu açıklaması bizi karşılamaktadır. Semantik olarak kimlik (*identity*) kelimesi ilk kez, 17.yy'de John Locke tarafından "İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme" (*An Essay Concerning Human Understanding*) isimli eserinde

kimliğin, beden ve varlık (*body and mind*) arasında ilişkinin uyumuyla bedensel deneyimlerle başlayacağını, varlığın da bu deneyimlerle anlamını bularak oluşacağını açıklamıştır.18. yy'de David Hume tarafından "İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme isimli çalışmasında" (*A Treatise of Human Nature)* benlik ve öz (*self*) kavramlarını ifade etmek için kullanılmıştır. İlk kullanımı bireysel düzeyde olan kimlik kavramı takip eden yüzyıllarda toplumsal, ulusal düzeyler başta olmak üzere çeşitli analiz düzeylerinde analiz birimi olarak kullanılmaya başlamış, ancak Locke'un kullandığı istikrarlı bir kimliğin, beden ve varlık arasındaki uyumlu ve sürdürülebilir olmaktan geçtiği saptamasına sadık kalınmıştır (Gleason, 1983).

Sosyal bilimlerde 1950'li yıllarda dolaşıma giren ardından kullanımı ve yoğunluğu artan bu kavram, 20.yy. boyunca 'kimlik' ve 'kimlik krizi' ilişkili alt kavramlarıyla yapılan çalışmaların sayısı artmıştır. 1950'li ve 60'lı yıllarda psikoloji alanında Erik Erikson ve Robert Laing gençlerin ergenlik döneminde yaşadığı kimlik krizi ve bebeklerin içinde bulunduğu dünyaya alışma süreçlerini gözlemleyen çalışmalarında, kimlik ve ontolojik güvenlik kavramlarına başvurmuşlardır. Kimliğin ve benliğin (öz-kimliğin) devamlılığın, varlık ve beden arasındaki uyumuyla ilişkili olduğuna; kimliksel devamlılıkların varlıksal güveni sağlayacağı saptamasına ulaşmışlardır. 20.yy'ın ilerleyen safhalarında kimlik hususundaki akademik araştırma ve gelişmeler, tüm dünyayı sarsan 1968 hareketleri gibi gelişmeler göz önünde bulundurulduğunda ulus-devletlerin, sınıfsal ve toplumsal kimliklerin sorgulamasında da yeni bir dönem açmıştır. Cezayir ve Vietnam'ın ulusal kurtuluş mücadeleleri kimlik kavramının siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler disiplininde kullanımını yoğunlaştırmıştır. Sosyal bilimlerin farklı disiplinlerinde sıklıkla kullanılan kimlik kavramının, üzerinde uzlaşılmış bir tanımı yapmak oldukça zordur. Ancak, tüm disiplinlerin kullanış biçimlerine odaklanıldığı zaman kimlik kavramının en yalın hali 'benlik duygusu' ve 'değerler bütünüyle' ilintili olarak açıklanmaktadır ve sosyal bilimlerin tüm analiz düzeylerine kavramsal ve olgusal olarak uygulanabilecek zenginliğe sahiptir (Ertem, 2012, s. 192-199).

Bireysel analiz düzeyi, kimlik konusunda başı ilk çeken düzeydir. Bireyler hayatın kaotik akışı içinde ve dış dünyada çeşitli faaliyetler yürütürken bu faaliyetlere kimlikleri üzerinden ulaşırlar. Başka bir ifadeyle, faaliyetler bu aktörlerin

kimliklerinin yansımalarıdır. Faaliyetleri yoğunlaştırdıkça rutinlerine ulaşır, rutinleşen davranışlar da kimliklerinin devamlılıklarını sağlayarak varoluşu istikrara kavuşturacaktır.

Toplumsal analiz düzeyinde bizi karşılayan toplumsal kimlik, bir topluluğun ortak bir benlik duygusu etrafında birleşmesine ve dış dünyada var olan tehlikelere karşı kolektif güç yaratılmasına yardımcı olmasına ilişkindir. Kimlik alanı, rutinleşmenin ilk gerçekleştiği hem toplumun hem de bireyin tüm yaşamına ilişkin kaygıları kontrol eden yerdir. Dolayısıyla kimliğin eylem yoluyla ifade edilmesi ontolojik güvenliği sağlayan faktörlerden biridir. Spesifik ve istikrarlı bir kimlik duygusu, bir topluluğun kendini güvende hissetmesine yardımcı olur ve her şeyin yolunda olduğunu hissetmesini sağlar. Benliğin bilişsel olarak 'ben' yerine 'biz' olarak yeni bir biçim aldığı kolektif kimliklerin en öne çıkanlarından biri devlet kimliğidir (Arslan, 2006). Bu anlamda devlet, topluluk düzeyinde biliş kapasitesine sahip bir grup benliği olarak ortaya çıkmaktadır (Wendt, 2012).

Devlet analiz düzeyinde, kendisini oluşturan genel insan topluluğunu kapsayan ve ulusal benliğini yansıtan, yarattığı kimlik sayesinde ülke içinde düzen yaratır. Çünkü türü, imparatorluk veya cumhuriyet, ne olursa olsun devletin meşruluğu, onun var olan düzeni sürdürme becerisine bağlıdır. Önemli olan düzenin türü değil, yaşamı toplum tarafından öngörülebilir ve tanınabilir kılan işlevselliğidir (Huysmans, 1998). Dolayısıyla türü ve içeriğinden bağımsız olarak istikrarlı ve rutin bir kimlik algısı, devletin meşruiyetinin temelini oluşturmaktadır. Bu anlamda günümüz modern devletleri, kimlikler üzerinden tanınabilir ve öngörülebilir bir hayat yaşamalarını sağlayarak toplumlarının ontolojik güvenliğini garanti altına alan kurumsal yapılar olarak görülmektedir (Zarakol, 2016).

İnsanların topluluk düzeyinde sordukları sorular şunlardır: "Biz kimiz?", "Nereye aitiz?" "Nereden geldik, nereye gidiyoruz?". Bu soruların cevaplanamadığı ya da tatmin edici bir yanıt bulunamadığı durumlarda, toplumların bağlanmaları zor olacağından, toplumu bağlayamayan bir siyasi yapının meşruiyeti ve egemenliği, devletin ana aktörleri ile mensubiyet yoluyla tartışılacağı için devlet statüsü de riske girecektir. Dolayısıyla Ola Waever'in de belirttiği gibi devletin meşruiyetini sağlayan

faktörlerden biri olan toplumun en büyük korkusu kimliğini, 'biz' imajını kaybetmektir.

Bir rutin olarak geçmişten bugüne aktarılan 'Biz' idraki, toplum ve onun üzerinde yükselen devlet için hayati derecede önem arz etmektedir (Sarı-Ertem, 2012). Buradan hareketle tıpkı bireyler gibi toplumlar da dünya içinde kendilerini konumlandıran ve eylemlerini rutinleştiren anlatılar üretirler. Varoluşsal soruların cevaplarının bir araya getirilmesiyle ortaya çıkan anlatı toplumun ve devletin geleceğini şekillendirir (Subotic, 2016). Dolayısıyla biyografik anlatıdan tanımlanan kimlik, devletin 'biz'i diğerlerinden ayıran "benlik-projesi" olarak ortaya çıkmaktadır (Steele, 2008).

Devlet anlatısının en önemli dayanaklarından biri 'öteki' ile kurulan bilişsel ve fiziksel ilişkidir. Wendt'in (2012) belirttiği gibi kimlik hem kişinin kendisi hakkındaki düşüncelerden hem de diğeri hakkındaki düşüncelerden oluşur. Bir önceki durumda olduğu gibi devlet kendi anlatısının ve kimliğinin gücünü ancak başkaları bu anlatıyı ve kimliği kabul ettiğinde hissedebilir. Kişinin kendi etkinliğinin, kendi eyleme yeteneğinin, yani özne olma durumunun güvence altına alındığı bu süreçte, diğeri özneler arası olduğu için gereklidir (Kinnvall, 2004). Fail, ötekiyle kurduğu sosyal ilişki sayesinde kendi anlatısını ve kimliğini daha net bir şekilde tanır. Bu nedenle ontolojik olarak güvenli bir durum, insanların birbirleriyle düzenli iletişim halinde olduğu sosyalleşmeyi gerektirir (Steele, 2008). Böylece söz konusu öznelerarasılık, ötekiyle olan ilişkiyi bir düzen ve rutine oturtmaktadır (Mitzen, 2006a, 2006b). Ötekinin bir düzen ve rutin içerisinde devletin anlatısı ve kimliğiyle özneler arası bağlantısı, rutinin sunduğu istikrar, bilinebilirlik ve öngörülebilirlik sayesinde devlete güvenli bir zeminde işliyormuş hissi verir.

Ontolojik güvenliğin sağlanması için belirsizliklerin tespit edilmesinin ve endişenin korkuya dönüştürülmesinin önemli olduğu ileri sürülmektedir. Öte yandan ötekinin varlığı, yalnızca rutinleşmeyi sağladığı için değil; aynı zamanda belirsiz dış ortamda var olan tehlikeleri nesneleştirdiği için devletin ontolojik güvenliğine de katkıda bulunur. Bu bağlamda birey, hissettiği korkulara olan temel güvenini sağlıklı bir şekilde oluşturursa, tüm güvenlik sisteminin devamı için korkularını

nesneleştirmek zorunda kalmayacaktır. Ancak devlet, temel ve sağlıklı bir güven mekanizmasına sahip olmadığından, belirsizliğin yarattığı korkuyu kontrol altına almak için somut korku nesnelerine güvenmek zorundadır. Böylece dış dünyanın anarşik ortamından kaynaklanan belirsizlikler, kaygılar, korkuya dönüştürülerek kontrol altına alınmaya çalışılmaktadır (Rumelili, 2015).

Öteki, devletin anlatısı ve kimliğiyle yakından bağlantılı olduğundan tehdidin ortadan kalkması devletin kimliğini ciddi anlamda zayıflatacaktır. Toplumun anlatısının ve kimliğinin şekillendiği ötekinin bir tehdit olarak ortadan kaybolması, toplumun ve devletin 'adını' kaybetme riskini de beraberinde getirmektedir (Huysmans, 1998: 239). Yani kimliği büyük ölçüde birbirlerinin kaygılarına verdikleri öneme bağlı olan bir devlet ve toplum, diğeri tehdit olarak ortadan kaybolduğunda kim olduğunu doğru yorumlayamayacaktır. Genel olarak her türlü tehdidi ortadan kaldırması beklenen bir devlet, tehdidin tamamen ortadan kaldırıldığı tam bir güvenlik durumunda anlatısını ve kimliğini, kısacası varlığını kaybeder. Bu nedenle etkili kimlik politikalarının başarısı, başkalarını veya tehditleri fark etmeye, somutlaştırmaya, ortadan kaldırmaya değil; kalıcı ilişkiler kurmaya bağlıdır.

1.2 Ontolojik Güvenlik Teorileri

Baldwin'in (1997) belirttiği gibi, bireyler, devletler ve diğer toplumsal aktörler, fiziksel güvenliklerini, ekonomik refahlarını ve psikolojik refahlarını korumak gibi hedeflere sahiptir. Uluslararası ilişkilerde fiziki güvenlik, bu anlamda temel olarak, bir aktörün savaşlar, çatışmalar, terör, doğal afetler, vb. gibi ciddi kayıp ve zararların temeli olabilecek fiziki koşullardan ve uygulamalardan korunması olarak tanımlanmaktadır. Öte yandan**,** ontolojik güvenlik, bahse konu olan fiziksel güvenlik gereksinimlerinin yanı sıra aktörlerin sürdürülebilir ilişkiler kurmaları ve psikolojik iyi oluşlarıyla da bağlantılıdır**.** Yani ontolojik güvenlik fiziksel güvenliği aşan ve onu kapsayan bir kavram olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla, ontolojik güvenlik, varlıksal devamlılığı temel alan hem bedensel devamlılık hem de varoluşsal devamlılığı sağlama adına psikolojik iyi oluşa yöneliktir. Bu bağlamda, Baldwin'in güvenlik kavramsallaştırmasını ontolojik güvenliğin sade ve yalın bir tanımı olarak ifade etmek yanlış olmayacaktır.

Bireysel düzeyde, ontolojik güvenlik, bireyin var oluşuna sağlam bir zemine oturtacak bir anlatının, yani biyografik anlatının, inancı ve sürdürebilirliğiyle ortaya çıkmaktadır. Aktörlerin varlıksal devamlılıklarını merkeze alan Ontolojik Güvenlik Teorileri (OGT), varlıksal devamlılığı tanımlama şekline göre çeşitlenebileceği için, alanın önde gelen figürleri bu alana katkı sunan çalışmaları tek bir teori çerçevesinde isimlendirmek yerine 'teoriler' şeklinde isimlendirmenin daha doğru olacağını belirtmişlerdir.

OGT'ye katkı sunan Steele, Mitzen, Browning ve Joennimi gibi yazarlar da ontolojik güvenliği en temelde, 'arzulanabilir bir durum' olarak görmektedirler. Bu arzu, bireyin, dünü-bugünü-yarınını tutarlı bir şekilde birleştiren biyografik anlatıya sahip olması şeklinde özetlenmektedir. Bununla birlikte, bu anlatının başkaları tarafından kabul edilmesi 'kimliğinin' doğrulanıp 'tanınmasına'; kendini aynı kişi olarak görmeye devam etmesi de benliğinin yani 'öz-kimliğinin' pekiştirilmesine yarayacaktır. Bireyin varlıksal devamlılığa atfedilen bu önemin, tüm güvenlik ihtiyaçlarının en başında tutulması gerekliliğini OGT yazınındaki yazarlar, ontolojik güvenlik ihtiyacının tüm bireyler, toplumlar ve devletler başta olmak üzere tüm aktörler için en önemli husus olduğunu tarif etmektedirler. Bu nedenle, Kinwall (2004), Giddens'ın açıklamalarına atıfta bulunarak, bireyin ontolojik olarak güvenli olabilmesi için diğer insanların temel güvenine ihtiyacı olduğunu ileri sürer. Bu tür bir güvenin kazanılması için, bireyin psikolojik olarak iyi olma duygusunu sürdürmesi ve 'varoluşsal kaygıdan' kaçınması için gereklidir. Yani OGT, gerçekte göründüğü gibi belirsizlik içeren kaygılardan kaçınıp, onları bilinebilir ve başa çıkılabilir korkuya dönüştürme; tehditlerden uzak olma ve tehditleri kontrol altında tutmayı becerebilme konusunda çeşitli yöntemler geliştiren ve çeşitli koşullara odaklanan güvenlik yaklaşımıdır.

Ontolojik güvenlik koşullarında, aktör nasıl davranacağını ve olası tehditleri nasıl değerlendireceğini ve amaçlarını gerçekleştirmenin araçlarını bilmesi gerekmektedir. Bu araçları geliştirmede yetersiz kalırsa tehlikelerle başa çıkmakta güçlük, varoluşsal kaygılarını kontrol altında tutmakta da zorluk çekecektir. Bu sebeplerden ötürü, varlıksal devamlılığı sağlama hususu akamete uğrayacak ve ontolojik güvensizlik durumu ortaya çıkacaktır. Diğer taraftan, ontolojik güvensizlik,

yüzleşilmesi gereken tehlikeler ile göz ardı edilmesi gereken tehlikeler arasında ciddi bir ayrım yapılamamasına da işaret etmektedir. Tehlikeler arasında ciddi ayrımlar yapılamaması durumu ise aktörlerin endişe duymasına sebep olacaktır. Böyle bir durumda aktör acil ihtiyaçlara odaklanacak ve amaçlarına ulaşmak için kullanılacak doğru araçları seçemeyecek (Mitzen, 2006); psikolojik iyi oluşu ve varlıksal devamlılığı da sekteye uğrayacaktır.

Ontolojik güvenlik teorilerinde güvenlik sağlamanın en temel düzeyinde güven ve istikrar ilişkisinin önemli bir yer işgal ettiği varsayılmaktadır**.** Güven ve istikrar genellikle birbiriyle doğru orantılıdır. Güven, aktörler için istikrarlı bir ortamın korunmasına yardımcı olur, benzer şekilde istikrar da güveni beslemektedir. Bu nedenle, güven ve istikrar arasında doğru orantılı bir ilişki bulunmaktadır. Birinin seviyesindeki bir artış, diğerinde bir artışa olanak sağlayacak, böylelikle daha yüksek bir güven seviyesi, daha yüksek bir istikrar seviyesini temsil edecektir. Başka bir ifadeyle, aktörler içinde bulundukları çevre ile ne kadar istikrarlı ilişki kurarlarsa, o derece güven sağlayacaklardır.

Giddens'a (1991) göre, güven, "bireyin daha sonra karşılaşacağı güçten düşürücü koşullar ne olursa olsun karşısında umudunu ve cesaretini sürdürmesine izin veren, gelecekteki tehdit ve tehlikelere karşı bir korumadır" (s. 39-40). Bu minvalde Giddens, aktörlerin zaman ve mekâna bağlı sosyal pratikler geliştirmesinin güven sağlamanın olmazsa olması olarak kavranması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu sosyal uygulamalar, güven ilişkileriyle yoğun bir şekilde iç içe geçmiş durumdadır. Aktörler, bulundukları düzenli eylemlerle güvenliklerini inşa eder. Dolayısıyla varlıksal devamlılıklarını sağlamada toplumsal sistemlerin anarşik yapısı kadar, failin bu yapıyla kurduğu ilişkilerin düzenliliği de güven sağlamada başat rol oynamaktadır. Düzenli ilişkiler, çevresel belirsizlikleri azalttığı kadar failin kendi varlığını sürdürebilme yetisini gösterdiğinden; güvenli olmanın ve güvenli hissetmenin temel koşulu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Mitzen (2006), sosyal ilişkilerde bir düzenlilik kaynağı olarak güvenin ancak 'rutinleşme' yoluyla yaratıldığını belirtmektedir. Tekrarlanan eylemler alışkanlıkları, alışkanlıklar düzenlilikleri, düzenlilikler de rutinleri oluşturur. Rutinler bizi biz yapar

ve dünya ile kurduğumuz sağlıklı ilişkinin kaynaklarının en başını rutinler oluşturmaktadır. Rutinlerin kimliğin gelişimini desteklediği göz önüne alındığında, birey, içeriği ne olursa olsun, iyi ya da kötü, bu rutinlere bağladır. Böylece aktörler, *significant other* yani 'önemli diğeri' olarak da ifade edilen 'ötekiyle' ilişkilerini rutinleştirerek ontolojik güvenliği sağlarlar ve öz-kimliklerini güçlü kaygılardan koruyan bir kalkan oluştururlar. Güçlü ontolojik güvenlikle, aktör kendi kimliğini pekiştirirken ve başkalarının kimliklerini de tanıtma yeteneğini geliştirir. Aktörün pekişen kimliği, kendinden emin olmaya katkı sunarak psikolojik iyi oluşa ve modern yaşamda üstesinden gelinmesi gereken sorunlara cevaplar ve modeller bulmasını sağlamaktadır.

Sosyal ilişkilerde düzensizliğin meydana geldiği birtakım koşulların oluşması rutinleri sekteye uğratacak ve aktörlerin dünya ile kurdukları ilişkinin sorgulanmasına yol açacaktır. Koşullar, aktörün yerleşik davranış kalıpları olan rutinlerin ve bu rutinlere temel olan biyografik anlatılarının devamını engeller, mevcut belirsizliklere cevaplar ve onlara baş edecek modeller bulunamazsa ve beraberinde radikal bir değişim sağlanmasına sebep olacak 'temel ontolojik sorunlar' yüzeye çıkacaktır. Temel ontolojik sorunlar yüzeye çıktığında ise kimlik ve öz-kimlik bölünmesi riskiyle karşılaşan aktör, kendisinin ve çevresinin devamlılığına dair güvenini kaybedecektir (Kaspersen, 2000). Bu noktada kaygı terimi, aktörün bilişsel istikrarsızlığına neden olan kimliğe yönelik bir tehdidi oluşturmakta ve nihayetinde de rutinlerin sekteye uğramasına neden olarak ontolojik güvensizlik yaratacaktır. Roe'nun (2008) öne sürdüğü üzere, aktör varlığa ilişkin sorulara uygun yanıtlar bulamaz ve araçlar geliştiremez ise dünya ile kurduğu varlıksal devamlılığına yönelik ilişki bozularak kendisini ontolojik olarak güvensiz hissedecektir. Bu noktada aktörün varlıksal devamlılığın bozuluşu da bedensel anlamda aktörün kendisini savunmasız hissetmesine neden olacak ve fiziksel güvenliğinin de akamete uğratmasına da neden olduğunu öne sürmek yanlış olmayacaktır.

1.3. Ontolojik Güvenlik Arayışı ve Tesisi

OGT, birey, toplum ve devlet gibi farklı analiz düzeylerinde ontolojik güvenlik tanımı yapabilme gücüne sahiptir. Araştırmacılara birey ve toplum düzeylerinde analiz

yapma imkânı vermekle birlikte 'antropomorfik' bir bakış sunarak ilgili düzeylere insansı özellikler atfederek devlet düzeyinde de analizlere zemin hazırlamaktadır. OGT'nin devlet düzeyindeki perspektifine göre, tıpkı bireyler gibi devletler de fiziksel güvenlik arayışlarının yanı sıra, ontolojik güvenliklerini de sağlamaya çalışan aktörler olarak kabul edilmektedir. Bireyler gibi devletler de istikrarlı bir kimliğe ve öz-kimliğe, biyografik anlatılarına temel teşkil edecek devlet anlatısına, bu anlatıyla tutarlılık teşkil edecek düzenlilik sağlayan eylemlere, rutinlere ve öngörülebilir devletlerarası ilişkilere ve tanınmaya ihtiyaç duymaktadırlar.

Ontolojik güvenlik arayışında bulunan devletler, kim olduklarına ya da ne istediklerine dair davranışları süregelen bir düşünümsellik ve eylemsellikle sergilemektedir. Düşünümsellik içinde bulunan koşulları gözlemleyip, olası sorunları öngörebilen refleksif gözlem olarak nitelendirilirken; eylemsellik bu refleksif gözlemin aksiyona dönüşmesi olarak özetlenebilmektedir. Giddens'a göre modern sosyal yaşamın içerisinde zaman ve mekânı anlamlandıran, sürdürülebilir bağlar kuran varoluşsal ilişkiye failin refleksif gözlem ve eylemselliği eşlik etmektedir (Giddens, 1991, s. 3) Buradan hareketle, devletler hem içsel olarak devlet organizasyonunda hem de dışsal olarak diğer devletlerle kurduğu ilişkilerinde süreklilikler ararlar. Bu süreklilik arayışı, kimi zaman alışkanlıklarının esiri olan insanlar gibi rutinlere sıkı bir bağlanmayla; kimi zaman ise belirsizlik baş gösterdiğinde müsamaha gösterme eşiği yüksek insanlara benzer şekilde rutinlerdeki bozulmaları yeni rutinler bulma yoluyla mücadele ederek değişen şartlara kolay ayak uydurma şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Devletlerin en temelde fiziksel bir güvenlik arayışında olduğuna dair geleneksel Uİ teorilerinin merkezide olan yerleşik algı, OGT yazınınca; devletlerin güvenlik arayışlarının özünde varoluşsal devamlılık olduğu önerisiyle karşılanmaktadır. Devleti insansılaştırmak, devlete insana atfedilen fiziksel özellikler kadar, sosyal ve psikolojik özellikleri de dikkate almayı gerektirmektedir. Bu bağlamda ontolojik güvenlik arayışını Mitzen (2006) devletlerin davranışlarına psikolojik ve sosyolojik bir bakışla yaklaşıldığında, tıpkı insanlar gibi, en temelde ontolojik güvenlik aradıkları şeklinde ifade ettiği görülür. Bu kavramı birey düzeyinden devlet düzeyine çevirmeyi haklı çıkarmak için de üç önemli argüman sunmaktadır.

Birincisi, Uİ'nin gerçekçi teorisi olan realizmde, devletlerin, yalnızca bedenlerini zararlı bozulmalardan korumaya ihtiyaç duyan insanlarmış gibi hareket ettiğine karşı çıkmaktadır, ki insanlar yalnızca fiziksel bütünlüklerini korumayı önemsemezler. Eğer böyle ise de bu durumda devletin fiziksel bütünlüğü, 'bedeni' olarak nitelendirilen şey içinde olduğu coğrafi bölgesidir. İnsan vücudunda beyin ve kalp gibi işleyişi için gerekli olan organlar olmadan bu coğrafi bedeni düşünmek, konuşmak, korumak ve kollamak söz konusu değildir. Başka bir ifadeyle, beden ona anlam katan varlık olmadan ayakta ve hayatta kalabilir durumda değildir. Bu sebeple yalnızca fiziksel güvenliği önemsemek, devletlere güvenlik sağlayamayacağı gibi ve devlet davranışlarını anlamada da kayda değer bir açıklama sunmamaktadır.

İkinci olarak Mitzen, devleti insansılaştırarak ele almak, bireylerin toplumsal çevrelerindeki ki davranışlarına benzer şekilde dünya siyasetinde nasıl hareket ettiğini açıklamaya yardımcı olacak alternatif bir bakış açısı sunmaktadır. Bu bağlamda, bireylerin güvence altına almak için sosyalleştiği bir toplum içerisinde hareket ederek bilişsel eylemlerde bulunduğunu, istikrarlı bir bilişsel çevreninde bireylerin kimliklerinin tanınmasını pekiştirdiğini savunmaktadır**.** Buradaki kritik unsur, bireyin kendi eylemselliği, yani diğerlerine göre farklılığıdır. Bu ayırt edicilik, diğerleriyle ilişkilerin geliştirilmesi ve geliştirilen ilişkilerin sıklıkla pekiştirilerek rutinleştirilmesiyle sağlanmaktadır. Eylemselliğe yönelik bu rutinler kimlik tutarlılığını destekleyerek varoluşsal devamlılığa katkıda bulunmakta ve ontolojik güvenlik sağlamaktadır. Başka bir deyişle devlet de tıpkı birey gibi kendi farklılığı duygusunu sağlayarak, içinde bulunduğu çevreyle rutin ilişkiler kurarak ontolojik güvenliğini sağlamaya çalışmaktadır.

Üçüncüsü, devletleri ontolojik güvenlik arayışında olan failler olarak düşünmek, farklı zamanlarda ve koşullarda yaşayan farklı kişilikleri ve yönelimleri olan farklı karar vericilerin neden aynı davranış kalıplarını üretebildiğinin sosyolojik bir açıklamasına izin vermektedir. Buna benzer şekilde, çoğu devlet, rejimin türü, liderlerinin özellikleri veya güç dengesindeki konumu ne olursa olsun, büyük ölçüde rutin veya otomatik bir şekilde diplomasi ve uluslararası hukuk gibi kurumlara saygı gösterme eğilimindedir (Mitzen, 2006). Görüleceği üzere, devletlerin tıpkı insanlar gibi ontolojik güvenlik arayışında olduğu ve çeşitli veçhelerle bedensel ve varlıksal

devamlılıklarını sağlama gereksinimlerinde insan benzeri özellikler ve davranışlar gösterdikleri aşikârdır.

Ontolojik güvenlik arayışına ilişkin açıklamaların ardından, ontolojik güvenliğin nasıl tesis edileceği ve bu hususta rol alan faktörlere değinmek gerekmektedir. Steele (2008), devletlerin ontolojik güvenlik arama davranışlarında önemli bir rol oynayan dört faktör kümesini varsaymaktadır: (1) düşünümsel ve maddi yetenekler, (2) kriz değerlendirmesi, (3) biyografik anlatı ve (4) yardımcı aktörler tarafından söylemsel çerçeve (s.68). Bu faktörlerin ortaya çıktığı bağlam ele alınan örneklere göre değişebilse de ontolojik güvenlik arayışında ve tesisine çalışan tüm devletlerin bu sorunlarla karşı karşıyadır. Kabul edilen yerleşik algıdan farklı olarak, maddi güç ve kapasitesi daha fazla olan devletlerin daha güçlü olarak hayatta kalmalarını ve bekalarını sağlamalarından ziyade, güç ve kapasite devletlerin alacağı aksiyonları sınırlayabilir. Bu hususta Steele (2008), "büyük güçler gibi daha fazla maddi kapasiteye sahip devletlerin uluslararası siyasette daha fazla sonucu etkileme yetenekleriyle bir şekilde hapsedilmiş" olabileceğine dikkat çekmektedir. Başka bir ifadeyle "büyük güç büyük sorumluluk ister" genel kanısına dayanarak, bu sorumluluğa sahip olmanın ontolojik güvenlik tesisinde daha maliyetli olduğu belirtilmektedir. Bu sebepten devletler kendi güvenlikleri için daha fazla güç ve maddi kapasiteye sahip olmanın yanında, varoluşlarına devamlılık sağlayan düşünümsel yeteneklerini de önemsemelidir.

Bu noktadan hareketle biraz daha detaylandırmak gerekirse, maddi kapasitelerin karar alma süreçlerinde hareket serbestini kısıtlayıcı bir husus olarak ele alınabileceğini öngörülmektedir. Bu öngörüye göre, bir devletin maddi kabiliyeti ve maddi kapasitesi ile manevi güç seviyesi arasında ters orantı bulunmaktadır. Ayrıca, devletlerin maddi yetenekleri, dikkatli bir düşünümsellik eşlik etmediği takdirde, uluslararası sahada belirsizlikleri artırmasına sebep olarak hem kendi güvenlikleri için hem de uluslararası saha için güvenlik yerine kaygıyı artırmaktadır. Kaygılı faillerin hareket ettiği bir uluslararası yapı da belirsizliklerle dolu olacaktır. Belirsizlikler de barışçıl bir uluslararası saha değil; çatışmacı ve savaşa yatkın bir ortam yaratacaktır. Savaşın özünde olan belirsizliklerle kaplı sisli yapısı, savaş ihtimali söz konusu olduğunda, uluslararası sahaya da yansıyacak; bu sebepten ötürü, uluslararası sahada

belirsizlikleri azaltmak için fail olarak devletlere düşen, maddi kapasitesinden ziyade düşünümsel yeteneklerini artırmaya odaklanmaktır. Daha az maddi kapasiteyle donanmış devletlerin daha fazla hareket serbestisine sahip oldukları hususu şu şekilde açıklanmaktadır: Maddi kapasiteleri yetersiz olan aktörlerin kendilerine sunulan seçeneklerin sayısı az olduğu için, kaygı düzeylerini düşmesine ve hareket serbestisinin artmasını beraberinde getirecektir (Steele, 2008). Buna göre kriz değerlendirmesi, kimliğin üretilmesi ve yeniden üretilmesi sırasında olayların kimlik krizleri açısından değerlendirilmesi ve yapılandırılması anlamına da gelmektedir. Bu açıdan, aktörlerin belirli bir politikayı uygulamanın veya reddetmenin kimlik maliyetlerini belirlemede başarı kriteri olarak sayılabileceğini öne sürmektedir. Tüm bu süreçler göz önünde bulundurulduğunda, istikrarı sağlayan bir kimlik varoluşsal devamlılığını sağlamanın yegâne koşulu olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.4 Ontolojik Güvenlik ve Biyografik Anlatı

Kimlikte istikrar, her zaman tek bir kimliğin sürdürülmesi anlamına gelmemektedir. Tam tersine kimlik yaşam boyunca değişebilir, dönüşebilir ve gelişebilir niteliktedir. Kimlikler sabit ve statik değil evirilen karakterdedir. Bireysel kimlik, ‘ben’ in bu süreçte meydana gelen değişiklikleri takip edebilme becerisine paralel olarak gelişir. İstikrar tanımı, kimlikle ilgili olarak süreklilik ve istikrar duygusunu vurgulamaktadır. Ontolojik güvenlik, değişmez bir bireysel kimlikten ziyade, sürekli olarak refleksif olarak inşa edilebilen ve kişinin kendi kimliği ve varoluşu hissini sağlayan biyografik bir anlatı yaratma becerisini gerektirir. Bu nedenle aktör kimliğini sahip olduğuna inandığı hikâyeyle tanımlamaktadır. Bu aşamada anlatı, yalıtılmış olgu ve olayları açıklanabilir bütünlere dönüştürmeye hizmet etmektedir (Wertsch, 2000).

Geçmişe ait anıları seçici ve özenli bir dikkatle günümüze getiren bir hafıza ve bu anıları yönlendirici etkiye sahip bir söylemle ifade eden bir dilin sonucu olan biyografik anlatı, bir performans ve yönelim gerçekleştirme amacı gütmektedir. Ayrıca doğumdan yaşamın ilerleyen aşamalarına doğru geçen zamana kadar olan olayların toplamı ve yorumlanması anlamına da gelmektedir (Steele, 2008). Yani dil ve hafızanın şekillendirdiği biyografik anlatı, bireylere sadece kim olduklarını değil

aynı zamanda ne yapmaları gerektiğini de göstermektedir. Bu bakımdan bireyin neyi, neden yapması gerektiği konusunda bilgi aldığı biyografik bir anlatı, ontolojik güvenliğe epistemolojik bir katkı sağlamaktadır. Dolayısıyla geçmişin birikimini seçici bir şekilde toplayan bir anlatıdan derlenen bilgiler, geleceğin inşasında kullanılmaktadır. Bu nedenle, gerçekleri ve olayları ve bunlara uygulanabilir seçenekleri doğru değerlendiremedikleri için geçmişi bugüne getiremeyen ve gelecekle anlamlı bir şekilde bağlayamayan kişilerin eyleme geçme yeteneği zayıflayacaktır (Kratochwil, 2006).

Ontolojik güvenlik aktörü, anlamlı bir gelecek inşa etme yeteneğine sahip bir fail olmak için "geçmişini, beklenen geleceğin ışığında yeniden inceleyerek içselleştirir" (Giddens, 2014: 104). Tarih sahnesinde oyuncu sadece geçmişini düzenli bir bütün halinde düzenlemekle kalmaz, aynı zamanda bugünü kontrol eder ve artık geleceği belirler. Dolayısıyla bireyin dünyadaki varlığı, bireyin ontolojik güvenliğini sağlayan istikrarlı ve küresel bir geçmiş, şimdiki zaman ve gelecek vizyonunu sürdürür. Bu şekilde birey, diğer şeylerin yanı sıra 'kim olduğu', 'nereye ait olduğu', 'dünyadaki konumu nedir' duygusu aracılığıyla istikrarlı ve rutin bir kişisel kimliğe sahip olduğunu fark eder. Bu, bireye ontolojik olarak güvenli bir bölgede yaşama ve var olmaya devam etme fırsatı verir.

Ontolojik güvenliği sağlayan aktörün kimliği, "yapma, eyleme ve var-olma" ile ilgili sorulara cevap veren ve anlatının devam ettiği biyografik sürekliliği sağlayan bir yapıya sahiptir (Kinnvall, 2004: 746). Biyografik anlatı sürekli gelişip her gün yeni deneyimlerle zenginleştiği için aktörün kimliği de değişebilmektedir. Bu aşamada biyografik anlatı, aktörün varlığını hissettiği ve eylemlerine anlam kattığı kimliğinin başlangıç noktasıdır. Aktörlerin kendi kimliklerini sorgulamaları geçmiş, şimdi ve gelecek çerçevesinde oluşturulan kendi anlatılarını ortaya çıkarır (Ringmar, 1996). 'Ben kimim?' sorusunun cevabı aslında kendi üzerimizden net bir şekilde verilememektedir, 'ben' hayatın zorlukları ve faaliyetler içerisinde verilen mücadele ve gösterilen çaba ile hikâye odaklı bir çerçevede tartışılabilmektedir (Carr, 1986).

Gottschall'a (2012) göre de insanlar "eylemleri hakkında hikayeler anlatan hayvanlardır." Biyografik anlatı bu nedenle aktörün kimliğine yanıt aradığı bir alandır.

Bu bağlamda birey kendi kimliğini tanımlar ve bu kimliğe dayanarak kendi ilgi alanlarını ve faaliyetlerini belirler. Başka bir deyişle, bireyin eylemlerini meşrulaştıran ve onlara anlam kazandıran şey, onun biyografik anlatısının genel durumudur. Bir kişiye eyleminin gerekçesi ve nedenleri sorulduğunda, kişi biyografik geçmişine dayanarak oluşturduğu kimlik üzerinden kendisini ifade eder. Başka bir deyişle aktör, rutinlerinin temelini oluşturan pratik bir farkındalık olarak dünyaya dair bilgisini kullanmanın yanı sıra, sözlü bilgisini de eylemlerinin motivasyonu olarak kullanır.

Sözel bilgililik, Giddens'ın terminolojisinde 'söylemsel bilinç' olarak kavramsallaştırılmaktadır. Söylemsel bilinç ise "şeyleri kelimelere dökme yeteneği" anlamına gelmektedir (Giddens, 1999). Pratik bir bilinç sayesinde bilinçsiz ve refleksif olarak bir rutini takip eden bir aktör, söylemsel bir bilinç sayesinde, eğer istenirse refleksif dikkatle eylemlerini sözlü olarak gerekçelendirebilir. Bu nedenle rutini motive eden pratik bilincin aksine söylemsel bilinç, bireyin ne yaptığı ve neden yaptığı konusunda net olmasını gerektirir. Bu anlamda söylemsel bilinç, ontolojik güvenliğin tamamlayıcı unsurlarından biri olan bireysel kimliğin biyografik bütünlük içinde ifade edilmesinin de temelini oluşturur. Her ne kadar anlatının kapsamı bireyin yaratıcılığına bağlı olsa da düzenli olarak sosyal bağlantılar kuran bir kişinin, bu tür temasları sağlıklı bir şekilde sürdürebilmesi için tamamen kurgu bir anlatıma güvenmesi mümkün değildir. Birey, dış dünyayla temas yoluyla edindiği deneyimleri sürekli olarak anlatısına dahil etmelidir (Giddens, 2014).

Biyografik anlatıda dil ve hafıza önemlidir, bu durum söylemsel bilinç durumunda da açıkça görülmektedir. Çünkü birey hikâyesini dil aracılığıyla ifade eder. Dil ve hafıza hem bireysel hafıza bağlamında hem de toplumsal hayatın kurumsallaşmasında birbirine bağlıdır. Dil, hayvanlardan farklı olarak insan eylemlerinin zaman ve mekânda sabit kalmasını engelleyerek temel bir işlev görmektedir (Giddens, 2014). Dil, Lévi-Strauss'un da belirttiği gibi toplumsal etkinliklerin sonraki nesillere aktarılmasına yardımcı olur, ancak diğer yandan geçmiş, şimdi ve gelecek arasında zamansal bir ayrım yaratmaya da hizmet eder (Giddens, 2014). Dil bu işlevi yerine getirirken basitçe olanı tanımlamanın ötesine geçer. Dilin betimleyici niteliğinin yanı sıra daha önemli bir özelliği de pragmatik niteliğidir (Zehfuss, 2002). Bu bağlamda sadece geçmişi veya bugünü anlatan değil, aynı

zamanda bireyi bir sonraki adıma yönlendirecek normatif bir sınır oluşturan bir dil, tüm bu işlevleri geçmişin hatırlattıkları üzerinden yerine getirir. Bu nedenle geçmişe ait her türlü temsili içinde barındıran bellek, biyografik anlatıların dil aracılığıyla ifade edilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Dil, her ne kadar hafıza yoluyla aktarılan bir anlatıyı tanımlasa da aynı zamanda bugünün hafızasını ve gelecekteki eylemlere kaynak olacak anlatıyı da inşa etmektedir.

Devletler için biyografik anlatı kavramı ise çeşitli anlatıları bir araya getiren hem varlığı hem de fiziki bütünlüğü bir araya getiren şemsiye bir kavram olarak karşımıza çıkar. Ancak fiziki bir organizasyon olarak devlet, çeşitli kurum ve bürokratik yapılardan oluşur; Öte yandan devlet, eylemlerinin temelini oluşturan öykülerin de anlatıcısıdır (Ringmar, 1996). Giddens da devletleri fiziksel büyüklükleri ya da bürokratik kapasitelerinde ziyade, onların mümkün kılan ve gerektirdikleri yoğun düşünümsellik özellikleriyle nitelendirmektedir (Giddens, 2019, s. 30) Yani bir devletin fiziki bütünlüğünü anlamlı kılan bu bütünlüğü gözlem yeteneklerine eşlik edecek sürdürülebilecek anlatılar yaratmak ve o anlatıların yansımalarını gerçekleştirmektir. Toplum olarak kim olduğumuzun, dünyada nasıl bir rol oynadığımızın, ulusal çıkarlarımızın nasıl tanımlandığının, nasıl bir dış politika izlendiğinin ve dünyada gücün nasıl dağıldığının tanımlanmasında devlete yüklenen anlatı büyük önem taşır (Ringmar, 1996). Bu anlamda devletin biyografik anlatısının iç ve dış işlevleri vardır. Her türlü ayrıcalığın, yaptırımların ve kuvvetler ayrılığının merkezi olan devletin iç yapısının belirlenmesinde anlatı başat faktördür. Biyografik anlatı bir bakıma devletin ve toplumun ekonomik, sosyal ve politik kaynaklarının nasıl dağıtıldığıyla da ilgilidir (Ringmar, 1996). İçeride düzenin doğasını ve kimliğini tanımlayan anlatı, dışarıda da devletin yönünü belirlemede ve kimliğini güçlendirmede önemli bir rol oynar. Anlatının tanımladığı kimlik çıkarları aynı zamanda devletin hem diğer devletlerle ilişkilerinde hem de genel olarak uluslararası sahnede hangi çıkarların ve nasıl peşinde olacağını da göstermektedir.

Devlet biyografik anlatısının dışsal işlevi, yalnızca avantajların elde edilmesinde değil, aynı zamanda uluslararası sahnede toplumsal kabulün kazanılmasında da kendini göstermektedir. Anlatılar sayesinde devletler genel olarak faaliyet gösterdikleri uluslararası ortamda aktörler olarak kabul edilmekte ve

dolayısıyla kendilerini güvende hissetmektedirler. Devletler başkalarına anlatı yoluyla ve barışçıl, çağdaş vb. yollarla kim olduklarını, ne yaptıklarını ve bunu neden yaptıklarını göstererek kimlikleriyle uluslararası alanda kabul edilmek isterler (Subotic, 2015). Bu durum aynı zamanda ulusal biyografik anlatıların özneler-arası olduğunu da göstermektedir.

Anlatılar devletlere ‘seçilmiş geçmiş’ veya ‘kazanılmış zafer’ yoluyla bir başlangıç ve bunu zaman içinde güçlendirme fırsatı sunar. Bu bağlamda uluslararası sahnede eylemlerine etki ve anlam kazandırmak için farklı anlatılar yaratırlar (Subotic, 2016). Aslında bazı görüşlere göre ulus-devletler, belirli politikaları izlemek ve sürdürmek için biyografik anlatıların yaratılmasından ziyade bizzat biyografik anlatılar aracılığıyla yaratılmaktadır (Berenskoetter, 2014). Burada Giddens'ın da belirttiği gibi hikayelerin kurgu değil özneler-arası nitelikte olduğunu vurgulamak önemlidir. Devletler, dış politikayla ilgili sosyal etkileşimlerde aktör olarak yer almaktadır ve bu etkileşimlerden en iyi şekilde yararlanmak veya en azından zarar görmemek için gerçeklikten kopuk olmayan anlatılara güvenmek zorundadırlar.

Buzan (2015), bir devletin işleyen bir organizma olarak bir birim olması gerektiği anlatısını doğrudan bir anlatı olarak adlandırmadan ‘devlet fikri’ kavramını kullanarak detaylı bir şekilde anlatmaktadır. ‘Devletin fiziki temelleri’ ve ‘devletin kurumsal ifadesi’ nin yanı sıra, Buzan'ın devletin üçüncü ve en soyut bileşeni olarak gördüğü "devlet düşüncesi" ve en uç nokta olarak gördüğü örgütleyici ideolojiler devlet anlatısını karşılamaktadır. “Gereğince inşa edilmiş bir devlette, devletin politik kimliğinin merkezinde yatan farklı bir fikir bulunması gerekir” (Buzan, 2015). Bu fikir, devlete kimliğini veren ve onu diğerlerinden ayıran ortak bir öz-kimlik / benlik imajı yaratan anlatının merkezi bir parçasıdır.

Buzan'a (2015) göre örgütsel ideolojilerin (anlatıların) eksikliği bazen devletin varlığı açısından yıkıcı sonuçlar doğuracak boyutlara ulaşmaktadır. Demokrasi, insan hakları ve serbest piyasa gibi kavramların anlatının örgütlenmesi için esas olduğu bir devlette, devletin varlığı tehdit altındadır çünkü bu kavramların ortadan kalkmasının sonuçları, kuruluş hikâyesinin de yok olmasına yol açacaktır. Aynı şekilde otoriter, merkezi bir devlet etrafında örgütlenen süper güç fikrinin örgütsel anlatıya uyduğu bir

ülkede çoğulcu demokrasiye geçiş, anlatıyı parçalayarak sağlanan istikrarı ve düzeni ortadan kaldırabilir. Bu durum ülkeyi kaosa sürükleyecek, meşruiyet ve egemenlik tartışmalarının önünü açacak ve ülkenin uluslararası duruşunun sorgulanmasına yol açacaktır. Güçlü devlet fikri etrafındaki anlatı, güvenli devletin vazgeçilmez bir unsurudur. Ancak anlatının arkasındaki fikrin tutarlı, istikrarlı olması ve hatta kurguyla bütünleşmiş olması yeterli değildir. Ayrıca hikâyenin toplum tarafından genel olarak kabul edilmesi gerekir. Anlatı düşüncesi kamuoyu tarafından kabul görmediği takdirde devletin entelektüel ve biyografik anlatısı olarak da kabul edilmeyecektir (Buzan, 2015). Bu durumda ilgili anlatı, genel kabul görmüş hegemonik anlatının gelişme şansı bulamadan elenir veya baskın bir anlatının yokluğunda devlete dair anlatılan rakip anlatılardan biri olarak kalır.

Devletin biyografik anlatısı çok sayıda aktör ve unsuru içeren çok sayıda düzeyde yapılandırılmıştır. Politika yapıcılar, seçkinler, eğitim kurumları, popüler kültür ve medya, anlatıların yaratılmasında ve sürdürülmesinde baskın aktörler ve unsurlardır (Subotic, 2016). Ancak tek bir örgütsel anlatının gelişimi genellikle devlet ve toplum hakkındaki rakip anlatılar arasındaki mücadelenin sonucudur. Ülkede siyasal iktidar için yarışan, devletin ve toplumun geçirdiği tarihsel süreçlerin farklı yönlerine dayalı olarak değişen anlatılar sunan aktörler arasında, anlatılar farklılıkları ortaya çıkarma becerisi en fazla olanlardır (Kinnvall, 2004) ve toplumun çoğunluğu tarafından kabul edilmesini sağlayabilir ve süreç sonunda hegemonik güç haline gelebilir. Rakip anlatıların yarattığı meydan okuma ortadan kalktığında, çevredeki toplumun çoğunluğunu bütünleştiren anlatı, devletin "salt retoriği" haline gelir (Subotic, 2016).

Biyografik bir anlatı varoluşsal devamlılığı sağlamada neden gereklidir? Sorusu sorulduğunda, varlığa anlam katan temel husus olduğu yanıtı bizi karşılamaktadır. Biyografik anlatı, aktörlerin sosyal ortamlara ve kimliklerinin bu ortamlar içindeki konumlarına ilişkin anlayışlarını geliştirdikleri yerdir. Anlatı, aktörlerin eylemlerini anlamlandırmak için kullandıkları bir tür söylemsel bilinçtir. Biyografik bir anlatı, (1) olaylara neyin sebep olduğu veya yönlendirdiği, (2) belirli bir olayın aktörün kimliği açısından önemi, (3) bu olayların aktörün çıkarları açısından önemi ve (4) devletin bu çıkarlar peşinde izleyeceği politikalar gibi birbirine bağlı

süreçlerle ilgilidir. Anlatı bir devletin en önemli siyasi eylemidir çünkü devletin ne olduğunu tanımlar ve açıklar. Son faktör, devleti belirli eylemlerde bulunmaya zorlayacak durumu stratejik olarak inşa edebilen genel aktörlerin söylemsel stratejileri tarafından belirtilmektedir. Örneğin, uluslararası alanda aktif olan diğer devletler, bir devletin ontolojik güvenliğini, ona geçmişteki hatalarını hatırlatacak bir dil kullanarak tehlikeye atabilirler. Bu durumda geçmişteki kötü performansın neden olduğu sıkıntıları önlemek için gelecekte diğer devletlerin aynı hataları yapmasını önlemek devletlerin sorumluluğundadır (Steele, 2008). Bu bağlamda, "önem verdikleri diğer devletler" ile ilgili öncelikli endişelerden kaçınan veya bunları ele alan dengeli bir söylem stratejisi benimsemek devletlerin sorumluluğundadır.

Biyografik anlatılara ilişkin tartışılan hipotezler, biyografik anlatılara ilişkin kilit noktalar ve söylem analizi, ontolojik güvenliğin devlet perspektifinden de açıklanabileceğini göstermektedir. Bir aktörün kimliği yalnızca eylemleriyle belirlenmez; kendisi hakkında benzersiz bir biyografik anlatıyı sürdürme yeteneğinde yatmaktadır. Biyografik anlatı bu nedenle ontolojik güvenliğin hem eylemsel hem de söylemsel bir unsurudur. Bu hikâye bir yandan kurgusaldır ama diğer yandan dış gerçeklikten alınan unsurları içermesi nedeniyle aynı zamanda yansıtıcıdır. Biyografik anlatı aktivizmi aracılığıyla kimliğin ve öz-kimliğin güçlendirilmesi ve tanınması sağlanır. Królikowski (2008) bireyin kimlik inşasının "bireyin refleksif faaliyetlerinde rutin olarak yaratılması ve sürdürülmesi" olarak belirtirken (s. 112); Steele (2008), bireylerin yanı sıra devletlerin de uluslararası sahnede aktörler olarak kimlik inşasına dahil olduklarını ileri sürmektedir. Devletin biyografik anlatısı, siyaseti devletin kimliğinin ve kimliğinin tanımıyla birleştiren belirli anlatı eylemlerinden oluşur. Bu nedenle biyografik anlatı, kişisel kimliğin devletleri nasıl kısıtladığını ve başkalarına karşı belirli eylemlerde bulunmalarını nasıl sağladığını anlamak için bir başlangıç noktası olarak tanımlanmaktadır. Biyografik anlatılar, devletin varoluşunun mekânsal düzeyini aşmak ve bir süreklilik duygusu yaratmak için gereklidir. Uluslararası sahnede devletlerin kimlikleri, eyleyici rolleri, fail olma rolleri ve biyografik anlatılar aracılığıyla inşa edilir. Devletlerin varlığı kendileri tarafından güçlendirilmeli ve başkaları tarafından da tanınmalıdır. Bu sorular devletlerin ontolojik güvenlik

arayışında ve yaratılmasında ne kadar çok kullanılırsa, devletler varoluşsal devamlılığını o kadar etkili bir şekilde sağlayabilirler.

Biyografik anlatılar, devletlerin anlatı eylemlerinin anlamını açıklamak için söylem analizi kullanılarak incelenmektedir. Aktörlerin kimlikleriyle tutarlılığı sağlamak için eylemlerine anlam vermeleri gerektiğinden, devlet aktörleri de bu kimliklerle ilişkilendirilen politikaların anlamını açıklamalı ve gerekçelendirmelidir (Steele, 2008). Bu nedenle Steele (2008) söylem analizinin vaka çalışmalarına uygulandığında üç işlevi olduğunu öne sürmektedir: Aktörlerin bir politika alternatifini belirli bir kimlik anlatısıyla nasıl ilişkilendirdiğini açıklar, kimliklerle ilgili fikirlerin ne zaman belirli bir kimlik anlatısına yol açtığını gösterir, aktörlerin yalnızca devlet kimliği fikri için değil aynı zamanda kimliğe yönelik tehditler için de nasıl anlamlar inşa ettiğini gösterir.

1.5 Ontolojik Güvenlik ve Rutinler

Devletler için fiziksel güvenliğin önemli olduğu ancak ontolojik güvenliğin kapsayıcılığı gereği daha önemli olduğu, daha önce de vurgulanmıştır. Bu vurgu OGT literatüründe çeşitli gerekçelerle detaylandırılmıştır. Ontolojik güvenliğin rutinler boyutu ise 'varlığın tanınması', dış dünya ile kurulan ilişkilerdeki 'düşünümsellik' yani 'refleksif gözlem' ve 'kaygı' ve 'korku' ile başa çıkma pratiklerine odaklanarak eylemselliğine, devletlerin öncelikle ontolojik güvenliklerini merkeze almaları gerektiğini açıklamaktadır.

Birincisi, ontolojik güvenlik yoluyla böyle bir devletin uluslararası sistemde varlığının doğrulanması; yani devletin fiziki varlığı doğrulanması anlamına gelmektedir. Devletlerin varlığının doğrulanması ve kabul edilmesi tanınma yoluyla gerçekleşmektedir. Devletlerin varlığı ne kadar fazla tanınırsa, fiziksel varlıkları o denli doğrulanacak ve kabul edilecektir. Varlığı tanınma yoluyla doğrulanan devlet, bedensel olarak da devamlılığını sağlayacaktır. Söz gelimi, egemenliğini uluslararası sahaya tanıtan ve yıllarca pekiştiren bir devlet, teritoryal bütünlüğünü de dolaylı olarak koruyacaktır. Dolasıyla fiziki varlığının korunması yalnızca maddi kapasite artırmayla değil, egemenliğin pekiştirilmesine yönelik eylem ve söylemlerle maddi olmayan alışkanlıklar da gerçekleşecektir.

Bu pekiştirme süreci ontolojik güvenlik teorilerinde rutinler olarak ifade edilmektedir. Rutinler ve tanınma arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır. Devletlerin uluslararası sahaya kendini, egemenliğini tanıtması rutinler yoluyla gerçekleşmektedir. Uluslararası sahayla girdiği diplomatik ilişki, imzacısı olduğu anlaşmalar ve paktlar, üyesi olduğu uluslararası kuruluşlar gibi etmenler bir fail olarak devletleri dış dünyaya, moderniteye bağlamaktadır. Bu ilişkilerin sayısının ve yoğunluğunun artması da devletin uluslararası sahayla anlamlı ve sürdürebilir ilişkiler kurarak varlığını pekiştirdiğini göstermektedir.

Uluslararası sahayla kurulan ilişkiler, devletlerin savaşkan ya da barışçıl, çatışmacı ya da işbirlikçi kimliklerinin de tanınarak ve kabul edilerek konsolide olmasını sağlayacaktır. Bununla birlikte süregelen bir 'refleksif gözlemle'; uluslararası saha gözlemlenerek kimlikler de evirilecektir. Şayet var olan kimlik, devletlerin egemenliklerin tanınmasına engel olup varoluşsal devamlılığını sağlamayı sekteye uğratacaksa, devletler varlıklarının istikrarlı bir şekilde devamlılığı sağlama adına daha az arzu ettiği bir kimlik inşa etmeye girişebilirler. Örneğin, barışçıl kimlikte bir devlet, çatışmacı ve savaşkan bir ortamda varoluşsal devamlılığını sağlamak adına ve güven ortamı inşa etmek adına, çatışmacı bir kimlik benimseyebilir ve bu kimliğin üzere yeni rutinler inşa edebilir. Benzer şekilde tarafsız bir kimlik, varoluşsal devamlılığı sağlamak, var olan güven ortamının devamlılığını sağlamak adına taraf olmak durumunda kalabilir. Burada vurgulanmak istenen husus, devletlerin temel amacının kimliklerini sunmaktan ziyade varoluşsal devamlılığını sağlamak ve bu amaca ulaşmak için de rutinler benimsemektir. Dolayısıyla devletler için kimliğinin devamlılığı sağlamak ontolojik güvenlik içerisinde son derece önemli bir yer teşkil etse de esas olan varoluşsal devamlılığı sağlamak olduğundan kimlikler araçsal nitelikte de olabilirler. Daha önce vurgulandığı üzere zaman içerisinde değişebilir ve evirilebilirler.

Benzer şekilde, bireylerin de dış dünyaya kendini tanıtmasında, varoluşsal devamlılıkları sağlamalarında, rutinler ve kimlik arasındaki ilişki kayda değer bir rol oynamaktadır. Mitzen'e (2006) göre kimlik, tanınma ve rutinler arasındaki ilişki, failin yapıyı ve yapıdaki değişimlerin gözlemlerinin teşhis ederek, tüm ihtimallerin göz önünde bulundurulmasıyla oluşmaktadır:

> Rutinler, öngörülebilir dış dünyaya bağlıdır; ancak aktörler her zaman gözlemledikleri dış dünyadaki tüm gelişmeleri teşhis edip öngöremezler. Tehlikeli bir dış dünya ve bu dünyanın güçlü aktörleri, karar alıcı aktörün eylem ve yönelimleri üzerinde etki sahibi olabilirler. Karar alıcı aktör, kimliğini bu ortamda arzu ettiği bir şekilde ortaya koyamayabilir. Bu durumda karar alıcı aktör, güvensiz hissettiği dış ortamla başa çıkmak ve güvensiz ortama güven sunarak tanınma adına "daha az arzu ettiği bir kimlik" inşa edebilir. Başka bir deyişle, ontolojik güvenlik yalnızca kimlik ve öz-kimlik ile değil; hedefe ulaşmak adına, ikincil bir kimlik ile bağdaşabilir. Teşhis ve tanınma ile yeni bir güven ortamı oluşturmak için gerçekleştirilen bu süreç otomatik bir şekilde değil; belirsizliğin hâkim olduğu dış çevredeki tüm olasılık ve ihtimalleri hesaba katarak gerçekleşir. (s. 347-348).

Bireysel düzlemde aktörlerin dış dünya ile olan gözlem ve etkileşimi bireylerin sabit ve statik failler olmadığını; aksine aktif ve dinamik olarak hareket eden, devamlı gözleyen, seçenekleri göz önünde bulundurarak değerlendirmeler yapan refleksif gözlem yeteneğine vurgu yapmaktadır. Bireye düşen, insan doğasıyla ilgili yapılan çıkarımlardan kendisine düşen bencil rolüyle ve çıkarcı kimliğiyle hareket etmekten ziyade; varlığının devamlılığını sağlayan bir düşünümsel yetenekle eylemlerde bulunmak, yapının onları nasıl gördüğünden ziyade onların yapıyı nasıl gördüğüne odaklanmak ve bu odağı merkeze alan ilişkileri, davranış kalıplarını rutin haline getirmektedir.

Fail olarak bireylere atfedilen bu husus, devlet düzeyiyle ilişkilendirildiğinde; devletlerin dış politik davranışlarına yön veren itici gücün, kendilerini nasıl gördükleri; aynı zamanda, uluslararası saha tarafından da nasıl görülmek istediklerine yönelik davranış kalıpları olduğunu belirtmek gerekmektedir. Kendilerini nasıl gördüklerine yönelik mefhum öz-kimlikle, diğerleri tarafından nasıl görülmek istediklerine dair mefhum ise kimlikle ilişkilendirilmektedir. Devletlerin kimlik ve öz-kimlik arasındaki ilişkideki uyumu da varlık ve beden arasında uyum da eşlik etmektedir. Varlık, devletlerin iç ve dış dünya arasındaki uyumu hem de beden ile olan uyumuyla ilişkili olduğundan; devletlerin varlığının egemen olarak tanınması psikolojik iyi oluşlarına katkıda bulunacak, bedensel bütünlüğünü yönelik güveni de beraberinde getirecektir. Böylelikle varoluşsal devamlılık sağlanmış olacaktır.

Ontolojik güvenliğin fiziksel güvenlikten daha kapsayıcı olduğuna yönelik getirilen çeşitli önermelerle birlikte varlık ve beden arasında uyum önerisi, belki de bu kapsayıcılığı en belirgin ve güçlü bir şekilde ifade eden öneri olarak sunulmaktadır. Bu öneri bir taraftan devleti devlet yapan temel karakteristik özelliklerden egemenlik ve teritoryal bütünlük mefhumlarını birbirinden ayrılmazlığına vurgu yapmakta; diğer taraftan da neden devletlerin ilk olarak ontolojik güvenliğini önemsemesi gerektiğini de açıklamaktadır.

İkincisi, ontolojik güvenlik, bir devletin kendisini hangi biçimlerde algılayabileceğini ve başkalarının onu nasıl algılamasını arzu ettiğini de doğrulamaktadır. Devletlerin kimliği, rutinleşmiş dış politika faaliyetlerini canlandıran biyografik anlatı kullanılarak inşa edilir ve korunur. Mitzen'e göre (2006) kimlik zihinde değil etkileşimle inşa edilmektedir:

> Kimlik gündelik olarak aktörlerin zihinlerinde inşa edilmez. Varlığın dışındaki dünyanın farkındalığı, öz-kimliğin gündelik olarak söylemsel dışavurumuyla gerçekleşmektedir. Rutinler, tüm sosyal hayatın ana motorudur. Dışarında gelen herhangi bir uyarıcıya davranışsal ve bilişsel anlamda tepki vermek için programlanırlar (s. 346).

Söz konusu tanım, devletlerin kendi anlatısını söylemsel olarak dışa yansıttıklarını bize göstermektedir. Söylemsel dışavuruma yansıyanları da dış politika davranış ve faaliyetlerini, biyografik anlatısına ve kimliğine uygun rutinler geliştirmeyle ilişkilendirmek gerekmektedir (Steele, 2008). Dolasıyla söylemler, gözlemlenen dünyanın farkındalığını; davranış, eylem ve rutinler de bu dünya ile kurulan düzenli ilişkinin bağlarını bize göstermektedir.

İstikrarlı bir kimlik, aktörün var oluşunu hissetmesini ve belirli bir düzene sahip olmasını sağlamaktadır. Çünkü aktör, düzenliliklere yani rutine sahip oldukça karmaşık yapıdaki hayatta var olmaktadır. En önemli rutinin kimlik olduğunu belirtmek yanlış olmayacaktır. Sürekli sürdürülen bir kimliğin varlığı, bir aktörün ontolojik güvenlik sisteminin en önemli bileşenlerinden biridir. Sabit bir kimlik, bireye öngörülebilir bir ortam ve bu ortam içinde öngörülebilir eylemler sağlar. İstikrarlı bir kimlik yoluyla belirsizliğin üstesinden gelmek, aktörlerin eylem kapsamını serbest

bırakmak anlamına gelir (Mitzen, 2006a, 2006b). İnsanlar sürekli değişim ya da başkaları tarafından değiştirilme korkusunu kontrol altına alabilmek için süreklilik duygusunu güçlendiren bireysel bir kimliğe sahip olma ihtiyacını hissederler (Sigel, 1989). Ancak bunun nedeni, failin zaten kimliğin ortada olduğundan emin olduğu kalıcı bir kimliğe sahip olmak istemesinden kaynaklanmamaktadır. Kimlik, süreç içerisinde, refleksif bir gözlemle inşa edilmektedir. Bu bağlamda kimliğin doğal ve verili bir varoluş biçimi olarak değil, yaşam boyu süren bir varoluş süreci olarak değerlendirilmesi gerekmektedir (Kinnvall, 2004).

Bu durumda bireysel kimlik, failin eyleminin sürekliliği içinde verili kabul edilen bir şeyden ziyade, failin refleksif gözlemi yoluyla sistematik olarak yaratılan ve sürdürülen bir şeydir (Giddens, 2014: 74).

> Giddens'a göre toplum, üyelerinin angajman içeresindeki sosyal pratiklerin üretiminden fazlası değildir. Bu pratiklerin devamlılığı ve istikrarı, değişen dış çevreye göre yeniden üretimi ontolojik güvenliği sağlayan temeldir. Bireysel düzeydeki rutinler toplamda toplumu, toplumsal rutinler de geri bildirim olarak, bireyin istikrarlı benliğini sağlamaktadır (Mitzen, 2006, s. 348)

Dolayısıyla farklı analiz düzeylerdeki rutinlerin toplamı istikrarlı toplumsal ve ulusal kimlikleri ve ulus-devletin ontolojik güvenliği meydana getirmektedir. Devletler dahil tüm aktörler, ontolojik güvenliğe ulaşmak için sosyal etkileşimleri rutinleştirir; değişen, bunlara bağlılık dereceleridir. Bazı aktörler katı rutinlere bağlı kalma eğilimindeyken, diğerleri daha esnek ve refleksif davranırlar. Katı rutinleri uygulayan aktörler, fiziksel güvenlikleri için ne kadar tehlikeli olursa olsun, kendilerine ontolojik güvenlik sağladıklarını düşündüren davranışları yeniden üretme eğilimindedir (Krolikowski, 2008). Katı rutinlerdeki bu ısrarcılık, dış dünyayı gözlemleyip uyum sağlama yetisini sınırlandıracağından, OGT yazını genel olarak rutinlerin çok katı olmasına mesafeli yaklaşmaktadır. Bu bağlamda refleksif gözleme önem atfetmekte ve katı rutinlerin yalnızca fiziksel güvenliği merkeze alarak daha güven sağlayacağı öngörüsünü beraberinde getireceğini kastetmektedir. OGT yazını, katı rutinlerin, devletlerin öğrenme kapasitesini sınırladığını; öte yandan, esnek rutinlerin devletlerin eylemliliğine çeşitlendirebileceğini ve refleksif becerilerini

arttırarak faillerin kendilerini dönüştürme yeteneklerine artırdığını öne sürdüğünden, esnek rutinlerin daha sağlam bir güven sistemi kurabileceğini önermektedir.

Ontolojik güvenlik teorilerinin, devlet başta olmak üzere tüm aktörlerin güvenlik kavramsallaştırmasının derinliklerinde 'kaygı' ve 'korku' kavramları bulunmaktadır. Aslında, rutinlerin yaratılması, biyografik anlatı ve kimliğin pekişmesi kadar kaygı ve korkuyla başa çıkmak için de gereklidir. Başka bir deyişle rutinler, aktörlerin karşı karşıya kaldığında olası seçenekler hissedilen korku duygusunun üstesinden gelme amacına hizmet etmektedir. Kaygı ve korku, aktörlerin kontrolü dışındaki şeylerle değil, etki edebileceğini düşündüğü şeylerle ilgili olarak ortaya çıkar. Her ne kadar birbirine yakın anlamlar taşısalar da kaygı, korkudan daha güçlü bir kavramdır. Korku da tehdidin kaynağı, öznesi belirli olduğundan korkuyla başa çıkmak ve mücadele etmek için gerekli araçlar-rutinler geliştirmek aktörler için daha kolaydır. Diğer taraftan, kaygı belirsizliğe ilişkindir, öznesi belli değildir ve öngörülebilir olma halinden uzak bir kavramdır. Bu sebeple, aktörler düzen ve öngörülebilirlik getiren rutinler oluşturarak kaygı ve korkunun üstesinden gelmeye çalışabilir; ancak korku ve kaygının her zaman eşit bir şekilde mutlaka üstesinden gelinmesi mümkün olmayabilir. Her ikisinin de üstesinden gelmek kuşkusuz sürdürebilir rutinler oluşturmakla mümkündür, bu rutinleri oluşturabilmek de faillik kapasitesiyle ilişkilidir. Failliğini başarıyla uygulan aktör, yapının kendine dikte ettiği koşullara boyun eğmek yerine; yapının getirdiği kaygı ve korkuyla başa çıkmak için geliştirdiği rutinlerle varlığını ve bedeni olası tehlikelerden korur**.**

Rutinler ontolojik güvenlik sağlama adına süreklilik sağlayan ve önem atfedilen bir davranış biçimi olmakla birlikte, daima kesintisiz bir şekilde uygulanamayabilirler. Devletler tarafından kurulan kurumsallaşmış rutinler, failler tarafından tanımlanan 'kritik durumlar' ortaya çıktığında bozulabilir ya da sekteye uğrayabilir ve kritik durumlar üç koşulla karakterize edilir: (1) Çok sayıda insanı etkiler. (2) Büyük ölçüde tahmin edilemezler. (3) Devlet görevlilerini hazırlıksız yakalarlar (Steele, 2008). Başka bir deyişle, kritik durumlar, çok sayıda birey üzerinde etkisi olan, öngörülemeyen radikal değişim anlarıdır. Kritik bir durum ortaya çıkarsa, failler kendilerini tepki verebilecek veya kimlikleri için tehdit edici olmayan bir olaya

dönüştürebileceklerini düşünmelidir. Kısaca, kritik durumlar süreklilik ve kimliğe yönelik bir tehdidi temsil eder ve bu nedenle endişe yaratmaktadır.

Özetlemek gerekirse, bireyler gibi devletler de ontolojik güvenlik arayışındadırlar. Bireyler için de devletler için de maddi imkanları artırmak güven içinde yaşamanın yegâne koşulu değildir. Bireyin güvenliği yalnızca bekasını sağlamaktan geçmemektedir. Onlar, aynı zamanda yaşamı anlamlı kılmak için yaşamları boyunca istikrarlı ve sürdürebilir ilişkiler kurarlar. Kurdukları bu ilişkiler dolaylı olarak bekalarına katkıda bulunacaktır. Varoluşsal devamlılıklarını sağlamaya çalışmayı önceliklendiren bireyler, dolaylı olarak yaşamları boyunca bekalarını da sağlamış olacaklardır. Devletler de varlıksal devamlılıklarını sağlamaya yani ontolojik güvenliklerini tesis etmeye çalışırlar. Bireylerin sosyal çevreleri olan dış dünya ile girdikleri etkileşim ile kimlikleri pekiştirdikleri gibi devletler de uluslararası sahada geliştirdikleri etkileşimle kimlikleri pekiştirirler, bu pekiştirme sürecine de söylemsel düzeyde biyografik anlatı kavramı eşlik etmektedir. Varlıksal devamlılık ve bedensel bütünlüğün arayışı, bu hususlara gölge düşürebilecek korku ve kaygıyla başa çıkacak araçlar, davranışlarla yani rutinler geliştirmekle tesis edilmektedir. Bu anlamda devletlerin dış politik davranışlarının rutinleşmesi devletlerin ontolojik güvenlikleri tesis etmesi anlamına gelmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

KURULUŞUNDAN İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NA YENİ TÜRKİYE'NİN ONTOLOJİK GÜVENLİĞİ (1920-1938)

Ontolojik güvenlik, bireyler, toplumlar ve devletler tarafından arzulanabilir bir durum olarak tarif edilmektedir. Dün, bugün ve yarına dair bir tutarlılık sergileyen eylem, tavır ve tutumlar ontolojik güvenlik arayışını; tüm bunların tutarlı bir şekilde birleşmesi de ontolojik güvenliğin tesis edilmesini tanımlamaktadır. Bu arayış ve tesis süreci biyografik anlatı kavramı altında somutlaşıp gerçekleşirken; rutinler de biyografik anlatıyı destekleyen eylemler olarak ontolojik güvenliği pekiştiren sistemli eylemler bütünü olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer taraftan, ontolojik güvensizlikse bu hususların sağlanamamasına ilişkindir. Aktörler dış dünya ile sağlıklı ilişki kuramadıkları için, geçmiş, bugün ve gelecek arasında bağlantısını yitirip ontolojik güvensizlik içine girebilir, varlıksal devamlılıklarını sağlamakta güçlük çekmenin yanı sıra bedensel ehliyetlerini de yitirebilirler.

Bu bölümde, kuruluşundan İkinci Dünya Savaşı'na giden yolda, bir fail olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin ve bu faile yön veren Türk siyasi karar alıcılarının uluslararası alanda ontolojik güvenlik arayışlarını nasıl sağladıklarına, Osmanlı İmparatorluğu'ndan kalan ontolojik güvensizlik mirasından başlayarak, odaklanılacaktır. Bu çerçevede 'Yeni Türkiye' biyografik anlatısının söz konusu aktörlerce hangi kavramlarla oluşturulduğunu ve bu anlatının Türkiye'nin istikrar arayışını hangi araçlarla inşa ettiğine, rutinleştirdiğine odaklanılacaktır. Böylece, İkinci Dünya Savaşı boyunca Türkiye'nin takip ettiği 'savaşın içinde aynı zamanda savaşın dışında kalış' politikalarının neden ve nasıl arzulanan bir durum olduğu tespit edilecek ve bu politikaların devletin varoluşsal devamlılığı sağlamaya ne şekilde katkıda bulunduğu sorularına yanıt aranacaktır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan başlayarak; İkinci Dünya savaş öncesine kadarki süreç, ontolojik güvenlik, biyografik anlatı ve rutinler arasındaki ilişkiye odaklanarak takip edilecektir.

Tablo 2. 1920-1938 aralığında Türkiye'nin varlık tesisinde önemli olan anlaşmalar ve gelişmeler

Ocak 1920- Osmanlı Millet Meclisi'nin, Atatürk tarafından Sivas Kongresi'nde sınırları çizilen Ulusal Ant'ı (Misak-ı Milli) ilan etmesi.
Mart 1921- Moskova Anlaşması ile Sovyet Rusya'nın Yeni Türkiye'yi tanıması.
Ekim 1921- Türkiye-Sovyet Rusya Dostluk ve Kardeşlik Anlaşması.
Ekim 1921- Kars muahedesi.
Temmuz 1923- Lozan Anlaşması.
Ekim 1923- Türkiye Cumhuriyeti'nin resmi olarak ilan edilmesi.
Ağustos 1924- Lozan Anlaşması'nın uluslararası toplum tarafından tasdik edilmesi.
Aralık 1925- Türkiye-Sovyet Rusya Dostluk ve Saldırmazlık Paktı'nın imzalanması.
Haziran 1926- İngiltere ile olan Musul anlaşmazlığının çözülmesiyle güney sınırlarının belirlenmesi.
Mayıs 1928 – İtalya ile saldırmazlık anlaşması.
Nisan 1931- Atatürk'ün seçim bildirgesinde "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh" sloganını kullanması.
Nisan 1933- Fransa ile Osmanlı'dan kalan borçlar meselesinin çözülmesi.
Şubat 1934- Balkan Paktı.
Temmuz 1936- Montrö Boğazlar Sözleşmesi.
Temmuz 1937- Sadabad Paktı.
Eylül 1937- Nyon Konferansı.

Bununla beraber, kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin dış politik çıktıları göz önünde bulundurularak uluslararası sahaya kendi egemenliğini kabul ettirme amacı için, barışçıl bir stratejiyle hareket ettiği; en önemli aracının da diplomasi ve uluslararası sözleşmeler olduğu Tablo 2'de yer alan anlaşmalar özelinde aynı dönemde gerçekleştirilen söylemler üzerinden sorgulanacaktır.

2.1 Ontolojik Güvenlik Arayışı: Çözülen İmparatorluk'tan Türkiye Cumhuriyeti'ne (19.yy'den 20.yy'ye)[2]

Fiziksel bütünlüğünü sürdürmekte güçlük çeken Osmanlı İmparatorluğu, I. Dünya Savaşı'yla (I.DS) birlikte varoluşsal kaygılarıyla da başa çıkamamıştır. 1914'te sahip olduğu teritoryal sınırların büyük bir kısmı 1918'e gelindiğinde yitirilip giderken imparatorluk kıtalar üzerinde hakimiyet kuran çok uluslu yapısı açıdan ayakta kalamamıştır (Hale, 2003, s. 28). Hem kendisine hem de toplumuna öngörülebilir bir gelecek sunamayan imparatorluğun, varlığı üzerindeki fiziksel ve psikolojik tehditlere

[2] İmparatorluğun bedensel ehliyetini yitişini ve varoluşsal sancılarla başa çıkamamasın belirginleştiği dönem olarak kavramsallaştırılmıştır.

de önlem alamayarak 19.yy. boyunca içine girdiği çözülme süreci savaşla birlikte yıkımla sonuçlanmıştır. Sömürgeci paylaşımların beraberindeki getirdiği jeopolitik belirsizliklere, varoluşsal sancılar da eklemlenerek yüzleştiği sorunlarla İmparatorluk ve dönemin siyasi karar alıcıları başa çıkamamıştır.

İmparatorluğun en uzun yüzyılı olarak bilinen 19.yy. boyunca, maddi kapasitesi göz önünde bulundurulduğunda, her ne kadar başarılı bir 'denge siyaseti'[3] takip ettiği öne sürülse de (Hale, 2003); bu dönemin siyaset yapıcılarının hem İmparatorluk'tan hem de uluslararası sahadaki diğerlerinin İmparatorluk'la ilgili görüşleri dikkate alındığında derin bir ontolojik güvensizlik içinde olduğu gözlemlenmektedir. Sadece bir varlık olarak devlet parçalanan, bölünen ve varoluşunu sürdüremeyen 'hasta'[4] bir nitelikte değil (Zarakol, 2018, s. 131), aynı zamanda devleti ayakta tutmaya çalışan yöneticiler ve bürokratların da psikolojik anlamda varoluşsal sancılar yaşadığı göze çarpmaktadır. Hasta adam, dengesine destek bulamadığı takdirde güçten düşecek, İngilizler, Fransızlar ve Ruslar gibi destek veren güçler tarafından bizzat parçalanacak ve paylaşılacak olma varoluşsal sancılarıyla sarsılmakta; diğer taraftan da devleti ayakta tutmaya çalışan bürokratların aşağılanan, hor görülen ve eşitsiz bir statüye maruz kalmalarıyla cebelleşmektedir. Bu hususta Necmettin Alkan, I. DS öncesinde söz konusu denge siyaseti uygulayıcıları olan Osmanlı sefirlerinin Avrupalı meslektaşları tarafından aşağılanmalarına maruz kaldıklarını, dönemin diplomatlarının hatıratlarından "…Paris ve Londra rical ve matbuatının aleyhimizde savurdukları küfürler de izzet-i nefsimizi yaralıyordu…" şeklinde aktarmaktadır (Alkan, 2020, s. 63-64). Siyasetçilerin modern dünya ile kurduğu etkileşimde, Batılı meslektaşlarıyla kurdukları iletişimde gündelik olarak deneyimlediği bu olumsuz psikoloji, devlet düzeyinde de egemenliğin adım adım yitirilişiyle devam etmiştir. Dolasıyla, I. DS öncesinde İmparatorluk ne kendisine ne paydaşlarına ne de toplumuna gelecek vaat eden bir biyografik anlatı sunmakta yetersiz kalmıştır. Başka bir ifadeyle, teritoryal kayıplarla bedensel bütünlüğün; egemenliğin adım yitirilmesiyle de varlığın devamlılığı sağlanamamış ve ontolojik güvensizlik içinde kalmıştır (Al, 2016). Kurulmakta olan Cumhuriyetin ontolojik

[3] Fahir Armaoğlu, **Siyasi Tarih**, ss.29-30.
[4] Hasta adam tabirinin Çar I. Nikola tarafından 1853 tarihinde Britanya Elçisiyle yaptığı bir konuşma esnasında kullanıldığı kabul edilmektedir.

güvenlik arayışı, İmparatorluk'tan kalan güvensizlik mirasından dersler çıkararak sağlayacaktır.

2.1.1 İmparatorluğun Bıraktığı Ontolojik Güvensizlik Mirası

19.yy.'nin uzun ve zorlu bir süreç olarak tanımlanması, İmparatorluğun ontolojik güvensizlik içerisinde bulunuşu, yalnızca dış dünya yani uluslararası saha ile sürdürülemeyen ilişkilerden ibaret değildir. İmparatorluk her bağlamda moderniteye ayak uyduramamıştır. İstikrarsızlık hem dışarısı hem de içerisi için söz konusudur.

Bir aktör olarak İmparatorluk devleti bir tarafta diğer devletlerle kurduğu ilişkilerle uluslararası sahada varlıksal devamlılığını sağlamakta zorluk çekmektedir. Egemenlik ve teritoryal kayıplardan kaynaklı krizler devletin statü kaybı yaşamasına sebep olmakta ve imparatorluğun dış kaynaklı temel ontolojik güvensizlikleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer taraftan, imparatorluk, içeride de kendi idaresinde yaşayan toplum için de güven teşkil edememektedir. Toplum 'biz' duygusunu ve imajını kaybetmektedir; yönetim de sürdürülebilir bir gelecek vaat edemeyerek toplumsal kaygılarla başa çıkacak mekanizmalar geliştirememektedir. Ontolojik güvensizlik sebeplerine tarihsel süreç içerisinde göz atacak olursak karşımıza şu hususlar çıkmaktadır: Belirsizlikler, kaygılar ve tüm bunları yönetemeyen bir irade.

Dış dünya ile sürdürülemeyen güven ilişkisi, içeride de korunamamakta; toplumun içerisinde, varoluşsal anlamda derin bir belirsizlik korkusu bulunmaktadır (Al, 2016). Yüzlerce yıllık geçmişten gelen imparatorluğun birikimi günü zor kurtarıyor, geleceğin ise belirsiz olduğuna işaret etmektedir. Derin bir belirsizlik içerisinde olan devlet hasta durumda, içinde bulunduğu dünya ile sağlıklı bir ilişki kuramıyordu; başka bir deyişle ontolojik güvensizlik halindedir. İçinde bulunduğu modern dünya ile varlığın devamlılığına yönelik sürdürülebilir ilişkiler kuramamaktadır. İmparatorluğun dış kaynaklı ontolojik güvensizliği askeri mağlubiyetler ve maddi kapasitesindeki yetersizliklerin sebep olduğu yenilgiler, geri çekilişler, teritoryal kayıplar ve egemenliğinin adım adım yitirilişine sebep verirken; yüzyıllardır devletin iç varlığının devamlılığını sağlama işlevi gören millet sistemi anlatısı da İmparatorluğa, çağın gerekliliklerine uyum sağlayan bir biyografik anlatı sunamıyor hem toplumun hem de devletin varoluşsal kaygılarına karşı başa

çıkmayacak durumdadır. Varoluşsal iç kaygıları ve teritoryal kayıplarıyla bedeninin ehliyetini yitiren imparatorluk, dış kaygılarıyla da başa çıkmak için diplomatik ve jeopolitik bir irade gösteremiyor ve varlığın devamlılığını sağlayacak rutinler bulamamış durumda, egemenliğini de adım adım yitirmektedir.

Devletin devamlılığına yönelik iç kaynaklı varoluşsal kaygılar arasında toplumsal bütünlüğü sağlayıp kapsayıcı bir biyografi olmada yeterli gelmeyen millet sistemi başı çekmektedir. Millet sisteminin devleti ayakta tutamayacağı; devletin teritoryal bütünlüğüne, egemenliğine ve meşruiyetine zarar vereceğine dair görüş bu güvensizliğin temel sebebi olarak görülmektedir (Al, 2016). Toplumun bir arada yaşama meşruiyeti ve coğrafi meşruiyetini yitirmeden kaynaklanan bu güvensizlik, 19.yy'nin ikinci yarısı itibariyle yeni biyografik anlatı arayışlarıyla aşılmaya çalışılmıştır. Var olan düzenin devamlılığını sağlamaya çalışan Türkçülük, İslamcılık ve Osmanlıcılık anlatıları sırasıyla: ırk temelli bir Türk milleti siyaseti, hilafet merkezli bir idare siyaseti ve Osmanlı memleketlerindeki gayrimüslimleri de kapsayan ve temsil eden Osmanlı Hükümet siyaseti olarak karşımıza çıkmaktadır (Akçura, 1907). Üç tarzı siyaset olarak bilinen bu üç biyografik anlatıdan, devlet yöneticileri nezdinde Osmanlıcılık ön plana çıkmaktadır. Bu anlatı, Amerikan milleti gibi çok milletli bir Osmanlı milletini yaratma ve teritoryal olarak da eski hudutları koruma fikrine dayanmaktadır (Akçura, 1907, s. 16).

Yarışan bu üç anlatı, toplum için geleceğe dair belirsizlikleri azaltma ve kaygılarla başa çıkma ile ilgili alternatifler olarak karşımıza çıksa da devlet tarafından millet sisteminin yerine Osmanlıcılık anlatısının tercih edilmesiyle sonuçlanmıştır. Böylece Osmanlıcılık anlatısı toplumsal düzeni sağlamaya yarayan millet sisteminin yerine, yeni bir anlatı olarak kademeli bir şekilde geçerek (Ahmad, 2015); devletin fiziksel anlamda parçalanmasını engellemek ve ontolojik güvenliğini sağlamak için kullanılan bir biyografik anlatı haline dönüşmesi amaçlanmıştır. Biyografik anlatıda yaşanan bu dönüşümün temel sebebi, siyasi aktörlerin ideolojik tercihlerinde değil, dış kaynaklı belirsizlikler ve iç kaynaklı domestik gerçeklerden kaynaklanmaktadır (Al, 2016). Yani hem dış dünyadaki hem de içerideki koşullar, var olan seçenekler arasında devamlılık sağlamak ve var olan kaygılarla başa çıkmak için en uygun anlatının Osmanlıcılık olduğu düşünülmüştür. Bu anlatının, söz konusu düşüncenin fiiliyata

geçmesinden ziyade, İmparatorluk'tan Cumhuriyetin güvenlik kültürüne miras olarak kalacak ekonomi ve askeri kapasitedeki yetersizlikleri tespit ederek ve iç kaynaklı varoluşsal kaygıları somutlaştırması açısından önemli olduğunu da ifade etmek gerekmektedir (Karaosmanoğlu, 2000).

Biyografik anlatıyla birlikte İmparatorluk, içinde bulunan dünya ile zaman-mekân bağlamında uyum sağlama adına, modern çağa ayak uydurmak için çeşitli girişimlerde de bulunmuştur. Modernleşme girişimleri, Giddens'ın modern toplumların ontolojik güvenlik sağlamak için varoluşsal bir ilişki kurmak için refleksif gözlemler yapma ve istikrarlı bir devlet kimliği yaratma tanımıyla örtüşmektedir. Modernleşme süreciyle birlikte dünya ekonomik sistemine entegre olma gayretleri esasında iç ve dış dünya arasında ayrımın keskin olmadığını, dış dünya ile kurulmakta zorlanan zamansal ve mekânsal kopukluğu, yeniden sağlama çabalarını göstermektedir. Ancak, bu çabalar hedeflendiği gibi ne manevi anlamda sürdürebilir ve istikrarlı ilişkiler kurmaya yetmiş, ne de maddi kapasitedeki eksiklikleri telafi etme amacına ulaşamamıştır. İçerisindeki maddi eksiklikleri telafi etme niyeti, İmparatorluğa Avrupa ekonomisiyle arasında dengesiz bir ilişki kurmasıyla sonuçlanmıştır. Öncelikle, borçlanarak ekonominin daha da zayıflamasını (Berkes, 2002); sonrasında da ekonominin iflası takip etmiştir (Ahmad, 2015). Bununla birlikte, çağın gereklilikleri arasında olan askerlik yöntemlerini, örgütlenmelerini ve eğitimini sağlanamaması da kurulan ilişkinin dengesizliği sebebiyle tahayyül edilen askeri kapasitedeki yetersizlikleri telafi etmeyi de sağlayamamıştır (Berkes, 2002). Kısaca, İmparatorluğun Cumhuriyete bıraktığı dış kaynaklı kaygılara iç kaynaklı varoluşsal kaygılar eklemlenmiş; dış kaygılar içeriye sağlanamayan toplumsal bütünlük, askeri ve ekonomik yetersizlikler olarak sirayet etmiştir. Bir varlık olarak imparatorluk söz konusu yetersizlikler sebebiyle içinde bulunduğu dünya ile varoluşsal anlamda iyi ilişkiler kurma bir tarafa, bedensel ehliyetini de kaybetmiş ve çözülmüştür.

Dış kaynaklı yapısal koşulların başını çekense yenileşme, modernleşme girişimlerine rağmen; üç kıtaya yayılan teritoryal sınırlarını koruyacak bir maddi kapasiteye, düşünümsellik yetisine ve buna eşlik eden eylemsellik sergileyen iradeye sahip olamamasından kaynaklanmaktadır. Varoluşsal kaygıların önemli bir payını Rusya gibi jeopolitik tehdit olarak tanımlanabilecek dış aktörler ve bu aktörlerle

sağlıkla sürdürülemeyen varlıksal ilişkiler (Karaosmanoğlu, 2000); diğer önemli payını ise İmparatorluğun bedeni olarak nitelendirilecek bölgelerde nüfuzunu yitirmesine ilişkilindir. Balkanlar bölgesinde meydana gelen isyanların bastırılamamasını, Rus gemilerinin İstanbul Boğazı'na kadar gelerek buyurgan söylemleri takip etmiş; hasta adamın bedeni olarak nitelendirilebilecek teritoryal sınırları üzerindeki jeopolitik nüfuz mücadelesi Akdeniz bölgesinde İngilizlere bıraktığı Kıbrıs adası gibi büyük kayıplarla devam etmiştir (Ahmad, 2015). İmparatorluğun teritoryal kayıpları egemenliğini de yitirişiyle birlikte 19.yy. sonu itibariyle hem uluslararası alanda hem de kendi alanında güven sağlayamayan bir aktöre dönüşmüştür. Buradan da anlaşılacağı üzere, İmparatorluğun Cumhuriyete bıraktığı dış kaynaklı varoluşsal kaygılar maddi kapasitesine bağlı yetersizliklerin yanında dış dünyayı refleksif bir gözlemle takip eden jeopolitik bir iradeye sahip olamayarak varlığının devamlılığını sağlayacak rutinler bulamamasından kaynaklanmaktadır.

Jeopolitik irade en temel anlamda her devletin kendi coğrafyasına göre siyaset yapması prensibidir. Buna göre, coğrafya bir tarafta belli bir dönemde gerçekleştirilen devletin kendi varlığına ilişkin tasarımını ifade etmektedir; diğer taraftan da bu tasarımı gerçekleştirebilecek askeri, insani ve ekonomik potansiyele gereksinim duymaktadır (Defay, 2005, s. 11). Bu çerçeveden bakıldığında, 17.yy.'nin son çeyreği itibariyle en geniş teritoryal sınırlara ulaşarak, üç kıtaya ve üç denize hâkimiyetiyle bir süper güç varlık tasarımına sahip olan cihanşümul imparatorluk (Marshall, 2021); bu tasarımını, sınırlarını en geniş haline ulaştığı 1680'lerden 1920'ye uzanan iki yüzyılı aşkın tarihsel süreç boyunca askeri, insani ve ekonomik potansiyelini artırarak destekleyememiştir. Maddi kapasitesindeki bu durumun yanı sıra bu süreç boyunca yaşadığı uluslararası sahayla kurduyla ilişkide sahip olduğu statüde de kayıplar yaşamak durumunda kalmıştır. Tarihsel akış boyunca elde ettiği cihanşümul statüsü; sömürgeler kuran, teknik ve teknolojik imkân ve kabiliyetlerini artırarak 'modernleşen' Avrupa güçlerinin gerisinde kalmaya başlamıştır. Cihanşümul devletten, modern dünya devletlerinde yardımına ihtiyaç duyan devlet statüsüne dönüşmüş, uluslararası sahada prestij kaybı artarak devam etmiştir.

18.yy'ın sonunda, Napolyon Fransa'sının Mısır seferiyle birlikte kendi teritoryal bedenini korumakta ehliyet göstermekte güçlük çeken İmparatorluk, 19.yy. başında hem Balkanlarda hem de Arap topraklarında isyanlarla karşılaşmış, bu süreçten itibaren de hem fiziksel kayıplarla bedensel ehliyetini hem de statü kayıplarıyla varlıksal emniyetini yitirme sürecine girmiştir. Öyle ki, hizmetkârı olan Mehmet Ali Paşa'yı İmparatorluk'a rakip olan bir aktör olarak belirmesine engel olamadığı gibi, 'kendi derdiyle' başa çıkmak için 'ötekilerden' Rusya ve İngiltere'den yardım istemek durumunda kalmıştır (Hale, 2003, s. 13). Uluslararası sahadaki diğer aktörlerle kurulan ilişkideki yaşanan statü kayıplarını, Balkanlar ve Arap topraklarındaki teritoryal kayıplar takip etmiş, nihayetinde Rus gemilerin Boğazlardan geçerek Boğazlar' da Ege ve Akdeniz'e gezinmeye başlayan İngiliz gemilerinin seyriyle denizlerdeki hâkimiyetini de yitirmesiyle devam etmiştir (Berkes, 2002, s. 124)

Modern dünyayı takip etmekte güçlük çeken ve sürdürülebilir varoluşsal ilişkiler yürütemeyen yönetimsel irade, teritoryal kayıplarla baş edememeye başlamıştır. Dolayısıyla, cihanşümul imparatorluk jeopolitik bir irade gösterememiş ve diplomatik anlamda sürdüre geldiği yönetimsel irade de Avrupa güçlerinin yardımına bağlı, hasta adama dönüşmüştür. Bedeninin önemli parçaları olan Akdeniz, Boğazlar ve Karadeniz'de de egemenliğini ve hakimiyetini yitirmiştir. Tarihsel süreç boyunca dünyaya hakimiyet kurmayan çalışan imparatorlukların stratejilerinde ele geçirmesi tahayyül edilen İstanbul'un 1918 itibariyle işgaline engel olamayışı hasta bir bedenin varlığının nihai sonu olmuştur (Marshall, 2021). Böylece 20.yy. başlangıcı itibariyle, İmparatorluğun refleksif gözlem yapamayan jeopolitik bir irade sergilemeyişi daha belirginleşmiştir. Balkan Savaşlarının kaybedilmesiyle belirginleşen güvensizlik hali Arap isyanlarıyla katmerlenmiş, teritoryal kayıplar fiziksel güvenliği ve devletin devamlılığına yönelik duyulan güvensizlik ve endişe de ontolojik güvensizlik krizini meydana gelmiştir. Dolayısıyla imparatorluk, devletin fiziksel ve ontolojik güvenliğini sağlamakta yeterli olamamıştır.

Özetlemek gerekirse, 20.yy.'nin başı devletler için hem varoluşsal hem de fiziksel devamlılıklarını sağlamak için zorlu bir tarihsel bağlamdır. Eric Hobsbawm tarafından 'felaket çağı' olarak nitelendirilen bu dönem; içinde bulunduğu zamana

tanık olan bireyleri, toplumları ve pek çok devleti mekansızlaştıran ve kurdukları ilişkileri de manasızlaştıran niteliğe sahiptir. İmparatorlukların çözüldüğü, zamansal ve mekânsal belirsizliklerle başa çıkma kabiliyetini göstermenin tüm analiz düzeylerinde güç olduğu bir dönemdir (Hobsbawm, 2020). Devletler bölünme, parçalanma ve yok olma tehlikelerine maruz kalmışlar, bu tehlikeleri kontrol altına alamayıp varoluşsal kaygıların hâkim olduğu bir iklim sürecine girmişlerdir. Ontolojik güvensizlik iklimi hem uluslararası sahanın temel aktörleri olan devletleri hem de toplumları etkilemiş; felaketler çağı içinde beraberinde belirsizlikleri de getirmiş, tüm aktörleri tedirgin ve endişe halinde bırakmıştır. Bu belirsizlik çağında, tarihsel sürecin böyle zorlu kriz dönemlerinde, var olan kaygıları kontrol altında tutmak ve değişen koşullara uyum sağlamak oldukça zor olduğu aşikardır. Çünkü, kriz dönemleri öngörülmesi zor belirsizlikler getirirken, geleceğe yönelik korku ve endişe halini tetikleyerek varoluşsal devamlılığını sağlamayı oldukça güçleştirmektedir. İmparatorluk da bu kriz dönemini, diğer pek çok devlet gibi, varoluşsal krizler içinde yaşama halinde geçirmiştir. Değişimle başa çıkma yeteneğini gösteremeyerek, uluslararası sahadaki varlığını ve toplumuna huzur ve güven sağladığı topraklarını, bedenini yitirmiştir. Başka bir ifadeyle, İmparatorluk varlıksal davasını sürdürememekle yönetimsel bir irade, bedensel devamlılığını sağlayamayarak da jeopolitik bir irade sergileyememiştir. Bu sebepten ötürü, yeni bir varlık olarak tohumlanan Türkiye Cumhuriyeti, kuruluşundan itibaren İmparatorluk'tan miras olarak aldığı belirsizlikleri refleksif gözlemler yaparak azaltmaya gayret göstermiş; öncelikle devraldığı ontolojik güvensizlik mirasını gözden geçirerek ontolojik güvenlik arayışına girişmiş ve yönetimsel ve jeopolitik bir irade inşa etmeye gayret göstermiştir.

2.1.2 Cumhuriyetin Ontolojik Güvenlik Arayışı

Türkiye Cumhuriyeti, çözülen Osmanlı İmparatorluğu'nun ardından kurulan, İngiltere-Fransa ve İtalya başta olmak üzere sömürgeci devletlere karşı bağımsızlığını kendi mücadelesiyle kazanan bir varlık olarak doğmuştur (Ertan, 2023; Toprak, 2020). Bu yeni varlığın doğuşu, kendine özgü 'kazanan' bir iradeye sahip olan karakteristik özellikler kadar; kendinden önceki 'kaybedenden' çıkarılan dersler ve farklılaşan yönlerle de ilişkilendirilmektedir. Öncelikle kaybedenin ontolojik sebebi modern

dünya ile anlamlı ve sürdürülebilir ilişki kuramamasından kaynaklanmaktadır. Hesaplı kararlar almaya iten düşünümselliğin eski idarede olmaması, yeni bir devlet varlığı olarak Cumhuriyet'in en temel çıkardığı derslerdendir. Bu sebepte Cumhuriyetin kuruluş sürecinde, sergilenen söylem ve eylemler her anlamda bu yeni devlet varlığının yönetimsel bir iradeye haiz ve yönetme kapasitesinde muvaffak olduğunu göstermektedir. Başkaları tarafından bahşedilmeyip, kendi kazanımı olan bu mücadeleci irade, Cumhuriyet'in hem uluslararası sahada bağımsız bir kimlikle; hem de ulusal alanda bağımsız bir öz-kimlikle var olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla, bu yeni varlığın kimliğini ve öz-kimliğini ilk olarak bağımsızlıkla ilişkilendirmek, bağımsızlık ilkesinin yönetimsel iradenin öncelik verdiği husus olduğunu göstermektedir.

Cumhuriyet'in bağımsız öz-kimliği, öncelikle yerel ve ulusal ölçekli direnişlerle tohumlanmıştır. I.DS'den sonra çatışmaya son veren 30 Ekim 1918 tarihinde Boğazlar bölgesine yakın Limnos adasında imzalanan Mondros Mütarekesi, hasta adamın omurgası olan boğazlar üzerindeki egemenliğin yitirilmesinin tüm coğrafyaya yayılmasıyla planlanmıştır. Bu plana askeri gücünün sınırlandırılması da eşlik ederek olası bir mukavemetin önüne geçmesi de öngörülmüştür. Mütarekenin imzalanmasının ardından, 1919 Ocak ayında savaşın kazanan devletlerin kaybedenleri cezalandırmayı ve kazanlar arasında kaybedilenlerin topraklarını paylaşmayı hedefleyerek Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Başkanı Woodrow Wilson'ın öncülük ettiği Paris Barış Konferansı toplanmıştır (Carr, 1946). Konferans kararları meşru zemini milletlerin kendi kaderini tayin hakkıyla oluştursa da diğer yandan, bu konferans kararlarının sömürgeci paylaşımların dolaylı olarak gerçekleşmesini de hedeflenmiştir (Hobsbawm, 2020). Irak ve Suriye gibi Arap toprakların imparatorluktan çözülüp İngiltere ve Fransa'nın himayesinde manda rejimleri olarak mutabık kalınması, Cumhuriyetin vücut bulacağı Anadolu topraklarında yerel direnişlerin ulusal hareketlere evirilmesi sebebiyle uygulamasını bulamamıştır. Dolayısıyla, cumhuriyete gidecek süreçte toplumun bağımsız öz-kimliği 1919-1922 tarihleri itibariyle Anadolu topraklarında tohumlanan milli mücadeleyle başlamış, askeri ve siyasi mücadeleyle bürünerek olgunlaşmıştır (Bilge, ve diğerleri, 1969, s. 3-10).

Tohumlanmakta olan bir devlet olarak Cumhuriyetin ontolojik güvenlik arayışı, toplumsal ve ulusal kimliklerin bağımsızlık talepleriyle bir araya gelmesiyle oluşmaya başlamıştır. Cumhuriyetin kurucu aktörleri olan Mustafa Kemal Atatürk ve İsmet İnönü söylemleri derinlemesine incelendiğinde, meydana gelen bu yeni varlığın hem içeriye hem de dışarıya devamlılık sağlamaya çalışan bir fail olduğunu ispat etmeye çalışan ontolojik güvenlik aktörleri olarak karşımıza çıkmaktadır. 1919 Temmuz-Ağustos-Eylül ayları boyunca toplumsal mücadelenin kurumsal ifadesi olarak toplanan Erzurum ve Sivas'ta toplanan kongrelerde başkan olarak seçilen Mustafa Kemal verdiği ilk nutukta bu toplumsal mücadeleyi bir milletin var oluş mücadelesi olarak nitelendirmiş ve bu mücadelenin kurumsallaşarak vücuda gelmesi gerekliliğini "İrade-i Milliyeye müstenit bir Şuray-ı milli tesisi ve kuvvetini iradei milliyeden alacak bir hükumetin teşkili" şeklinde ifade etmiştir (Bilge, ve diğerleri, 1969, s. 10).

Ontolojik güvenlik arayışını başlatan aktörler, mücadelesinin meşruiyetini milletinden alan bu yeni varlığı, eskisinden farklı olarak şekillendirdikleri bir biyografik anlatı eşliğinde anlamlandırarak öz-kimlik oluşturmaya; uluslararası sahaya kurdukları ilişkiyle de kimliklerini dışarıya anlatmaya çalışmışlar; bu anlatının anlamını da refleksif gözlemler yapan jeopolitik iradeyle şekillendirmeye çalışmışlardır. Giddens'ın modern devlet kavramsallaştırmasıyla paralellik gösteren bu durum, bahse konu olduğu üzere geçmiş-bugün ve gelecek arasında tutarlı bir anlatı yaratma tasarısıdır. Bu tasarım ontolojik güvenlik arayışının başlangıç noktasıdır. Değinildiği üzere ontolojik güvenlik en temelde olayların düzenliliği ve devamlılığına ilişkindir (Steele B. , 2024). Refleksif gözlem yeteneğine sahip varlıklar içlerindeki bulundukları belirsizliklerle dolu dünyayla olan ilişkilerini yapıp ettikleriyle, düzenlilikler ve devamlılıklar sağlayan iradeleriyle gösterirler. Böylelikle de bu yeni varlığın felaketler çağının getirdiği jeopolitik belirsizliklere karşı dirayet göstererek fiziksel; dirayet gösterdiği jeopolitik aktörlere karşı da sağduyulu ve sürdürülebilir ilişkiler kurarak da psikolojik iyi oluşunu sağlamaya çalıştıkları hedeflendiği anlaşılmaktadır. Başka bir ifadeyle, ontolojik güvenlik arayışı, meydana gelen yeni devlet varlığının kendi rüştünü ispat etme çabalarıyla ve bu çabaya yön veren aktörlerin iradeleriyle de sağlanmaya çalışılmıştır.

İçerideki bağımsız öz-kimlik, dışarıdaki kendisini yeni bir varlık olarak uluslararası alana tanıtma ve diplomasi yoluyla varlığını kabul ettirme yoluna giderek cumhuriyetin bağımsız kimlikle bir varlık olarak doğmasına imkân sağlamıştır (Ertan, 2023). Ontolojik güvensizlik içerisinde olan bir varlığın ardından, varoluşunu uluslararası alandaki diğer aktörlerle olan etkileşimle ve uluslararası sahadaki performansıyla ilişkilendirerek eyleyen bu yeni varlığın; kuruluşunu takip eden süreçte ontolojik güvenlik arayışını bağımsız kimliğini istikrara kavuşturarak sürdürmüş, bu minvalde psikolojik iyi oluş sağlayabilmek için öncelikle kendinden önceki varlığa ait olumsuz psikolojik tanımlamalardan kaçınmaya ve kurtulmaya çalışmıştır.

İmparatorluğa ait olumsuz psikolojik tanımlardan ilkini kendi başına yetersiz olması ve kendi varlıksal devamlılığı sağlayamamasına ilişkindir. Bahse konu olduğu üzere, cihanşümul statüsünü; önce yardım isteyen, ardından yardıma muhtaç hasta adama dönüştürerek yitiren imparatorluğun, Avrupalı ve modern devletler tarafından sömürgeleştirilerek paylaşılması tahayyül edilen bir varlığı ve bedeni bulunmaktadır. Hobsbawn'ın da belirttiği üzere, I.DS'nin kazanan İngiltere ve Fransa'nın başını çektiği devletlerin savaş sonrası amaçları kaybeden imparatorluklarının bedenini parçalayarak yeni teritoryal alanları kazanmaya ilişkindir (Hobsbawm, 2020). Hasta adamın varlığı ve bedeni de bundan ari değildir. Güçsüz bir bedene sahip olan bu varlık, kullanmakta olduğu biyografik anlatıyla teritoryal kayıplara engel olamayarak bedensel ehliyetini yitirmeye başlamıştır. Statüsünün yitimini bedeninin yitimine eşlik eden bu varlık uzunca bir zamandır hasta adam olarak nitelendirilmektedir. Dolayısıyla Cumhuriyete düşen bu varlığın artık geride kalmış olduğunu dış dünyaya uluslararası sahaya anlatmak ve tanıtmaktır (Çırakman, 2002). Diğer bir deyişle, yitirilen egemenliği kazanmaya, yıkılan bedeni ayağa kaldırmaya çalışmaktır. Bu bağlamda Cumhuriyet, meşruiyetini toplumundan, ulusundan alarak ulusal egemenliğini elde eden ve ardından teritoryal bütünlüğünü sağlayarak sürdürmeye çalışan yeni bir devlet varlığı olarak Türkiye'yi uluslararası sahaya sunmaya başlamıştır. İmparatorluğun mirasından çıkarılan derslerle önce statü ve egemenlik arayışları olduğunu, ardından bedensel ehliyet ve teritoryal belirlenimle bunu sürdürmek şeklinde olduğunu belirtmek yanlış bir ifade olmayacaktır.

Ulus devlet olarak 29 Ekim 1923 tarihi itibariyle resmi olarak kuruluş ilanından önce, yaklaşık yedi aylık süren görüşmelerin ardından 24 Temmuz 1923 tarihinde nihayete eren Lozan Anlaşmasıyla birlikte Türkiye Cumhuriyeti uluslararası sahaya 'kazanılmış zaferini' tescil ettirerek, uluslararası toplumun eşit bir üyesi olma hedefiyle kurumsallaşmasını başlatmıştır (Toprak, 2023). Uluslararası toplum tarafından Lozan Anlaşmasının yürürlüğe girmesi 6 Ağustos 1924 tarihi itibariyle tasdiklenmiştir (Aydemir, 1965). Uluslararası toplunun eşit bir üyesi olarak tanınma fikri, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk aşamada uluslararası sahada statü arayışının önceliklendirdiğini simgelemektedir. Bu statü arayışı, Cumhuriyetin bağımsız kimliğini, ulus-devlet olma kriterlerinden en önemlisi olan egemenliğe önem atfetmesiyle ilişkilendirilmektedir.

Egemenlik bir devleti, devlet yapan en önemli kriter olarak tanımlanmaktadır, çağlar boyunca devlet anlatısı tanımı yapmak için kullanılan başlıca kavramlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. 17.yy.'den günümüze dek Vestfalya düzenin getirdiği egemenlik ve teritoryal belirlenime dayanan devlet karakteri, ulus-devletlerin kuruluşlarına zemin teşkil etmiştir. Uİ disiplinin tarihsel yazınında egemenlik kavramı 1648 Vestfalya Düzeni ile temellendirilmektedir. Vestfalya öncesi ise egemenlik kavramı üzerine genel tanımlar Jean Bodin'e referans vermektedir. Orta Çağ'dan 16.yy'ye geçiş sürecini gözlemleyen Bodin, 1570'li yıllar Avrupası'nda iç ve dış egemenlik ayrımı yapmaktadır. Kral ya da imparator gibi üst bir otoritenin varlığından dolayı iç egemenliğin olanaklı olduğunu belirtirken; diğer taraftan, üst bir otoritenin varlığının olmaması sebebiyle, uluslararası sahada, dışarıda egemenlik sağlamanın mümkün olmadığını belirtmektedir. Bir siyaset teorisyeni olarak Bodin'in egemenliği kavramsallaştırması, takip eden dönemde egemenlik mücadelesinin Orta Çağ'dan teritoryal olan ulusal olana geçişle devam eden Vestfalya ile somutlaşacaktır. Cynthia Weber, Vestfalya'nın "belirli bir teritoryal alan üzerinde yaşayan insanların otoritesinin ve bağımsızlığının tanınmasına egemenlik, bunu sağlayana da egemen devlet denir" şeklinde ifade etmektedir (Carvalho, 2021, p. 222). Poggi (1990) devletin egemenliği ve teritoryalitesi, diğer devletlerle kurdukları ilişkiyle pekiştiğini; diğer devletlerin de böylece hareket edip dış egemenliklerini sağlamlaştırdıklarını böylelikle de uluslararası sahada da bu çoğunluğun hâkim olduğu bir siyasal çevre oluşacağını

öne sürmektedir. Egemenliği pekiştiren üç temel özellik olan otorite, teritoryal belirlenim ve diğerleri tarafından tanınma aynı zamanda devleti devlet yapan özellikler olduğunu vurgulamaktadır. John Gerad Ruggie (1993) de uluslararası sahanın uzamsallığını oluşturan temel mefhumun egemenlik olduğunu vurgulamaktadır. Ruggie'ye göre de egemenlik Vestfalya ile teritoryal nitelik kazanmıştır. Orta Çağ'ın egemenliği teritoryal bazda olmayan bir düzeni sembolize etmektedir, günümüz modern dünyasına benzeyen teritoryal ünitelerden oluşan benzer işlevlere sahip devletlerin oluşturduğu uluslararası düzen Vestfalya ile başlamıştır (Carvalho, 2021). Kısacası, egemenlik kavramının, yüzyıllardır devletleri devlet yapan temel yapıtaşlarından olması, yalnızca tanınmaya ilişkin değildir aynı zamanda devlet fikrini varlığa büründüren bir mefhumdur ve devleti devlet yapan da mihenk taşıdır. Bir devlet varlığı olarak Türkiye Cumhuriyeti de Vestfalya düzenin getirdiği bu devlet karakterini dikkate alan bir şekilde kendisini tasarlamış; varoluşunu egemenliğini toplumdan almaya ve bu egemenliği uluslararası sahada tescil ettirip pekiştirme sürecine dayandırmıştır. Bu tescil ettirme süreci ontolojik güvenlik arayışını, pekiştirme süreci de ontolojik güvenliğini tesis edişini konu edinmektedir.

Bahse konu olduğu üzere, egemenlik kavramı devletlerin hem mekânsal yani teritoryal sınırlarını belirlenimlerinde, hem de uzamsal boyutlarıyla varlığın uluslararası sahayla sürdürülebilir iyi ilişkiler kurmasına da ilişkindir. Egemenlik, devletlerin hem bedenini hem de varlıklarını sembolize etmektedir, devletler kendi varlıklarını uluslararası sahaya sunmasına da ilişkindir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecine ve kuruluş sürecinin aktörlerine bu bakışla göz atıldığında egemenlik kavramına; bu kavrama teritoryal belirlenimin de sağlam bir jeopolitik iradenin eşlik ettiği daha iyi anlaşılacaktır.

Cumhuriyet'in egemenliğe verdiği önem Türkiye'nin varoluşuna mekânsal ve uzamsal anlamda sağlam bir zemin oluşturma çabalarından anlaşılmaktadır. Bu çabalar, yeni bir varlığı mekânsal olarak dünyaya getirmek, ardından bu mekânsal varlığı uzamsal bir uluslararası sahaya tanıtmak şeklinde özetlenebilir. Teritoryal belirlenimi sağlayan çabalar mekânsal zemini, sürdürülebilir ilişkiler kurmak ise uzamsal çabaları simgelemektedir. Bu minvalde Yeni Türkiye'nin anlatısının şekillendiği 1920-1923 süreci, takip edecek on yıldaki sürecin temeli oluşturacak

jeopolitik ve yönetimsel iradeye sahip devlet davranışlarının özünü devlet fikrini nasıl şekillendiğini aktarmaktadır.

Cumhuriyetin ilk on yılı bu çabalarla şekillendiğini, sonrasındaki süreciyse bu varlığın devamlılığını sağlama çabaları olarak nitelendirmek yanlış olmayacaktır. Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı'nca yayımlanan Dışişleri Yıllığının önsözünde bu çabalar şu şekilde özetlenmektedir: "Cumhuriyetin ilk on yılı içerinde, Türkiye uluslararası ilişkilerini normal mecrasına yerleştirmiş ve sonrasında diplomatik alanda çok taraflı siyasi konular ağırlık kazanmaya başlamıştır" (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 1973)**.** Önsözde belirtildiği üzere, Cumhuriyet'in Dış Politikadaki ilk on yılında attığı tüm adımlar arzu ettiği statü arayışına yöneliktir. Bu arayış devlet varlığının düzenlikler ve devamlılıklar sağlama çabasının göstergesidir. Devletin statü arayışını, devletin bağımsızlık kimliğini tanıtma ve uluslararası sahada egemenliği kabul ettirme stratejileri takip etmektedir. Kısacası, Cumhuriyet'in ilk on yılındaki bu strateji bir varoluş stratejisidir ve Türkiye'nin ontolojik güvenlik arayışını temsil etmektedir. Kapsayıcı bir biyografik anlatının kullanımı, bu arayışın devletin istikrara kavuşturmaya çalıştığı hem fiziki temellerini hem de arzu ettiği statünün kurumsal ifadesini hedeflemektedir.

2.2. Kapsayıcı bir Biyografik Anlatı: Yeni Türkiye (1920-1923)[5]

Millî mücadele ile başlayıp, Lozan anlaşmasına giden süreç, Türkiye'nin ontolojik güvenlik arayışının ilk adımlarını göstermektedir. Söylemsel olarak ele alındığında Millî Mücadele Yeni Türkiye'nin içeriye yönelik iç kaynaklı tutarlı bir öz-kimlik anlatısına, Lozan Anlaşması ise dış kaynaklı uluslararası sahada sürdürülebilir ilişkisel bir dış politik kimlik kurma anlatısına ilişkindir. Dolayısıyla Yeni Türkiye, ilan edilen yeni bir varlığın kendini güvene alma adına yaptığı söylemler ve eylemler bütünüdür. İlkinde Yeni Türkiye'nin söylemsel olarak eskisinden farklılaşarak ontolojisini kurduğu söylemi baskınken; diğerinde ise ontolojisini jeopolitik olarak önem atfettiği diğerleriyle kurduğu ilişki süreci hâkimdir. Biyografik anlatının niteliği,

[5] 1920 yılı Yeni Türkiye'yi meydana getiren bedenini oluşturan sınırları işaret ederek Misak-Millînin ilanıyla (Ulusal Ant) teritoryal belirlenimi sağladığı için; 1923 ise bedene gelen bu varlığın uluslararası sahada yerini alma arzunu-statü arayışınım başlangıcına işaret ettiği için kapsayıcı bir anlatının oluştuğu dönem olarak kavramsallaştırılmıştır.

yeni bir devletin hem ulusal alanda hem uluslararası sahada kendini meşrulaştırma ve ispat etme anlamında varlık davası; bu anlatının amacı ise bu yeni devlet varlığını hem maddi hem de manevi öğelerle sağlam bir şekilde inşa etmektir.

Yeni Türkiye'nin ontolojik güvenlik arayışına ve tesisine odaklanırken birbirinden ayrı gibi gözüken bu iki sürecin, birbirini tamamlayan ve birbirinden bağımsız düşünülmemesi gereken süreçler olduğunu vurgulamak gerekir. İçeriye sunulan bağımsız öz-kimlik ile dışarıya sunulan kimlik birbirini tamamlamakta, içeride başlayan egemenlik inşası dışarıya sunulmayla harmanlanmaktadır. Öyle ki, Lozan'a giden Yeni Türkiye'nin uluslararası sahada tanınan, saygı duyulan ve eşit bir devlet olarak egemenlik statüsü arayış süreci, Millî Mücadele ile bağımsızlık tutkusunun toplum tarafından arzulanması ve mücadele ederek kazanılmasıyla içeriden başlayarak tohumlanmış ve dışarıda da diplomatik arayışlarla filizlenerek sürdürülmüştür. Bağımsız ve egemen kimlikler Yeni Türkiye anlatısının eylem ve söylemlerinde arayışını ve yansımasını bulmuştur. Diğer bir ifadeyle, dün, bugün ve yarın arasında istikrarlı tutarlı bir egemenlik statüsü arayışı ve anlatısı hem içte hem dışta tesis edilmeye çalışılmıştır. İçeride kurulan anlatı, Yeni Türkiye'nin parçası olduğu uluslararası sözleşmelerle dışarıya yönelik eylem ve uygulamalarla devam ettirilerek ontolojik güvenliğini tesis ettirilmesiyle sürdürülmüştür. Kuruluşundan itibaren Türkiye, uluslararası sahada 'eski nizamdan'[6] farklı olduğunu, yeni bir dış politik kimliği olduğunu inşa ederek güven altına almaya çalışan bir aktör olarak tanınmaya gayret göstermiştir. Bu gayret de Cumhuriyetin karar alıcıları ve ontolojik güvenlik sağlayan aktörleri olarak Atatürk ve İnönü'nün söylemlerinde kapsayıcı bir anlatının hikayeleştirilerek dile getirilmesiyle gerçekleştirilmiştir.

Cumhuriyet'in kurucularının, cumhuriyetin dün, bugün ve yarın arasında tutarlı bir anlatı sergilemesi gerekliliği öngörüsüne sahip olduğu açıktır. Dolayısıyla, hayata gelen bu yeni varlığın, kendinden öncekinden farklı bir kimliği, öz-kimliği, içine doğduğu dünya ile ilgili farkındalığı ve hikayesi olmak durumundadır. Hasta adam olarak nitelendirilen, çözülen ve nihayetinde yıkılan Osmanlı İmparatorluğu'nun ardından, emperyalist güçlere karşı verilen Millî Mücadelenin zafere ulaşmasının

[6] Atatürk ve İnönü, İmparatorluk idaresini, söylevlerinde 'eski nizam' ve 'eski nizamın temsilcileri' şeklinde isimlendirmişlerdir.

ardından Türkiye Cumhuriyeti, eskisinden farklı bir varlık olarak doğmuştur. Avrupa ve Asya'yı birbirine bağlayan coğrafyası, Karadeniz'i Ege denizine bağlayan Boğazları ve Akdeniz havzasının merkezinde olan coğrafi özellikleriyle ülkesel anlamda eskisiyle ortaklıklar paylaşmaktadır. Ülkesel anlamda paylaştığı bu ortaklıklara rağmen, bir devlet varlığı olarak yeni olduğu ve eskisinden farklı bir iradeye sahip olduğunu, kuruluş süreci boyunca anlatmaya ve göstermeye çalışmıştır. Yeni bir devlet varlığı olarak Türkiye Cumhuriyeti, eskinin baş edemediği belirsizliklerle baş edebilen, korku ve kaygılarını kontrol altında tutmaya çalışan yönetimsel bir iradeye ve eskisinden farklı bir jeopolitik bir iradeye de sahiptir. Dış politikayı kurarken öncelik verilen ilişkiler, imzalanan anlaşmalar, Yeni Türkiye'nin eskisinden farklı bir yönetimsel ve jeopolitik farkındalıkla varoluşunu ilan ettiğini gösterir niteliktedir; önceliğin devamlılık ve düzen kurmaya yani ontolojik güvenlik sağlamaya verildiğine işaret etmektedir. Jeopolitiğin kavramsal gelişimi göz önünde bulundurulduğunda, Cumhuriyetin kurucu aktörlerinin egemenlik mefhumu kadar teritoryal belirlenimde devamlılıklar ve düzenlilik sağlamaya önem veren jeopolitik bir iradeye sahip olduklarını göstermektedir.

Bir dış politik siyaset yapma aracı olan jeopolitik kavramı, 19.yy. sonlarında İsveçli siyaset bilimci Rudolf Kjellén tarafından ortaya atılmış, Alman coğrafyacı Friedrich Ratzel tarafından da geliştirilmiştir. Ratzel'e göre yüzyıllardır coğrafya, devletlerin dış politik davranışlarını şekillendiren en önemli etmendir, 20.yy.'de de devletler sosyal bir organizma gibi artan ihtiyaçları doğrultusunda teritoryal sınırları genişletecek şekilde politikalar uygulayacaklardır (Agnew, 1998). Devletlere antropomorfik bir bakış getirip, devletlerin teritoryal sınırlarını insan bedenlerine benzer bir şekilde büyümesini meşrulaştıran jeopolitik, felaketler çağında uluslararası sahadaki statüsünden memnun olmayan pek çok devletin yayılmacı politikalarına dayanak oluşturmuştur. Söz konusu devlet faillerinin davranışları da uluslararası sahanın belirsizliklerle tanımlanan bir yapıya bürünmesine neden olmuştur.

20.yy. başından itibaren Halford Mackinder'in 1904 yılındaki "Tarihin Coğrafi Kalbi" (*the Geographical Pivot of the History*) isimli çalışması, bu yüzyılın coğrafyayı etkin ve etkili kullananların yüzyılı olacağı öngörmekte (Mackinder, 2004) ve devletlerin dış politik davranışlarında coğrafyayı merkeze alarak siyaset yapmasının

elzem olduğunu vurgulamaktadır. I.DS'den II.DS'ye giden felaketler çağı sürecinde siyasi liderlerin uygulamalarıyla popülerleşmeye başlayan jeopolitik, devletlerin uluslararası sahadaki davranışlarına dayanak oluşturmuştur. Maddi kapasitesi güçlü devletlerin, teritoryal kazanım elde etmesini meşrulaştırarak uluslararası sahada üstünlük kurma çabalarına zemin oluşturan jeopolitik (Agnew, 1998); bu tanımı itibariyle bir dış politik davranış ve eylem biçimdir. Ancak, jeopolitiğin yalnızca güçlü devletlerin benimsediği revizyonist bir strateji olduğunu öne sürmek hatalı ve eksik bir tanım olacaktır. Öyle ki söz konusu tarihsel bağlamda jeopolitik pek çok devletin dış politik davranış geliştirme stratejisi belirlemesinde yalnızca revizyona yönelik değil aynı zamanda devamlılıklar sağlamaya yönünde de etkili olmuştur. Yıkılan krallıkların, çözülen imparatorlukları ardından doğan ulus devletler coğrafyayı merkeze alan jeopolitik bir iradeyle devletlerin bedenlerini ayağa kaldırmışlar, teritoryal genişlemeden ziyade devlet varlıklarını ve bedenlerini istikrara kavuşturmaya çalışmışlardır.

Jeopolitiğe ait daha geçerli bir tanım her devletin kendi coğrafyasına göre siyaset yapmayı tasarlama prensibinden geçmektedir. Buna göre, coğrafya bir tarafta belli bir dönemde gerçekleştirilen devletin kendi varlığına ilişkin tasarımı ifade ederken; diğer taraftan da bu tasarımı gerçekleştirebilecek insani ve ekonomik potansiyeli dikkate alarak davranış geliştirmeye gereksinim duymaktadır (Defay, 2005, s. 11). Bu tanımdan hareketle, Yeni Türkiye'nin kuruluş süreci kendi varlığına ilişkin sürdürülebilir ilişkiler kurmaya yönelik statü geliştirmeye yönelik tasarımı ve bu tasarımı harekete geçirecek fiziksel koşulları dikkate alan iradenin birlikte hareket ettiğini anlatmaktadır. Yeni Türkiye'nin eskisinden farklılaşan bağımsız ve egemen kimliği; vatan savunması ile teritoryal belirlenimi, toplumu milli mücadele ve vatanperverlik nosyonlarıyla birleştirip konsolide eden ulusal kimlik yaratma çabaları, Cumhuriyetin kuruluşuna kendisine ve uluslararası sahaya güven sistemi sunan jeopolitik bir iradenin eşlik ettiğini göstermektedir.

Yeni Türkiye'nin jeopolitik iradesi, yönetimsel iradeyle birlikte hareket etmekte ve hem coğrafi anlamda hem de ilişkisel anlamda sürdürülebilir ilişkiler yaratarak varlığı istikrara kavuşturma süreci, kuruluşunu takip eden süreçte ontolojik güvenlik aktörlerin söylemleri ve eylemleri takip edildiğinde fark edilmektedir. Eski

nizamın bıraktığı devletin bekası ve devamlılığına yönelik duyulan güvensizlikler hem uluslararası sahaya güven sunarak hem de toplumuna güven sağlayarak, yani yeni bir nizam ve yeni bir güven sistemi inşa edilerek aşılmaya çalışılacaktır. Cumhuriyete giden süreçte yeni bir biyografik anlatının ortaya atılışı bunu simgelemektedir.

I. DS'ye giden yolda devletin teritoryal bütünlüğünün, egemenliğinin ve meşruiyetinin kriz halinde olduğu açıktır. Bir devlet olarak İmparatorluk, varoluşsal devamlılığını sağlama işlevi gören biyografik anlatısını yitirmiştir. Savaş süresince işlemeye başlayan Millî Mücadele ile anlam ve vücut bulan Türk ulusal kimliği, kuruluşuna eşlik eden süreçte Yeni Türkiye anlatısına bırakmıştır. İlk defa 1922 itibariyle Atatürk tarafından kullanılmaya başlayarak billurlaşan Yeni Türkiye söylemi, hikayesini I.DS sonrasında başlayan Millî Mücadele'yle başlatmakta ve devleti vücuda getiren 1923 yılına değin süreçle ve kuruluşunu takip eden on yıldaki gelecekte de devam ettirmektedir. Atatürk'ün 1 Nisan 1923'te yenilenmekte olan seçim hakkındaki verdiği beyanatta Yeni Türkiye kendi ifadesiyle egemenliğini vatanperver şekilde savunan toplumdan yani milletten almıştır ve bunun dünyaya uluslararası sahaya ilan edilmesi gerekmektedir:

> Yeni Türkiye devletinin ruh-u bünyanı hâkimiyet-i millîyedir. Milletin bilâkaydü şart hâkimiyetidir. Bir milletin hâkimiyetini müdrik olabilmesi ve onu emniyetle mahfuz tutabilmesi birtakım evsaf-i mahsusaya ve terbiye-i mümtazeye malikiyetiyle kaimdir. Bir milletin ki terbiye-i siyasiyesinde, terbiye-i içtimaiyesinde, hubbü vatanperverisinde noksan vardır, öyle bir millet hâkimiyetini lüzumu derecede kuvvetle elinde tutamaz. Milletimiz üç buçuk, dört seneden beridir, büyük kahramanlıklarla, namütenahi fedakârlıklarla eline aldığı hâkimiyetini bugüne kadar kendine lâyık bir surette, heyeti içtimaiye için, vatanı için netayiç verebilecek tarzda hüsnü istimal eylemiştir… Bütün bu meziyetler bilhassa milletimizin rüştü kemali bir kat daha ilân edilmiş ve bütün cihana, bu hakikati görmek istemeyen cihana, ilân ve izhar olunmuştur. Bu kararla yeni Türkiye devletinin üssülesası ve feyyaz desatir-i millîyesi, yüce mefkureleri gayri kabili tezelzül bir surette bir kere daha tespit ve tasrih olunmuştur (Atatürk, s.175)

Anlaşılacağı üzere, yeni bir varlığı meydana getirmek için yeni bir anlatıya ihtiyaç bulunmaktadır. Bu ihtiyacın temel sebebi varlığa anlam katan devamlılık ve düzenlilikler sağlayan, istikrarlı bir anlatıya sahip olma gerekliliği, başka bir deyişle

ontolojik güvenlik arayışıdır. Yeni devletin kurucu aktörleri bağımsız ve egemen kimliğe sahip olan devletin geçmiş, gün ve gelecek arasındaki devamlılığını bu anlatıyla zemin oluşturmuşlardır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna temel teşkil edecek bu kapsayıcı biyografik anlatı Kurtuluş Savaşıyla birlikte tohumlanmaya başlamış milli mücadele dönemiyle zeminini sağlamlaştırmıştır. Bu anlatının kapsayıcılığı hem içerideki farklılıkları elimine ederek öz-kimliği pekiştirmek, hem de dışarıya yeni bir devletin sağlam bir varlığı ve kimliği olduğunu göstermekte işlevsel olmasından kaynaklanmaktadır.

2.2.1 Kurucu Bir Anlatı Olarak Millî Mücadele: Zihniyet Değişikliği

Millî Mücadele, Yeni Türkiye biyografik anlatısının 'içeriye' topluma sunulan ilk referansı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bağımsız öz-kimliğini eskiden farklılaşarak mücadele ederek kazanan bir anlatının hikayesidir. Mağlubiyeti zafere çeviren, eski zihniyetin 'eskimişliğine' son veren, direniş gösteren ihtilalci bir zihniyetin temsili olarak düşünülmüş, ontolojik güvenlik arayışında bulunan bir devletin ontolojik güvenlik arayan aktörleri olarak Atatürk ve İnönü tarafından da söylem bilincinde yer etmiş ve söylemsel olarak da bu şekilde dile getirilmiştir. Örneğin, İnönü, söylev ve demeçlerinde, Ağustos 1934'te L'echo de Paris Gazetesi Muhabiri Raymond Cartier ile yapılan Cumhuriyet gazetesinde yayınlaman bir söyleşisinde, Millî Mücadele'nin Türkiye Cumhuriyeti'nin ontolojik güvenlik arayışının ilk tohumlarını attığı ve bu yeni varlığından eskisinden farklı bir zihniyete sahip olduğunu şu sözlerle sarf etmiştir:

> Bizim zaferimiz… sade askeri bir zafer değildi; yeni zihniyetin, eski zihniyete tefevvuku, mütefassih bir idareye karşı bütün bir milletin ihtilâli idi… Yani zafer, çürümüş zihniyetteki bir yönetime karşı, yeni bir zihniyet değişikliği devrimi idi (İnönü, s.95)

Anlaşılacağı üzere, Millî Mücadele Yeni Türkiye anlatısına, Atatürk ve İnönü tarafından, muzafferane bir şekilde katkıda bulunmaktadır. Dün, bugün ve yarın arasında süreklilikler yaratmaya çalışılan bir bağlantı zihniyet değişikliği devrimi ile dünde başlamıştır. Bu zihniyet değişikliğinin evveli Yeni Türkiye'ye ait değildir, ötekidir. Başka bir deyişle, eski zihniyeti yenisinin karşısında olan bir 'öteki' olarak da tanımlanmaktadır. Eski devlet, fiziki olarak ortadan kalkmıştır; ancak Yeni

Türkiye'nin kendi kimliğine güçlü bir anlam verebilmek ve toplumsal kimliği bir öteki karşında birleştirebilmek için, zihinlere eskiyi, yenisinin karşında olan bir öteki olarak sunmuştur. Bu doğrultuda eskiye ait nitelendirmeler çürümüş zihniyet gibi devletin hükmetme yönündeki bürokratik pratiklerine ilişkin değil; aynı zamanda toplumun çıkarına da hizmet etmemek, hatta toplumun sömürgeci devletlere-işgalcilere karşı direnişini de kırmaya çalışan kötü niyetli pratiklere de ilişkindir. Zaten sömürgeci devletler tarafından Osmanlı devlet ve memleketi tecavüz altındayken, bu devlete hâkim olan zihniyet düşünümsel bir gözlem yapamamakta; yönetimsel ve jeopolitik bir irade gösterememektedir. Tüm bu irade yoksunluğunun ötesinde, sömürgecilerle işbirliği yaparak bedeni parçalamakta ve kötü niyet göstererek var olan toplumsal mücadeleye de köstek olmaktadır. Atatürk'ün Nutkun' da kendi ifadesiyle de bu 'irade yoksunluğu' şu şekilde ifade edilmektedir:

> …Umumi manzaraya dar bir çerçeveden görüşün hâkim olduğu bu irade, milletini başsız bırakmıştır… Memleket addeten ve manen tecavüz halindedir… Millet ve ordu, memleketi taksim etmeye niyetlenen bu iradenin hıyanetinden haberdar da değildir! ...İngiliz himayesini talep etmek ve Amerikan mandasını talep etmek ve mahalli mıntıkaları taksim ederek kendi başlarının çarelerine bakmak gibi tedbirleri tevessül edilmiştir (Atatürk K. , 1970, s. 10-12)

Yönetimsel ve jeopolitik bir iradeye sahip olamama durumu, Atatürk'ün söylemsel bilincinde, eski düzenin yöneticilerinin şahsi çıkar ve tercihlerine ilişkin olarak karşılık bulmaktadır. Ona göre bu çıkar ve tercihler yalnızca kişilerle ilgili değil, eskinin zihniyetin özüyle, yani varlıksal temeliyle ve niyetiyle de ilişkindir. Yeni Türkiye, eskinin bu iradesizliğinden de dersler çıkarak sürdürülebilir varlıksal ilişkiler kurmalı ve bedensel devamlılığını sağlama almalıdır. Bedensel devamlılığını sağlamak için verdiği mücadele, Yeni Türkiye'nin kurucu aktörlerinin ve toplumunun bunu sağlamadaki potansiyelini, özünü ve zihniyetini gösterir niteliktedir. Yeni Türkiye'nin kurucu aktörleri ve toplumu, direnerek mücadele ederek potansiyellerini kanıtlamışlardır. Oysa, eski zihniyetin ordusu ve yöneticileri sömürgeci devletlerle işbirliği yaparak Millî Mücadele direnişinin karşısındalardır. Toplumun direnişine, bağımsızlık ve özgürlük taleplerine köstek olmuş durumdadırlar. Eskiye ait bu olumsuz nitelikteki hususlar toplumsal hafızada canlı tutulmalıdır ki; toplum bu yeni

varlığı neyin karşısında inşa ettiğini hatırlayarak öz-kimliğini daha sıkı bir şekilde benimseyerek millet olma yolunda emin adımlar atabilmesi şeklinde okunması gerekmektedir. Dolayısıyla eskiye ait karakteristik özelliklerin tehditkâr, düşmanca ve kötü niyetli niteliği vurgulanmalıdır. Örneğin, Atatürk'ün söylev ve demeçlerinde hilafet ordusunu bir tehdit unsuru olarak tanımlanmıştır ve ordu hakkındaki görüşleri de bunu destekler niteliktedir:

> Hilafet Ordusu ise Anadolu'daki millî mücadele hareketini sindirmek ve kuvva-i milliye dağıtmak için İstanbul hükümetinin İngilizlerin desteğiyle kurduğu ordu… Kuvva-i milliye'ye katılmayan çeteleri destekleme kararı aldı. 'Kuvva-i İnzibetiye' de denilen bu ordunun amacı kuvva-i milliyenin egemen olmasını önlemekti ve kuvva-i milliye aleyhine bazı teşebbüslerde bulundu" (s.517)

Görülebildiği üzere, Yeni Türkiye anlatısına temel teşkil edecek Millî Mücadele önemli bir 'ben' kimliği yaratmış; bu ben, toplumun egemenliğinin karşısında olan 'ötekinin' karşında varoluşunu başlatmıştır. Toplumun var olmaya çalışma çabalarının karşında olan öteki, toplumun egemenliğinin de karşında bir ötekidir. Bununla birlikte Atatürk'ün Ekim 1923'te İzmir'de yaptığı bir konuşmada belirttiği üzere, öteki eskidir ve eskide kalmasına rağmen hatırlarda topluma hizmet etme iradesi gösterememekle kalmalıdır. Eski, toplumsal değil şahsidir; toplum gibi cesur değil korkaktır. Eski ve yeni arasında farklılıklar ben'in hangi öteki üzerinde kimliğini inşa ettiği göstermektedir. Öteki, eski üzerinden negatif nitelendirmelerle tanımlanmaktadır:

> …Şahsi hırslarla dolu bir sultanlık düzenidir… Korkak, zelil, rezil, sefil insanlar yetiştirir…Cumhuriyet ise milletin muvaffak olmasına dayanan bir fazilet düzenidir… Bu mufakkiyet Millî Mücadele ile elde edilmiştir… Millî mücadeleyi yapan da doğrudan milletin kendisi milletin evlatlarıdır… (s.362)

Yeni Türkiye anlatısı bir ben, eski ise kurucu bir öteki olarak ifade edilmiştir. Eskiye ait şahsi hırs ve menfaatler yerini fazilete, bağımsızlığa, egemenlik arayışına ve Millî Mücadeleye bırakmıştır. Cumhuriyet'in öz-kimliğini ve hikâyesini içeriye topluma anlatmak ve toplumsal kimliği kurucu bir öteki karşında inşa etmek için Millî Mücadele Yeni Türkiye'nin biyografik anlatının ilk referansı olarak ontolojik güvenlik arayışında bulunan aktörler tarafından sıklıkla kullanılmıştır.

Mart 1934'te İnönü'nün Ankara İnkılap Kürsüsünün açılışında yaptığı konuşma, Millî Mücadele'nin Yeni Türkiye'nin kurucu anlatısı olduğunu bir kez daha gözler önüne sermektedir. Bu konuşmada dikkat çeken husus, Türk inkılabı ile Türk milletinin kurtuluş savaşı olan Millî Mücadele'nin birbirinden ayrı düşünülmemesi gerektiğidir:

> …Türk İnkılabı ecnebi teslimiyete teşebbüs eden Osmanlı nizamı karşısında varlığını bulmuştur, bu mücadelenin zorlu aşamaları ise gelecekte bu enstitünün çabalarıyla gelecek nesillere aktarılacaktır…Türk inkılâbının başında verilen karar -ki bu, ecnebi taarruzuna karşı sonsuz mücadele kararıdır- inkılabın her zaman temel taşı ve esas yapısı kalacaktır (İnönü, s.66).

Kurucu bir anlatı olarak Millî Mücadeleye verilen önem, devleti devlet yapan prensiplerin; egemenliğin, bağımsızlığın ve toprakların mücadeleyle kazanılmasına işaret etmektedir. Buradan devam ederek inkılabın prensipleri açıklanmakta ve bu prensiplerin başını milli varlık savaşı olan milli müdafaa çekmektedir. Varlık savaşını başarıyla veren Yeni Türkiye'ye bundan sonra düşen varlık davasını ilelebet sürdürmektir. Bu sebeple İnönü, prensiplerin ikincisini tüm kudretle vatanı her alanda savunmaya; bu savunmanın da daima zafer getireceği inancına dayanarak muzafferiyetle neticelenmesi şeklinde ifade etmektedir (İnönü, s.66).

Diğer taraftan, 28 Ocak 1920 tarihi itibariyle Osmanlı Millet Meclisi de Yeni Türkiye'nin ontolojik güvenlik arayışına gerekli bir zemin oluşturan eylemlerde bulunmuşlardır. İstanbul'da yer alan bu meclis tarafından, Atatürk tarafından Sivas kongresinde sınırları çizilen Ulusal Ant (*Misak-ı Milli*) ilan edilerek, Osmanlı'nın 'eskimiş' kimliği Osmanlı'nın yitirilen kurumları tarafından da benimsenmiş ve resmi bir söyleme bürünmüş hem de Yeni Türkiye'nin bedenini simgeleyen teritoryal belirlenim hususunda Yeni Türkiye'nin kuruluşunu destekler nitelikte adımlar atılmıştır. Buna göre, Osmanlı İmparatorluğu toprakları üzerindeki hâkimiyetini yitirerek saltanatını, toplumsal varlığını ve bedensel ehliyetini sürdürememekte hem yönetimsel hem de jeopolitik bir irade sergileyememektedir. Geleceğini, üzerinde yaşayan halkların kendi tercihleriyle belirlenmesi gereken Musul, Hatay, Kars, Ardahan, Batum, Batı Trakya, Akdeniz ve Karadeniz arasında bağlantısallığı sağlayarak dünya ticaret ve ekonomisinin kritik noktası olan Boğazlar üzerinde

egemenliğini sağlayamadığı sürece de varlığını sürdüremeyecektir. (Soysal, 2000, s. 15-16)

Millî Mücadele, Yeni Türkiye'nin biyografik anlatısında ben ve öteki kimliklerini kuran bir işleve sahiptir. Ben kimliği, varlığının temelini topluma millete dayandırmış; eskinin iradesizliği karşısında da yönetimsel ve jeopolitik bir irade sergileyerek varlığını anlamlı ve sağlam bir zemine dayandırmıştır. Kuşkusuz bu süreçte, içinde bulunulan belirsizlik, kaygı ve korku dolu şartlara uyum sağlamayı becerebilen; aktörlerin de becerileriyle, düşünümsel gücüne ve refleksif gözlem yetenekleriyle de ilişkilidir. Bu bağlamda İnönü, başat rolü Atatürk'ün karakteristik özellikleriyle açıklamaktadır.

Şubat 1937 Financial Times'ın Türkiye Eki için Atatürk ile ilgili yazı katkısında bulunan İnönü, Atatürk'ün Cumhuriyet'in temel ontolojik güvenlik aktörü olarak sahip olduğu refleksif gözlem yeteneğine vurgu yaparak Millî Mücadele'nin toplum kadar temel aktörün çabalarıyla da gerçekleştiğine vurgu yapmaktadır. İnönü'ye göre Yeni Türkiye'yi yaratan irade, yönetimsel olarak da ileri görüşlüdür, devamlı olarak emniyet ve hâkimiyeti inşa etmeyi düşünmektedir. Millî Mücadele dönemini başlatan irade de bu yeteneğini, fikirler ile besleyerek kongrelere ve heyetlere taşımıştır. Bu irade Atatürk'ün zihniyetiyle meydana gelmiştir. Bu iradenin en somut eseri de 1920 itibariyle parlamentoda egemenliğin cisimleşmesidir. Harp ve ihtilal içinde bulunan bir milletin, sorunlarını meclisle birlikte çözmeye çalışmak, idare etmek kolay bir iş değildir; ancak Atatürk bu hassas dengeyi iyi gözetmiştir (İnönü, s.265). Örneğin, Atatürk'ün Türk cemiyetini 'yüksek insan cemiyeti' yapmak için adeta 'içtimai mürebbi gibi' yani bir toplum öğretmeni gibi kadınlara haklar verip, alfabeyi topluma tanıtırken; aynı zamanda Yeni Türkiye'yi uluslararası sahaya tanıtan muzaffer bir strateji uzmanıdır (İnönü, s.267).

Bununla birlikte İnönü, Atatürk'ün ontolojik güvenlik aktörü olarak irade gücünü hem içeriye hem dışarıya sunmakta mahir olduğunu dile getirmektedir. Atatürk iradesinin ve Millî Mücadelenin somutlaştırdığı meclis ile, hem yeni devlet varlığı dünyaya kabul ettirilecek, hem de toplumun bu yeni varlığı ayakta tutarak geleceğe taşıyacak nitelikler ilelebet yaşayacaktır. Bu minvalde, toplumun egemenliği

simgeleyen meclisin vatanperverliği tüm memlekete her zaman örnek olacak bir mahiyettedir hem iç hem de dış meselelerde pek hassastır ve memleketin bütün varlığını daima ortaya koyacak bir temayüldedir (İnönü, s.266). Atatürk'ün iradesiyle ilişkilendirilen tüm olumlu nitelikler, Osmanlı iradesinde varlık bulamayan tüm niteliklerdir. Devlet varlığında artık eskiye ait şahsi menfaatler yerine; önsezi, mantık ve meşruluk gibi Atatürk'ün ruhunda var olan karakteristik özellikler mevcut olacaktır.

Öyle ki, yönetimsel bir irade gösteremeyen İmparatorluk, aynı zamanda jeopolitik bir irade de gösterememektedir. İnönü bunu şu şekilde ifade etmiştir:

> …Son iki yüzyıldır siyasi hedef ve mevcudiyetini nüfuz ettirmekte güçlük yaşayan İmparatorluk, Tunus, Cezayir, Mısır, Girit, Bulgaristan, Bosna-Hersek ve Arabistan'ın birçok kısmı kendisinden net bir şekilde ayrılmakta iken, *Bab-ı Ali* hala buralarını kendi topraklarını saymakta olduğu oysa buralara ne adli ne de mali kanunları tatbik etmekte malik olmadığını belirtmektedir. Büyük Harpten sonra bile 1918'de Müttefikler ile görüşmeye giden imparatorluk sanki tüm bunlar olmamış gibi Arabistan ve Avrupa'daki birçok yerleri istemekteydi**.** İmparatorluk için asıl mesele şekil meselesi idi. Bununla birlikte, Türk Yurdu ve Türk milleti için dava sahibi olarak ortaya çıkan Atatürk, milli hudutlar içinde bir Türkiye'nin siyasetini esas tutmaya çalışmış, bu minvalde Panislamizm ve Panturanizm radikal görüşler olarak kapı dışarı edilmiştir; bize düşmanlık etmeyecek memleketler ciddi ve dürüst olacak bir dostluk tesis etmeye çalışılmıştır… (İnönü, s.268)

Millî mücadele Yeni Türkiye'nin istikrar arayışında kurucu ve önemli bir rolü bir anlatı olarak belirmektedir. Bir tarafta Yeni Türkiye'nin uluslararası sahada savunmacı yönünü tanıtmış; diğer taraftan da içeriye bu varlığın eskisinden farklılaşarak nasıl meydana geldiğini anlatan bir öz-kimlik oluş sürecini ve gerekliliklerini dile getirme aracı olmuştur. Bağımsızlığını mücadele ederek kazanan toplumun millete dönüşmesine zemin oluşturmuş, Yeni Türkiye'nin varlık anlatısını başlatmıştır. İnönü'nün ifadesiyle, Millî Mücadele bir varlık davasıdır, bu davayı başlatan aktör de Atatürk'tür:

> Milli müdafaa, milli siyasete temel olmuştur, Türkiye'nin bütün varlığı haksız olmaktan kaçmak ancak herhangi bir tecavüz konusunda ise küçük büyük demeden tüm varlığını ortaya koymak mecburiyetinde olmuştur. Atatürk de hem insanlar

> arasında hem de milletler arasında münasebetlerde emniyet verici sözlere önem vermiş, dahilde ve hariçte emniyet tesis edebilecek insan ve milletlerle çalışmak istemiştir (İnönü, s.268)

Özetlemek gerekirse, Ulusal Ant bir tarafta, Osmanlı'nın fiziksel ve varlıksal devamlılığını sağlayacak yönetimsel ve jeopolitik bir iradenin yoksunluğunu beyan etmektedir. Diğer taraftan da tam da bu sebepten ötürü Millî Mücadele'nin doğduğunu, toplumun gösterdiğini bu mücadelenin Atatürk'ten refleksif gözleminden ayrı düşünülemeyeceğini; bu mücadelenin çabalarının da hem teritoryal belirlenime sahip bir jeopolitik iradeyle, hem de varlık davasını tüm dünyaya ilan edecek yönetimsel bir iradeye sahip olduğunu göstermektedir. Eskiye ait olumsuz sıfatlarla bezenen zihniyet yerine olumlu sıfatlarla donatılan ve kazanılan zihniyete bırakmış, Millî Mücadele ile birlikte bir zihniyet değişikliği yaşanmıştır.

2.2.2 Kurucu Bir Anlatı Olarak Lozan

Lozan Antlaşması, Yeni Türkiye biyografik anlatısının 'dışarıya' uluslararası sahaya sunulan referansı, devleti devlet yapan eylem sistematiğinin ilk somut çıktısı olarak belirmektedir. Uluslararası sahada Yeni Türkiye'nin devlet varlığını tanıtan Lozan, aynı zamanda 'içeriye' Yeni Türkiye toplumuna ulusal kimlik kazandırma amacını da simgelemektedir.

Zafer Toprak'a göre, ulusal kimlik ülke bireylerinin yurduyla bütünleşmesi kadar uluslararası toplumda nezdinde de meşruiyet kazanmayı gerektirir. Ulus devlet, yurttaşın inşası kadar uluslararası alanda kabul görmeyi şart koşar (Toprak, 2023). 11 Kasım 1922'de başlayıp 24 Temmuz 1923'e nihayete eren Lozan Anlaşması, Yeni Türkiye devletinin uluslararası alanda kabul görüp, bağımsız kimlikte müstakil bir devlet olarak, tanınmasına temel oluşturmaktadır. 29 Ekim 1923 ise dışarıda kabul görünüp tanınan yeni bir devletin, ulusal kimliğin içe dönük yansımasını, öz-kimliğini simgelemektedir. Egemenliği Tanrı katından nihai olarak indirip ulusuna veren Lozan; Toprak göre, 1920'li yılların kurucu felsefesini özetleyen bir anlatıdır. Kuruluşunu takip eden yıllar boyunca hem yurttaşına hem de uluslararası sahaya ulusal kimlik, ekonomi gibi pek çok konuyu belirleyerek fiziki varlığının mesajını vermiş; hem de

uluslararası sahanın eşit bir üyesi olma talebiyle manevi varlığının sağlam bir şekilde tescil edilerek kabul görmesini hedeflemiştir (Toprak, 2020).

İsmail Soysal'ın tabiriyle de Lozan Anlaşması Türk tarihinde özel yeri olan çok yönlü bir sözleşmedir (Soysal, 2000). Lozan'la birlikte bir tarafta; sınırlar, uyruklar ve Boğazlar rejimi gibi teritoryal belirlenimi merkeze alan fiziksel güvenlik sağlama koşullarını sağlanmaya çalışılmıştır. Diğer taraftan da boyunduruk altına girmeyen, barışçıl ve bağımsız kimliğini uluslararası sahada anlatarak ve tanıtarak ontolojik güvenlik sağlama koşullarını da tüm dünyaya anlatma çabası sergilenmiştir. Lozan, 1914-1918 yıllardaki savaşının galip devletlerinin, mağlup devletlere dayattığı anlaşmalardan; Sevr'in Osmanlı'ya ve Versay'ın Almanya'ya dayattığı anlaşmalardan farklı niteliktedir. Dayatılan anlaşmaların hiçbirinin ayakta kalmamasına rağmen, uluslararası sahada eşit bir statüyü kendi mücadelesiyle kazanışı sembolize eden Lozan, mağluplara dayatılan hiçbir anlaşmanın ayakta kalmamasına rağmen, ayakta duran tek anlaşmadır. Yeni Türkiye'nin siyasi ve iktisadi bağımsızlığını kazanarak, uluslararası sahaya kendini tanıttığı, egemenliğini tescil ettirdiği bir anlaşmadır; bu sebeple Lozan, Yeni Türkiye'nin uluslararası sahadaki ilk galibiyeti olarak okunmalıdır.

Cumhuriyeti'n fiziksel varlığının ve varoluşsal devamlılığını sağlamakta teritoryal bütünlüğünün ve egemenliğinin uluslararası arenada tanınması; hem de meşruiyet kazanmasını sağlayarak devletin varoluşunun devamlılığını sağlama yolunda Türk ulusal kimliğinin ve Yeni Türkiye'nin biyografik anlatısını oluşturmada mihenk taşı görevini oluşturmuştur. Yeni Türkiye biyografik anlatısı, uluslararası sahaya, kendinden öncekine ait olumsuz nitelendirmelerden de arınarak, anlatma ihtiyacı duymaktadır. Bu farklılığı hissettirebilmek için hem Türk siyasi karar alıcıları tarafından (Başkanlığı, 2006), hem de uluslararası alandaki diğer aktörler tarafından Türkiye Cumhuriyeti, Yeni Türkiye olarak tanıtılmaya ve tanınmaya başlamıştır (Deny, 2000 (1960)). Yeni Türkiye, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin dışarıda kimliğini, içeride de öz-kimliğini temsil eden kapsayıcı bir biyografik anlatı olarak inşa edilmiştir.

Lozan Anlaşmasıyla egemenliğini tescil ettirerek uluslararası tanınmaya kavuşan Yeni Türkiye ile ilgili uluslararası sahadaki tavır, tutum ve düşünceler, hızlı bir şekilde köklü bir değişime uğramamıştır. Bu değişimin gerçekleşebilmesi için bu yeni devletin, varlığını ve bedenini istikrarlı bir şekilde sürdürebildiği zamana ihtiyaç bulunmaktadır. Zaman, Yeni Türkiye'nin psikolojik ve jeopolitik bir iradeye sahip olduğunu ispat edecek, varlık ve bedeni de güvence altına alacaktır. Örneğin, Lozan Yeni Türkiye'nin bedenine zemin teşkil edecek teritoryal sınırlar hakkında Ulusal Ant'tan farklı olarak bazı eksik noktalar bırakmış, Boğazlar ve civar mıntıkaların silahsızlandırılmasını kabul edip, rejim garantörlüğünü ve Türkiye ile ilgili birtakım sorunların çözümünü de uluslararası sahadaki muhatap devletlere bırakılmıştır (Armaoğlu, 1958, s. 139). Bu da Yeni Türkiye'nin ontolojik güvenlik arayışında varlıksal ve bedensel güvencesini çözme arayışında olduğunu, ancak bu arayışın tesis edilebilmesi taleplerini aciliyle ve hırsla değil, sabır ve ihtiyatlılıkla, sürece yayarak inşa ettiğini göstermektedir. Dolasıyla Lozan'ı tüm Yeni Türkiye'nin tüm dertlerini çözen bir anlaşma olarak değil; Yeni Türkiye'nin varlığını ilan ettiği, olası sıkıntıları da zaman içerisinde kuracağı varoluşsal ilişkilerle çözmeye muktedir olduğunu gösteren bir anlaşma olarak okunmalıdır. Zafer Toprak ve Fahir Armaoğlu'nun da belirttikleri üzere, eksikliklerine ve birkaç sorunun çözümünü ileriye atmasına rağmen (Toprak, 2023); Lozan Anlaşması Yeni Türkiye'nin varlığını meydana getiren ve mümkün olan en iyi seçenektir (Armaoğlu, 1958, s. 139).

Lozan'ın mümkün olan en iyi seçenek olması, Yeni Türkiye'nin İmparatorluk'tan miras aldığı mağlup statüsünü galip statüsüne, kaybedeni kazanana çeviren bir statü değişimine işaret ettiğinden de anlaşılmaktadır. Böylelikle bu yeni varlık, eskisinin uluslararası sahadaki tanınmasından farklı niteliklere sahip olduğunu ve bunu hak eden bir statüsü olduğunu beyan etmektedir. Savaş teorisyeni Clausewitz'in, "savaşın mağlup devletleri, kendilerine dayatılan barış anlaşmasını geçersiz kılmaya çalışırlar" argümanı da bu statü değişimini destekler ve Yeni Türkiye'nin galip statüsünü onaylar niteliktedir (Tekeli & İlkin, 2013, s. 38). İlhan Tekeli ve Selim İlkin'in de belirttiği üzere Lozan Anlaşması, devleti devlet yapan egemenliğin dünyaya tanıtma çabasının da ötesindedir. Unutulmak istenen geçmişi silip, öngörülebilir bir gelecek üretme hedefine sahip stratejik bir çabanın da ürünüdür.

Öyle ki, bir tarafta meşruiyetini kaybeden Osmanlı İmparatorluğu'nun imzaladığı Sevr Anlaşmasının kabul edilmeyip sömürgesi paylaşımlara direnilmesi göz önünde bulundurulduğunda uluslararası sahaya meydan okuyan bir direnişi gösterirken, Yeni Türkiye kendisine reva görülen buyurganlığı reddeden ve dikte edilmeyi kabul etmeyen bir aktör olduğunu da beyan etmiştir. Diğer taraftan da Yeni Türkiye'nin çağın diğer devletlerden farklı bir şekilde tanınıp kabul görmesini hak ettiğini göstermiştir. Çünkü Yeni Türkiye Birinci Dünya Savaşı (I.DS) sonrasında Kurtuluş Savaşı ile meşruiyetin zemini hem iç hem dış politikada sağlamaya çalışmış; I.DS'nin galiplerine Lozan Anlaşmasını imzalatmayı başarmıştır; bu sebeple, mağlubiyeti galibiyete dönüştürmeyi başaran ilk devlettir (Tekeli & İlkin, 2013, s. 38).

Kısaca, Lozan Anlaşması yeni bir varlık olarak Yeni Türkiye'yi meydana getirirken; bu varlığın mağlup değil galip olarak tanıtma çabasının, uluslararası sahada statü arayışının somut bir yansıması olarak kavramak gerekmektedir. Bu statü arayışı, eskinin ve eskiye ait olumsuz çağrışımların yerini; yeninin ve yeniye ait olumlu niteliklerin arayışını simgelemektedir. Bu çerçevede, Yeni Türkiye'nin ontolojik güvenlik arayışında Lozan'ı "galip devlet statüsü" şeklinde nitelendirmek yanlış bir ifade olmayacaktır. Zira kurucu aktörlerin söylemleri ve takip eden süreçteki eylemleri dikkate alındığında tüm çabalarının bu yönde olduğu açıkça görülmektedir.

2.3 Dış Politikayı Kurmak (1923-1933)[7]: Teritoryal Belirlenim, Bağımsız ve Barışçıl Bir Dış Politika

Ontolojik güvenliğin sağlanması için belirsizliklerin tespit edilmesinin ve endişenin korkuya dönüştürülmesinin önemli olduğu daha önce vurgulanmıştır. Dış politikada da bu husus, uluslararası sahada belirsizliklerin, endişelerin ve korkuların tespitinden ve başa çıkacak mekanizmaları bulmaktan geçmektedir. İçeride tesis edilen biyografik anlatı, bağımsız ve egemen kimliğini eylemlerle dışarıda uluslararası sahada kurulan ilişkilerle inşa edilecek, geliştirilen sürdürülebilir ilişkiler kurmak ontolojik güvenlik arayışını ifade edecektir.

[7] Varlık ve bedeni istikrara kavuşturan arayışların, diplomasi ve ikili anlaşmalarla sağlandığı dönem olarak kavramsallaştırılmıştır

Millî Mücadele'den Lozan'a giden süreç boyunca Yeni Türkiye biyografik anlatısı, yeni bir devlet varlığının ontolojik arayışını nasıl başlattığını irdelemektedir. Hem içeride hem de dışarıda dün, bugün ve yarın arasında istikrarlı bir kimlik sunan Yeni Türkiye'nin ontolojik güvenliği bu süreci takiben dış politikayla birlikte tesis edilecektir. Yeni Türkiye varlığının devamlılığını sürdürülebilir ve düzenlilikler içeren ilişkiler kurmakla ilişkilendirmiştir, bedensel tasarımını da direnerek kazandığı toprakları korumak ve sürüncemede kalan teritoryal sınırları da belirlemek üzerine inşa etmiştir. Bu minvalde arzuladığı statü arayışı yönetimsel bir irade ile, teritoryal belirlenimi de jeopolitik bir irade öncelik verilen belirli ikili ilişkileri geliştirmeyle sağlanmış olacaktır. Yeni Türkiye'nin dış politik davranışları, bu belirli ilişkilerin niteliksel incelenmesiyle açıklanabilir ve anlaşılabilir olacaktır.

Dış politik davranışlar Yeni Türkiye'nin kuruluşundan beri takip ettiği devlet kimliğini varoluşsal ilişkilere istikrarlı bir şekilde yansıtan süreçlerin takip edildiğinde gözlemlenmektedir. Toprak bütünlüğü ve mutlak bağımsızlık, galip statüsünü hak ettiğini kurulduğu ilk günden beri ispat etmeye çalışan Yeni Türkiye'nin hiçbir taviz vermeden korumaya çalıştığı kurucu ilkeler olarak tanımlanmaktadır (Gürün, 1983, s. 7). Bu ilkelere zaman içerisinde barışçıl bir kimlik de eşlik edecek ve Yeni Türkiye'nin uluslararası sahayla kurduğu geliştirdiği davranışlar bu kimliklerin yansıması olarak meydana gelecektir. Kamuran Gürün'ün dış politika ile yaptığı bu tanım, teritoryal belirlenim ve egemenlik ilkesinin hem kurucu ilkeler olduğu hem de Yeni Türkiye'nin devamlılık sağlanması gereken prensipleri olarak karşımıza çıkmaktadır. İçeride sağlanan bu kriterler dışarıya, uluslararası sahaya da entegre edilerek kurucu ilkeler eyleme dönüşecek, böylelikle varlık da istikrara kavuşacaktır. Varlığı istikrara kavuşturma süreci ihtiyatlı bir düşünümsellik ile takip edilecek, dış politika ihtiyatlılık stratejisi üzerine inşa edilecektir.

Millî Mücadeleyle başlayıp Lozan'la devam ettirilen süreç kazanılmış bir zaferdir, bu zafer hem Yeni Türkiye'nin güvenlik aktörlerine karşı toplumun güvenini artırmış hem de toplumun moralini yükselten bir anlatı olarak belirmektedir. Toplumsal morali ve özgüveni artıran bu zafer, felaketler çağındaki diğer devletlerin davranışları göz önünde bulundurulduğunda, Yeni Türkiye'nin dış politikada hırsla hareket edip, tehlikeli olabilecek genişlemeci (revizyonist) bir davranış geliştirmesine

de sebep olabilme potansiyelini taşıyabilmektedir (Bilge, ve diğerleri, 1969, s. 64). Söz gelimi, morali yüksek olan bir toplumla devlet dış politikada çözemediği sorunları hasmane bir tutumla çözmeye yeltenebilir, işbirliği yerine çatışmacı davranışlarda bulunabilir ve belirlenim sağladığı teritoryal alanları genişleterek maddi kazanımlar da sağlayabilirdi. Son derece riskli olan bu seçenek dış politika yapıcıları tarafından tercih edilmemiştir. Bunların tam aksine, dış politikaya hırs yerine sağduyu, risk yerine ihtiyatlılık hâkim olmuş; devletin uluslararası sahada sergilediği davranışlar varlığının maddi kapasitesini artırma yerine, sürdürülebilir ilişkiler kurmaya ve varlığını istikrara kavuşturma gayesi gütmüştür. Buradan hareketle, Yeni Türkiye'nin dış politikasına yön veren aktörlerin varoluşsal sürecini teminat altına alacak varoluşsal ilişkilere, teritoryal kazanımlarla maddi kapasitesini artırma hedefi güden fiziksel güvenlikten daha fazla önem verilerek oluşturduğunu öne sürmek yanlış olmayacaktır. Başka bir deyişle, ihtiyatlılık stratejisi kazanılmış zaferin geçici değil kalıcı olduğuna yönelik kararlılığını ve Yeni Türkiye'nin dış politikasına, yönetimsel ve jeopolitik bir iradenin eşlik ettiğini göstermektedir. Düzen, öngörülebilirlik, kaygı ve korkuları yönetip onlarla başa çıkma yöntemlerinin geliştirilmesi ihtiyatlılığın hâkim olduğu bir dış politikayla gerçekleşecektir.

Egemenlik ve teritoryal belirlenim gibi kurucu öğelerin beraberinde, Yeni Türkiye'nin ilk yıllarına tekabül edecek 1923-1933 yıllarındaki dış politika ilk bakışta Lozan'dan intikal eden birtakım sorunların çözümüne ve diğer devletlerle olan ilişkileri istikrarlı bir düzene oturtmak şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Dış politika, Lozan sonrasında istikrarını tesis etmeye çalışan Yeni Türkiye'nin temel eylem sahası olarak görülmektedir. Bir fail olarak Yeni Türkiye yapıp ettikleriyle bağımsız ve egemen kimliğini uluslararası sahaya sunacak, uluslararası sahada gözlemlediği belirsizlikleri saptamaya ve azaltmaya çalışacak, sahayla girdiği etkileşimle de kimliğini pekiştirerek varlıksal devamlılığını sağlayacaktır. Aynı şekilde bir fail olarak Yeni Türkiye'ye yol veren kurucu aktörler de bu devamlılığı sağlamakta hem refleksif gözlemler yapabilen hem de giriştiği eylemlerle başat rolü olan ontolojik güvenlik sağlayıcı aktörleri olarak dış politikanın kuruluşuna sevk ve idaresine yön vereceklerdir.

Lozan'a Yeni Türkiye'yi temsilen katılan Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) yetkili temsilcileri delegasyonuna başkan olarak Dışişleri Bakanı İnönü katılmıştır. Bu sebeple Yeni Türkiye'nin kurucu dış politikasına, Cumhurbaşkanı Atatürk kadar, dış politikada eylemsellik sergileyen önce dışişleri bakanı sonrasında başbakan olarak görev yapan İnönü'nün de düşünümsel yeteneklerin yani refleksif gözlemlerin eşlik ettiğini belirtmek yanlış olmayacaktır. Her iki lider de iç ve dış koşulları birlikte okuyarak refleksif gözlemler yapabilen; yönetimsel ve jeopolitik irade sergileyen liderlerdir. Liderlerin sahip olduğu irade, devletin iradesine sirayet etmiştir ve bu irade Yeni Türkiye'nin kurucu dış politikasının felsefi temeli olarak da nitelendirilmiştir.

Selim Deringil de Cumhuriyet'in kuruluşundan II.DS dönemine kadarki dış politikaya hakim olan davranışları varoluşunu istikrarlı bir zemine oturtmaya dayanan "dış politika felsefesi" olarak tanımlamıştır Deringil, İnönü'nün Lozan konferansına katılımından II.DS'ye uzayan süreçte dış politikada bu felsefenin geçerliliği olduğunu, Atatürk kadar İnönü'nün kişisel özelliklerinin gayret ve çabalarının da Yeni Türkiye'nin dış politikada takip ettiği ihtiyatlılık stratejisinde ve devlet davranışlarında katkısı olduğunu vurgulamaktadır (Deringil, 1994). Hem devletin davranışları hem de aktörlerin çabaları göz önünde bulundurulduğunda bu dönem dış politikasının egemenliğin ve teritoryal belirlenimi merkeze alan refleksif bir gözlemle tasarlandığı anlaşılmaktadır. Refleksif gözlem, daha önce de belirtildiği üzere devletlerin ontolojik güvenlik arayışlarında maddi yetenek ve kapasitelerini dikkate alarak davranış geliştirmelerine, korku ve kaygılarla başa çıkıp onları kontrol altında tutarak yönetme mekanizmalarını geliştirmeye ilişkindir (Steele, 2008, s. 68). Yeni Türkiye'nin kurucu dış politikasında sergilediği tüm davranışlar da refleksif gözlem yeteneğinden ayrı düşünülmemelidir.

Maddi kapasitesi fazla olmayan Yeni Türkiye'ye ve dış politika yapıcılara düşen, bu eksiklikleri giderebilecek diplomatik yetenekler ve diplomatik ilişkiler geliştirmektir. Egemenlik ve teritoryal belirlenimini maddi unsurların ön planda olduğu beka, askeri ve ekonomik imkânlarını artırmaktan ziyade; uluslararası sahayla kurduğu ilişkiyi diplomatik anlamda da sıkılaştırarak geliştirmektir. Örneğin, Lozan'dan itibaren bağımsızlık ve egemenlik ilkelerini ekonomi başta olmak üzere

içeride de uygulanmaya çalışılmıştır. Bu sebeple ekonomik anlamda dışa bağımlılığın önüne geçilmesi liderler tarafından söylemsel düzeyde gerçekleşmiştir; ancak, devlet nezdinde eylemsel düzeyde gerçekleşmesiyse, zaman içinde diplomatik faaliyetlerin artışı ve yoğunluğuyla meydana gelmiştir. Bu sebeple, diplomatik yetenekleri ve eğitimleri toplumun çok üstünde olan nitelikteki isimler dış politikanın eylem sahasına alınmış; dış politikanın sevk ve idaresi ontolojik güvenlik sağlayıcı aktörler kadar, bu yardımcı aktörlerin de çaba ve yetenekleriyle de meydana gelmiştir (Deringil, 1994).

Yeni Türkiye'nin kurucu dış politikası, içeride sınırlı bir maddi kapasitenin farkındalığıyla inşa edilmiştir. Sınırlı maddi kapasite, en temelde askeri ve ekonomik yetersizlikler şeklinde özetlenebilmektedir. Askeri duruma yönelik en büyük avantaj Millî Mücadele'yle somutlaşan egemenlik ve bağımsızlık arzularının orduya yansımış olmasıdır. Mücadele ruhu savunma anlamında orduya bir ruh katarak dış politikanın manevi zeminine katkıda bulunmaktadır; ancak, maddi anlamda ordunun durumunu dış politika üzerinde iyi düşünülmede maceracı bir adım attıracak kapasiteye sahip olmaktan çok uzaktadır ki bahse konu olduğu üzere bu dış politikaya hâkim olan irade sağduyuya ve ihtiyatlılığa dayanmaktadır. Deringil'in aktardığına göre Yeni Türkiye, modern olmasa da sayıca büyük ve cesaret niteliği ön plana çıkan savaşta yılmaz ve gözü pek ününe sahip askerlerden oluşan bir orduya sahiptir ve bu husus uluslararası sahada muhatap olduğu devletleri de Türkiye ile geliştirdiği ilişkilerde de ihtiyatlı davranmaya sevk etmektedir.

Bununla birlikte, Yeni Türkiye'nin ordusu tüm modernleşme çabalarına rağmen II. Dünya Savaşı başlayana dek teknik standartlaşmalar sağlayamadığı için modern bir ordu olmaktan uzak niteliktedir. Örneğin, topçu sınıfında Alman, İngiliz, Fransız, Çekoslovak, İsveç, Rus ve İsviçre başta olmak üzere farklı ülkelerde imal edilmiş ve standart olmayan namlularla donatılmış; piyade sınıfında *Mauser, Mannlicher, Lee-Enfield, Martini, Lebel* ve diğer fabrikaların eski model silahlarından oluşmakta ve lojistik için birbirinden farklı marka ve modellerden oluşan köhne araçlarla ulaşım sürdürmektedir (Deringil, 1994). Bu sebeple kurulan dış politikaya hâkim olan irade hem tercihen hem de zaruri olarak ihtiyatla hareket etmek durumundadır. Refleksif gözlem, yani içinde bulunulan koşulları dikkate alma

durumu, dış politikanın sevk ve idaresinde askeri seçenekleri savunma dışında merkeze almamaktadır.

İnönü de Yeni Türkiye'nin varlık davasını sürdürmek için, varlığın bedensel bütünlüğüne zarar verecek bir tecavüz dışında, dış politikada savunmanın esas olduğunu düşünmekte, Atatürk'ün de bu görüşte olduğunu şu sözlerle belirtmektedir:

> Milli müdafaa, milli siyasete temel olmuştur, Türkiye'nin bütün varlığı haksız olmaktan kaçmak ancak herhangi bir tecavüz konusunda ise küçük büyük demeden tüm varlığını ortaya koymak mecburiyetinde olmuştur. Atatürk de hem insanlar arasında hem de milletler arasında münasebetlerde emniyet verici sözlere önem vermiş, dâhilde ve hariçte emniyet tesis edebilecek insan ve milletlerle çalışmak istemiştir (İnönü, s.268)

Ekonomik durum ile ilgili İnönü'nün Lozan'daki "ülkem için ekonomik köleliği asla kabul edemem" ifadesi Yeni Türkiye'nin bağımsız kimliğinin söylemsel bir göstergesidir. Dolayısıyla, yeni bir devlet varlığının kimliğinin dışa vurumu, bu varlığın prestij ve statü arayışı, bu devlet varlığına yön veren siyasi aktörlerin tavır tutumlarıyla doğruda bağlantılıdır. Bununla birlikte, bu kimlik ve arayışların eyleme dönüşmesi birdenbire değil, zaman alan dış politik ilişkilerle gerçekleşecektir. Söz gelimi, 1923'ten 1929'a kadar Yeni Türkiye'nin gümrük vergilerinin durumu, 1916'lı yılların düzeyinde tutulmak zorundadır ve yabancılara verilen imtiyazların büyük bölümü yürürlüktedir. Yeni Türkiye, sıklıkla vurgulandığı üzere yeni bir varlıktır; ancak eskinin birtakım güvensizliklerini miras olarak devralmıştır.

Bu yeni varlığın bedenini oluşturan coğrafi ve ekonomik koşullar maddi kapasitesini sınırlayan etmenler olarak dış politikanın bağımsız ve barışçıl kimliğinin uygulamasında özenle ve dikkate alınmıştır. Örneğin, ekonomik seferberlik kavramı ise bu dinamiği uygulamanın bir aracı olarak düşünülmüştür. Öyle ki İnönü Lozan görüşmelerinde dahi, seferberliğin devamını istemiştir. Bu minvalde, bu yıllarda devlet yöneticilerinin temel yönelimi de askeri konulardan iktisadi konulara doğru eviriliş göstermiştir. Söz gelimi, İzmir İktisat Kongresi'nde Türkiye, dünyanın büyük bir bölümünü ele geçiren anlamını taşıyan Cihanşümul sıfatı yerine İktisat Devleti perspektifi ile ele alınmıştır (Deringil, 1994). Kuruluşunu takiben yıllar boyunca

iktisadi gelişim ve kalkınma yolunda çeşitli adımlar atılmış, bağımsız bir dış politikanın bağımsız ekonomiden geçtiği şiarına göre hareket edilmiştir.

Ekonomik kapasiteyi artırmaya yönelik diğer önemli adım ise ekonomik bağımlılıklardan kurtulma ve bağımsız ekonomi yaratma girişimleridir. Yeni Türkiye devleti, öncelikle ekonominin gelişimi için özel sektörün kalkınma görevini üstlenmesini hedeflemiştir. Bu hedef başarılı olamayınca devlet ekonomiye müdahil olmaya, "devletçilik" (*etatism*) yöntemini benimsemeye girişmiş ve imparatorluktan aldığı güvensizlik miraslarından olan ekonomik bağımlılıklardan kurtulmaya çalışmıştır. Ekonomide devletçilik ilkesinin benimsenmenin Yeni Türkiye'ye istikrarlı bir gelecek vaat edeceği çeşitli söylemlerle dile getirilmiştir. Söz gelimi Ekim 1933'te İnönü, "Gelecek on sene nihayetinde ümit ederim ki, Türk devletçiliği memleketteki eserleri ve beynelmilel tesirleriyle, iktisadiyatta devletçilik anlayışlının en mütekâmil ilmi ve şaheseri olarak zikrolunacaktır" devletçi ekonominin gereğini vurgulamıştır (İnönü, s.15). Ancak, miras alınan bağımlılıklar ekonomideki hedeflenen temennilerini gerçekleşmesinde çeşitli zorluklar çıkarmıştır. Örneğin, imparatorluk döneminde Genel Borçlar İdaresi'nin (*Düyun-u Umumiye İdaresi)* elinde olan çeşitli ürünler tütün, alkol ve tuz tekelini Cumhuriyet ancak 1927 yılında ele geçirebilmiştir. Bu kazanımlar bütçede çeşitli gelir artışları sağlamasına rağmen ancak gümrüklerin henüz denetlemediği hususu göz önünde bulundurulunca ekonomik bağımsızlığı sağlamanın dış politikanın bağımsız kimliğini vurgulamada en büyük engel olduğunu belirtmek de gerekmektedir.

Bağımsız bir kimliğe sahip olan Yeni Türkiye'nin bağımlılıklarla yaratılan imtiyazlarından tamamıyla kurtulması, tümünün ortadan kalkması ancak II. DS'nin sona ermesiyle gerçekleşecektir. Sahil taşımacılığıyla ilgili imtiyazlar 1923'ten itibaren üç yıl uzatılmış; Yeni Türkiye denizlerdeki egemenliğini, kabotaj hakkını 1926 gibi bir tarihte elde etmiştir. En son imtiyaz olan demiryolu imtiyazı 1947 gibi geç bir tarihte Fransızlardan alınacaktır (Deringil, 1994). Anlaşılacağı üzere, Türkiye'nin içerisinde ekonomi ve lojistik gibi maddi kapasitesine ilişkilin dezavantajları bulunmaktadır. Dış politikaya hâkim olan yönetimsel ve jeopolitik iradeyi, sınırlı maddi kapasiteye sahip olan bir varlığın varoluş mücadelesinin tecessümü olarak değerlendirmek gerekmektedir.

Barışçıl bir dış politika, bağımsızlık gibi Yeni Türkiye'nin kuruluşundan itibaren dikkate aldığı bir husustur. Maddi kapasite eksikliğinin getirdiği zaruri koşullar bir kenara, barışçıl dış politika iradi bir tercih olarak da göze çarpmaktadır. Lozan'dan sonra başbakan sıfatıyla İnönü'nün TBMM'de 29 Ekim 1923 tarihinde yaptığı ilk konuşmada, barışçıl dış politikanın Yeni Türkiye'nin varlık ve bedensel bütünlüğünün, egemenlik ve teritoryal belirlenimi için 'hayati' olduğunu, bu barışçıl kimliğin gerçekleştirilebilmenin komşu devletlerle dostane ilişkiler göstermek ve bu ilişkileri anlaşmalar imzalayarak pekiştirmekten geçtiğini şu sözlerle ifade etmiştir:

> …Türkiye Cumhuriyeti'nin mevcudiyetini ve tamamiyetini sağlam tutarak menafii hayatiyesini gözünden ayırmak esası dahilinde müsalemeti, huzuru, hüsnü münasebatı mümkün olduğu kadar tevsi ve teyit etmekten ibarettir. Hemhudutlarımızla ve kendileriyle muahedatı imza edip safahatını tatbik etmekte olduğumuz ve diğer taraftan henüz münasebata girmediğimiz devletlerle samimi bir dostluk tesisi için bütün kuvvetimizi sarf edeceğiz (Bilge, ve diğerleri, 1969, s. 64)

İnönü'nün barışçıl dış politikaya verdiği hayati önem söylemsel olarak Atatürk tarafından da pek çok defa dile getirilmiştir. Örneğin, 1 Mart 1924 tarihinde mecliste yaptığı bir konuşmada "…Efendiler, Cumhuriyetin siyaset-i hariciyede veçhesi, müstakimane ve halisane olarak sulhun ve muahedatın muhafazına müteveccihtir" beyanı kurucu dış politikadaki barışçıl söylemin eylemselliğine işaret etmektedir (Bilge, ve diğerleri, 1969, s. 64). Öyle ki diplomasi ve uluslararası anlaşmalar 1920'lerden 1930'lara kadar Yeni Türkiye'nin varlığını istikrara kavuşturacak, barışçıl kimliği eyleme dökecek alışkanlıklara ve rutinlere dönüştürecektir. Yeni Türkiye'nin Atatürk'ün 1931 yılındaki seçim bildirgesinde dile getirdiği "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh" söylemi dış politikadaki barışçıl kimliği sloganlaştırırken, dış politik davranışların istikametini de belirleyen bir eylem sistematiğinin özünü, Yeni Türkiye'nin jeopolitik tasarımını da göstermektedir (Mango, 1999, s. 556).

İnönü de bu sloganı yalnızca dış politikaya hâkim olan bir irade olarak görmenin ötesinde, Yeni Türkiye'nin devlet varlığı fikrinin temeli olduğuna işaret etmektedir. 1933 Kasım'ında verdiği bir demeçte barışçıl kimliği devlet fikrinin temeli olarak şu şekilde vurgulamıştır: "Türkiye, takip ettiği siyasetin ana hatları, memleketin medeniyet ve fen yolunda kat ettiği mesafeler itibariyle milletler ailesinin esaslı bir

rüknü olmak mevkiini her gün daha ziyade almaktadır." Milletler ailesi ifadesiyle uluslararası toplumun bir parçası olma arzusu dikkat geçen bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır (İnönü, s.25). Dış politikanın ana çerçevesi ise birçok resmi nutukta sloganlaşan Yurtta sulh cihanda sulhun yansımaları olarak ifade edilmektedir. Felaketler çağının beraberinde getirdiği tüm jeopolitik belirsizliklere rağmen dünya barışı için Yeni Türkiye'nin elinden geleni yapmaya kadir bir iradeye sahip olduğu, bu hususta uluslararası sahanın diğer faili olan devletlere de benzeri çabaları göstermelerini arzu ettiği anlaşılmaktadır. Özellikle dünya barışına atfedilen önemin müşkül olduğu belirtilmekte, ancak bu istikametten vazgeçilmemesi gerektiği; bunun karşılığının pek çok sefer alınarak muvaffak olunduğuna da işaret edilmiştir.

> Biz beynelmilel sulh için kendi muhitimiz ve kendi vaziyetimiz dahilinde uzun senelerden beri rasgeldiğimiz bütün müşkülü iktiham ederek çalıştık. Ve muvaffak olduk. Bugün söyleyebiliriz ki komşularımızla münasebetlerimiz ve komşu olmayan diğer devletlerle münasebetlerimiz emniyet ve yekdiğerimize karşı sulh ve iyi geçinme istikametinde iyi hislerle çok terakki etmiştir (İnönü, s.25).

Dış politikada sloganlaşan barışçıl kimlik, dış politikanın eylemselliğinde de göze çarpmaktadır. Yeni Türkiye'nin ilk yılları, dış politikasını barışçıl kimliğiyle istikrara oturtan eylemler dizisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir tarafta geçmişin güvensizlik mirasını yıkan ve yerine barışçıl, egemen ve bağımsız kimliğiyle psikolojik olarak iyi oluşuyla varlığını istikrara kavuşturan ilişkiler kurmaya; diğer taraftan bedenini güvence altına almaya çalışarak sınır güvenliğini sağlamaya çalışmıştır. Doğusunda Sovyet Rusya ile, güneyinde İngiliz mandası olan Irak sebebiyle İngiltere'yle, güneyinde bulunan Fransız mandası Suriye sebebiyle Fransa ile ve Doğu Akdeniz'deki ittifak arayışları sebebiyle İtalya ile Avrupa'nın önde gelen devletleri sınırdaş olmuş hem Avrupa hem de dünya siyasetinde önem artan bir stratejik konumu olmuştur (Bilge, ve diğerleri, 1969, s. 63)

Bu doğrultuda Yeni Türkiye'ye düşen varlığını ve bedeni dış politik davranışlarla güvence altına almaktır. Öncelikle Sovyet Rusya ile 1921 itibariyle yakın ilişkiler kurmaya başlayarak Doğu sınırında sınırları güvence altına alarak teritoryal belirlenim sağlamaya çalışmıştır. Bunu takiben, İngiltere ile olan Musul anlaşmazlığının 1926 itibariyle çözüme kavuşturarak güney sınırını belirlemeye ve

Fransa ile olan Osmanlı'dan kalan borçlar meselesini 1933 itibariyle çözmeye gayret göstermiştir. Yunanistan'la olan ekalliyetler meselesinin 1930 itibariyle çözüp nihayete erdirme girişimlerinin teritoryal belirlenim sağlayarak fiziksel güvenlik arayışında da kararlı olduğunu göstermektedir (Armaoğlu, 1958, s. 140). Anlaşılacağı üzere, Yeni Türkiye'nin inşa etmeye çalıştığı dış politika, meselelerinin Yeni Türkiye'nin ilk bedensel ve varlıksal sorunlarını barışçıl, egemen ve bağımsız kimliğiyle çözmeye gayret ettiğini göstermektedir. Dolaysıyla, Yeni Türkiye'nin ve Yeni Türkiye'nin siyasi karar alıcılarının Lozan'dan itibaren teritoryal sınırlar kadar egemenlik mefhumuna da ağırlık verdiğini ve uluslararası alanda da tanınmaya, kabul görmeye ve prestij sağlamayı hedeflediğini göstermektedir (Ahmad, 2015). Kısaca ifade etmek gerekirse, Yeni Türkiye'nin dış politikadaki aktörleriyle birlikte, kendi dış politikası da Lozan'dan başlayarak devam eden on yıllık süreç, daha geniş bir çerçeveden bakıldığında Türkiye'nin fiziksel ve ontolojik güvenlik arayışlarında bulunduğu dönem olarak da nitelemek gerekmektedir.

2.3.1 İstisnai Önem Verilen Öteki: Sovyet Rusya ile İlişkiler

Yeni Türkiye'nin kuruluşundan II. DS yıllarına kadar en yakın ilişkiler sürdürdüğü ilk devlet Sovyet Rusya olmuştur (Armaoğlu, 1958; Gürün, 1983). Bahse konu olduğu üzere, Yeni Türkiye yeni bir devlet varlığı tasarımının biyografik anlatısıdır. Ancak Rusya'ya verilen istisnai önem yalnızca Yeni Türkiye'ye ait tahayyül ve tasarruflara ilişkin değil, tarih ve coğrafya gibi eskiden gelen yapısal kökenlerden de kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla Sovyet Rusya ile geliştirilen ilişkiler geçmişten gelen, ontolojik güvensizlik mirasından çıkarılan dersler üzerine inşa edilmiştir (Karpat, 2023)

Paylaştığı sınırlar ile Yeni Türkiye'nin bedenine tehdit oluşturarak jeopolitik öteki; statü kaybı gibi egemenliğine dair geçmiş tecrübelerinden ötürü de varlığına en büyük yönetimsel tehdidi Rusya oluşturmuştur. İmparatorluk yönetimi ve idarecileri için Rusya 19.yy'den itibaren devlet varlığı üzerinde bir endişe ve belirsizlik kaynağı olduğundan, Yeni Türkiye devleti bu endişe kaynağı ile sürdürülebilir ilişkiler kurma, belirsizliklerle çevrili dış dünyayı belirli ve öngörülebilir bir dünya olarak algılama anlamı taşımaktadır. Bu sebeple, Sovyet Rusya dış politikada istisnai önem verilen

öteki olarak kodlanmıştır. Bahse konu olduğu üzere, ötekinin varlığı, belirsiz dış ortamda var olan tehlikeleri nesneleştirerek belirginleştirdiği için devletin ontolojik güvenliğine de katkıda bulunur. Dolayısıyla ötekinin varlığı, Yeni Türkiye'nin uluslararası sahada varlığını anlamlandırmada da nirengi noktasıdır. Yeni Türkiye devleti, diğer devletlerle geliştirdiği diplomatik ilişkilerde, imzacısı olduğu anlaşmalarda daima Sovyet Rusya'yı dikkate alan davranışlar geliştirmiştir (Çetinsaya, 2023).

Ontolojik güvenlik arayışının gerekliliklerinden olan tehditlerle başa çıkmak için uygun yöntemler geliştirme ilkesi ile Sovyet Rusya, Yeni Türkiye için başat tehdit olarak tanımlanmış, bu tehditle başa çıkmak için diplomasi ve anlaşmalar imza etmek ise uygun yöntemler olarak belirlenmiştir. Uluslararası sahadaki belirsizlikleri azaltmada başat rol jeopolitik ve yönetimsel gereklilikler sebebiyle Sovyet Rusya'ya verilmiş; bu sebepten ötürü, Sovyet Rusya ile dostane, yakın ve sıkı ilişkiler geliştirmek Yeni Türkiye'nin ontolojik güvenliğinde merkezi bir rol oynamış, Sovyetlere söylemsel ve eylemsel düzeyde istisnai bir şekilde önem verilmiştir.

Sovyetlere verilen istisnai önem, Yeni Türkiye'nin varlıksal devamlılığı için başat rolü olan bir durum olarak görülmektedir. Bundan dolayı, Sovyetler yalnızca kuruluş sürecinde değil, takip eden dönemlerde de siyasi karar alıcıların söylem ve eylemlerinde merkezi role sahip olduğu gözlemlenmektedir. Bu husus hem Türk Dış Politikası yazınında hem de devlet aktörlerinin söylemlerinde açıkça tespit edilmektedir. Atatürk, Sovyet Rusya'nın Yeni Türkiye'nin dış politik yöneliminde istisnai önemini 1922 yılı meclis açılış nutkunda "Rus Şûralar Cumhuriyeti ile revabıt-ı uhuvvetkâranemizin tahkimi, siyaset-i hariciyemizin esasıdır" şeklinde ifade etmiş; bu ifade meclis tarafından "Yaşasın Dostlarımız" şeklinde şiddetli ve sürekli alkışlarla karşılanmıştır (Atatürk, 2006, s. 133). 'Dış politikamızın esası Sovyet Rusya ile sürdürülebilir ilişkilerden geçmektedir' anlamına gelen bu ifadenin açıkça gösterdiği üzere: Sovyet Rusya, Türkiye'nin ontolojik güvenliği için *'significant other'* yani kurucu bir öteki olarak belirlenmiştir. Buna sebep teşkil eden husus, geçmişten gelen güvensizlik mirasından dersler çıkaran Yeni Türkiye'nin varlığı ve bedeni üzerindeki potansiyel jeopolitik tehditleri öngörerek bertaraf etme çabalarından, varlığı ve bedeni çevresinde temel güven sistemi oluşturma gayretlerinden kaynaklanmaktadır.

Bu çabaların ilki diplomatik düzeydeki barışçıl çabalardır. 1920 yılında liderler arasında başlayan diplomatik faaliyetler, takip eden yıllarda imzalanacak anlaşmalara dönüşerek ilişkiler yoğunlaşacaktır. Lider düzeyinde başlayan Atatürk'e Lenin'e yazdığı mektupla başlayan diplomatik faaliyetler, 1920 yılında iki yeni devlet varlığının siyasi ilişkilerinin başlangıcı sayılabilmektedir. Öncelikle 20 Nisan 1920'nin meclisin açılışına binaen gönderilen tebrik mesajlarını, sonrasında 26 Nisan 1920 tarihiyle Sovyetlere gönderilen bir heyetle iade-i ziyaret temasları takip etmiştir (Aydemir, 2021, s. 110). Ancak 1920 yılı itibariyle karşılıklı güven tam anlamıyla temin edilememiştir. Sovyet Rusya, ilk aşamada Ulusal Ant'ta belirlenen sınırlara saygı duyduğunu beyan edip, sömürgeci devletlere karşı verdiği mücadeleden ötürü de Türk ihtilaline saygı duyduğunu deklare ederken; ulusların kendi kaderlerini tayini hakkında Kafkaslar bölgesinde ve Boğazlar rejiminin belirlenmesi hususunda farklı görüşlere sahip olduklarını belirtmişlerdir (Soysal, 2000, s. 28). Yeni Türkiye'nin varlığını meydana getiren sebeplere saygı duyulup, bedenine zemin teşkil edecek hususlarda çekince gösterilmesi tarafların ilk başta farklı yaklaşımlar benimsediğini göstermektedir. Ancak takip eden süreçte bu farklılıkların bir kısmı elimine edilerek uzlaşma yönünde adımlar atılacaktır. Yeni Türkiye'nin bedensel tasarımında önemli bir yer teşkil eden Kafkaslar bölgesinde uzlaşma sağlanırken hem Türkiye'nin hem de dünya jeopolitiğinde hayati önem taşıyan Boğazlar bölgesinde uzlaşma sağlanamamıştır.

Yeni Türkiye'nin Sovyet Rusya ile ilişkilerinin resmi zemini 16 Mart 1921 Moskova Anlaşması ile, Yeni Türkiye'nin varlığı Sovyetler tarafından tanınmasıyla başlamaktadır. Yeni Türkiye'nin varlık mücadelesini sürdürdüğü bu dönemde, Güney Kafkasya'da Ermenistan ve Gürcistan Sovyetleştirilmektedir (Aydemir, 2021, s. 110). Bu noktada, Yeni Türkiye'ye düşen sağlam bir zeminde ikili ilişkileri tesis ederek, olası bir jeopolitik tehdidin önüne geçmek hem teritoryal bir belirlenim sağlamak hem de ikili ilişkileri psikolojik anlamda sağlam bir zemine oturmaktır. Türkiye-Sovyet Rusya Dostluk ve Kardeşlik Anlaşması olarak bilinen bu anlaşmaya göre Yeni Türkiye'nin egemenliğinin tanınmasıyla başlayan bu süreç 21 Ekim 1921 Kars muahedesi ile doğu sınırı güvence altına alınarak teritoryal belirlenimin de sağlanmasıyla devam etmiştir. Böylece, Sovyetler Yeni Türkiye'ye Sevr ile çizilen ve

dayatılan sınırları değil, Ulusal Ant kendi kazanımı olan sınırlarını kabul etmiştir (Aydemir, 2021, s. 110).

Anlaşmanın egemenlik, teritoryal belirlenim ve tanınmayla ilişkin ilgili maddeleri şu şekildedir:

> Madde 1: Anlaşmaya taraf olan devletler, herhangi birine zorla kabul ettirilmek istenilen bir barış anlaşması ya da başka bir uluslararası anlaşmayı tanımamayı ilke olarak benimser. Sovyet Rusya, Büyük Millet Meclisince temsil edilmekte olan Türk ulusal Hükümeti tarafından tanınmamış hiçbir uluslararası anlaşmayı tanımamayı kabul eder. Türkiye'nin kuzey-doğu sınırı, Karadeniz kıyısından başlayarak… Şavşat dağında suların bölündüğü çizgiye… Ardahan ve Kars sancaklarının yönetim sınırlarını takip ederek, Aşağı Kara Suyun döküldüğü yere varan çizgi ile belirlenmiştir
>
> Madde 2: Türkiye, bu anlaşma gereğince Batum livasına ilişkin topraklar ve Batum limanı üzerindeki egemenlik hakkını Gürcistan'a bırakmaya razı olur
>
> Madde 3: …Nahcivan kesimindeki toprakları… Kara Su'nun Aras ile birleştiği yerde sona eren sınır çizgisini özerk koruyuculuğunu Türkiye, Azerbaycan ve Ermenistan yetkili temsilcilerinden bir heyetin oluşturacağı özerk bir oluşturması hususunda anlaşmaya varır (Soysal, 2000, s. 32-33)

Maddelerin gösterdiği üzere, Yeni Türkiye egemen bir devlet varlığı olarak Sovyet Rusya tarafından tanınmış; teritoryal sınırlar hususunda coğrafyanın verdiği strüktürel unsurlara göre belirlenim sağlanmıştır. Böylelikle Yeni Türkiye'nin bir tasarım olarak devletin bedensel bütünlüğü sağlama alınmış; hem de geçtiğimiz yüzyıl boyunca defalarca tehdit eden Çarlık Rusya'nın varisi olan Sovyet Rusya tarafından yeni bir varlık olarak tanınması kabul edilmiştir. Yeni Türkiye, Sovyet Rusya'yla kurduğu sıkı ilişkiyle geçmişten dersler çıkaran yönetimsel ve jeopolitik bir iradeye sahip olduğunu sıkı ilişkilerle de göstermeye başlamıştır.

Devletlerarasında gösterilen bu diplomatik ilişkiler, aktörlerin söylemlerinde de karşılık bulmuştur. Meclis açılış konuşmalarında dış politika hususunda her zaman Sovyet Rusya'ya öncelik verilmiş (Aydemir, 1965, s. 313); iki devlet arasında imzalanan anlaşmalar ve diplomatik yakınlaşmalar, aktör düzeyinde iltifat etmelerle

diplomatik resepsiyonlarda da devam etmiştir. Örneğin, Ekim 1933'te Sovyetler heyeti onuruna verilen bir yemekte yapılan konuşmadaki İnönü'nün paylaştığı demeç, Sovyet Rusya'nın Yeni Türkiye için ilk dış ilişkileri kurduğu vurgusu Sovyetlerin, Yeni Türkiye'nin kurucu dış politikasında istisnai öneme sahip olduğunu tekraren göstermektedir: "İlk münasebetlere sizinle başladık, ilk dostluğumuzun heyecanını siz hak ettiniz" şeklinde belirtmiştir (İnönü, s.3). Benzer tarihlerdeki İnönü'nün bir başka demeci ise yine Sovyetlere dış politika açısından verilen önemin istisnai olduğuna işaret etmektedir: "Bütün beynelmilel yüksek temsil heyetleri ve diplomatik heyetlerin burada hazır bulunmasından dolayı teşekkür ederiz. Bilhassa dost ve çok yüksek Sovyet Heyetinin huzuruyla açılması bizim için bir memnuniyet ve şereftir" (s.16).

Ağustos 1934'te İnönü'nün verdiği bir diğer demeç ise iki devletin sıkı ilişkiler içinde olmasının yalnızca dış politikada değil benzer varoluş mücadelesinde bulunduklarını da belirttiğinden dikkat çekmektedir:

> Türk ihtilali ile yani bizim inkılabımızla Rus ihtilali benzer zamanlarda başladı ve ikisinin de ortak gayesi, yabancılara karşı mücadele edip cumhuriyet için çalışmaktı. İki ihtilal arasında daima diğerine hoş görünen noktalar ve sıkı ilişkiler mevcuttu ancak her ikisi de birbirinden bağımsız bir şekilde meydana gelmiştir (İnönü, s.95)

Yeni Türkiye ve Sovyet Rusya'nın kuruluş sürecinde benzerlikleri, yakın coğrafyaları paylaşan bu iki devletin kuruluş dinamikleri kadar, kuruluş aşamalarında dış politik davranışlarının da benzeştiğini göstermektedir. Her iki devlet de kendi varlığını ihtilal ruhu üzerine bina etmiş, kendilerine dayatılan Sevr ve Brest Litovsk anlaşmalarını kabul etmemiş, bir tasarım olarak vücuda getirdikleri devletleri hem içeride organize etmeye hem de uluslararası sahaya kabul ettirmeye çalışmışlardır. Bu süreçte yakın coğrafyaları paylaşan bu iki komşu devlet dostane ilişkiler geliştirme gayreti göstermiştir. Yeni Türkiye'nin kuruluşu itibariyle başlayan ve zaman içerisinde yakınlaşan Sovyet Rusya ile ilişkileri 17 Aralık 1925 tarihi itibariyle de Dostluk ve Saldırmazlık Paktı ile pekiştirilmiştir. Bu anlaşma özü itibariyle, 1921 tarihli Moskova Anlaşmasında temeli atılan konuların iyileştirilmesi şeklindedir.

Sovyet Rusya tarafından bakıldığında 1925 anlaşması, kendi devrimlerinin ardından varlık davalarını uluslararası sahaya ispat etmeye çalışan iki devletin yalnız kalmama

çabasından da kaynaklanmaktadır. Felaketler çağının getirdiği konjonktür uluslararası sahada jeopolitik belirsizlikleri beraberinde getirmiş, varlık davalarının devamlılığı için iradi olduğu kadar zaruri tercihlerden ötürü de Yeni Türkiye ile yakın ilişkiler geliştirmişlerdir. 1925 itibariyle, savaş sonrası barış nizamı getirme amacıyla kurulan Milletler Cemiyeti'ne (MC), kendisine karşı hareket geliştirebilecek bir vasıta olarak düşünüp Sovyetler dahil olmamış ve Türkiye'nin de dahil olmasını istememiştir. (Bilge, ve diğerleri, 1969). Uluslararası sahada yalnız olmama hususu iki devleti birbirlerine yakınlaştırmış ancak bu yakınlaşma süreci bahsedildiği üzere coğrafyanın getirdiği zaruri sebepler ve varlık davalarını uluslararası sahaya kabul ettirme çabalarından kaynaklanmış; önem verilen ilişkiler tam anlamıyla dostane bir minvalde gelişmemiştir. Her ne kadar isminde dostluk geçse de anlaşma maddeleri de bize bunu göstermektedir. Söz konusu maddeler çoğunlukla tarafsızlık ve saldırmazlık üzerinedir. Örneğin anlaşmanın ilk iki maddesi "taraflardan birine bir saldırı olursa ötekinin tarafsız kalacağını belirtmekte ve saldırmazlık yükünü getirmektedir" (Soysal, 2000, s. 272), bu hususu somutlaştırmaktadır. Dış politikaya hâkim olan barışçıl kimlik istisnai önem verilen Sovyet Rusya karşı da sürdürülebilir, saldırmaz ve sıkı ilişkiler geliştirmede yansımasını bulmuştur. Anlaşmalarla birlikte iki devlet arasında II.DS'nin başlayacağı döneme dek, küçük dalgalanmalarla haricinde, Türk-Sovyet ilişkileri istikrar ve uyum içerisinde ilerlemiştir (Armaoğlu, 1958, s. 140).

Bahse konu olduğu üzere, Sovyet Rusya verilen istisnai önem, eylem ve söylemsel düzeyde diplomatik ilişkilerde ve barışçıl kimliklerin pekiştirildiği anlaşmalarda kendini gösterirken; yaşanan küçük dalgalanmalar Yeni Türkiye'nin siyasi aktörleri tarafından dikkatle takip edilmiştir. Başka bir ifadeyle, diplomatik olarak geliştirilen sıkı ilişkiler süregelen bir düşünümsellik ile takip edilmiş; ilişkilerin geliştirilmesine rağmen, Sovyetlerin davranışlarının takibi Yeni Türkiye'nin dış politikasına hâkim olmuş, ilişkilerdeki dalgalanmalarla başa çıkmada da ana unsur daima düzen ve devamlılık sağlamaya hedefi güden ihtiyatlılık stratejisi olmuştur.

Özellikle Sovyet Rusya'nın kısa süre içerisinde maddi kapasitesini artırması ve Avrupa siyaseti için jeopolitik bir tehdit olarak belireceğine dair öngörüler, Yeni Türkiye'nin uluslararası sahayla kurduğu ilişkide merkezi rolü Sovyet Rusya'ya verdiğini tekraren göstermektedir. Atatürk'ün 27 Eylül 1927'de Türk Dil Kurultayına

yaptığı bir konuşma Sovyet Rusya'nın yalnızca aynı coğrafyayı paylaştığı komşusu bu sebeple Türkiye'nin dış politikası için istisnai bir öneme sahip olmasından öte, Avrupa ve dünya siyaseti için dikkate alınması gereken potansiyel bir jeopolitik tehdit olduğunun da göz önünde bulundurulduğunu gösterdiğinden, çarpıcı bir anekdottur:

> Bugün Avrupa'nın doğusunda, bütün medeniyeti ve hatta bütün insanlığı tehdit eden yeni bir kuvvet belirmiştir. Bütün maddi ve manevî imkânlarını, topyekûn bir şekilde cihan ihtilâli gayesi uğruna seferber eden bu korkunç kuvvet, üstelik Avrupalılar ve Amerikalılarca henüz malûm olmayan yepyeni siyasî metotlar tatbik etmekte ve rakiplerinin en küçük hatalarından bile mükemmelen faydalanmasını bilmektedir. Avrupa'da çıkabilecek bir savaşın başlıca galibi ne İngiltere ne Fransa, ne de Almanya'dır. Sadece Bolşevizm'dir. (Gürün, 1983, s. 35)

1927 yılında yapılan bu açıklamanın gösterdiği üzere, Yeni Türkiye'nin Sovyet Rusya ile ilgili tutarsız bir izlenimi yoktur. Söylemsel düzeyde gerçekleşen bir değişim, ilişkileri akamete uğratmamıştır. Aksine, bu söylemsel bilinç Sovyet Rusya'nın neden istisnai önem verilen öteki olarak nitelendirildiğini gözler önüne sermektedir. Sovyet Rusya, yalnızca Yeni Türkiye'nin değil, tüm dünyanın dikkatle takip etmesi gereken jeopolitik bir aktördür, kuvveti ve ihtilal gayesi de göz önünde bulundurulduğunda mevcut sınırları değiştirme potansiyeli olan bir tehdittir.

1931 yılı itibariyle savaş ihtimali ülkelerin maddi kapasiteleri dikkate alınarak jeopolitik yönelimleri nasıl ve ne şekilde olacağına dair tahminler süregelirken Sovyet Rusya'nın jeopolitik önemine dair Atatürk şu tespiti yapmıştır:

> Avrupa'da vuku bulunacak bir savaşın olası bir galibi; Avrupalılar ve Amerikalılarca henüz farkına varılmayan, dünya devrimi uğruna tüm maddi ve manevi imkanlarını seferber edebilecek siyasi metotları kullanma ve uygulama kapasitesine sadece Bolşevizm'dir. Rusya'nın yakın komşusu ve bu memleketle en çok harp etmiş bir millet olarak biz Türkler, orada cereyan eden hadiseleri yakından takip ediyor ve tehlikeyi tüm çıplaklığıyla görüyoruz. Uyanan doğu milletlerinin zihniyetlerini mükemmelen istismar eden, onların milli ihtiraslarını okşayan ve kinlerini tahrik etmesini bilen Bolşevikler, yalnız Avrupa'yı değil Asya'yı da tehdit eden başlıca kuvvet halini almışlardır (Aydemir, 2021, s. 83-84).

Dolayısıyla Yeni Türkiye'nin ontolojik güvenlik aktörlerinin dış politikayı Sovyet Rusya'yı merkeze alarak tasarlaması, dış politik davranışlara dikkatli bir refleksif gözlemin eşlik etmesinin sonucudur. Maddi kapasitesiyle birlikte dünya devrimi yapmakta sınır tanımayan tahayyüllere sahip olan ideolojisi; yalnızca komşusu Türkiye için değil, dünya için potansiyel jeopolitik bir tehdit olarak nitelendirilmektedir. Başka bir deyişle Yeni Türkiye'nin ontolojik güvenlik aktörleri yalnızca geçmişin mirasından dersler çıkarmak yerine, aynı zamanda refleksif gözlem yaparak öngörülebilir bir gelecek inşa etmeye sağlayan jeopolitik bir iradeye de sahip olduğuna, kendi varlığının devamlılığı kadar uluslararası sahanın belirsizliğine uluslararası toplum üyelerinin de dikkat etmesi gerektiğine işaret etmektedir. Yeni Türkiye'nin dış politikasına hâkim olan zihniyet, sürdürebilir ikili ilişkiler geliştirmenin yanı sıra, dünya siyasetinin de sürdürülebilir olmasına çalıştığını gözler önüne sermektedir.

2.3.2 Önem Verilen Diğerleri: İngiltere ve Fransa'yla İlişkiler

Yeni Türkiye'nin Sovyet Rusya'ya verdiği istisnai önemin bir diğer önemli sebebi ise İngiltere ve Fransa'nın başını çektiği, I.DS'yi kazanan devletlerin sömürgeci paylaşımlarına devam etme arzusuna karşı dirayet gösterme gereğinden kaynaklanmaktadır. Yeni Türkiye'nin kurucu dış politikasında gösterdiği bu dirayet ve Sovyet Rusya'ya verdiği istisnai önem, söz konusu devletlerin Millî Mücadele ve Lozan'a rağmen devletin varlığını tanımamakta ısrarcı olmalarında ve ılımlı davranışlar sergilememelerinden de ileri gelmektedir. Başka bir deyişle, dış politikayı kurarken Sovyet Rusya'nın istisnailiği, iradi olduğu kadar zaruri de bir durumdur (Bilge, ve diğerleri, 1969). Buna rağmen Yeni Türkiye'nin uluslararası sahanın eşit bir üyesi olma yönündeki statü arayışındaki kararlılığı İngiltere ve Fransa'ya karşı geliştirdiği sürdürülebilir ilişkilerde de kendini göstermiştir.

Millî Mücadele'den Lozan'a giden süreç boyunca, bu devletlere karşı bir varoluş mücadelesi verdiği için, dış politik davranışlarını ihtiyat ve temkinlilikle sergilemiştir. Savaş sonrası kurulan MC'ye karşı ihtiyatlı bir tutum sergilemiş, teritoryal sorunlarının çözümünde nihai kararlarına saygı duymakla birlikte; karar alma süreçlerinde geçmişin hatıraları göz önünde bulundurularak daima şüpheci

davranmıştır. Yeni Türkiye'nin kuruluşundan on iki yıl sonra 1932 yılı itibariyle MC'ye üye oluşu dış politik davranışlarında şüpheci ancak kararlı olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla, kuruluşu sonrasında var oluşunu istikrara kavuşturmak için geçmişin bıraktığı güvensizlik mirasından kaynaklı kuşkulara sahip olmasına rağmen; öngörülebilir bir geleceği inşa etmeye kararlılığı Yeni Türkiye bu devletlerle kurduğu ilişkilerde elden geldiğince iyimser, ancak kat'i bir kararlılıkla sürdürülebilir davranışlar geliştirmeyi hedeflemiştir (Barlas, 2017). Bundan dolayı dış politikaya hâkim olan bağımsız ve barışçıl nitelikler İngiltere ve Fransa ile geliştirilen ilişkilerde de ihtiyatlılık ve temkinlilikle devam ettirilmiştir.

Aydemir'in aktardığına göre, Yeni Türkiye kuruluşundan itibaren dış politikadaki varlık mücadelesini İngiltere ve Fransa gibi Avrupa devletlerinin hem karşısında hem de eşit bir statü sahibi olma arzusuyla yanlarında olmaya çalışarak sürdürmüştür. Bu sebeple, geçmişin bıraktığı ontolojik güvensizlik mirasına ve bir takım bedensel kayıplara rağmen; bu devletlerle sürdürülebilir diplomatik ilişkiler geliştirmeye azami gayret göstermiştir. Yeni Türkiye, İngiltere ve Fransa gibi Batılı devletlerin parçalayıp paylaşmaya çalıştıkları bir bedenin üzerine inşa edilen bir varlık olarak doğmasına rağmen, hiçbir zaman uygarlık tasavvuru olarak bir Doğu devleti olarak tasarlanmamış; tam tersine varlıksal tasarımını Batı uygarlığının bir parçası olma yolunda ilan etmiştir. Lozan anlaşmasıyla birlikte uluslararası sahada Avrupa uygarlığının içinde siyaseten ve iktisaden eşit bir konum elde etmeyi arzusunu göstermiş ve 1924 anayasasıyla da bu örgüyü içeride de devam ettirecek kadar kararlı olduğunu ilan etmiştir (Aydemir, 1965).

Yeni Türkiye'nin uluslararası sahada eşit statü arayışı yarı sömürge olmaktan kurtulmuş, sanayiden, milli sermaye artıma çabalarına, iktisattan sosyal yapıya yeni baştan kurma gayreti gösteren politikaları hem varlığın hem de bedenin devamlılığı için iradi bir tercih iken (Aydemir, 2021, s. 103); hem de kuzey komşusu Rusya'nın getirdiği tarihsel tecrübe göz önünde bulundurulduğunda, jeopolitik bir zaruri durum olarak da nitelendirmek gerekmektedir. Bu sebeple, bahse konu olduğu üzere kuruluşundan II.DS başlangıcına dek, varlığının ve bedensel bütünlüğünü dikkate aldığı ilk devlet Sovyet Rusya olmuştur; Sovyet Rusya'yla kurduğu bağı dengede tutmak, korumak ve kollamak söz konusu olduğunda da İngiltere ve Fransa dikkate

alınan devletler olmuştur. Tüm bu devletlerle sürdürülebilir ve sıkı diplomatik ilişkiler geliştirmenin yanı sıra, Yeni Türkiye yürüttüğü tüm ittifak süreçlerinde Sovyet Rusya'yı karşısına almamayı şiar edinmiştir. Bununla birlikte, Sovyet Rusya'yı karşısına alma şerhi dışında İngiltere ve Fransa ile yakın diplomatik ilişkiler geliştirme gayreti göstermiş, arzu ettiği statü arayışını tesis edebilmek için sorunları barış ve diplomasi yoluyla çözme yoluna gitmiş; dış politik ilişkilerini sürdürülebilir olma gayretiyle inşa etmiştir. Bu bağlamda Yeni Türkiye'nin İngiltere ve Fransa 'ya karşı dış politik davranışları Sovyet Rusya'ya karşı olduğu gibi varlığını istikrara kavuşturma amacı gütmüştür.

Yeni Türkiye'nin coğrafyasına, bedensel bütünlüğüne yönelik Musul sorunu İngiltere ile; İskenderun ve dış borçlar meselesi ise Fransızlarla olan ilişkilerinin seyrine zemin teşkil etmiştir. Her iki konuda geliştirilen yaklaşım da dış politikada teritoryal belirlenim hususunda barışçıl bir kimlikle hareket edildiğini göstermektedir. Kuruluşundan 1930'lara kadar çözümlenemeyen İskenderun, 1936'da Sancak meselesi olarak gündeme gelerek 1939 yılında İskenderun'un anavatana dahliyle Türkiye'nin lehine sonuçlanmıştır (Armaoğlu, 1958, s. 141). Ancak, Ulusal Ant'ta yer almasına rağmen, Lozan'da İnönü'nün ısrarla geri verilmesi talebine rağmen bir Musul sorununda sonuç alınamamış; öncelikle Türk-İngiliz ikili görüşmeleriyle ardından MC'de çözümlenmeye çalışılmıştır.

İskenderun gibi Musul da Yeni Türkiye'nin teritoryal belirlenimi üzerine bir sorunudur ve egemenliğin diplomatik yollarla aranışın bir göstergesidir. 30 Ekim 1918 Mondros Silah Bırakışmasından itibaren Musul, Yeni Türkiye toprakları içerisinde yer almaktadır. Ancak sözleşme maddelerinden "Müttefikler, güvenliklerini tehdit edecek bir durum ortaya çıkınca, herhangi bir stratejik yeri işgal hakkına sahip olacaklardır" maddesi gereğince İngilizler bu bölgeyi işgal etmişlerdir (Soysal, 2000, s. 312). İnönü'ye göre Lozan görüşmeleri boyunca bu meselenin çözülememesinin sebebi de İngilizlerin sulhtan uzak duruşlarıdır. Boğazların açık olmasına, İngiliz donanmasının da serbestçe Karadeniz'e girmesine dayanan tezini İngilizler Musul ile birlikte dengeliyor, Yeni Türkiye'nin varlık mücadelesi verdiği tüm konularda ihtilaf çıkarmaktadır (İnönü, 1998, s. 53). Boğazların Yeni Türkiye'nin varlık ve bedeninde hassas bir öneme sahip olduğunu farkında olan İngilizler, Türklerin Sovyet Rusya'ya

istisnai bir önem verdikleri farkında olduklarından Boğazlar hususunda herhangi bir feragat verilemeyeceğini bilmektedir. Bu sebeple Musul konusunda, Lozan görüşmelerinin başladığı 1922 Kasımından beri, Yeni Türkiye'nin manevra alanını daraltacak hiçbir politikaya başvurmaktan kaçınmamışlardır. Sahip olduğu petrol kaynaklarından faydalanma ve imparatorluğun millet sisteminden kalan çözülemeyen demografik sorunları sebebiyle, jeopolitik bir öneme sahip olan Musul'a bu sebeple İngiltere özel bir önem vermiştir (İnönü, 1998). İngilizler diplomatik girişimlerin yanı sıra bölgede çıkan isyanları desteklemişler, sayıca az olmalarına rağmen bölgedeki Hristiyan ekalliyete yönelik hak taleplerini desteklemişler; 1924 yılı itibariyle de askeri araçlara da başvurarak Süleymaniye gibi Musul'a komşu bölgelere işgalle yerleşmişlerdir (Bilge, ve diğerleri, 1969, s. 76-77).

Yeni Türkiye'nin Musul konusunda İngilizlere karşı takındığı tutum askeri değil diplomatik düzeyde vukuu bulmuş, İngilizlerin başvurduğu askeri yöntemler Yeni Türkiye tarafından diplomatik protestolarla karşılanmıştır. Musul'un Irak'ın değil Yeni Türkiye'nin sınırları içerisinde kalma yönünde 1924 yılında başlayan diplomatik çabalar, İngilizler tarafından Hakkâri vilayeti üzerinde de haklar iddia etmesine evirilmiş, uzlaşma ikili devlet düzeyinde sağlanamamış ve 1925 yılı itibariyle MC'ye taşınmıştır (Hale, 2003). Söz konusu tarih itibariyle üyesi olmamasına rağmen Yeni Türkiye, ilgili taraflardan biri olması sebebiyle Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras başkanlığında bir heyetle temsil edilmiş, İngiltere de Fransa, İtalya ve diğer konsey üyelerinin desteğini alarak Türk tarafına karşı avantajlı bir durum elde etmiştir (Soysal, 2000, s. 313) İngilizlerin bu avantajlı pozisyonu karşısında cemiyetin alacağı tahkim kararın zorlayıcı mı, tavsiye niteliğinde mi yoksa arabulucu düzeyinde mi olacağı konusunda hukuki belirsizliklere; kararın oy birliği ya da oy çokluğu ile mi alınacağı durumları da eklenmiş, nihayetinde bir oldubittiyle Musul vilayetinin tamamını Irak'a bırakan bir şekilde sonuçlanmıştır (Soysal, 2000, s. 314) Kararın oyçokluğu değil oybirliği ile alındığı, anlaşmanın taraflarından olan Türkiye devletinin egemenlik haklarının söz konusu olduğu bir durumda rızasının alınmadığı yönünde itirazlar dile getirilmiştir. Tüm bu çabalar maddi anlamda Yeni Türkiye'nin çıkarına yönelik bir kazanım sağlayamamıştır. Bununla birlikte, İngiltere'ye karşı sergilenen davranışlar, dış politikanın ısrarlı bir şekilde barışçıl bir şekilde muhafaza edilmeye

gayret ettiğini, Yeni Türkiye'nin dış politikada statü arayışını tesis etmekte kararlı ve ısrarlı olduğunu göstermektedir. Teritoryal anlamda bir kazanım olmamasına rağmen, Yeni Türkiye İngiltere'ye karşı savaş açmak gibi barışçıl olmayan bir davranışa yönelmemiş, Lozan'la birlikte başlattığı süreci varoluşsal devamlılığını sağlamaya gayret etmiştir. 5 Haziran 1926 tarihinde Türk-İngiliz Anlaşması olarak bilinen ve Irak sınırını belirginleştiren bu anlaşmayı, kimliğinin devamlılığı ve arzu ettiği statüyü bağlılığından ötürü imza atmak durumunda kalmıştır (Bilge, ve diğerleri, 1969).

5 Haziran 1926 tarihli Türk-İngiliz Anlaşması, Yeni Türkiye'nin Irak sınırını aleyhte nihayete erdiren bir anlaşma olmasına ve 1924 yılında MC oturumunda kararlaştırılan çizgilerle belirlenip Türk tarafının itirazlarını dikkate almamasına rağmen, iki yıl boyunca barışçıl ve kararlı bir diplomatik duruş sergileyen Yeni Türkiye'nin statüsünü maddi kazanımlardan daha fazla önemsediğini kavranması bakımından önem taşımaktadır. Yeni Türkiye'nin dış politikasına hâkim olan bu davranış biçimi, uluslararası sahasının önde gelen temsilcilerine eskisinden farklı bir iradeye sahip bir varlık olduğunu kanıtlama bakımından mühim bir gelişmedir.

Yeni Türkiye'nin Fransa ile ilişkileri 20 Ekim 1921 tarihi itibariyle Suriye sınırını tespit eden Türk-Fransız Anlaşması ile teritoryal belirlenim ile başlamış, ardından varlıksal devamlılığı sağlamak adına statü arayışıyla devam etmiştir. Fransa'nın I.DS'den sonra Suriye'de kurduğu, ülkeyi çeşitli bölgelere ayırarak yönetme rejimi 24 Temmuz 1922 tarihi itibariyle MC konseyince de kabul edilmiştir (Soysal, 2000, s. 289-290). Bu süreçten itibaren ikili ilişkiler Fransa'nın imparatorluk yönetiminden kalan iktisadi ve eğitim konuları başta olmak üzere imtiyazlı statüsünü devam ettirmeye çalışmasıyla; Yeni Türkiye'nin Lozan konferansında başlayan eşit statü arayışını Fransa'nın ayrıcalıklarını azaltma hedefiyle istikrarlı bir şekilde sürdürmeye çalışmasıyla karşılanmıştır. Bu minvalde Yeni Türkiye, sınırları içerisinde yer alan Fransız okullarının müfredat belirleme hususunda coğrafya ve tarih gibi önemli derslerin Türkçe olarak ve Türk öğretmenler tarafından verilmesine yönelik çabalarla söz konusu ayrıcalıkların azaltılması ve kendi statüsüne saygı gösterilmesi hususunda varlıksal adımlar atarken; diğer taraftan da Fransa'nın mandası konumunda olan Suriye'nin ademi merkeziyet siyasetiyle inşasına sadakatle hareket etmiştir.

Teritoryal belirlenim hususunda kazanım için statüsüne yönelik tavizlere razı olan Fransa'ya Yeni Türkiye barışçıl bir kimlikle diplomatik mücadeleler vermiş, 1926 yılında İngiltere'ye yapılan anlaşmaya benzer bir şekilde Dostluk ve İyi Komşuluk Anlaşması imzalamıştır. Sovyetlerle 1925 yılında imzalanan anlaşmayla da benzer maddeler taşıyan bu anlaşmada genel hüküm, taraflardan birinin bir saldırıya uğraması durumunda diğerinin tarafsız kalması ve tarafların kendi aralarında çıkabilecek sorunları diplomatik yollarla çözmesi ve çözemediği takdirde de tahkime başvurmaları şeklindedir (Bilge, ve diğerleri, 1969, s. 90-94). Diğer taraftan Mart 1926 itibariyle bağımsızlığını ilan eden İskenderun Sancağının Haziran 1926 içerisinde Suriye Devleti'ne bağlı özerk bir bölge olarak karar verilmesine karşılık Suriye hududuna yakın Kilis bölgesinde Türkiye lehine teritoryal kazanımlar sağlanmasıyla karşılanmıştır. 1920'ler boyunca çözülemeyen Osmanlı'dan kalan borçlar tasfiyesi hususu ise 1929 dünya ekonomik buhranının ardından milletlerarası borçlar sisteminin çökmesi sebebiyle, 22 Nisan 1933'te borçların daha elverişli koşullarda ödenmesi koşuluyla sonuçlanmıştır (Bilge, vd, 1969, s. 90-94); böylelikle Yeni Türkiye ile Fransa arasında ilişkiler de düzen ve istikrara kavuşmuştur.

Yeni Türkiye'nin kurucu dış politikasında İngiltere ve Fransa ile geliştirdiği ilişkiler hem teritoryal belirlenim hem varlıksal devamlılık üzerine istikrar sağlamaya odaklanmıştır. Yeni Türkiye'nin eşit statü arayışı yönetimsel ve jeopolitik bir iradenin dış politikaya hâkim olduğunu göstermektedir. Teritoryal kayıplara rağmen dış politikada önceliğin sürdürebilir ve istikrarlı ilişkiler geliştirmek olması Yeni Türkiye'nin dış politikasında ontolojik güvenliğe maddi kazanımlardan daha fazla öncelik verdiğini işaret etmektedir. Anlaşmalarla geliştirilen ilişkiler devletin kısa erimli taktiksel kazanımlardan ziyade uzun erimli stratejik düşünceyle hareket ettiğini, bunun en büyük aracının da diplomatik çabalar ve barışçıl davranışlar olduğunu ifade etmektedir. 1926 yılında hem İngiliz hem de Fransızlarla yaptığı anlaşmalarla Yeni Türkiye'nin prestijini yükseltmeye başladığı aşikârdır (Bilge, ve diğerleri, 1969). Böylelikle, Yeni Türkiye'nin Lozan'dan itibaren uluslararası sahaya da eşit statü arayışını tesis ettirmekte kararlı ve ısrarcı olduğunu da göstermekte; egemen, bağımsız ve barışçıl kimliklerin de diplomatik süreçlerle istikrarla faaliyet halinde olduğuna işaret etmektedir.

2.3.3 İtalya ile İlişkiler

İngiltere ve Fransa gibi İtalya da I.DS'nin sonunda kazanan devletlerarasında bulunmaktaydı. İtalya'nın bu devletlerden farkı ise hem kazanan hem kaybeden statüsüne aynı anda sahip olmasına dayanmaktadır. Kaybeden statüsü, I.DS'nin sonucunda yapılan Paris Barış Konferansının vaat ettiği sömürgeci paylaşımların, kendisine verilmemesinden kaynaklanmaktayken, kazanan statüsü ise galipler arasında olmasından kaynaklanmaktadır (Aydemir, 2021, s. 88).

Uluslararası sahada yaşanan statü kaybı İtalya'nın başa çıkması gereken tek sorunu değildir. Diğer bir önemli statü kaybı ise savaş boyunca yaşadığı ekonomik kayıplar ve toplumu bir arada tutacak bir biyografik anlatısı olmamasına ilişkindir. Ekonomik anlamda zor bir dönemde savaşa giren İtalya, savaş döneminde son elli yıl içinde harcadığı paranın iki katından fazlasını harcamış, savaş esnasında toplumsal desteğini sağlamak amacıyla köylüsüne vaat ettiği toprak ve işçisine vaat ettiği ücret artışını da gerçekleştirememiştir (Sander, 1989, s. 25). Müttefikleri İngiltere ve Fransa tarafından hak ettiklerinden azını verilip haksızlığa uğratıldığı düşünülen İtalya, tüm bu olumsuzluklarından kaybeden statüsünden kurtuluşu yükselen İtalyan milliyetçiliğinde bulmuştur. İtalyan milliyetçileri, toplumu bir arada tutacak, İtalya'yı ekonomik anlamda kalkındıracak ve İtalyan devletini kutsallaştıracak anlatısını faşizmle birlikte bulmuş ve ulusal faşist partisini iktidara getirmiştir (Hobsbawm, 1995). Uluslararası sahada, vaat edilen bölgelerin kendisine verilmeyip statüsü kaybı yaşayan İtalya, statüsünü dış politikasına hırs ve ihtiras gibi ögeler hâkim olmasıyla tesis etmeye çalışmıştır. İtalya'nın bu hasmane dış politikası felaketler çağının mütecaviz devletlerinden biri olarak 1920'lerden 1930'lara uzanan dönemde hem uluslararası sahanın hem de Yeni Türkiye'nin başat jeopolitik endişe kaynağı olmasına sebebiyet vermiştir.

30 Ekim 1922'de Mussolini liderliğindeki faşist parti, Paris Barış Konferansında küçük düşürüldüğünü savunan İtalya'nın, Roma İmparatorluğu'nu yeniden canlandıracak ihtişamlı günlerine yeniden kavuşacağı vaatleriyle iktidara gelmiştir. Yakın geçmişin yaşattığı olumsuz psikolojik deneyimler, İtalya'ya geçmişin altını çağı Roma İmparatorluğu'na referanslar yapan bir biyografik anlatı

kurdurmasına sebep olmuştur. Buna göre mevcut olumsuz psikolojik nitelendirmelerden kurtulmanın yolu, dış politikayı revize etmekten, İtalya'yı fiziki olarak genişletmekten geçmektedir (Institute, 1961).

Mussolini, iktidara gelir gelmez de yayılmacı jeopolitik tahayyülleri olduğunu Akdeniz ve Balkanlar bölgesine sıklıkla gerçekleştirdiği ziyaretlerle göstermiştir. Bunlarla birlikte, Yeni Türkiye'nin İngiliz ve Fransızlarla teritoryal belirlenimi sağlama ve anlaşmalar tesis etme sürecinde, İtalya'nım Anadolu'ya da asker çıkaracağı söylentileri duyulmaya başlamıştır (Bilge, ve diğerleri, 1969, s. 88). Yeni Türkiye'nin İtalya'ya karşı şüpheci bir tavır takınması yalnızca söylem bazında değil aynı zamanda eylem bazındadır. İtalya'nın Musul sorunun çözümü sürecinde İngilizlerin tarafını desteklemeleri varlıksal olarak, 1926 yılında Trablusgarp ziyareti sırasında Mussolini'nin emperyalizme dayanan yayılma tahayyüllerini yaptığı konuşmalar, Türk tarafında İtalya'ya karşı bedensel olarak da itimatsızlık yaratmıştır. Bahsedildiği üzere, Yeni Türkiye Lozan'dan kalan bedenine zemin teşkil edecek teritoryal sorunlarından Kafkasya sınırını Sovyet Rusya ile güney sınırlarını İngiltere ve Fransa ile çözüme ve istikrara kavuşturmuştur. Ancak, İtalya'nın emperyalizme dayanan Akdeniz ve Balkanlar üzerine yönelebilecek tahayyülleri Yeni Türkiye'nin ihtiyatlılıkta istikrara kavuşturmaya çalıştığı varlığı ve bedeni üzerinde endişeli bir tutum takınmasına ve İtalya'ya güven duymamasına neden olmuştur.

1926 yılında Mussolini'nin Akdeniz ve Balkanlar'da nüfuz alanını genişletmeye yönelik söylentileri, bu yıl içerisinde gerçekleştirdiği Trablusgarp ziyareti dışında, eyleme ya da resmi bir söyleme bürünmemiştir, ancak Türk tarafı Mussolini İtalya'sına karşı daima şüpheci bir tutum takınmıştır (Bilge, ve diğerleri, 1969, s. 88). Diğer taraftan, İtalya tarafından Yeni Türkiye'nin endişe etmemesi gerektiği yönünde açıklamalar yapılmış, söz konusu açıklamalar aynı zamanda İtalya'nın diplomatik çabalarıyla da devam etmiştir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 1973, s. 4-5). Dış politikasını, barışçıl ve egemen kimliğinin yansıması olarak diplomasi ve anlaşmalar üzerine inşa eden Yeni Türkiye tarafından bu çabalar karşılıksız bırakılmamış, DB Aras, 1927 yılında taraflar arasında imza edilecek anlaşma için hazırlıkları için İtalya'ya gitmiştir. 1928 yılında imzalanan Türkiye – İtalya anlaşması

diğer devletlerle imzalanan dostluk ve yardımlaşma anlaşmalarından farklı nitelikte olduğu ilk üç maddesine göz atıldığında dikkat çekicidir:

> Madde 1. …Taraflar içlerinden birine karşı yöneltilmiş hiçbir siyasal ya da ekonomik anlaşmaya hiçbir tertibe katılmamayı yükümlenirler.
>
> Madde 2. … Taraflardan birinin barışçıl tutumuna karşın, bir ya da birkaç devletçe saldırıya uğrarsa, öteki taraf anlaşmazlığın tüm süresi boyunca, tarafsız kalacaktır.
>
> Madde 3. …Taraflar, aralarında çıkıp da diplomasi yolu ile çözülebilecek her türlü uyuşmazlığı bir uzlaştırma yöntemine bağlı tutmakla yükümlenirler. Uzlaştırma yöntemi başarısız kalırsa, bir yargısal çözüm yoluna gideceklerdir (Soysal, 2000, s. 343)

Anlaşılacağı üzere Türk-İtalyan anlaşması tarafsızlık ve uzlaştırma üzerinedir. Teritoryal belirlenim sağlama ya da jeopolitik endişeleri azaltma yolunda bir ibare içermemektedir, barışçıl olmayı ve saldırgan olmamayı salık vermektedir. 29 Kasım 1928 itibariyle TBMM tarafından da tescil edilen anlaşma ile ilgili Dışişleri Bakanı Aras iyimser bir açıklama yaparken, aynı zamanda Akdeniz bölgesinin yalnızca Yeni Türkiye için değil, dünya jeopolitiği için de stratejik bir önemi olduğunu vurgulamaktadır:

> Akdeniz'deki büyük komşumuzla imza edilen...bu vesika eski dünyanın üç kıtasını birbirine bağlayan bu büyük gölde ve bilhassa onun şark havzasında bir sulh ve muvazenet amilidir… Bu muahede şümul ve ehemmiyeti itibariyle yalnızca iki devlete ait menfaatlere münhasır kalmayacak ve beynelmilel müsamelete de faydalı olacaktır (Bilge, ve diğerleri, 1969, s. 90)

Diplomatik olarak Yeni Türkiye'ye güvenli ilişkiler tesis etme hedefiyle imza edilen bu anlaşma Akdeniz bölgesinde de güven tesis hedeflemiştir. Kısa bir süre için mevzubahis olan bu durum, uzun erimde söz konusu hedefleri gerçekleştirmenin aksine, söylenti düzeyinde kalan İtalyan emperyalizminin diğer devletlerle çatışmaya girme potansiyelini göstermesi bakımından kayda değer öneme sahiptir.

1928 yılında yapılan bu anlaşma Yeni Türkiye'nin İtalyan jeopolitiğinde şüphe duymasına engel olmamıştır. Diğer devletlere güveni ikili ilişkiler geliştirerek istikrarlı bir dış politika sağlayan Yeni Türkiye, İtalya ile geliştirdiği ilişkilerde

istikrarlı ve sürdürülebilir güveni kalıcı olarak tesis edememiştir. Bundan dolayı, başta Akdeniz, ardından Balkanlar olmak üzere İtalya kaynaklı potansiyel endişeleri azaltmak için muhatap devleti dikkate alan, onunla sürdürülebilir ilişkiler kurmadan geçen diplomatik yetenekler geliştirmekten ziyade; bölgesel düzlemde düşünmeyi merkeze almaya başlamıştır. İkili ilişkilerle geliştirilen diplomatik yetenekler yerine bölgenin ve uluslararası sahanın muhatap devletleri ile çok taraflı ilişkiler geliştirme yönünde geliştirilmeye başlanmıştır. Dolayısıyla Akdeniz ve Balkanlar gibi söz konusu bölgeleri güven altına alma adına, Yeni Türkiye diplomasisi çok taraflı sözleşmeler yoluyla evirilecektir.

Özetlemek gerekirse, istisnai öteki Sovyet Rusya ile geliştirilen dış politik davranışlar Yeni Türkiye'nin egemen, bağımsız ve barışçıl kimliklerinin yönetimsel ve jeopolitik bir iradeyle eşlik etmesiyle oluşmuştur. Sovyet Rusya, Yeni Türkiye'nin tarihsel tecrübesinden gelen ontolojik güvensizlik mirasından ve coğrafi sebeplerinden ötürü uluslararası sahada varlığını güvenceye almak adına tesis ettiği ilişkilerde başat role sahip bir aktör olarak belirmektedir. Yeni Türkiye'nin varlığını istikrara kavuşturma sürecindeki temel dinamikler, İngiltere ve Fransa'ya karşı geliştirilen davranışlarda da yansımasını bulmuştur. Varlığın devamlılığı için gösterilen barışçıl ve diplomatik çabalar hem varoluşsal ilişkilere hem de teritoryal belirlenimi sağlamaya katkıda bulunmuştur. Geliştirdiği ilişkilerle uluslararası sahada dışlanmayıp kabul gördüğünü deneyimleyen Yeni Türkiye, arzu ettiği statü arayışını tesis edebilmek sürdürülebilir ilişkiler kurmaya özen ve titizlik göstermiştir. Dış politikaya hâkim olan bu davranışsal tutum, Yeni Türkiye'nin en güven duymadığı aktör İtalya ile olan ilişkilerde de yansımasını bulmuştur. Ancak, kuruluşunu takip eden süreç dikkate alındığında, varoluşunu anlaşmalarla sağlamlaştırdığı dikkate alındığında İtalya ile inşa edilmeye çalışılan ilişkiler bu uzun erimli stratejinin bir parçası olarak göze çarpmaktadır.

Bu doğrultuda varoluşunu istikrara kavuşturmak için, kuruluşunu takiben eden on yıl boyunca Yeni Türkiye eskisinden farklı niteliklere sahip olduğunu uluslararası sahaya kabul ettirmeye çaba sarf etmiştir. Başka bir ifadeyle, uluslararası arenada, 'hasta adam', 'mağlup devlet' gibi olumsuz nitelendirilmelerle anılan değil, eskisinden farklı bir varlık olarak uluslararası toplumun eşit bir üyesi olarak tanınma, Yeni

Türkiye'nin barışçıl Türk Dış Politik kimliği güvene alacak temel olarak görülmüştür. Egemen bir devletin, bağımsız ve barışçıl kimliğini güvence altına almak için oluşturulan bu çabalar, yeni bir devlet varlığının ontolojik güvenlik arayışını temsil etmektedir. Sınırlı maddi kapasitesi göz önünde bulundurulduğunda, dış politik davranışlara temel oluşturan öğe düşünümsel yetenekleri iyi kullanarak varlığın devamlılığını sağlamaktadır. Bu minvalde düşünümsel yetenekler, belirsizlikleri azaltan kaygı ve korkuyu kontrol altına almaya çalışan iradeyle açıklanmıştır. Bir varlık olarak Yeni Türkiye ve bu varlığa öncülük eden liderlerin iradeleri, süregelen refleksif gözleme dayanan yönetimsel ve jeopolitik iradenin kurulan dış politikaya hâkim olduğunu göstermektedir. Sovyet Rusya, İngiltere, Fransa ve İtalya başta olmak üzere çeşitli devletlerle dostluk ve tarafsızlığı merkeze alan anlaşmalar imzalayıp teritoryal belirlenim sağlayarak jeopolitik bir irade sergilemiş; hem de çok sayıda uluslararası sözleşmeye imza atarak varlıksal devamlılığını istikrara kavuşturmayı sağlamıştır (Soysal, 2000). Bu sebepten ötürü, uluslararası anlaşmalar Türkiye'nin ontolojik güvenliğini pekiştirmenin rutini ve ana motoru olmuştur.

2.4 Yeni Türkiye'nin Rutinleşme Pratikleri (1933-1938)[8]

Mitzen, bireylerden topluma, toplumdan ulus-devlete yaşamı kuşatan tüm sosyal ilişkilerde düzenlilik kaynağı olarak güveni tesis etmenin, ancak 'rutinleşme' yoluyla yaratıldığını belirtmektedir. Tekrarlanan eylemler alışkanlıkları, alışkanlıklar düzenlilikleri, düzenlilikler de rutinleri oluşturur. Rutinler bizi biz yapar ve dünya ile kurduğumuz ilişkinin istikrarlılığı, sağlam ve sürdürülebilir rutinlere sahip olmaktan geçmektedir. Rutinlerin kimliğin gelişimini desteklediği göz önüne alındığında, fail, içeriği ne olursa olsun, iyi ya da kötü, bu rutinlere bağladır. Faillerin kimliklerini oluşturmak ve anlamlandırmak için kurduğu anlatıları söylemsel olarak tekrar etmek ve eyleme dökmesi rutinleştirme pratikleri olarak ifade edilebilirken; diğer taraftan *significant other* yani 'önemli diğeri' ile ilişkiler geliştirmek de rutinleştirme pratikleri olarak ontolojik güvenliği pekiştirmeye katkıda bulunmaktadır. Böylece failler öz-kimliklerini ve kimliklerini belirsizliklerden ve kaygılardan koruyan bir kalkan oluşturarak varoluşsal devamlılıklarını sağlamaktadırlar. Kısaca ifade etmek gerekirse,

[8] Varlık ve bedeni istikrara kavuşturan arayışların tesis edildiği, diplomasinin ve anlaşmaların çok taraflı olarak düzenlendiği dönem olarak kavramsallaştırılmıştır.

ontolojik güvenlik devamlılık ve düzenlilik arayışının alışkınlığa dönmesi, ontolojik güvenliğin tesisi ise bu alışkanlıkları rutine döndürmektir. Rutinler tüm sosyal yaşamı inşa eder (Mitzen, 2006); içinde bulunulan belirsizliklerle dolu dünyada var olabilmenin temelini oluştururlar.

Tıpkı bireyler gibi toplumlar da dünya içinde kendilerini konumlandıran ve eylemlerini rutinleştiren anlatılar üretirler. "Biz" idraki hem toplum ve hem de onun üzerinde yükselen devleti varlığını anlamlandırma arayışını sağladığı için hayati derecede önem arz etmektedir (Sarı-Ertem, 2012). Varoluşsal sorunların cevaplarının bir araya getirilmesiyle ortaya çıkan anlatı, toplumun ve devletin geleceğini şekillendirir (Subotic, 2016). Yeni Türkiye'nin varoluş mücadelesini başlattığı süreçten kurucu dış politikasına hâkim olan yönetimsel ve jeopolitik irade, ilk on yılında belirsizlikleri azaltıp, korku ve kaygıları tespit etmiş; bunlarla başa çıkacak onları yönetebilecek mekanizmalar geliştirerek evirilmiştir. Cumhuriyet onuncu yılı itibariyle, resmi söylemde de Yeni Türkiye'nin varlığını hem içeride hem dışarıda tesis ettiği bir tarihsel bağlam olarak belirmektedir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 1973). İlk on yılında ontolojik güvenlik arayışını temsil eden mekanizmalar, takip eden yıllarda sayısı ve yoğunluğunu arttırarak Yeni Türkiye'nin alışkanlıklarına dönüşmüş, bu alışkanlıklar da tekrar ederek rutinlere dönüşmüştür. Bu minvalde arayışta bulunduğu ontolojik güvenliğini onuncu yaşı itibariyle tesis eden Yeni Türkiye, rutinleşme pratikleriyle belirsizlikleri azaltmaya ve kendi güven sistemi sağlamlaştırma sürecine girdiğini öne sürmek yanlış bir ifade olmayacaktır. Yeni Türkiye'nin kendi ontolojik güvenliğini rutinleşme pratikleriyle tesis ettirdiği bu süreçte karşımıza çıkan rutinler içeriye yönelik rutinler ve dışarıya yönelik rutinler olmak iki temel kategoride karşımıza çıkmaktadır. Başka bir deyişle bağımsız, barışçıl ve egemen kimliklerin pekiştiği bu iki temel kategori Yeni Türkiye'nin temel rutinleşme pratiklerini oluşturmaktadır.

Bunlardan ilki içeriye, öz-kimliğin pekişmesine ve devletin maddi kapasitesini, olabildiğince artırmaya yöneliktir. Bu iki süreç birbirini beraberce takip ederek bir rutin olarak geçmişten bugüne aktarılan Yeni Türkiye biyografik anlatısı devamlılığı şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Geçmişten gelen olumsuz niteliklerden sıyrılmayı sağlayan bu anlatı, günü anlamlı kılan ve geleceğe yönelik düzenlilikler ve

sürekliliklerle birlikte hareket ederek kimliğin ve öz-kimliğin devamlılığını sağlamıştır.

1920'ler boyunca devletin Yeni Türkiye'yi eskisinden ayıran 'benlik-projesi' olarak inşa ettiği anlatı, 1930'lar boyunca da evirilerek dolaşımına devam etmiştir. Bir öteki olarak nitelendirilen, eski düzen ve ona ait olumsuz nitelikler bu dönemde söylemsel düzeyde hatırlatılmaya devam edecektir. Diğer taraftan, Yeni Türkiye'yi meydana getiren ve devleti şekillendiren kendine has ve yeni mekanizmalar da eklenecektir. Benlik projesi kapsamında Yeni Türkiye'nin öz-kimliği oluşturan iç varlığa yönelik söylemlerde, toplumsal yapıyı şekillendirebilecek iktisat, ilim, sanayi ve vatanseverliğe verilen önem sıklıkla dile getirilmiştir. Bu söylemler Yeni Türkiye'nin yeni sıfatları olarak sıklıkla dolaşımda tutularak rutinleşen pratikler olarak Yeni Türkiye'nin öz-kimliğini öven olumlu söylemlerle devam ettirilmiş; yer yer de eski nizamı yeren söylemler eşliğinde dile getirilmiştir. Örneğin, cumhuriyetin onuncu yıl kutlamaları Akbaba dergisinin onuncu sayısı "… Altı yüz sene yaşadım, bu kadar güzel bu kadar sevinçli bir gün görmedim. Ne mutlu on yaşındaki Cumhuriyete!.." kapağıyla çıkarak eski nizamın olumsuzluğunu toplumsal hafızada canlı tutulmasını bu süreçte de devam edildiğini göstermektedir (Ziya & Seyfi, 1933).

Diğer bir önemli rutinleştirme pratiği ise uluslararası sahayla kurulan ilişkilerde geliştirilen diplomatik yetenekler ve uluslararası anlaşmalara ilişkindir. Yeni Türkiye varlığı ve bedenini, egemenliğini ve teritoryal belirlenimini diplomatik ilişkiler ve uluslararası anlaşmalarla belirsizliklerle başa çıkamayan yıkılan bir varlık ve bedenin üzerine meydana getirdiğinden, diplomasi ve anlaşmalar yapma hali bu varlığın dünyada kurduğun temel alışkanlık olarak tanımlamak gerekmektedir. 1920'ler boyunca tekrar eden bu alışkanlıklar, varlığını anlamlandırmaya yaradığı için tekrar edilerek, 1930'ler boyunca karşılaşacağı belirsizlikleri azaltmak başvurduğu ilk davranış biçimi olacaktır. Sıklıkla tekrar edilen bu davranışlar Yeni Türkiye'nin temel rutinleşme pratikleri olacaktır. Yeni Türkiye rutinleştirilen eylemleriyle uluslararası sahadaki belirsizliklerin kendi üzerindeki etkisini azaltmaya çalışılacak, Yeni Türkiye'nin varlığı ve bedeni, sanki bir kozayla çevrilmişçesine, güven altına alınacaktır.

Dış politikaya hâkim olan refleksif gözlem, uluslararası sahada artan belirsizlikleri saptamaya, söz konusu belirsizliklerden Yeni Türkiye'yi korumaktan geçtiğinden; Atatürk ve İnönü'nün jeopolitik düşünümsellik sergileyen aktörler olarak devlet adına ontolojik güvenliği sağlayan aktörler olduğunu belirtmek gerekmektedir. Jeopolitike dair tanımlardan hareketle, jeopolitiğin devletler tarafından ideal olarak uygulama hali coğrafi yapı ve konumla birlikte, sosyal, beşerî ve toplumsal faktörleri dikkate almayı gerektirmektedir. Böylece, potansiyel tehlike kaynakları ve bu kaynaklara sebep olan odakların niyet ve amaçlarının öngörülebilir olması gerekmektedir (İlhan, 2005). Öngörülebilir bir gelecekte meydana gelmesi muhtemel savaş tehlikesini, önceden sezen bu aktörlerin, dünya siyasetindeki değişimleri ve potansiyelleri saptama becerileri de refleksif gözlem tanımıyla örtüşmektedir.

Kuruluşundan itibaren Yeni Türkiye'nin bağımsız kimliği sürdürmekte ısrarlı olan karar alıcılar, Yeni Türkiye'nin teritoryal bedenini korumaya, bağımsız, egemen ve müstakil bir devlet olarak varlığını diğer aktörler tarafından kabulünü görmek için elinden gelen tüm özveriyi göstermiştir. Liderlerin refleksif gözlem yetenekleri, devletin davranışlarında yansımasını bulmuştur. Atatürk'ün vefatının ardından bu sorumluluğu tek başına üzerine alan İnönü artık ulus adına karar verme sürecinde etkili bir aktör olarak refleksif gözlem yeteneği, Yeni Türkiye devletinin refleksif gözlemlerini ve ontolojik güvenliğini de yansıtmaktadır.

1930'lara kadar Sovyet Rusya, İngiltere, Fransa ve İtalya' ile sürdürülebilir ilişkiler kurmayı önceliklendiren Yeni Türkiye, Atatürk'ün jeopolitik önsezileri/düşünümselliği öncülüğünde 1930'lar itibariyle ABD ve Almanya ile de sürdürülebilir ve barışçıl ilişkiler kurmayı da rutinleştirmiştir. ABD'li General McArthur'un 1931 yılındaki görüşmesindeki notlar da Yeni Türkiye'nin ontolojik güvenlik aktörlerinin öngörülebilir bir gelecek kurmaktaki refleksif gözlem yeteneklerine tanıklığı bunu işaret etmektedir. Yeni Türkiye, uluslararası sahanın tüm aktörleriyle kurduğu ilişkiler de egemen ve bağımsız bir devlet olmasını pekiştirerek barışçıl davranışlar kurmaya çalışmaktadır. Ancak uluslararası sahanın tüm aktörleri aynı refleksif gözleme ve aynı davranış biçimine sahip değildir dolayısıyla uluslararası barış, sahayı paylaşan diğer aktörler tarafından çabalanmadığı sürece, yalnızca Yeni Türkiye'nin temennisi olarak kalacaktır. Uluslararası barış 1931 yılı seçim

kampanyasında dile getirilen "Yurtta Sulh Cihanda Sulh" jeopolitik söylemi ile sloganlaşmış, Yeni Türkiye'nin uluslararası barış barış temennilerini yineleyen ve diğerlerini de uyaran bir söylem olarak belirmektedir. Barışçıl kimlik ve eylemlerin, devletin maddi kapasitesi ve refleksif yetenekleri göz önünde bulundurulduğunda, uluslararası sahayla etkileşim kurulan zaruri ve iradi bir rutinleşme pratiklerinin özünü oluşturmaktadır.

Uluslararası barışın temennilerini, gerçekçilikten uzak değil diğer aktörleri uyaran bir refleksif gözlem yeteneğinin izdüşümü olarak da okumak gerekmektedir. Aydemir'in (2021) aktardığına göre Türk karar alıcıları yaklaşmakta olan savaşı daha 1931 yılı itibariyle gözlemlemektedir. Atatürk, Türkiye'ye ziyareti sırasında ABD generali McArthur'a gözlemlerini şu şekilde ifade etmiştir:

> Versay muahedesi I.DS'ye sebebiyet vermiş amillerden hiçbirini ortadan kaldırmamış, aksine rakipler arasındaki uçurumu derinleştirmiştir. Galipler, mağluplara sulh şartlarını zorla kabul ettirirken bu memleketlerin etnik, jeopolitik ve ekonomik özellikleri asla göz önüne alınmamıştır… İçinde yaşadığımız sulh devresi sadece mütarekeden ibaret kalmıştır… Siz Amerikalılar Avrupa işleriyle ilgilenmekten vazgeçmeyip, Wilson'un programını uygulamakta ısrar etseydiniz bir devamlı bir sulha varılabilirdi… Bence, dün olduğu gibi yarın da Avrupa'nın mukadderatı Almanya'nın alacağı vaziyete bağlı bulunacaktır. Fevkalade bir dinamizme malik olan 70 milyonluk çalışkan, disiplinli millet üstelik milli ihtiraslarını kamçılayabilecek siyasi bir cereyana kendini kaptırdı mı, er geç Versay muahedesinin tasfiyesine girişecektir (s. 82).

Burada gözlemlenen nokta, Türk siyasi karar alıcılarının süregelen bir jeopolitik düşünümsellik göstermesidir. Almanya'nın İngiltere ve Rusya haricinde tüm Avrupa kıtasını işgal edebilecek bir ordu kurma potansiyeline karşı Fransa'nın direnemeyeceği, İngiltere'nin de adalarını müdafaa etmekte zorluk çekeceğini de belirtirken İtalya ile ilgili olarak şunları belirttiği ifade edilmektedir:

> "İtalya, Mussolini idaresi altında şüphesiz büyük bir kalkınma ve inkişafa mazhar olmuştur… Eğer gelecekte bir harpte bu azametini savaş dışı kalmak suretiyle gerektiği gibi kullanırsa, sulh masasında başlıca rollerden birini oynayabilir… Fakat

korkarım ki İtalya'nın bugünkü şefi Sezar rolünü oynama hevesinden kendini kurtaramayacaktır…" (s. 83).

Bu doğrultuda Yeni Türkiye varlığını ve bedenini koruyan güven sistemi inşa eden rutinleştirme pratiklerini; bir varoluşsal süreci devamına yönelik jeopolitik düşünümsellikle çevrelenen bir stratejinin ürünü olarak nitelendirmek yanlış olmayacaktır. Nihayetinde ontolojik güvenlik, belirsizlikleri ve endişelerle uzun erimli başa çıkma ve kontrol etme işidir jeopolitik düşünümsellik de devletlerin dış politik stratejilerinde direkt ya da dolaylı olarak dikkate alınmaktadır (Browning, 2018). Bu tanımıyla stratejinin amaçlar, araçlar ve taktiklerle uzun erimli politika geliştirme tanımıyla örtüşmektedir (Gray, 2016); Yeni Türkiye'nin ontolojik güvenliği tesisi bir strateji, rutinleşme pratiklerini ise bu stratejiye hizmet eden araçlar olduğunu vurgulamak gerekmektedir.

Rutinleşme pratikleri, egemen, bağımsız ve barışçıl kimliklerinin sayısı artan diplomatik girişimler ve uluslararası anlaşmalarla yansımasını bulması, pratiğe ve eylemselliğe dökülmesi şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Böylece hem kuruluşundan bu yana takip ettiği varlık davası ve bedensel ehliyeti uluslararası sahada pekişecek, meşruiyeti artacak; aynı zamanda uluslararası sahanın belirsizlikleri azaltılıp, potansiyel korku ve endişe kaynakları kontrol altında tutulmaya çalışılacaktır. Cumhuriyet'in ikinci on yılındaki bu strateji ilk on yılında takip ettiği stratejinin bir devamı niteliğindedir ve Türkiye'nin ontolojik güvenlik tesisini temsil etmektedir. Söz konusu endişelerle başa çıkacak mekanizmalar Yeni Türkiye'nin varoluş stratejisinin araçlarıdır ve bu araçlar da varlığını ilan ettiği günden bu yana geliştirdiği diplomatik girişimler, ikili ve uluslararası anlaşmalar karşımıza çıkmaktadır.

Diplomasi ve anlaşmaların tarafı olmak, dış politik davranış geliştirirken alışkanlığa dönüşmüş; varlıksal devamlılık, potansiyel tehditleri refleksif bir gözlemle takip ederek barış, diplomasi ve uluslararası anlaşmalar imzalamayı rutinleştirerek sağlanmıştır. 1920'li yıllarda barış ve diplomasiyle geliştirilen ikili ilişkiler, 1930'lar dış politik davranışların alışkanlıklarına dönüşmeye başlamıştır. Rutinleştirme yoluyla endişeler ve güvensizlikler aşılmaya, temel güven sistemi (*basic trust system*) korunmaya çalışılmıştır. Bu rutinleşen eylemlerin özünde Yeni Türkiye anlatısını içeride ve dışarıda pekiştirmek, varlık ve bedeni sağlama almak ve istikrara

kavuşturmak yatmaktadır. Varlık ve bedeni, içeride, rutinleştirmek toplumsal ve ekonomik düzeni sağlamaya yönelik eylem ve söylemlerde kendini gösterirken; dışarı da ise varlık ve bedeni güvence altına almaya yönelik en temel rutinin çok taraflı anlaşmalardan geçtiğini vurgulamak gerekmektedir.

2.4.1 Anlatının Rutinleşmesi: İçeride Toplumsal ve Ekonomik Düzen

Ontolojik güvenliğin sağlanması en temelde belirsizliklerin azaltılması ve endişeyle başa çıkmaktan geçmektedir. Bunu sağlayan öğeler varlığın ne olduğuna ilişkin aktörün zaman-mekân içerisinde kimliğin devamlılığın sağlanması yoluyla oluşmaktadır. Aktör, geçmiş ve gelecek arasında bağlantılar kuran bir anlatı kurduysa Yeni Türkiye biyografik anlatısı da Cumhuriyete zaman mekân içerisinde sahip olduğu kimliğin devamlılığını sağlamaya, anlamlı, istikrarlı ve sürdürebilir ilişkiler kurmayı sağlayarak 1930'lar boyunca varlığın güvenini tesis etmiştir. Daha önce de belirtildiği üzere temel güven sisteminin ana motoru rutinlerdir ve rutinleştirmedir. Rutinler, içinde bulunan dünyayla başa çıkma, onu bilme, neden ve nasıl hareket edilebilecek bilişsel işlev mekanizmaları geliştirmeye yöneliktir. Bu bilişsel mekanizmalar yalnızca dışarıya yönelik değil aynı zamanda içeriye de yöneliktir.

Rutinleştirilen Yeni Türkiye anlatısı ontolojik güvenlik aktörlerinin söylemlerinde bağımsız, barışçıl ve egemen bir varlığın dinamiklerinin ekonomi, bilim, sanayileşme ve toplumsal konsolidasyonu sağlayan bedensel öğelerden oluşmaktadır. Bu öğeler bir araya gelerek varlık ve bedensel bütünlüğü sağlayarak bir benlik projesi olarak Yeni Türkiye toplumunu 'biz' olarak oluşturmuştur. Böylece geçmişten gelen, eski nizamdan farklı olan Yeni Türkiye'nin varlık davası, bedensel tezahürlerle desteklenecek; öngörülebilir bir gelecek de inşa eden eylem ve söylemlerle de beden-varlık arasında uyum sağlayarak Yeni Türkiye'nin ontolojik anlamda güvenini tesis edecektir. Diğer taraftan, ekonomi ve sanayileşme hususundaki gelişmeler dış politikanın içerideki yumuşak karnı olan sınırlı maddi kapasite artırmaya yönelik çabalar olarak da görülmektedir. Yeni Türkiye'nin bedenini, vücudunu sağlama alma çabalarının rutinleşmesinin önemli bir parçası olduğunu göstermektedir. Bu minvalde, güçlü bir toplum yaratma çabalarına yönelik ekonomi, sanayileşme, vatanseverlik söylemleri Yeni Türkiye'nin benlik projesini

güçlendirmeye yönelik, itibarını artıran, varlık davasını sahiplenen sürdürebilen istikrarı olan toplum yaratma mekanizmaları olarak belirtmektedir. Bu söylemler, İnönü tarafından da onur, gurur ve övünç kaynakları olarak ele alınarak defaten dile getirilmiş, Yeni Türkiye'nin söylemsel bilincinde yer edinmiştir.

İç varlığa yönelik rutinleşen söylemlerde dikkati çeken ilk husus Yeni Türkiye'yi sağlam bir şekilde vücuda getirmektir. Devlet varlığı yalnızca dışarıda statü arayışıyla sürdürülebilir ve düzenli ilişkiler kurarak psikolojik iyi oluşu sağlamaya yönelik değil; aynı zamanda içeride fiziki olarak güçlendirerek güvence altına alınmaktadır. Bu sebeple, devletin içeride fiziki olarak güçlenmesi ve bu söylemin sıklıkla topluma aktarılması da Yeni Türkiye'nin rutinleşme pratiklerinin özünü oluşturmaktadır. Varlık ve bedenin içe sunumu, uluslararası sahaya sunumu kadar önem arz etmektedir. Dışarıda arzu edilen statü değişimi için içeride de sağlam bir şekilde temellendirilmelidir. Bu sebeple, İnönü'nün söylev ve demeçlerinde sıklıkla güçlü bir toplum yaratma hususunda güçlü eğitim kurumlarına, bilime zaman ve kaynak ayrıldığı vurgulanmıştır. Aralık 1935'te Ankara'da Mülkiyeli mezunlara yaptığı konuşmasında İnönü, Yeni Türkiye'yi kurmak için vatansever gayretlerin esası hem iç hem de dış politikada sağlam ve esaslı bir politika olduğunu dile getirmiştir (İnönü, 2003, s.184-185). İnönü'ye göre, Yeni Türkiye toplumu, bedenini geliştirmek onu zinde tutmak için öncelikle ilme ehemmiyet vermelidir. İlme verilen önem sanayileşme, milli ekonomi ve milli istikrar sağlayacak bir toplum yaratarak Yeni Türkiye'ye bugün de ve gelecekte de sağlam bir bedeni olmasını sağlayacaktır. Anlaşılacağı üzere, Türkiye'nin bedeni yalnızca coğrafyası değil aynı zamanda o bedeni zinde tutacak ilim müessesleridir. Bu sebeple bu kurumlara çaba ve emek sarf edilmekte ve para ayrılmakta, gelecek nesillere sarf edilen emeğin, memleketin istikbaline katkıda bulunmayı vazife edinecek insanlar İnönü'ye göre varlığın devamlılığını sağlamakta kayda değer önem teşkil etmektedir (İnönü, 2003, s.27-28). Vatanseverlik mefhumu ise hem varlığın iç devamlılığını sağlamada hem de dış ile kurulan ilişkide itibar kazandıracak bir anlatı olarak karşımıza çıkmaktadır. İnönü'ye göre bu itibarın karşılığı on beş sonra alınacak, Türkiye'nin diğer memleketler nezdinde göreceği itibar da toplum da gurur ve zevk duyacaktır (İnönü, 2003, s.29-30).

İnönü'ye göre vatansever gayretlerin Yeni Türkiye'nin bedenini zinde tutacağı açıktır. İlim müesseseleriyle birlikte bu gayretlerin bir diğer tamamlayıcı parçası ise istikrarlı para politikasından geçmektedir. Bu minvalde, "Milli paranın istikrarı için en mühim amillerden birisi emniyet, insanlarda, cemiyette, siyasette, ruhi ve siyasi emniyettir" (İnönü, 2003, s.41) sözlerini aktarmıştır. Başka bir deyişle mili paraya olan güven; insanı, toplumu ve siyaseti de güvene ve istikrara kavuşturacaktır. Ekonomik anlamda istikrar atfedilen önem, Türkiye varlığının güçlü zihniyetine ve sağlamlığını tescil eder niteliktedir. İnönü'nün tabiriyle, Milli paraya istikrarına yönelik atılan dirayetli, kudretli ve sağlam adımlar, Türkiye'nin ileri bir zihniyet göstermesine işarettir ve bu hususta Türkiye ile kıyaslanabilecek memleket yok denecek kadar azdır, bu konuda övünmek bizim hakkımızdır (İnönü, 2003, s.42). İstikrara yapılan bu vurgu, ontolojik güvenliğini sağlamanın temelini istikrarlı bir benlik arayışından geçtiğini hatırlatması bakımından oldukça önemlidir. Yani, Cumhuriyetin onuncu yılı itibariyle Türkiye, kendini ontolojik güvenlik ağlarını ördüğü, yakın geçmişinde başlattığı biyografik anlatısını bugününde ve gelecekte de tutarlı bir şekilde muhafaza etmek konusunda güçlü, kuvvetli ve kudretli istikrarlı bir toplum görmek istediğini ifade etmek yanlış olmayacaktır.

Toplumsal yapının yanında sanayileşme ve ekonomik kalkınma çabalarına yönelik söylemlerde Yeni Türkiye'nin bedeni için önem teşkil eden bir dinamik olarak göze çarpmaktadır. Pamuk, kömür vb. sanayileşmenin temel öncü alanları Yeni Türkiye için kudret sahibi ve öngörülebilir gelecek istikameti çizmesinde yardımcı olacaktır. Öyle ki 1933 yılında İnönü'nün sanayileşmenin önemli bir ayağı pamuk sanayi hakkındaki ifadeleri Yeni Türkiye'nin varlıksal anlamda devamlılığı için bedenini sağlama almasa gerekliliği vurgulamıştır. Geleceğin sağlam bir zemini, sanayileşmede istikrarlı bir artışa hazırlık içerisinde olmaktan geçmektedir:

> Geçen seneye göre istihsal edilen pamuk balyalarındaki artış Adana ve çevresinde gözlenmektedir, şimdi yakın gelecek olan dört beş senelik zaman diliminde buradan alınan hareketle, demir, bakır, dokuma, ağaç, selüloz ve kömür sanayinde de ilerleyerek Yeni Türkiye'nin iktisadi anlamda kuvveti artırtılacaktır (İnönü, 2003, s.46).

Bununla birlikte, hammaddeye yönelik bedensel tezahürlerin gelişimini, varlıksal devamlılığa katkı sağlayacağı görüşü dikkat çekicidir. Bu minvalde kömüre özel bir değer atfeden İnönü, kömürü bir medeniyet vasıtası olarak da değerlendirmektedir. Bu minvalde "kömür sarfiyatı az olan memleketler, medeni hayatta geri kalmış olanlardır. Kömür, yalnız aile havayicinden, maişet havayicinden sayılır bir madde değildir, bir kudret vasıtasıdır" ifadesinde bulunmuştur (İnönü, 2003, s.47). Tüm bu gelişmelerde mesafe kat etmek ve sanayileşmeyi sağlamlaştırmanın öncelikle kurumlarla olacağını üzerinde duran İnönü, demiryolu ve liman taşımacılığının önemine dikkat çekmiş; petrol ile ilgili olarak devlet elinde bulundurulmasına gayret gösterilen bir husus olduğu bununla ilgili arama faaliyetlerinim devam ettiğini belirtmiş ve şunları eklemiştir:

> Bütün bu tafsilâtı inceden inceye söylememin sebebi, siyasetimizin dinamik istikametidir. Yalnız müdafaa tertibat ile iştigal etmek değil sanayile de ziraatla de her türlü terakki mevzularıyla de iştigal edildiğini göstermek içindir. Her istikamette o kadar çok tedbirlere, fenni ve hakiki bir gayretle tevessül edilmiştir ki, bu tedbirler bizim beklediğimiz neticelerin yalnız dörtte birini verirse Türkiye on sene zarfında iktisaden emsalinden, birçok memleketlerden daha çok kuvvetli bir mevcudiyet olarak kendisini herkese hissettirecektir (İnönü, 2003, s.48).

Burada dikkat çekilen husus, Yeni Türkiye'ye kendini uluslararası sahanın diğer temsilcileriyle kıyasladığında eksik olan maddi kapasitesinin farkında olduğudur. Yani refleksif gözlem yeteneğinin iç varlığının devamlılığını sağlamak adına güçlendirme çabasının rutinleşmesidir. Maddi kapasitesinin artırma yönünde çabalarıyla hem iç varlığın devamlılığı hem de dışarıda arzu ettiği varlıksal statüyü bedensel anlamda güçlü, kudretli modern bir devlet yaratarak öngörülebilir bir gelecek istikameti çizme arzularıdır.

Öngörülebilir bir gelecek istikameti çizme hususunda göze çarpan bir diğer bedensel öğe ise mali düzeni sağlamaya verilen önem olarak karşımıza çıkmaktadır. Aralık 1933 yılında Ülkü Halkevleri mecmuası ve Cumhuriyet gazetesinde memleketi idare edecek sermayeye yönelik verilen demeçte İnönü, "Modern bir devletin idaresinde intizam, ilk şarttır. Devlet idaresinde intizamın temeli ise, mali intizamdır", açıklamasında bulunmuştur. Mali düzeni sağlamak için bütçeyi artırma yolunda

tedbirler alınmalı, Yeni Türkiye'nin bedenin en zayıf noktalarından birinin bu hususu sağlamak olduğu vurgulamıştır. Yeni Türk devletinin en muğlak meselesi istikrarlı bir ekonomik düzen olduğunu belirtmiş, çok çeşitli zorluklar atlatılmış ancak mali kudreti sağlama şartı Türk milletinin geleceğinde en büyük zorluk olduğunu altını çizmiştir (İnönü, 2003, s.50). Bütçeyi sağlamlaştırmak adına içeriden sağlanacak gelirlerden yani vergilerden ziyade, Türkiye'nin dışarıdan gelecek yatırımlara yani kendisine para sarf edilen bir ülke hususu olması gerekliliği olduğunu vurgulamıştır. Bu gereklilik yerinde ancak felaketler çağının dinamikleri göz önünde bulundurulduğunda temenni düzeyinde kaldığı açıktır.

Felaketler çağının bir diğer önemli özelliği 1929 Ekonomik buhranının ardından devletlerin kendi ihtiyaçlarını kendilerince karşılayacakları politika ve uygulamalara (otarşi) yönelme şeklindedir (Hobsbawm, 2020). I.DS'nin sonrası itibariyle uluslararası sahanın önemli bir gücü olarak İngiltere'nin hegemonik gücünü elinden alarak sahneye çıkan Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD), savaş sonrasında pek yok devlete verdiği borçların ödenememesini, spekülasyonlarla yükselen New York borsasının çöküşü takip etmiş, ABD'de başlayan toparlanmaya çalışan devletlerinin ekonomi, sanayi ve kalkınmalarına darbe vurmuştur (Kennedy, 1987). I.DS'nin sonunda savaş borçlarını ödemekte güçlük çeken Almanya başta olmak üzere pek çok devletin kendi kendine yetebilmeye çalışma adına tehlikeli de olabilecek otarşik uygulamalara yönelmesine neden olmuştur. Otarşinin hâkim olduğu bir uluslararası bağlamda bu hususu Yeni Türkiye'de ekonomik bir düzeni sağlamlaştırmanın oldukça güç olduğunun farkında olan İnönü'nün dünya şartlarının gittikçe karışık ve kararsız olduğunu ve bu hususun ağırlaşacağını öngörmesi kayda değer bir tespittir. Aralık 1934'te 5. Tasarruf ve Yerli Malı haftasında yapmış olduğu açılış söylevinde Ekonomik Buhranı kastederek bu hususun altını bir kez daha çizmiştir:

> …son beş altı yıldır dünyaya hâkim olan bunalımın ülkemizde iyiliğe döndüğünü zannetmeyi dile getirmenin büyük bir cesaret olduğunu ifade etmektedir. Ancak alınan tedbirler işe yaramış olacak ki, diğer milletlerle yapılan uluslararası ticaret geçen yıllara göre azalmayıp, aksine iyi bir istikamet göstermiştir. Zahire (uzun süre saklanabilen tahıl), üzüm, incir, yün, pamuk geçen senelere artış gösterilen kalemler

> arasındadır. Ticarette yaşanan sıkıntılı darlık yılları, memlekete giren ürün çeşidini de azalmıştır ancak bu da karşılıklı kliringle girecek mal miktarını artırarak aşılmaya çalışılmıştır. Memleketin ekonomik durumunu hem içeride hem de dışarıda yüceltmek için ayrı ayrı tedbirler, bu tedbirler arasında da yakınlık, karşılık ve uygunluk bulundurmak gerekir. Bütün dünyanın darlık içinde bulunduğu bu hastalıklı ortamın iyiliğe dönme alametleri belirmemesine rağmen Yeni Türkiye ekonomi sağlığının gözle görünür bir şekilde fark göstermeye çalışmıştır, Devletin bütçesi hem memleket müdafaası hem de diğer ihtiyaçlar için göze alınan masraflarla yükselmiştir (İnönü, 2003, s.118).

Anlaşılacağı üzere Yeni Türkiye ekonomisi ontolojik güvenlik aktörleri tarafından rutinleşmesi arzu edilen, sağlıklı bir beden olarak görülen bir eylem sahası alanıdır. Otarşinin hâkim olduğu bir bağlamda ekonomi, mali düzen ve sanayileşme de planlı programlı bir yönetimsel irade tarafından tasarlanmıştır. Bu tasarım ihtiyatlılıkla hareket ederek, bağımsız kimliğinden ödün vermeden gerçekleştirilmiştir. Bu minvalde sanayileşme başta olmak Yeni Türkiye'nin tüm rutinleşme pratiklerinde olabildiğince bağımsızca hareket edilmeli hususu Yeni Türkiye toplumuna da hassasiyetle aktarılmalıdır. Bu konuyla ilgili görüşler çeşitli vesilelerle dile getirmiştir. Yeni Türkiye devleti gibi, Yeni Türkiye toplumuna da ekonomik düzen sağlama hususunda rol düştüğünü, toplumsal farkındalık yaratmanın gerekliliği vurgulanmıştır. Ergani bakır hattı hususunda bu konudaki çekincelerini şöyle belirtmiştir:

> Ergani bakır hattı gibi elli milyon sarf olunan bir büyük işin on milyonunu tedarik etmek için dâhili istikrazdan başka çareler bulunabilirdi ancak dâhili istikraz yolu tutuldu. Bir yeni anlayışın, bir yeni sistemin başlangıcı olmak için kimse zorlanmıyor. Sistemin ve siyasetin muvaffak sayılması, vatandaşın anlayarak ve isteyerek dahili istikraza iştirak etmesindedir. Meselenin düğüm noktası buradadır. Vatandaşlarımıza bunu anlatmağa borçluyuz. Bunun için mütemadi konferans vermeliyiz, vatandaşların her muhitine bu ihtiyacı izah etmeliyiz. Yeni vatanı dahili istikrazlar yapabilir. Vatandaşların anlayışına, gönüllü rızasına istinat eden dahili istikraz siyaseti sermaye noktai nazarından içinde bulunduğumuz dar ve sakat daireyi, geniş, doğru ve müspet işler bir düzen haline getirecek tek vasıta ve çaredir. (İnönü, 2003, s.51-52)

Yine Aralık 1935'te 6. Tasarruf ve yerli malı haftasında iç fiyatlarda geçen seneye göre artış yaşandığı dile getirildikten sonra dış ticarette uluslararası sahadaki

yöntemler takip edildiği, Yeni Türkiye'nin buna uyum sağlamaya çalıştığı vurgulanmıştır. Uluslararası sahadaki yaygın ticaret kliringe istinat ettiği değinilmektedir. Daha yalın bir şekilde ifade etmek gerekirse, dış ticaret, denkleşme ile yapılmaktadır, yani aldığımız mal kadar satmaya ya da sattığımız mal kadar mal alma imkânı içinde olduğumuzu belirtmekte ve bunun da dış ticaret hacmini büyüttüğünü vurgulanmıştır (Keleş Yıldız & Çankaya Bayraklı, 2023). Tüm bu gelişmeler bu sene açılan yeni demiryollarıyla beslenmiş olup sadece ekonomik ve imarı manada değil; aynı zamanda, emniyeti de artıracak bir husus olduğuna değinilmiştir (İnönü, s.190). Paranın kıymetini koruyabilmek için azami gayret gösterildiğini ve tecrübelerin gösterdiği kadarıyla güvenilecek yegâne paranın Türk parası olduğu vurgulanmıştır (İnönü, s.192). Bu konuşmadaki dikkati geçen en önemli kavramın ise memleketin ev olarak belirtilmesi ve tüm bu gelişmelerin bu evin güvenliği için mühim araçlar olduğuna yönelik söylemlerdir. Kendi ifadesiyle,

> Memleketin içinde, ev içinde rahat ve geniş çalışmanın esası emniyettir, emniyet. Son seneler zarfında arşı ulusal hadiseler, geçirilen endişeleri büsbütün izale edecek bir manzara göstermedi. Bilâkis şurada ve burada zuhura gelen hadiseler, yüksek dikkatinizi ehemmiyetle celbedecek bir noktada ve kıymettedir. Biz bu hadiselerin karşısında sulhun muhafaza olunması için ciddi ve samimi hislerle mütehassisiz." (İnönü, 2003, s.192)

Değinildiği üzere, teritoryal sınırların yanı sıra, sanayi, ekonomi, ilim ve toplumsal yapı Yeni Türkiye'nin bedensel tezahürleridir. Bu bedenin ev olarak ilişkilendirmesi ve evi güçlendirmenin varlığı da güçlendireceğini beraberinde getireceğinden, çarpıcı bir not olarak dikkat çekmektedir. Güçlü bir milli para, iktisadi gelişim ve güçlü bir bütçe oluşturarak evin de temelini güçlendirecek, kendi başına ayakta kalmasına yardımcı olacak ve Yeni Türkiye'nin kendi varlığının devamını sağlamaya yaracaktır. İnönü bunu şu şekilde ifade etmektedir:

> Türkiye'nin kendi varlığını muhafaza etmek için kâfi derecede kuvvetli ve kudretli olduğuna herkesin inanması, memleketin iktisadi bakımından da büyük bir kuvvettir, büyük emniyettir… Cumhuriyet her sene her sahada geniş adımlarla ilerleyen yüksek bir varlıktır (İnönü, 2003, s.193)

Yeni Türkiye'nin varlık davasını hem kendi toplumuna hem de uluslararası sahaya anlatma çabaları, Yeni Türkiye'nin vücuda getiren eylemlerle paralellikler arz etmektedir. Söz gelimi barışçıl bir kimliğin hâkim olduğu barışçıl dış politika uluslararası sahaya hem kendi toplumuna defalarca anlatılmış hem de buna rağmen sağlam bir beden oluşturma için eylemleri rutinleştirmiştir. 1935 Mayıs'ında, Başbakanlığının onuncu yıl dönümünde Sovyetler, Bulgaristan, Yunanistan başta olmak üzere tebrik mesajlarına yanıt veren İnönü, mesajlarında barışçıl bir dış politikanın Yeni Türkiye'nin varlık davası olduğu söylemini yinelemektedir. Türk Kuşu Kurumu'nun açılış töreninde barışçıl bir dış politika mesajı verirken yaptığı konuşmada Sovyetlere atfedilen özen önemi vurgulanması, Yeni Türkiye'nin istisnai olarak önem verdiği ötekini rutinleştirdiğine dikkat çekmektedir:

> Bu kurumun çalışmasında Sovyet uzmanları kılavuzluk ve hocalık edeceklerdir. Sovyet tayyareciliğinin gösterdiği bu dostça ilgiye içten teşekkürlerimi söylemek benim için bir zevktir… Sovyet tayyareciliği bütün dünyanın takdir ettiği yüksek bir düzeye çıkmıştır. Türk kuşu Sovyet [Sovyet] uzmanlarıyla beraber çalışmaktan çok istifade edecektir. (İnönü, 2003, s.133)

Yeni Türkiye'nin iç varlığını devamlılığını sağlamak adına attığı adımlar ve beyan ettiği söylemler, sağlam bir varlığı sağlam bir bedenle desteklemeye yöneliktir. Böylelikle Yeni Türkiye zaman-mekân bağlamında anlamını bulacak söylem ve eylemleri rutinleştirmiş olacak ve olası endişeleri de tespit ederek değişen şartlara hem varlığını hem de bedenini adapte edilecektir. Mayıs 1935 itibariyle havacılığa verilen önem değişen şartlar hususunda iç varlığı uyarmak ve hazırlamaya yönelik adımların hem madden hem de manen atıldığını gösterir niteliktedir. Türk Tayyare Cemiyeti'nin 6. Kongresinde İnönü'nün açılış söylevinde de görülmektedir. Cemiyetin adı bu kongrede Türk Hava Kurumu olarak değiştirilmiştir. Bu konuşma İnönü'nün Türkiye'nin jeopolitik gerçekliklerini tespit edip dile getirdiği bir konuşma olması bakımından da dikkat çekicidir. Yeni Türkiye'nin maddi kapasitesinde eksiklikler bedeninin zayıf yönlerinin farkında olunduğuna, bu hususta toplumun da farkında olması gerekliliğine, işaret edilmektedir. Bu sebeple tüm toplumun bu hususta hassasiyet gösterecek bir şekilde bilgilendirilmesi ve eğitilmesi hususu sıklıkla vurgulanmıştır.

> Teknik gelişmeler bize gösteriyor ki hava araçlarındaki yüksek ilerlemeler yakın bir gelecekte Türkiye gibi 760bin kilometre kare olan bir memleketin bir ucundan girip diğer ucuna herhangi bir şehrini bombalayacak kabiliyete sahip olacaklardır, bu sebeple Avrupa memleketlerinin taşıdığı bu vahim endişeyi biz de vatandaşlarımıza anlatılmalıdır (s.133).

Cumhuriyet'in onuncu yılı itibariyle başlayan süreç, maddi kapasitedeki eksikliklerini tamamlamayı hedefleyerek, Yeni Türkiye'nin varlığının ve bedeninin zemini oturttuğu bir dönem olarak nitelendirilmektedir. Bu dönem itibariyle, Yeni Türkiye egemen, bağımsız ve barışçıl bir devlet olarak öz-kimliğini istikrara kavuşturan rutinlerini toplumsal yapıyı güçlendirmek, ekonomik kalkınmayı sağlamlaştırmak ve sanayileşmenin temellerini atarak gerçekleştirmiştir. Eksiklik olarak nitelendirilecek konuların toplumun farkındalığını artırmak için topluma sıklıkla hatırlatılan söylemlerde bulunarak, toplumsal hafızayı yalnızca geçmiş üzerinden değil, geleceğe yönelik projeksiyonlarla şekillenmiştir.

2.4.2. Rutinleşme Yoluyla Belirsizliklerin Azaltılması

Cumhuriyetin temellerinin atıldığı ve sağlamlaştığı ilk on yıldan savaş başladığı 1939 yılına kadar, Türk Dış Politikası barışı koruma amacıyla ve çok taraflı diplomasi aracıyla hareket etmiş, uluslararası sahada meydana gelen belirsizliklerin üzerinden sayısı ve yoğunluğu artan diplomatik faaliyetlerle gelinmeye çalışılmıştır. Geçmişten gelen ontolojik güvensizlik mirasından çıkarılan derslerle dış politika uluslararası sahanın önem verilen aktörleriyle düzenli ikili ilişkiler kurma üzerine inşa edilmiştir. 1920'li yıllarda başlayan bu dış politik davranış biçimi, 1930'lu yıllara yalnızca uluslararası önemli devlet aktörleri ile değil; komşu devletlerle ve komşu bölgelerle ilişkiler geliştirmeye de yansımıştır (Çetinsaya, 2023). Sürdürebilir ilişkiler kurma ve geliştirme eylemselliği, Yeni Türkiye'nin dış politik rutinini oluşturmuştur. Dolasıyla 1930'lı yıllar Yeni Türkiye'nin ontolojik güvenliğini, rutinleşme yoluyla dış dünyada belirsizlikler azaltılıp, öngörülebilir bir gelecek olarak tesis etmeye çalıştığı çabalardan oluşmaktadır.

Balkanlar, Boğazlar ve Akdeniz bölgesinin üzerindeki belirsizliklerin tamamını bertaraf etme hedefi güden bu çabalar, ilk bakışta Yeni Türkiye'nin bedeni

çevreleyen bölgelerde güven sistemini oluşturma çabaları olarak gözükmektedir. Ancak sınırlı maddi kapasitesinin farkındalığında olan Yeni Türkiye, güvenliğini net maddi kapasite artışıyla fiziksel güvenliğini önceleyerek değil; varoluşsal sürecini istikrarla devam ettirecek olan ilişkiler ağlarını çoğaltarak ontolojik güvenliğini merkeze alarak sağlamıştır. Varlığının uluslararası sahada kurduğu temel davranışlar, Yeni Türkiye'nin rutinleştirme pratikleriyle jeopolitik belirsizlikleri azaltarak öngörülebilir bir gelecek sağlama çalışmalarıdır. Dolayısıyla Yeni Türkiye'nin rutinleşme pratiklerini maddi-somut değerinden öte, manevi değeri yükselten varoluş sürecine katkı sağlayan psikolojik çabalar olarak nitelendirilmektedir (Hale, 2003, s. 55).

Rutinleştirme yoluyla uluslararası sahadaki belirsizlikler ve güvensizlikler aşılmaya, temel güven sistemi kurulmaya çalışılmaktadır. Böylece hem devlet varlığı uluslararası sahada tanınması pekişecek, meşruiyeti artacak; aynı zamanda uluslararası sahada meydana gelen jeopolitik belirsizlikler de kontrol altında tutulmaya çalışılacaktır. 1930'lu yıllarla birlikte Yeni Türkiye uluslararası sözleşmeler ve diplomatik ilişkilerle uluslararası alanda varlığını pekiştirmeye başlamıştır. Bununla birlikte, 1930'lu yıllar Türkiye'nin bedensel bütünlüğünün pekiştirmeye yönelik Akdeniz, Balkanlar ve Boğazlar bölgesini istikrara kavuşturmaya çalıştığı bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sebeple Türk siyasi karar alıcıları jeopolitik düşünümsellik göstererek bedensel bütünlüğüne zemin teşkil edecek bu bölgeleri istikrara kavuşturmaya öncelik vermişlerdir. Jeopolitik ve yönetimsel irade, Yeni Türkiye'nin bedenini ve varlığı söylem ve eylemleriyle istikrarlı bir geleceğin yönünü belirleyip, kudretli, kendi varlığından övünen ve gurur duyan nitelikler vurgulanarak güçlü bir benlik yaratmaya katkıda bulunacaktır.

1930'lar itibariyle Yeni Türkiye, Lozan'dan kalan sorunları çözmesinin ardından, öncelikle bedensel ehliyetini koruyabilmek için yakın bölgesinde barış ve güvenliği tesis etmeye, ardından silahsızlanma çabalarının ardından bozulmaya başlayan Avrupa dengesini gözetmeye çalışarak diplomatik girişimlerde bulunmuş başka bir ifadeyle temel güven sistemini inşa etmeye girilmiştir. Bu yıllarda geliştirilen diplomatik ilişkilerin, Türkiye'nin kendi varlığına ve bedenine güvence altına alacak anlaşmalar şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Egemenlik ve teritoryal belirlenimi tesis

eden Yeni Türkiye'ye 1930'lu yıllarda düşen, uluslararası sahadaki belirsizlikleri azaltmak ve daha önce belirlenim sağladığı sınırlarını koruyacak kalkanlar oluşturmaktadır. Bu minvalde kurucu dış politikasında hâkim olan alışkanlıkların sayısını ve kapsamını artırmak Yeni Türkiye'nin hem varlığını hem de bedenini güvence altına almaya yarayacaktır.

Yeni Türkiye'nin kurucu dış politikasıyla inşa ettiği ikili diplomatik ilişkileri, 1933-1938 arası dönem eylem ve söylem bazında yoğunlaştıracak, uluslararası belirsizlikler rutinleşen diplomasi ve uluslararası anlaşmalar azaltılmaya çalışılacaktır. Söz gelimi Kasım 1933 yılında Sovyet Dışişleri Bakanı Molotof'a Türkiye ziyaretinin ardından memleketlerimizi birbirine bağlayan bozulmaz dostlukla nitelendirilmiş, Türk-Sovyet dostluğuna ve Molotof'a "itimadım tam" mesajı verilmiştir (İnönü, 2003, s.32). İtimadın en az olduğu defaatle belirtilen İtalya ise dikkatle takip edilecek, İtalya'ya karşı Yeni Türkiye'nin bedenini koruma hali rutinleşecektir. Bunlara ek olarak Yeni Türkiye'nin güven sistemini komşu devletlerle imzalayacağı paktlarla korumaya çalışacaktır. 1933-1938 döneminin uluslararası sahadaki en temel özelliği ise uluslararası norm olarak benimsenen ilkelere riayet etmemenin normalleşmesidir. Söz gelimi, I.DS'den sonra uluslararası bir norm olarak ilan edilmesine rağmen bir türlü benimsenemeyen silahsızlanma çabalarının tersine dönmesidir (Kissinger, 1994). Uluslararası toplum MC'nin bir üyesi olan Japonya'nın buna uymayan emperyalist davranışlarını takiben, Faşist İtalya'nın revizyonist söylemleri, tersine dönen çabaların başını çekmektedir. Bu gelişmelerden ötürü, devletlerin kendilerini güvende oluşturmak için geliştirdikleri davranışlarda sorumluluk yapıya, sisteme ya da uluslararası sahaya değil, bizatihi kendilerine düşmektedir. Yeni Türkiye de bu uluslararası sahadaki durumu gözlemleyen bir fail olarak, kuruluşundan beri takip ettiği rutinlere sıkıca bağlı kalarak kendi güven sistemini oluşturmuştur.

Japonya, kendi jeopolitik tasarımında 'tabii yayılma alanı' saydığı Mançurya'ya saldırıp burada bir kukla devlet kurması, bir süre sonra Çin eyaleti olan Jehol'u işgal etmesi yayılmacı politikalarını uygulama alanlarını genişletmesi ve hiçbir yaptırıma uğramaması Felaketler Çağı'nın içerisinden yeni bir aşamaya girildiğini göstermektedir. Bu dönem uluslararası güvenliği tehdit eden devletlerin başat rolde olacağı, diğer devletlerin ise uluslararası belirsizlikleri üzerinden gelecek

mekanizmaları yaratma, aksi takdirde varlıksal ve bedensel bütünlüklerinin akamete uğrayacağı bir dönem olacaktır. Çin'in MC'den zorlayıcı tedbirler uygulamasını talep etmesine rağmen, MC'nin bunu gerçekleştirememesi güvensizlik ortamını perçinlemiş; Yeni Türkiye'nin ontolojik güvenlik aktörleri de uluslararası toplum tarafından verilen garantilerinin işlemeyeceğini kanaat getirmişlerdir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 1973, s. 4). Bu sebeple uluslararası toplumun ulus-devletlere veremediği güvenliği, devletler kendi güvenlik anlayışlarıyla karşılamaya, kendi güvenliklerini de kendileri sağlamaya çalışmışlardır. Japonya'nın kendi güvenliğini maddi kapasite artımı ve teritoryal genişleme yolunda araması benzeri arayışların Avrupa'da meydana gelebileceği emarelerini gösterirken, Yeni Türkiye'ye düşen ise kendi güvenliğini sağlamaktır. Bunun için ise kuruluşundan beri takip ettiği kimliğini güvence altına alan eylemleri rutinleştirmek ve bedenini güvence altına alacak kozalar inşa etmektir. Uluslararası sahada hâkim olması tahayyül edilen barış normu, jeopolitik belirsizlikleri, korkuları ve endişeleri beraberinde getirecektir.

Bu normun sağlanamaması savaş tehlikelerini beraberinde getireceğinden Yeni Türkiye dış politikasına 1933 yılından itibaren hâkim olan görüş Avrupa'da yeni bir savaş tehlikesinin güçlü emareleri ortaya çıkması şeklindedir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 1973) Söz konusu savaş tehlikesi uluslararası sahayı güvensiz ve belirsizlik bir yapıya dönüştüreceği için bir fail olarak yeni Yeni Türkiye rutinleştirme pratikleriyle bu dönemde varlık davasını ihtiyatlılık stratejisiyle sürdürecektir.

1933-38 arası savaşa giden yıllarda Yeni Türkiye'nin rutinleştirme yoluyla üzerindeki uluslararası belirsizliklerin başını, öngörülmesi güç İtalyan Jeopolitiği çekmektedir. İtalya, kuruluşundan itibaren Yeni Türkiye'nin en şüpheyle hareket ettiği ve en endişe duyduğu devlet olarak tanımlanmıştır. Hali hazırda on iki adanın İtalya'nın egemenliği altında bulunuşu geçmişe uzanan endişeleri olarak mevcudiyetini sürdürürken, zaman içerisinde buralara yapılan askeri faaliyetlerin düzeyinin artışı Türkiye'nin endişelerinin artışına sebebiyet vermiştir. Hem Akdeniz hem Balkanlar hem de Boğazlar için tehdit oluşturabilecek, *Mare Nastrum* (Bizim deniz) olarak tanımlanan İtalyan Jeopolitiği Montrö görüşmelerine dek Türkiye'nin üzerinden gelmeye çalıştığı temel bir endişe kaynağı olarak karşımıza çıkmaktadır.

1934 yılında somutlaşan bu politika esasında daha önce faşist partinin iktidara gelmesinin hemen ardından Şubat 1923'te, İtalyan Senatosu'nda yaptığı bir konuşmada dile getirilmiştir: "Şunu söylemek cesaretine sahip olmamız gerekir ki, İtalya bir tek denizde ebediyen kapanıp kalamaz, bu deniz Adriyatik olsa bile… Adriyatik'ten başka Akdeniz vardır." (Armaoğlu, 2001, s. 78-79) Bahse konu olduğu üzere Yeni Türkiye de bunun önünü alan diplomatik girişimlerde bulunmuştur, buna rağmen iki devlet arasında nihai bir güven tesis edilememiştir. 30 Mayıs 1928 tarihinde imzalanan Tarafsızlık Uzlaşma Anlaşması, takip eden dönemde Türkiye-İtalya arasındaki ikili ilişkileri sağlam bir zemine oturtmak için yeterli olamamıştır.

İtalyan jeopolitiği yalnızca Yeni Türkiye için korunmaya çalışılan bir ontolojik güvenlik meselesi değil aynı zamanda Avrupa ve Balkanlar bölgesinin güvenliği için bir tehdit olma potansiyeli taşımaktadır. Söz konusu potansiyel, Avrupa'da uluslararası sahada güçler dengesini sarsacak emperyalist tahayyülleri Akdeniz'de yeniden bir Roma İmparatorluğu kurma söylemlerine dayanmaktadır (Taylor, 1961). Dolayısıyla, İtalyan jeopolitiğinin ilk hedefi galipler arasında paylaşımlardan faydalandırmayan İngiltere ve Fransa'ya; Tunus, Korsika ve Savoy gibi Fransa topraklarına ve İngiliz hakimiyetindeki Akdeniz mıntıkasına taleplerini yöneltmiştir. Adriyatik ve Batı Akdeniz'le yetinmeyip Anadolu sahilleri içinde tehlike oluşturacak Doğu Akdeniz davalarını ortaya atarak bizim deniz sloganıyla ikinci dünya savaşına giden süreci, 1934 Aralık'ında ayında başlatarak ilk jeopolitik tehlikeyi oluşturmuştur. Yeni Türkiye öncelikle bu tehlikeyle başa çıkmak adına Balkanlar bölgesini güvence altına almaya çalışmıştır (Hale, 2003).

2.4.2.1 Balkanlar Bölgesi: Balkan Paktı

İtalyan jeopolitiğine karşı Balkan bölgesinde barış ve güvenlik tesis etmek amacıyla 9 Şubat 1934 yılında, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya ile Balkan Paktını imzalamıştır. Böylece kendi bedenini hem de yakın bölgesinde önem verdiği Balkanlar mıntıkasını güvence altına almaya çalışmıştır (Armaoğlu, 1958, s. 141). Ekim 1930 – Kasım 1933 yılları arasında düzenlenen konferanslar ve diplomatik girişimler, meyvesini 1934 Şubat'ında vermiştir. Böylece ikili anlaşmalarla varlık davasını sürdüren Yeni Türkiye çok taraflı anlaşmaları bu alışkanlığı rutinize etmeye

başlamış, bedenini güvence altına almak için de bölgesel güvenlik anlaşmalarıyla temel güven sistemi oluşturarak bedenini çevreleyen bir koza inşa ederek olası belirsizlikler aşılmaya çalışılmıştır (Barlas & Güvenç, 2014).

Balkan paktı uluslararası sahada güvenlik sağlama adına bir başarı olarak tanımlanmaktadır. Pakta göre, imzacı devletlerin teritoryal bütünlükleri olan bedenlerine, ilgili devletin sınırlarına, karşı bir saldırı olursa imzacı devletler onu korumaya çalışacak; bölgedeki barışı, devletlerin varlıksal devamlılıklarını akamete uğratacak, tehdit eden bir unsur olduğunda birbirlerine danışacakları taahhüdüne dayanmaktadır (Türkeş, 1994). İlk bakışta pakt, fiziksel güvenliği sağlamanın yolunun, bölgesel güvenlikten geçtiğine dair bir ön kabule dayanmaktadır. Buna rağmen Yeni Türkiye'nin tam anlamda güvende hissetmesini sağlamaktan uzaktır. Bunun sebebi Yeni Türkiye'nin sınırdaş ülkesi Bulgaristan'ın pakta katılmayıp bölgesel güvenliği sağlamakta bir gedik açmasıdır. Bulgaristan'la birlikte Sovyet Rusya, İngiltere, Fransa ve İtalya da pakta katılmamış olması hususu da bölgesel güvenliği sağlamada uluslararası sahada paydaşlar bulamaması da bölgesel güvenliğin tam sağlanamamasına sebep vermiştir. Kısaca, rutinleşme pratiği olarak imzalanan bu pakt, Balkanlar bölgesinde güven sistemini varlıksal devamlılık sağlama konusunda bir derecede yardımda bulunmuştur. Ancak İtalyan jeopolitiğinin Bulgaristan üzerinden harekete geçip Yeni Türkiye'nin bedensel bütünlüğüne zarar verme ihtimalinin önüne net bir şekilde geçilememiştir (Hale, 2003).

Rutinleşen diplomatik çabalar tüm ihtimalleri göz önünde bulunduran bir refleksif gözlemle takip edildiği için, 1934 sonu itibariyle artık İtalya, Yeni Türkiye için bir belirsizlik kaynağı değil, tanımlı bir jeopolitik tehdidi oluşturmuştur. Türkiye, İtalyan tehdidine karşı aldığı önlemler bahse konu olduğu üzere Balkan bölgesini sağlamlaştırma girişimleriyle başlamıştır. İtalya, Balkanlar konusundaki endişeleri yatıştırmak için Yunanistan ve Türkiye'ye yakınlaşma teşebbüsünde bulunmasına Türk Dış Politik karar alıcıları şüpheyle karşılaşmış, Yunanistan tarafı ise olumlu karşılanması, Türkiye'nin Balkanlar'a verdiği önemin Yunanistan tarafından paylaşılmadığını da göstermektedir.

İtalya'nın Türkiye ve Yunanistan'ı yanına çekmeye çalışıp, Balkan Paktı'nı işlemez hale getirmeyi amaçladığı söylemi Türk dış politikası resmi söylemine yansımıştır, İtalyan tehdidine bir de Yunanistan konusunda çekinceler de eklemlenmiştir:

> Balkanlardan ayrı bir şey yapmak mevzubahis olamaz… Balkan bloğunun kuvveti muhafaza ettirilmeli…Yunanlıların Yugoslavya ve Romanya'nın ilhakında mahzur görmedikleri anlaşılıyor… Dertlerinin… Balkan itilafının siyasi randımanını almak olduğu açıktır…". DB Aras da İtalya'nın Balkan Paktını imzalayan devletleri birbirine düşürmek ve birbirinden şüphe ettirme hedefini, bizler müttefikler olarak aramızdaki teması muhafazayla temin yoluyla bertaraf etmeliyiz güvenliği ancak böyle tesis edebileceğini belirtmektedir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 1973, s. 7-10).

İtalya'nın Habeşistan saldırısı için hazırlık girişimleri on iki adada yapılan askeri faaliyetlerinin artışıyla belirginleşmesi Türkiye'nin beslediği şüpheleri artırarak İtalya'yı bir tehdit olarak tanımlamasına sebebiyet vermiştir. İnönü 22 Eylül 1935 tarihli telgrafında "…Adalarda ardı arkası kesilmeyen faaliyetleri sükunetle seyretmek güçtür…" ifadesi İtalya'nın belirli bir tehdit olarak tanımlanması olarak ifade etmek yanlış olmayacaktır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 1973, s. 11). 3 Ekim 1935'te Habeşistan saldırısı Türkiye için İtalya'nın Akdeniz'de bir güç olarak ortaya çıkma ihtimali doğurmuştur. Bu husus yalnızca Türkiye için değil, Akdeniz'de tek büyük güç olan İngiltere ve İngiliz Jeopolitiği için de tehdit olarak tanımlanmasına sebebiyet vermektedir. İtalya, Mısır ve Kızıldeniz ele geçirdiği takdirde de Hint Okyanusa çıkan yolu ele geçireceğinden İngiliz jeopolitiği için stratejik öneme sahip olan lojistik yolları tehlikeye girecektir. 1935'te saldırılan Habeşistan, 1936 Mayıs'ında İtalya tarafından ilhak edilen bu İngiliz nüfuz alanları İngiltere için Yeni Türkiye'nin stratejik değerini artırmış (Aydemir, 2021, s. 88-89); kuruluşundan beri süregelen diplomatik ilişkiler takip ortak tehdit tanımlamaları sebebiyle Yeni Türkiye ve İngiltere'yi takip eden süreçte birbirine yakınlaştırmıştır.

2.4.2.2. Boğazlar Bölgesi: Montrö Sözleşmesi

Lozan Anlaşmasıyla birlikte, daha önce vurgulandığı üzere, Boğazlar ve civar mıntıkaların silahsızlandırılmasını kabul edilmiştir; Boğazlardaki rejim garantörlüğü ve Yeni Türkiye ile ilgili birtakım sorunların çözümünü de uluslararası sahadaki

muhatap devletlere bırakılmıştır (Armaoğlu, 1958, s. 139). Geçen süre zarfında Yeni Türkiye diplomasi ve uluslararası anlaşmaları rutinleşme pratikleriyle güvence almaya çalıştığı gibi, boğazları da güvence altına alma girişimiyle devam edecektir. Zamana yayarak çözebildiği sorunları çözmek, çözemediği sorunlarla da mücadele ederek psikolojik anlamda iyi oluşuna katkıda bulunmak Yeni Türkiye dış politikasında rutinleşme pratiklerinin özünü oluşturmaktadır.

Yeni Türkiye'nin ontolojik güvenlik arayışında varlıksal ve bedensel güvencesini çözme arayışında olduğunu, ancak bu arayışın tesis edilebilmesi taleplerini aciliyle ve hırsla değil, sabır ve ihtiyatlılıkla, sürece yayarak inşa ettiğini göstermektedir. Çanakkale ve İstanbul boğazlarını kapsayan Boğazlar bölgesi hem Yeni Türkiye'nin bedenin omurgasını hem varlığın devamlılığı için bir egemenlik meselesini teşkil etmektedir. Eski nizam bedenin omurgası güvence altına alamamış ve burada yitirdiği egemenlik varlığın devamlılığı akamete uğratmıştır. Yeni Türkiye'ye düşen bu bedenin bu ayrılmaz parçasını güvence altına almaya çalışmaktır. Esasında Lozan'dan beri boğazlar rejimi, uluslararası sahada silahsızlanma çabaları ve uluslararası barışın hâkim olduğu bir düzen içerisinde seyrettiği için sağlıkla sürdürülebilmekteydi. Ancak 1930'lu yıllarla birlikte uluslararası sahada artan belirsizlikler, Yeni Türkiye'nin alışa geldiği diplomasi ve uluslararası anlaşmalar rutinleşme pratiğini boğazlar rejimini güvence altına almak için uygulanmasını gerektirmiştir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 1973).

İtalyan jeopolitiğinin tehditkâr bir hale dönüşmesiyle birlikte Alman Nazizm'in ortaya çıkardığı Avrupa'da belirsizlikler, Yeni Türkiye tarafından da devamlı gözlemlenmiştir. Uluslararası sahadaki bu belirsizlikler varlık davasına temel teşkil edecek güven sistemini dikkatli ve ihtiyatlı bir şekilde işleyen Türk karar alıcılarını endişeye sevk etmemiştir. Kuruluşundan itibaren sürdüre geldiği alışkanlıklarını devam ettirmiştir. Armaoğlu'nun da belirttiği üzere, Berlin ve Roma'nın işbirliği içerisine girmesi, Avrupa'da süregelen Versay düzeninin bozulmaya başlaması uluslararası alanda tehlikenin artması tabii ki Türkiye tarafından devamlı bir düşünümsellikle takip edilmektedir. Bununla birlikte varlık davasını kendi kazanımıyla elde eden, Sevr Antlaşmasını ve Millî Mücadeleyi hatırlayan Türkiye için bozulmaya başlayan bu denge, varoluşsal anlamda bir korku ve endişe

uyandırmamıştır (Armaoğlu, 1958, s. 141). Türkiye için bu aşamada önemli olan endişeler fiziksel bütünlüğüne yönelik teritoryal kaynaklıdır ve bahse konu olduğu üzere bu dönemde temel tehdit kaynağı İtalya'dır (Aydın, 2021). Balkanlar bölgesini güvence altına girişimi de Lozan'dan beri süregelen Boğazlar bölgesi girişimleri de İtalya'nın Almanya ile girdiği işbirliği de, kendisine yönelik olası jeopolitik tehditlere karşı varlıksal bedensel güven sistemleri inşa etmeye dayanmaktadır. İnönü'nün de belirttiği üzere Montrö'ye giden süreçte, bir harbin yaklaşmakta olduğunu gözlemlenmektir ve Türkiye İtalya'ya karşı dikkatle bedenini güvence altına almalıdır

> Türkiye'nin en mühim ve belki bugün için yegâne meselesi Akdeniz emniyeti ve İtalya ihtirasatı meselesidir. Müstakbel belki yakın harbi umumile İtalya'nın hangi grupta bulunacağı yeni bir harpte nihayete kadar bitaraf kalması da ciddî bir ihtimal dahilindedir. Bizim alâka ve menfaatimiz olmadan sürükleneceğimiz yeni bir harp sonunda ister galip ister mağlup taraftan çıkalım, İtalya'ya karşı yıpranmış bir vaziyette bulunmamızı kendi elimizle hazırlayanlayız. İtalya bitaraf kaldığı halde, mutlaka bitaraf kalmalıyız. İtalya harbe girdiği halde yine bitaraf kalıp kuvvetimizi muhafaza etmek en faydalı yoldur (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 1973, s. 54).

İtalyan jeopolitiğinin Habeşistan'ı yönelmesinden sonra İngiliz nüfuz alanında olan Süveyş Kanalı ve Mendep Boğazı için de tehlike altında olmasına sebebiyet verdiği için,1936'dan sonraki süreçte, İngiltere ile ortak tehdit algılamalarından ötürü iki devlet arasında var olan ilişkileri de daha da yoğunlaşmasına sebebiyet vermiştir (Armaoğlu, 1958, s. 140). Bu sıkı ilişkiler, savaşa giden süreç boyunca da devam ettiği için Türkiye'nin istisnai önem verdiği Sovyetler için kendi nüfuz alanında olan Türkiye'yi böyle bir ilişki içinde görmekse memnun etmemiştir. Türk-İngiliz ilişkilerinin yakınlaşmasının bir başka önemli diplomatik sonucu da Lozan'da tespit edilen Boğazlar statüsünün, 1936'da yılında Montrö ile uluslararası alanda Türkiye'nin lehine değiştirilmesidir (Armaoğlu, 1958, s. 141).

Yeni Türkiye'nin bedensel bütünlüğüne zemin teşkil eden Boğazlar, uluslararası belirsizliklerin hüküm sürdüğü bir tarihsel bağlamda dünya jeopolitiğinde de stratejik değerini artıran bir alana dönüşmüştür. Lozan'dan beri uygulanmakta olan Boğazlar rejimi, uluslararası belirsizliklerin artışı sebebiyle 10 Nisan 1936 tarihinde

uluslararası sahaya verilen bir notayla, Montrö sürecine gidecek Boğazlar konusunda resmi bildiri yayımlanmıştır

> Arsıulusal vaziyette husule gelen değişiklikler, Boğazlar Mukavelesinin bugünkü halinin, Türkiye'nin emniyet ve müdafaası için esasından değişmesi lazım geldiğini müşahede eden Cumhuriyet Hükümeti, vaktiyle Boğazlar Mukavelesini, kendileriyle müzakere etmiş olduğu devletlere müracaata karar vermiştir… Hükümetin teşebbüsü, şimdiye kadar takip ettiği siyasetin usullerine tamamen mutabık bir mahiyettedir (İnönü, 2003, s. 205)

Buna göre, uluslararası sahada meydana gelen jeopolitik kaynaklı hukuki, siyasi ve askeri esaslı değişiklikler karşısında Boğazlar Anlaşmasının bugünkü halini, Türkiye'nin emniyet ve müdafaası için temelden değişmesi gerekliliğini, kendileriyle müzakere eden devletlere müracaat etme kararı vermiştir. Dışişleri buna dair ilgili devletlere 11 Nisan 1936 tarihinde nota vermiştir, bu nota onların eline ulaştıktan sonra yayınlanacaktır, o vakte kadar herhangi bir açıklama yapılmayacağı şeklindedir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 1973). İlgili nota şu şekildedir:

> …Türk arazisinin taarruzdan masuniyeti için elzem emniyet şeraiti dahilinde ve Akdeniz ile Karadeniz arasında ticari seyrisefainin daimî inkişafı için en liberal bir zihniyetle boğazlar rejimini tanzime matuf itilafların yakın bir zamanda akdi zımnında müzakerata başlamaya amade olduğunu, Boğazlar mukavelesi müzakerelerine iştirak etmiş olan devletlere bildirmekle kesbi şeref eyler (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 1973, s. 24).

Bu açıklama Boğazlar konusunda Yeni Türkiye'nin egemenlik ve teritoryal belirlenime yönelik kuruluş sürecinden kararlı bir davranışa sahip olduğunu gösterirken, aynı zamanda bu kararlığı sürdürürken ilk araç olarak diplomasiye başvurduğunu göstermekte, Türkiye'nin Boğazlar üzerindeki egemenlik artırma taleplerinin, uluslararası belirsizlikler yüzünden meşru zemine sahip olduğuna da işaret etmektedir. Uluslararası hukukta şartların değiştiğine işaret eden *rebuc sic stantibus* ilkesini uygulayarak uluslararası sahada meşru bir zemin yaratmıştır (T.C. Dışişleri Bakanlığı). Isrardan çok ikna etmeye, makul olmamaktan ziyade sorunları meşru zemine çekerek çözme Yeni Türkiye'nin rutinleşme pratiklerinin temel

mantığını oluşturmaktadır. Montrö de bu rutinleşme pratiğinin, Yeni Türkiye'nin ihtiyatlılık stratejisinin en somut çıktılarından biridir.

Uluslararası belirsizliklerin artışı sebebiyle Boğazlar üzerindeki egemenliği artırma talepleri Yeni Türkiye'nin hem bedensel bütünlüğü hem de bunu uluslararası anlaşmayla yapma sebebiyle varlıksal devamlılığını sağlamaya katkıda bulunacaktır. Yeni Türkiye'nin boğazlar konusundaki davranışları ne askeri araçlarla ve kaba kuvvetle ne de bir oldubittiye getirmeye ilişkin değildir. Diplomasiyle ve barışçıl aksiyonlarla hareket eden Yeni Türkiye Lozan'da Boğazlar hususunda bölgenin silahtan arındırılması ve Boğazlardan geçişin kontrolünü Uluslararası Boğazlar komisyonuna bırakmıştır. Bununla beraber, uluslararası sahadaki belirsizlikler MC'nin yaptırım güçsüzlüğünü işaret ettiğinden, Yeni Türkiye'nin Boğazlar rejiminde değişiklik talebi uluslararası topluma değil, kendiyle müzakere eden ve kıyıdaş devletlere (Sovyet Rusya, Yunanistan, Bulgaristan, Romanya) yöneltmesi barışçıl bir statü arayışını somut bir göstergesi olarak değerlendirilmelidir (Soysal, 2000, s. 500-508). Diğer tarafından, Yeni Türkiye'nin kendi güvenliğini yalnızca kendi rutinleşme pratikleriyle sağlamaya çalıştığının da bir göstergesidir. Nisan ayında yapılan diplomatik çağrılar kısa bir süre sonra uluslararası saha tarafından da karşılık görmüştür. Kıyıdaş devletlerle birlikte, Türkiye'nin bu notasına yönelik ilk yanıt veren devletler Türkiye'nin kurucu dış politikasına yön veren Sovyet Rusya ve İngiltere olmuştur.

Türkiye'nin boğazlar ilgili temel endişesi İtalyan tehdidi ve uluslararası sahadaki belirsizliklere önlem anlamaya çalışmak iken, Sovyet Rusya'nın temel görüşü ise maddi kapasitesi artırışına bağlı olarak Sovyet etki alanını artırmaya yöneliktir. Sovyet Rusya, 1935-36 yıllarına kadar yalnızca kıyılarını koruma hedefi güden ve bu hedefini büyük gemilerle değil denizaltılarla yapan bir devletken; bu yıllar itibariyle hedefini büyük gemiler yaparak değiştirmeye başlamıştır. Akdeniz başta olmak üzere büyük denizlere açılabilmek için de bir deniz gücü olmaya ihtiyaç duyduğundan, boğazların yalnızca kıyıdaş olmayan devletlere kapalı olup kıyıdaş devletlere açık olması teziyle Türkiye'nin notasına yanıt vermiştir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 1973, s. 42-50). Kısacası Montrö görüşmeleri başlayana dek Sovyet Rusya, kendine ayrıcalıklı bir pozisyon elde etmeyi arzulamaktadır.

İngiltere'nin de görüşü 16 Nisan 1936'da verilen İngiltere'nin yanıtı ise olası bir harbi öngören ve geçiş serbestisine izin veren minvaldedir ve ne olursa olsun serbest geçiş hakkının kısıtlanmasına taraftar değil şeklindedir. Verdiği notadan görüşmelere dek Yeni Türkiye'nin diplomatik uğraşı da Sovyet Rusya ve İngiltere'yi kendi egemenlik ve teritoryal haklarına dair ikna etmekten geçmektedir.

22 Haziran 1936 başlayan görüşmeler 22 Temmuz'a dek bir aylık müzakere sürecin ardından imzalanmıştır. Bu görüşmeler sürecinde dikkati çeken ilk husus uluslararası belirsizliklerin uluslararası toplum tarafından giderilemeyeceğinin herkes tarafından kabul edilmesidir. Bir diğer önemli husus ise Boğazların Yeni Türkiye için yalnızca bir egemenlik meselesi değil aynı zamanda teritoryal belirlenime ilişkin önemidir. İnönü bu hususu Lozan sürecinin başlangıcında 8 Aralık 1922'den itibaren Boğazların askerden arındırılmasına Türkiye'nin toprak bütünlüğüne de zarar vereceğini belirtmiştir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 1973). İlginçtir ki teritoryal belirlenime yönelik bu gelişme uluslararası sahanın barışçıl havada seyrettiği dönem yerine, Yeni Türkiye'nin temelsiz bir nizam olarak tanımladığı Versay'ı Almanya'nın tanımamaya başladığı, İtalya'nın yayılmacı dış politikası ve Sovyet Rusya'nın maddi kapasitesini dramatik bir ölçüde artırarak adı konulmamış bir silahlanma yarışına girildiği, uluslararası sahada belirsizliklerin arttığı 1930'ların ortalarında meydana gelmiştir. Dikkati çekecek son husus ise kıyıdaş devletler arasında Sovyet Rusya'nın Boğazlar geçiş hususunda kendisine ayrıcalıklar talep eden davranış biçiminde ısrarcılığıdır. Örneğin, barış zamanında 15bin tonla sınırlandırılan gemilerin Boğazlardan geçiş serbestine, Sovyetler özel olarak 25bin tona çekilmesi yönündeki ısrar etmiştir. Türk tarafınca, Akdeniz bölgesindeki paydaşlar tarafından da kabul edildiği takdirde, makul görülüp kabul edilen bu görüş; Sovyet nezdinde yalnızca barış zamanında değil savaş zamanında da geçerli olması ısrarıyla artırılınca, uzlaşmacı olmayan bu tutumlar Türk tarafınca olumsuzca karşılanmıştır. İstisnai öteki olan ve kuruluşundan beri sürdürülebilir ilişkiler kurma gayreti güdülen Sovyet Rusya'nın dostane olmayan tavırları bu dönem itibariyle Türk karar alıcıları tarafından dile getirilmiştir. Konferansta bulunan T.R. Aras ve Sovyet mevkidaşı Litfinov'un taleplerine Aras kendisi "müsaadesiz ve tahdidsiz" sıfatlarıyla nitelendirirken; İnönü de Sovyet talepleriyle ilgili şunları belirtmiştir:

> Görülüyor ki Türkiye Litvinof'un tam istediği şekilde bir serbestiyi vermekte kararlıdır ve Rusların Karadeniz'le doğrudan doğruya ilgili olmayan çıkarlarını Türkiye dostluğu sözleri ile Boğazlar sözleşmesi sırasında çözümlemek istemiş olmalarının samimi ve dostça bir anlam taşımadığı kanısındadır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 1973, s. 85).

Boğazlar konusunda Yeni Türkiye'nin tam egemenlik talebi yönündeki ısrarı Sovyet Rusya'nın bu tavrına rağmen görüşmeler boyunca devam etmiştir. Dış politikasını kurduğu istisnai öteki Sovyet Rusya'nın dostça anlam taşımayan davranışları Yeni Türkiye'yi İngiltere'yle yakınlaşan bir diplomasi trafiğine yöneltmiştir. Nihayetinde hiçbir devlete bağlı olmama arzusuyla tezlerini uluslararası sahaya defaten ilan ederek Sovyet Rusya'nın görüş ve beyan değiştirmesine sebep olmuştur. "Türkiye dostluğuna bir tekme atılacaksa bizim de vaziyeti sükunla mütalaa edeceğiz…maksat Sovyetlerle Türkiye arasında daha kuvvetli bir ilişki yaratmaktır…" (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 1973, s. 108) şeklinde Sovyet nezdinde yapılan açıklamalar yalnızca varoluşsal ilişkinin sürdürmesine de değil, aynı zamanda bedensel bir tezahürün savaş tehlikesi altında Türkiye'nin Boğazlarını savaş gemilerine kapamak yetkisini alma kabulüyle de sonuçlanmıştır.

24 Temmuz 1936 ve Montrö Boğazlar Konferansı Dolayısıyla SSCB Büyükelçisi Lev Mihailoviç Karahan'ın tebrik telgrafına teşekkür yanıtı verilmiş. Burada elde edilen neticeler uluslararası anlaşmalar sahasında yeni bir merhale teşkil ettiğine değinilmiş ve aynı zamanda Türk- Sovyet dostluğunun yeni bir tezahürü olarak görülmüştür (İnönü, s. 210) Aynı gün içerisinde, Irak Başbakanı Yasin El Haşimi, Yugoslavya Başbakanı Stoyadinoviç, Afganistan Başbakanı Muhammed Haşim ve İsviçre Büyükelçisi Henri Martin'e tebrik mesajlarına da yanıtlar verilmiştir. Bu tebrik mesajlarında da dikkati geçen nokta, teşekkür ederken önceliğin hep Sovyetlere verilmesidir.

2.4.2.3. Akdeniz Bölgesi: Sadabad Paktı ve Nyon Konferansı

1930'lu yıllar içerisinde uluslararası sahada artan jeopolitik belirsizliklere Yeni Türkiye, bedenini güvence altına alacak Boğazlar bölgesinde ve bedenine kalkan olabilecek Balkanlar bölgesinde paktlar imzalayarak temel güven sistemini kurmaya

çalışmıştır. Temel güven sistemini inşa etme doğrultusunda bir diğer önemli gelişme ise Irak, İran ve Afganistan'la 8 Temmuz 1937 tarihiyle imzaladığı Sadabad Paktı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Esasında Yeni Türkiye, kuruluşundan itibaren komşu bölgelerindeki müstakil komşu devletlerle sürdürülebilir yakın ilişkiler kurmaya gayret göstermiştir. 1919 itibariyle İngiltere'den bağımsızlığını kazanan Afganistan, Sovyetler'in ardından Yeni Türkiye'nin egemenliğini ilk tanıyan devletler arasındadır. Bu süreçte doğu ve güney sınırlarını paylaştığı devletlerle geliştirilmeye başlayan ilişkiler takip eden yıllarda devam etmiştir. 1920'lerden 1930'lara uzanan süreç boyunca iki devletin birbirini tanıyıp dostluk anlaşmalarıyla varlık davalarını pekiştirmeleri sömürgeci paylaşımlara karşı direniş gösteren devletlerin uyanışını da ilan etmektedir (Zarakol, 2018). Afganistan'la geliştirilen ilişkilerin ardından Suriye ile iyi ilişkiler kurmaya çalışma gayret gösteren Yeni Türkiye, hem güney sınırlarını güvence almaya çalışma adımları atmış, hem de İtalya'nın Habeşistan'a yaptığı tecavüze bir reaksiyon alarak Akdeniz mıntıkası güvence altına almaya çalışmıştır (Armaoğlu, 1958, s. 141). 1935 itibariyle Irak ve İran'la üç devletin bir araya gelerek imzaladığı yardım ve dostluk anlaşması, 1937 yılında Afganistan'ın da katılımıyla birlikte Sadabad Paktı ismiyle somutlaşmış, tarafların dostane ilişkileri hem de egemenlikleri pekişmiştir (Zarakol, 2018).

Balkan Paktıyla benzeri reflekslerle hedeflenen Sadabad paktına göre Türkiye-Irak-İran ve Afganistan parçası olduğu bu paktta imzacı devletlerin teritoryal sınırlarının dokunulmazlığına riayet edeceklerdir (Güçlü, 2000). İmzacılar, olası bir mütecaviz teşebbüsten kaçınacak; bu hususlarda bir uyuşmazlık yaşarlarsa da uyuşmazlığa direkt ve dolaylı olarak muhatap olan devletlerin istişareleriyle çözüm yoluna gidileceği taahhüdüne dayanmaktadır (Hale, 2003). Burada dikkat çeken husus, teritoryal bütünlük ve egemenliğe saygı duyulması, ancak koruma ve yardım sorumluluklarından kaçınmadır. 1935 yıllarda İtalya'nın revizyonist dış politikasına cevaben imza edilen bu paktın olası bir saldırıda, bu bölge devletlerinin direniş gösterme konusunda birbiriyle uzlaştıkları; bu bölgenin Habeşistan'ın düştüğü kadar kolay gerçekleşmeyeceğidir. Balkan paktı gibi Sadabad Paktı da psikolojik değeri olan bir rutinleşme pratiğidir.

Artan jeopolitik belirsizlikler, temel güven sistemini inşa etmek için son olarak Akdeniz bölgesini güvence altına almaya yöneliktir. Bir belirsizlik kaynağından bir tehdit kaynağına dönüşen İtalyan jeopolitiği Akdeniz'i güvensizleştirmiş, bu güvensizliği aşmak için de Sadabad Paktı'nı takiben Akdeniz bölgesini güvence altına almak için Nyon konferansı yapılmıştır. 1937 yılındaki bu konferansın Akdeniz bölgesinin güvenliğini sağlama çabası kadar, Atatürk ve İnönü arasındaki benzer ve farklılaşan jeopolitik düşünümselliği göstermesi bakımından oldukça dikkat çekicidir.

Yeni Türkiye'nin dış politikasına hâkim olan ihtiyatlılığı İnönü'nün konferansın detaylarına odaklanan yorumları dikkate alındığında fark edilmektedir. Bu ihtiyatlılık yaklaşmakta olan savaş boyunca da devam edecektir. Diğer bir deyişle, her iki aktöründe jeopolitik düşünümsellik konusunda benzer tavırlar gösterdiğini sergilediğini söylemek mümkünken, İnönü'nün diğer başat aktör olarak Atatürk'ten jeopolitik düşünümsellik anlamında farklılık gösterdiğini ve ihtiyatlılık konusundaki hassasiyetini bu dönemi takip eden Nyon Konferansı'nda da belirgin şekilde devam ettirdiğini belirtmek yanlış olmayacaktır.

Nyon (Akdeniz) Konferansı 10 Eylül 1937'de başlamıştır. Akdeniz'de meçhul denizaltı saldırılarını önlemek adına toplanan bu konferans, daha geniş ölçekte de Akdeniz bölgesini, İspanya iç savaşından kaynaklı uluslararası belirsizliklere karşı, güvence altına alma gayesi gütmektedir (Belenli, 2019). Adım adım ve titizlikle bu konferansı takip eden İnönü, yer yer Atatürk ile görüş ayrılığına düşmüştür. Fikir ayrılığın, uzun yıllar birlikte çalışmanın verdiği yorgunluk ve aktif siyasetten uzak kalma ihtiyacı olarak İnönü tarafından dile getirilmiştir (Aydemir, 2021) Ancak, Nyon konferansındaki diplomatik süreç takip edildiğinde, fikir ayrılıkları konusunda öne çıkan hususun, İnönü'nün diplomatik yazışmaların takibinden diplomatik bağlayıcılığa kadar, ihtiyatlılıktan ödün vermeyen tutumu olduğu anlaşılmaktadır.

İnönü'nün söylev ve demeçlerinde Nyon konferansı sürecine gün gün uzunca yer verilmiştir. Diğer rutinlerinin yanında Nyon konferansına uzunca yer ve önem verilmesi Akdeniz'in Türkiye'nin temel güven sistemi için Balkanlar'dan daha fazla önemli olmasıyla ilişkilendirilmemektedir. Aksine, Balkanlar'a verilen önem gereği Balkan paktı Sadabat Paktı'ndan daha önce imzalanmıştır ve İkinci Dünya Savaşı'na

giden süreçte de temel endişe kaynağı olan bölge olmuştur (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 1973). Hem İnönü'nün söylevlerinde hem de Dışişleri Bakanlığında tafsilatlı bir şekilde yer verilen Nyon konferansındaki diplomatik süreçler Cumhurbaşkanı Atatürk, Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras ve Bakanlık Siyasi Müsteşarı arasında başlamakta, Başbakan İnönü ise süreçlere bizatihi dahili değil, dolaylı takipçisi olarak belirmektedir. Bakan Aras'a Atatürk tarafından gönderilen ve Müsteşar Menemencioğlu'nun sirküle ettiği telgrafta açık telgraf ve şifreli telgraf usulleri bulunmaktadır. Tüm yazışmalar bu kişilerin arasındaki dolaşım notlarıdır ve en temelde Akdeniz'de bölgesinde güvenlik kalkanı kurma ihtiyacı ile ilgilidir. Bu ay boyunca incelenen tüm notlar, Ekim 1937 itibariyle İnönü'nün görevinden istifasını vereceği göz önünde bulundurulduğunda hem rutinleşme pratikleri hem de jeopolitik düşünümsellik kavramları göz önünde bulundurulduğunda oldukça önemlidir.

İsviçre'de Cenevre'nin 25 km kuzeyinde bulunan kentten adını alan Nyon konferansı Akdeniz bölgesinin güvenliği sağlama adına İngiltere ve Fransa'nın öncülüğünde, Akdeniz'de artan özellikle denizaltı korsan saldırılarına engel olunmak için Fransa, İngiltere, Bulgaristan, Mısır, Romanya, Sovyetler Birliği, Türkiye, Yugoslavya ve Yunanistan ile imzalanan bir akittir (Tosun, 2022).

İnönü'nün 8 Eylül tarihli telgrafı, konferans esnasında Akdeniz bölgesinde taahhütlere girmeden evvel temkinlilik ve itidalli olma gerekliliği üzerinedir. Buna göre, Almanya ve İtalya'nın da bu konferansa davet edilmesi, ilk safhada Türkiye'yi bu devletler aleyhinde bir taahhüt altında olmadığımızı gösterecektir. Eğer ilk günden itibaren Almanya ve İtalya iştirak etmekten imtina ederlerse, olası bir Avrupa harbinde Nyon konferans akitlerinin Almanya ve İtalya aleyhine bir taahhüt almaları ile sonuçlanabilme ihtimali bulunmaktadır. İnönü'ye göre olası bir Avrupa savaşının patlamasına iştirak etmek 'bizim' ne tasavvurumuz ne de menfaatimiz dahilindedir (İnönü, 2003, s. 337). Tam tersine hiç olmazsa ilk günlerde ve ilk devirlerde vaziyeti sükunetle mütalaa edecek imkanları kazanmamız gerekmekte olduğunu belirtmektedir; bu sebeplerden ötürü, İngiliz ve Fransız tekliflerinin reddedilmesi mümkün değildir. İhtiyatla tüm tarafları uzlaşmacı olmaya davet etmeye çalışılmasını vurgulayan İnönü, müttefiklerin pozisyon ve görüşlerini de dikkate alınması

gerekliliğini hem bakana hem de bakanlığa defaatle dile getirmektedir. Kendi ifadesiyle;

> Ne yapıp edilmesi Almanya ve İtalya'nın ne yapacağı şimdiden anlaşılmaya çalışılmalıdır. Bu görüşlerim, dışişleri vekaletince takip edilmesi gereken esas noktalar olarak kabul edilmeli ve Dr. Aras'a bunları talimat olarak yazmalı, konferans Almanya ve İtalya'ya hasmane bir tutum alması halinde hükümetin emrini almadan bir karara iştirak etmemelidir (İnönü, 2003, s. 331-332)

9 Eylül 1937 tarihinde Atatürk'e gönderilen telgrafında, Dr. Aras'ın verdiği malumatın İtalya'nın konferansa katılım talebine ret cevabı verdiği ancak Almanya'nın henüz cevap vermediği şeklindedir. Burada Müsteşar Menemencioğlu'nun Ankara'ya hareket ederken Sovyet maslahatgüzarının bir malum gazete ile polemiğe devam ettirilmesi notu paylaşılmıştır. Bu notta dikkati çeken husus ise dış politikadaki her hususta olduğu gibi Sovyet Rusya'nın davranışları dikkate alma gerekliliği üzerinedir:

> …Anlaşılan o ki Ruslar kendileri ile bizi İtalya aleyhine polemiğe sokmaya çalışıyorlar demiş yaz tatili sebebiyle bazı elçilerimiz izinli olarak memlekette bulunuyor, Moskova'da bile en büyük temasımız maslahatgüzar seviyesinde, elçilerin derhal görevlerine dönmelerinde isabet vardır demiştir. Marmara'da bulunan denizaltı meselesinin takibi ve muhafazası içim genelkurmay başkanlığına emir verilmiştir (İnönü, 2003, s. 333)

İnönü'nün jeopolitik düşünümselliği esasında yaklaşmakta olan savaşın taraflarını ve bu taraflardan en dikkate alınması gerekenin Sovyet Rusya olduğunu bu konferans esnasındaki yazışmalar üzerinden anlaşılmaktadır. Olası bir savaş dahilinde savaşın içine sokulma çabalarına karşı Türkiye'nin dirayetli olması gerektiği ve bu dirayeti de kuruluşundan bu yana geçen tüm süreçte olduğu gibi, en çok Sovyet Rusya karşısında göstermesi gerektiği 10 Eylül 1937 tarihinde Atatürk ile de paylaşılmıştır. İnönü tarafından Atatürk'e iletilen görüşler şu şekildedir:

> Komşularımızın İtalya'yı tahrik etmekten maksatları, bu konferanstan Almanya ve İtalya'yı çıkarmak için bir manevra yapmak; Avrupa'da Sovyetlerin taraftarı ve aleyhtarı tarafların olmasındandır. Sovyetler Batı devletlerinin aralarında anlaşıp kendisini açıkta bırakılmasından korkmakta, bize karşı notalarıyla da bunu belli

> etmektedir. Sovyetler bizi İtalyanlarla münakaşa haline sokmak istemektedir. Tüm vekillere Ankara'dan ayrılmayacakları ve Mareşal'i da çağırdığı belirtmek isterim, Marmara'da denizaltı meselesindeki endişe ve suallerimiz yerindedir. Denizaltıların takibi için gerekli tedbirlerin alınması ve donanmanın muhafazası için esaslı tedbirler alınmıştır (İnönü, 2003, s. 334)

Diplomatik yazışmaların direk muhatabı alınmaması rağmen, adeta bürokratik bir seferberlik uğraşı veren İnönü, söz konusu ihtiyatlılığın dış politikaya da sirayet etmesi için elinden geleni uğraşı vermeye devam etmektedir. 11 Eylül 1937 tarihinde Atatürk'e İnönü tarafından iletilen görüşler de bunu destekler niteliktedir:

> Doğu Akdeniz'in Sovyet Rusya dahil olarak bizim donanmamız tarafından kontrol edilmesi haberi, İtalya ve Rusya arasında bir ihtilafa ve Türkiye-Yunanistan'ı da bulaştırarak sonra hakem olarak müdahale etmesi gibi bir duruma sokacaktı, çok şükür Fransa ve İngiltere aldıkları tedbirler ve teşebbüsler ile Akdeniz Hegemonyası kurma vazifesini almışlardır. Sovyet Dışişleri komiseri Litfinof en çok muvaffakiyetsizlik gösterendir. İtalya ise İngiltere ve Fransa'nın müşterek olarak hareket ettiği bir cepheye çatmakla ciddi bir vaziyete tesadüf etmiştir. Tüm bu süreçlerin büyük bir buhrana dönüşmeden sona ermesi bizi gösteriyor ki Almanya gerçekten harp kararı vermediği takdirde İtalya, İngiltere-Fransa cephesi önünce muvaffak olamayacaktır. Bununla birlikte İtalya da Sovyetlerin Akdeniz'deki varlığının kendi müttefikleri reddedilmesiyle övünecektir. Sonuç olarak karasularının kontrolü artık tecavüze uğraması halinde, gözetlemeden üzerine alarak denetlemeye evirilmiştir (İnönü, 2003, s. 335)

İnönü, hem askeri anlamda maddi kapasite eksikliğinin farkında olarak tüm karar alma süreçlerinde bu hususu da dikkate alarak hareket etmektedir. Bu sebeple bu konferans sürecindeki temel meselesi de diplomasinin ve diplomatik iştiraklerin parçası olarak bölge güvenliğini sağlamak ancak askeri olarak herhangi bir bağlayıcılıktan kaçınmak üzerinedir. 12 Eylül 1937 tarihinde Atatürk'e İnönü tarafından iletilen görüşlerden bu husus açık bir şekilde görülmektedir:

> İngiliz ve Fransız donanmalarının imkanları göz önünde bulundurulduğunda açık denizde silahlı kuvvetle iştirak etmek mecburiyeti olmadığını öğrendik. Şu anki durumda, denildiği gibi İtalya anlaşmaya katılırsa Akdeniz'de alınan tedbirler sayesinde çatışma ihtimali azalır; fakat, iştirak etmezse ya da iştirak edip yine

> gemilerin batırılması devam ederse açık denizde kuvvetlerimizin faaliyetleri bizi çatışmalara götürebilir (İnönü, 2003, s. 337).

Barışçıl ancak bağlayıcılıktan uzak olan dış politika konusundaki ısrarı 13 Eylül 1937 tarihinde Atatürk'e İnönü tarafından iletilen görüşlerde de kendini göstermektedir:

> Nyon anlaşmasının imzası için verilen talimatı icra vekilleri heyetince tartışılarak, anlaşmada bahsi geçen "açık denizde *assistance*" kelimesinin açık denizde silahlı kuvvetlerle teşriki mesai istenmediğine kani olduktan sonra imza yetkisi verilen Dr. Aras'ın teminatı baz alınmıştır. Böyle bir durum yoksa anlaşmanın imzalanması muhtemel değildir (İnönü, 2003, s. 339).

Anlaşılacağı üzere, diplomatik yazışmalardaki titizlik dış politikadaki ihtiyatlılığın yansımasıdır. İnönü'nün sahip olduğu bu titizliğin Aras ya da başka bir bürokrat tarafından paylaşılmayacağı ihtimali Atatürk gün be gün paylaşılmaktadır. 14 Eylül 1937 tarihinde Dr. Aras'a İnönü tarafından iletilen görüşler şu şekildedir:

> Hariciye Vekili kararı elinize geçmeden anlaşma imza edilmiş miydi? Anlaşmanın *process-verbal* metnini telgraf ve posta ile gönderin, eğer asistans kelimesi korsana karşı silahlı teşriki mesaiye içeriyorsa, anlaşmasının kesinlik kazanması için Büyük Meclisin tasdikini istemek zaruridir. Meclis onayı olmadan katiyet kazanılmayacağını sizin de malumunuzdur (İnönü, 2003, s. 340-341).

İnönü'nün ihtiyatlılığının diplomatik yazışmalardaki titizliği bir kez daha gözler önüne serilmektedir. Tüm süreçler gün gün takip edilmesine rağmen, "assistans" kelimesinin, silahlı teşriki mesaiyi içerip içermeyeceği hususunda Aras'a meclisin onayı olmadan imza koymaması gerektiği hatırlatması dikkat çekicidir. Bu husus aynı gün içerisinde İnönü tarafından Atatürk'e de iletilmiştir. Daha önce de değinildiği üzere, İnönü'nün ihtiyatlılığını, açıklamalara kelime düzeyinde dahi yüksek dikkat göstererek meclis onayını hatırlatmasında zirveye çıktığını belirtmek yanlış olmayacaktır.

Nihayetinde 15 Eylül 1937 tarihinde Atatürk'e İnönü tarafından iletilen görüşler "assistance" silahlı kuvvetlerin iştirakına gerek olmadığını, Dr. Aras'ın bu hususu Fransa ve İngiltere Dışişlerine de bildirdiği ve mutabakat cevabı aldığını

bildirmesiyle sonuca ulaşmıştır (İnönü, 2003, s. 342). Şu hâlde Meclis'in anlaşmayı tasdik etmesi kolay bir hal aldığından Dr. Aras'ın bizzat Mecliste bulunma zaruriyeti azalmış durumda olduğundan, İnönü Aras'ın derhal yurda dönmesi ısrarından vazgeçmiştir; Cemiyeti Akvam Meclisine namzetliğimizin vaz'ı gibi önemli meseleler de varken Aras'ın Cenevre'den ayrılmaması daha faydalı olduğunu belirtmiştir (İnönü, 2003, s. 343).

Nyon Konferansı ile dikkat çeken hususlar Yeni Türkiye'nin rutinleşme pratiklerinin önemli bir parçası olan Akdeniz bölgesine verilen önem, tüm dış politik davranışlarda olduğu gibi bu bölge ile ilgili olarak ilk dikkate alınması gereken Sovyetler, takiben İngiltere, Fransa ve diğer devletlerdir. Ancak tüm bunlardan daha da önemlisi bir Ontolojik Güvenlik aktörü olarak İnönü'nün diplomatik süreçlerde gösterdiği özen ve dikkattir. İnönü'ye göre Yeni Türkiye Nyon Konferansı ile Akdeniz bölge güvenliğini sağlamaya çalışırken herhangi bir boyunduruk altına girmemeli hususu, İnönü'nün Lozan'da takındığı ısrarcı ve ihtiyatlı tutumla paralellik göstermektedir. Yaklaşmakta olan savaş boyunca bu tutum Türk Dış Politikasına hâkim olan temel husus olacaktır. Takip eden bölüm, Yeni Türkiye'nin ontolojik güvenliğin savaş boyunca karşılaşılan krizlerin, rutinleşen diplomatik süreçlerde gösterilen özen ve dikkatle başa çıkıldığını ele alacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA YENİ TÜRKİYE'NİN ONTOLOJİK GÜVENLİĞİ (1939-1945)

Devletlerin de insanlar gibi arzu, inanç ve istikrar arayışları bulunmaktadır. Ontolojik güvenlik hem devletlerin hem de insanların varlığın devamlılığına yönelik arzu ve inançları dirayetli bir şekilde sürdürebilmekten geçmektedir. Bireyler, toplumlar ve devletler tarafından arzulanabilir bir durum olarak tarif edilen ontolojik güvenliği, ölüm karşısında anlamlı bir varoluş stratejisi olarak tanımlanmaktadır. İnsanlar bireysel bir belleğe sahipken, devletler kolektif bir bellek üzerinden arzuladıkları yaşamı anlamlı kılan biyografik anlatılarını inşa eder. İmparatorluğun ölümü karşısında varlığını ilan eden Yeni Türkiye, varoluş stratejisini içine girdiği dünya ile arzuladıkları yaşamı inşa etmek için anlamlı ve sürdürülebilir ilişkiler tesis etme üzerine kurmuştur. Dün, bugün ve yarına dair bir tutarlılık sergileyen eylem, tavır ve tutumlarla ontolojik güvenlik arayışını kuruluşunu takip eden süreç boyunca gerçekleştiren Yeni Türkiye, rutinleştirdiği davranışlarla uluslararası sahada statü arzu ettiği statüye kavuşmuştur. İkindi Dünya Savaşı sürecinde takip ettiği politikalara da yönetimsel ve jeopolitik irade eşlik ederek, ortaya çıkan belirsizliklerle varlığının istikrarına gölge düşürmeyecek davranışlarla başa çıkmıştır.

Bu bölümde, İkinci Dünya Savaşı sürecinde, bir fail olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin dış politik davranışlarının, eylemlerinin ve bu faile yön veren Türk siyasi karar alıcılarının söylemlerinin ontolojik güvenliğin devamlılığını sağlayan politikalar olduğu tartışılacaktır. Bu çerçevede, egemen, bağımsız ve barışçıl kimliğini uluslararası sahaya tesis ve tescil ettiren bir devlet varlığı olarak Yeni Türkiye'nin ilk savaşı olduğu öne sürülecektir. Yeni Türkiye'nin ilk savaşı, sağlam bir varoluşsal zemine oturmuş olan ve eskisinden farklılaşan istikrarlı devlet kimliğin yansıması; sürdürebilir varoluşsal ilişkilerin tespit edilmesiyle anlaşılmaya çalışılacaktır. Savaşın hem içinde hem de dışında olarak istikrarlı bir yönetimsel ve jeopolitik irade gösteren Yeni Türkiye, savaş süresince belirsizliklerle rutinleşme pratikleriyle başa çıkmış; varlıksal devamlılığını sağlamış, bedensel ehliyetini pekiştirmiş ve uluslararası

sahanın eşit bir üyesi olarak savaşı bitiren anlaşmaların da parçası olmuştur. Savaşın genel hal ve gidişatı takip edildiğinde savaş boyunca Türkiye'nin uyguladığı politikalar savaşa özgü ve has politikalar gibi gözükmesine rağmen; ancak savaş öncesi durum göz önünde bulundurularak bağlam genişletildiğinde bu politikaların kuruluşundan bu yana inşa ettiği varlığının devamlılık politikaları olduğu tespit edilmektedir.

Türk Dış Politikası (TDP) tarihçilerinin (örn. Armaoğlu, Bilge, Esmer, Sander,) ve Türk Diplomasisine ve Siyasi Tarih yazınına katkıda bulunanların (örn. Aydemir, Erkin, Soysal, Wiesband) pek çoğuna göre Türkiye tarihinin hiçbir aşamasında, II.DS'de olduğu kadar belirsizliklerle mücadele eden, karışık ve zor süreçlerden geçmemiştir. Aynı şekilde hiçbir devlet de II.DS süreci boyunca devletler diplomasisinde Türkiye kadar önem kazanmamıştır (Armaoğlu, 1958, s. 139). Bu görüş TDP yazınında II. DS politikalarını ele alırken ortak görüş olarak yer almaktadır. Bu ortak görüşe esas teşkil eden yarışan savaş politikaları analizleri arasında, kavramsal araçlar olarak 'denge politikası' ve 'aktif tarafsızlık' kavramları başı çekmektedir. Benzer şekilde basında da Türkiye'nin savaş politikalarını 'savaş dışı' olmak ve 'bitarafsızlık' kavramlarıyla açıklamaktadır. Ulus ve Akşam gazeteleri 1940 Ocak ayı itibariyle, "Türkiye bitaraf değil, harp haricidir" ve 1943 Ocak ayı itibariyle de "Türkiye, her iki tarafa da karşı ve bitaraftır" manşetleriyle ele almıştır (Çelik, 2021). Yalnızca savaş başlangıcından bitişine kadarki süreç takip edildiğinde, bu kavramlar gerçekten de savaş esnasında uygulanan politikaları oldukça açıklayarak analiz etmektedir. Diğer taraftan, süreç biraz daha genişletilip tarihsel bağlamla ele alındığında, Türkiye'nin savaş süresince uyguladığı politikaları varlığını meydana getirdiği günden beri değişmeyen politikalar, alışkanlıklar ve rutinler olduğu kolaylıkla görülmektedir.

Bir yeni devlet varlığı olarak Yeni Türkiye hayata geldiği ilk dönem olan Millî Mücadele döneminden beri geliştirdiği ilişkiler ile potansiyelini şekillendirmiştir. Uluslararası sahayla geliştirdiği ilişkileriyle egemenliğini pekiştirmiş ve teritoryal belirlenimi sağlamış, savaşa giden sürece dek bu pekiştirme süreçlerini yeniden üreterek de dış politikada kimliğini güvence altına almıştır. Başka bir deyişle, varlığının devamlılığını sağlayan eylem biçimlerini tekrar ederek alışkanlığa,

alışkanlıklarını da rutine dönüştürmüştür. Böylelikle varlıksal güvenliğini sağlamlaştırmıştır. 1939 tarihi itibariyle de Yeni Türkiye bu varlıksal güveni devam ettirmeye çalışmıştır. Dolayısıyla, Türkiye'nin takip ettiği savaş politikaları, uluslararası sahada statü arayışının devamlılığını sağlamaya yönelik, bağımsız, barışçıl ve egemen kimliklerinin yansımalarıdır. Buna bağlı olarak, 1939-1945 savaş süresince uygulanan politikalar, 1920'den 1930'lara uzanan Yeni Türkiye'nin varoluş stratejisinin devamlılık politikalarıdır. Türk Dış Politikasına hâkim olan alışkanlıklar ve rutinler savaş süresi boyunca yaşanan belirsizliklerin ve kaygıların karşı temel koruma işlevi görmüştür. Savaş sürecinde uygulanan tüm politikalar, arayışında bulunduğu uluslararası sahanın eşit bir üyesi olma arzusu ve teritoryal belirlenim sağladığı bedenini istikrara kavuşturma çabalarının devamlılığı ve sürekliliği niteliğindedir. Bu doğrultuda, Türkiye'nin II. Dünya Savaşı Politikası, Yeni Türkiye'nin kurucu dış politikasının devamlılığı niteliğinde olan ontolojik güvenlik politikalarıdır.

II. DS sürecinde, Türkiye'nin başat ontolojik güvenlik aktörü İnönü tarafından jeopolitik konumu, kuruluşunda bu yana olduğu gibi, ihtiyatlı bir düşünümsellik ile ele alınmıştır. İtalya, Almanya ve Japonya gibi diğer devletler de hırslı ve cüretkarca tasarladıkları dış politikalarını yayılmacı emellerle sürdürmüş ve Türkiye'nin jeopolitik konumuna özel önem atfetmişlerdir. Varlıksal devamlılığı ve bedensel bütünlüğünü, kuruluş sürecinde olduğu gibi savaş süresince devam ettiren Yeni Türkiye'nin amacı egemen, bağımsız ve barışçıl kimliğini muhafaza ederek belirlenim sağladığı teritoryal sınırlara gölge düşürmemektir. Bu sebepten ötürü, bu süreçte Türk diplomasisin temel gayesi Türkiye'nin varlıksal ve bedensel bütünlüğünün devamlılığını sağlamaktır. Balkanlar gibi savaşın en can alıcı bölgesine yakınlığı, Boğazlar ve Akdeniz bölgeleri gibi savaşın en stratejik noktalarında bedeni olan bir varlığın, savaşın içinde olarak ancak dışında kalmaya çalışarak attığı tüm adımlar Yeni Türkiye'nin kimliğinin yansıması ve varoluşun stratejisinin devamlılığını sağlayan alışkanlık ve rutinlerdir. Tüm revizyonist çağrılara verilen olumsuz yanıtlar teritoryal belirlenimin devamlılığına katkıda bulunurken; istisnai ötekiyle sürdürülmeye çalışılan ilişkiler, imzalanan ittifak ve saldırmazlık anlaşmaları da egemenliğinin devamlılığını sürdürmeye olanak sağlamıştır. Barışçıl bir dış politika, savaşın

etkilerinden de korunarak kuruluşundan beri güvene almaya çalıştığı Yeni Türkiye'nin bedeni ve varlığı istikrarlı bir şekilde devam politikasıdır.

Bu bölümde, II. DS döneminde, bir fail olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin ve bu faile yön veren Türk siyasi karar alıcılarının uluslararası alanda çeşitli olaylarla ve anlaşmalarla tesis edilmeye çalışılan ontolojik güvenliğin devamını nasıl sağladıklarına, alışkanlıklarına ve rutinlerine odaklanılacaktır. Bu minvalde, Steele'in (2008, s. 68) belirttiği, devletlerin ontolojik güvenlik davranışlarında önemli rol oynayan biyografik anlatı, düşünümsel ve maddi yetenekler dikkate alınarak, 1939, 1941 ve 1943 yıllarının kriz değerlendirmesi yapılacak, rutinleşme pratiklerinin ve aktörlerin söylemsel çerçevelerine odaklanılacaktır.

Bu çerçevede 'Yeni Türkiye' biyografik anlatısının Türkiye'nin istikrarlı varlık ve kimliğini hangi araçlarla inşa ettiğine ve rutinleştirdiğine odaklanılacaktır. Böylece, savaş boyunca Türkiye'nin takip ettiği savaş-dışı kalış politikalarının neden ve nasıl arzulanan bir durum olduğu tespit edilecek ve bu politikaların devletin varoluşsal devamlılığı sağlamaya ne şekilde katkıda bulunduğu sorularına, ontolojik güvenlik, biyografik anlatı ve rutinler arasındaki ilişki özelinde takip edilerek yanıt aranacaktır.

Tablo 3. 1939-1945 aralığında Türkiye'nin varlığının devamlılığı yönelik kritik eşikler

Nisan 1939: İtalya'nın Arnavutluk'u İşgali
Mayıs 1939: Türk-İngiliz İlişkileri ve Deklarasyonu
Haziran 1939: Hatay'ın Anavatana Dahli
Haziran 1939: Türk-Fransız Deklarasyonu.
Ağustos 1939: Sovyet-Alman Saldırmazlık Paktı.
Eylül-Ekim 1939: Türkiye – SSCB Görüşmeleri
Ekim 1939: Türkiye-Fransa-İngiltere üçlü ittifak anlaşması
Eylül 1940: Almanya, İtalya ve Japonya üçlü paktı.
Ekim 1940: İtalya'nın Yunanistan'a saldırışı
Mart 1941: Bulgaristan'ın üçlü pakta katılması
Mart 1941: Türkiye, Sovyet Rusya ile saldırmazlık paktı imzalaması
Haziran 1941: Türkiye, Almanya ile saldırmazlık paktı imzalaması
Haziran 1941: Barbarossa Harekâtı: Alman- Sovyet Savaşı
Ocak 1943: Kazablanka Konferansı
Ocak 1943: Adana-Yenice Görüşmeleri
Ağustos 1943: Quebec Konferansı
Ekim 1943: Moskova Konferansı
Kasım 1943: Tahran Konferansı
Aralık 1943: II. Kahire Konferansı
Şubat 1945: Yalta Konferansı

Türkiye Cumhuriyeti'nin II. DS öncesi dönemde, uluslararası sahaya kendi egemenliğini kabul ettirme amacıyla barışçıl bir stratejiyle hareket ederek oluşturduğu varlık ve bedeninin devamlılığının sağlanmasını için diplomasi ve uluslararası sözleşmeleri farklı bir düzenle sağladığı, Tablo 3'te yer alan kritik eşikler özelinde aynı dönemde gerçekleştirilen eylemler üzerinden sorgulanacaktır.

3.1. Biyografik Anlatının Devamlılığı

Bahse konu olduğu üzere Yeni Türkiye, yeni bir devlet varlığını hem içeriye öz-kimliğini, hem de dışarıya kimliğini inşa etmek kullanılan bir biyografik anlatıdır. Bağımsızlık, egemenlik ve barışçıl dış politikaya dayanan bu biyografik anlatı, Atatürk ve İnönü tarafından söylemlerle dile getirilerek varlığın devamlılığı pekiştirilmiş; tekrarlanan eylemlerle de varlığın devamlılığını sağlamaya araçlarını rutinize etmiştir. Ontolojik güvenlik aktörleri olarak Atatürk ve İnönü'ye düşen de tüm bu süreçlerin arka planında maddi kapasiteyi göz önünde bulundurarak düşünümsel becerilerini sergilemektir. Örneğin Atatürk, gözlerini hayata yumduğu ve bir devletin varlığını devam ettirmenin sorumluluğunu yalnızca İnönü'nün omuzlarına yüklenmiş olduğu zaman diliminde önce Avrupa'nın yeni bir savaşa gebe durumda olduğu gözlemlemiş durumdadır. Benzer şekilde Atatürk'ün düşünümsel yeteneği bir dünya savaşının yaklaşmakta olduğu sezinlemiştir. Hayatının son günlerinde Atatürk'ün düşünümsel yeteneği Aydemir tarafından şu şekilde aktarılmıştır:

> Bir dünya savaşı yakındır. Bu savaş neticesinde dünyanın vaziyeti ve muvazenesi baştanbaşa bozulacaktır. İşte bu devre esnasında doğru hareket etmesini bilmeyip, en küçük bir hata yapmamız halinde, mütareke senelerinden daha çok felaketler gelmesi mümkündür (Aydemir, 2021, s. 84).

İtalya ve Almanya'nın maddi kapasitelerini artırıp, bağlı oldukları uluslararası anlaşmalardan uzaklaşmaları bir tarafta; uluslararası sahadaki silahsızlanma çabalarının sonuç vermemesi ise diğer tarafta Yeni Türkiye'nin ontolojik güvenlik aktörleri tarafından süregelen bir düşünümsellikle gözlemlenmektedir. Gözlenmekte olan savaşı engelleyebilme imkânı tek başına Atatürk'ün ve Yeni Türkiye devletinin imkân ve kabiliyetleri dahilinde olmadığından, dış politikada oluşturulan alışkanlar ve

rutinlerle belirsizliklerin ve kaygıların üzerinden gelinmeye çalışılmıştır. Vefatının ardından dokuz ay gibi kısa bir süre sonra 1939 Eylül'ünde, önsezilen savaş patlak vermiştir. Patlak veren bu savaşta Yeni Türkiye'nin en temel kaygısı elde ettiklerini korumak, varlıksal güvenliğini devam ettirmektir (Hale, 2003, s. 74). Bu kaygı durumu ise jeopolitik düşünümselliğin temel oluşturduğu diplomatik rutinlere bağlı kalarak aşılmaya çalışılacaktır.

Atatürk gibi İnönü de bu dünya savaşını daima beklemiştir. I.DS'nin bıraktığı temelsiz barış düzeni, galip devletlerin emperyalist dünya düzenini sürdürme çabasına dayanmaktadır. Bu büyük savaştan sonra yapılan şey de 'dünyanın yeniden paylaşımı' olarak tanımlanmaktadır (Hobsbawm, 1995). Bu paylaşıma mukavemet göstererek direnişin sağlanması Yeni Türkiye'nin bağımsızlığını sağlamıştır. İnönü'ye düşen yeni Türkiye'nin bedeninin zedelenmemesi için savaş dışı kalarak kazanan tarafta olan bir varlık mücadelesi vererek 1920'lerde inşa etmeye başladığı 1930'larda tesis etmeye çalıştığı ontolojik güvenliğinin devamlılığını sağlamaktır.

Yeni Türkiye kaybeden bir devletin ardından, kazanan, uluslararası sahada eşit statü talebi olan bir devlet olarak biyografik anlatısı inşa etmiştir. Kaybetmesine rağmen, uluslararası sahayla geliştirdiği ilişkilerle varlıksal ve bedensel devamlılığını sağlamış, 1930'lar itibariyle ile ise geliştirdiği bu ilişkileri rutinleştirmiştir. Dolayısıyla, uluslararası sahada meydana gelen belirsizliklerle bu rutinleri devam ettirerek başa çıkmış, savaş süresince uyguladığı bu rutinler savaş sonunda yapılan anlaşmaların parçası olarak uluslararası sahanın eşit bir üyesi olarak varlığını pekiştirmiştir. Tün bu süreçte Yeni Türkiye dış politikasına hâkim olan ihtiyatlılık stratejisi ontolojik güvenlik aktörlerinin karakteristik özelliklerinin, ihtiyatlı bir yönetimsel ve jeopolitik irade göstermesiyle gerçekleşmiştir.

3.1.1 Uluslararası Belirsizlikler ve Jeopolitik Düşünümsellik

Yeni Türkiye'nin bedenini ve varlığını korumaktan geçen jeopolitik düşünümsellik hem Atatürk hem de İnönü tarafından kuruluşundan itibaren uygulanmış, diplomasi ve uluslararası anlaşmalar gibi dış politik davranışlar Yeni Türkiye'nin rutini olmuştur. Atatürk vefatının ardından ulus adına karar olan bir aktör olarak bu karakteristik İnönü'nün karakteriyle özdeşleşmiş, takip edilen ihtiyatlılık

stratejisi ise hem 1939'dan itibaren ortaya çıkan kritik eşiklere rağmen sekteye uğramadan devam ettirilmiştir. Sözgelimi, kuruluşundan beri istisnai öteki olarak Sovyet Rusya ile geliştirilen ilişkileri bir dengeleme unsuru olarak istisnai diğerleri olan İngiltere ve Fransa ile geliştirilen ve alışkanlığa dönüşen ilişkiler bu dönemin de temel rutini olarak sürdürülmüştür.

Felaketler çağının 1930'lar boyunca uluslararası belirsizlikleri arttırdığı aşikardır. Maddi kapasitelerini artırmayı meşrulaştıran revizyonist devletlerin eylem ve tahayyülleri, maddi kapasitesi sınırlı olan Yeni Türkiye devletinin daha sağlam bir yönetimsel ve jeopolitik iradeyle hareket etmesini zorunlu kılmıştır. Dolayısıyla jeopolitik düşünümsellik yalnızca revizyonist İtalya, Almanya ve Japonya gibi uluslararası belirsizlikler yaratan devletlerin liderlerinde sahip olunan bir özellik değil Türkiye gibi belirsizlikler başa çıkan devletlerin varlıksal devamlılığını sağlamada sahip olunan bir karakteristik olarak karşımıza çıkmamaktadır. Felaketler çağının uluslararası belirsizlikleri artıran devletlerin dış politikalarına ihtiyatlılık ve rasyonel düşünce yerine; aşağılık, hırs, küçük düşürülme ve hayalperestlik gibi duygusal öğeler hâkim olmuştur (Overy, 2015). Bu minvalde savaşa giden süreçte söz konusu devletler kadar, Sovyet Rusya'nın hayalperest jeopolitik tahayyülleri de bulunmaktadır. Yeni Türkiye'ye olan coğrafi yakınlığı ve tarihsel tecrübesi göz önünde bulundurulduğunda, II. DS'ye giden süreci diğer devletler kadar Sovyetleri de jeopolitik olarak dikkate almak gerekmektedir. Kuruluşundan itibaren istisnai önem verilen Sovyetler, Yeni Türkiye'nin ilk savaşında belirsizlikleri azaltmak için, varlığını meydana getiren süreçtekine benzer şekilde, merkeze aldığı ana aktör olmuştur.

Uluslararası sahadaki belirsizliklerin İtalya, Almanya ve Japonya gibi jeopolitik yönelimleri sebebiyle 1930'lu yılların ortaları itibariyle artışı, Yeni Türkiye'nin rutinlerini önce bölgesel paktlara; ardından da uluslararası ittifaklara yöneltmiştir 1930'lu yıllara kadar uluslararası sahaya hâkim olan silahsızlanma çabaları, MC'nin yaptırım gücünün olmaması ve bitmeyen müzakereleri sebebiyle uluslararası sahada yönetimsel iradenin çökmeye başladığını göstermektedir. 1930'lu yıllar jeopolitik irade gösteren, en önemlisi aşağılık duygusuna kapılan liderlerin, 'tabii yayılmacılığı meşrulaştırdıkları' bir dönem olarak nitelendirilmektedir (Agnew, 2003). Fiziksel sınırlarını genişlemeye dayalı olan bu jeopolitik biçimi Yeni Türkiye

tarafından takip edilmektedir. Bu sebeple dış politikaya hâkim davranışların, rutinlerin ardında jeopolitik düşünümselliğin yatmakta olduğunu vurgulamak gerekmektedir. Yani yayılmacı emelleri olmayan devletlerin jeopolitiğe dair herhangi bir politikaya da ya da tasavvura sahip olmadıklarını söylemek hatalı bir ifade olacaktır. Var olan teritoryal bütünlüğünü korumak ve kollamak, egemenliğin devamlılığını sağlamak ve barışçıl politikalar takip etmek de jeopolitik düşüncenin Yeni Türkiye ve siyasi karar alıcıları tarafından içselleştirildiğinin göstergeleridir. Bu doğrultuda, ikili anlaşmalardan çok taraflı anlaşmalara evirilen dış politik davranışın altında yatan bedeni yani teritoryal bütünlüğü koruma güdüsü ise değişmemiştir. Dolayısıyla jeopolitik düşünümsellik, kritik durumlar ortaya çıktığında rutinlerin sekteye uğraması yerine pekişmesi şeklinde evirilmiştir. Artan tüm belirsizliklere azaltan rutinlere karşı değişmeyen en önemli husus Sovyet Rusya verilen istisnai öteki rolüdür.

Aydemir'e göre I. DS sonucunda yapılan anlaşmalar ve sağlanan uluslararası düzen devletleri varlıksal olarak adeta üç kategoriye ayırmıştı "galipler, mağluplar ve Sovyetler" (Aydemir, 2021, s. 94). İç savaş ve dış müdahaleler mağluplar ve Sovyetleri zaman zaman yakınlaştırmış; bununla birlikte 16 Nisan 1922 tarihi itibariyle Sovyet Rusya ve mağluplar arasında yer alan demokrat Almanya arasında birbirleriyle diplomatik münasebetler kuracağı ve birbirlerine karşı herhangi bir yaptırım talebinde bulunmayacaklarını beyan etmiş, nihayetinde iki devlete kazananlar tarafından uygulanan ekonomik yaptırımlar ve savaş tazminatı, iki kıtasal devleti birbirlerine yakınlaştırmıştır. 1922 yılında imzalanan Rapallo Anlaşmasıyla iki kıtasal jeopolitik bedeni yönetimsel olarak da karşılıklı saldırmazlık paktı ile yakınlaşan ilişkilerini pekiştirmiştir (Kissinger, 1994). 1920'ler boyunca uluslararası arenada tanınma arzusu güden Sovyet Rusya, II. DS'ye giden süreçte, Milletler Cemiyeti (MC) aktif bir üye, Polonya ve Baltık devletleriyle de yakın ilişkiler kurarak tanınma sürecini pekiştirmiştir.

1933 itibariyle Hitler'in iktidara gelişiyle başlayan *Lebensraum,* Hayat Sahası jeopolitiği (Gearóid Ó Tuathail, 2006), coğrafi genişleme ve bunun gerektireceği iktisadi kaynakları öncelikle, Almanya'nın doğusunda ve Balkanlarda arayışı Sovyet Rusya'nın bedeni ve varlığı için tehdit kaynağı olmuştur. Bu tehdit, Polonya'nın Sovyetlerle paylaşımı konusunda bir uzlaşma sağlandığı yönünde gözükse de, Alman

tehdidin Avrupa dengesini bozduğunun apaçık gözüktüğü, Almanların yatıştırılamaz bir noktaya ulaştığı kritik eşik ve savaşın başlangıç noktası olarak kabul edilmektedir (Parker, 2001). Polonya'nın işgalinden, yani savaşın patlak vermesinden on gün önce Alman Dışişleri Bakanı Ribbentop'un Moskova'ya gelerek 23 Ağustos 1939'da Alman-Sovyet saldırmazlık paktını imzalamaları hem uluslararası toplum hem de Türkiye'yi şaşırtan ve tedirgin eden bir gelişme olmuştur.

Almanya ve SSCB arasında saldırmazlık anlaşması, Molotov-Ribbentrop Paktı olarak da bilinmekte ve on yıl geçerli olacak şekilde imzalanmıştır. Anlaşma öncesinde, I. DS'nin galipleri İngiltere ve Fransa da Sovyetler ile görüşmeler gerçekleşmiştir, ancak anlaşma sağlanamamıştır. Dolayısıyla, Sovyetler galiplerle değil mağluplarla bir arada olacağı izlenimini vererek, uluslararası arenada belirsizliklerin artmasına sebebiyet vermiştir (Criss, 2017) Alman ve Sovyet yakınlaşması ise Yeni Türkiye için Polonya'nın işgalinden daha önemli bir kritik eşiktir. Jeopolitik olarak kaygı ve korku kaynakları bir araya gelmiştir. Bir tarafta tahayyül sınırları belli olmayan bir kaygı kaynağı olan Almanya, diğer tarafta ise istisnai öteki olarak tanımladığı korku kaynağı olan Sovyetler. Bu sebeple Yeni Türkiye için II. DS süresince ilk kritik eşik bu yakınlaşmadır ve bu kritik eşikte de sıkı sıkıya bağlı olduğu rutinler ile karşılanacaktır**.**

3.1.2 Rutinler ve Kritik Eşikler

Ontolojik güvenliğin sağlanmasındaki en önemli etkenlerden olan rutinler, kritik eşiklerin çok sayıda insanı etkilemesiyle, tahmin edilemeyişleriyle ve hazırlıksız yakalamalarıyla ortaya çıktığında bozulabilir ya da sekteye uğrayabilir (Steele, 2008). II. DS'ye giden süreçte, artan jeopolitik belirsizliklerden ötürü ortaya çıkan kritik eşikler (örn. Alman-Sovyet ittifakına karşı İngiliz-Fransız ittifakı) ve bu durumlarda başat aktörler tarafından sergilenen davranış ve tutumlar, Yeni Türkiye'nin fiziksel güvenliğinin sağlanmasında ve varoluşsal devamlılığının sağlanmasında etkili olmuştur. Bu bölümde bahsedilecek kritik eşikler ve karar alıcı aktörlerin tepkilerini detaylıca incelemeden önce karar alıcıların özelliklerini ayrıca belirtmek faydalı olacaktır. Atatürk cesaret ve öngörü gücü yüksek bir karakter olarak karşımıza çıkarken, İnönü ise daha temkinli ve ısrarcı bir karakter olarak dış belirmektedir.

İnönü'nün ontolojik güvenlik aktörü olarak Yeni Türkiye devletinde rutinize ettiği karakteristik özellikler, kendi karakteristik özelliklerin de yansımalarıdır. Kendi bünyesinde barındırdığı ihtiyatlılık ve ısrarlılık devlet davranışlarına da sirayet etmiştir. Dolayısıyla, Yeni Türkiye'nin kuruluşundan itibaren belirsizlikleri azaltmada ve belirlilikler yaratmada, Atatürk gibi İnönü'nün karakteristik özellikleri onulmaz öneme sahiptir.

> İsmet, sen bana tıpkı laternayı hatırlatıyorsun. Bizi bıktırıp usandırana kadar hep ayni havayı çalıyorsun: Millî egemenlik, millî egemenlik, millî egemenlik. Bu sözü duymaktan hepimize gına geldi (Grew, 1966, s. 9)

Lozan'da Amerikan gözlemci sıfatıyla bulunan, ardından ABD'nin ilk Türkiye Büyükelçisi John Grew'in hatıralarında yer alan bu not, Yeni Türkiye'nin egemen kimliğini vurgulanmasında İnönü'nün karakteristik özelliklerinin de payı olduğuna işaret etmektedir. Atatürk gibi İnönü de Yeni Türkiye'yi vücuda getirmek ve uluslararası sahaya egemenliği kabul ettirmenin ötesinde bunu devamlı kılma hedefinde olan, kararlı ve ısrarcıdırlar ve ontolojik güvenlik aktörü olarak, siyasal yaşamları boyunca bu gaye doğrultusunda hareket etmişlerdir. İnönü'nün Lozan'la başlayan sorunları diplomasi ile çözme ısrarcılığı, II.DS süresi karşılaşılan kritik eşiklerde de geçer akçe olmuş, Yeni Türkiye'nin İkinci Adam'ının karakteristik özellikleri, dış politikanın temel rutinlerinin dayanaklarını oluşturmuştur. Aydemir'in ifadesiyle İnönü'de soğukkanlılık ve mantık her zaman hissiyat ve heyecana üstün gelmiştir. Dış politikaya hâkim olan ihtiyatlılık stratejisinin II. DS süresince evrimi, bu soğukkanlılık ve mantığın izdüşümü olduğunu belirtmek yanlış olmayacaktır.

Daha önce Akdeniz bölgesinin güvenliğini sağlanması özelinde Nyon konferansı sürecinde bahse konu olduğu üzere, Atatürk ve İnönü jeopolitik düşünümsellik konusunda benzerlikler ve farklılar göstermiştir. Elbette Yeni Türkiye'nin dış politikasında her iki aktör de jeopolitik düşünümsellik göstererek Yeni Türkiye'ye kalkan oluşturacak Akdeniz ve Balkanlar gibi alanları koruma mevzi işlevi görecek rutinleşme alanları olarak tasavvur etmişlerdir. Bununla birlikte, iki aktör arasında farklılaşan nokta ise Atatürk'e kıyasla İnönü'nün, savaş öncesinde ve sırasındaki ihtiyatlılığı ve diplomatik süreçlere sıkı sıkıya bağlılığı ve diplomatik süreçlerde gösterdiği özenin gün geçtikçe artan biraz daha artan bir titizlikle idare ettiği

şeklinde özetlenebilmektedir (Grew, 1966). 1937 Nyon konferansında ve İnönü'nün kelime kelime gösterdiği titizliği buna örnek olarak gösterilebilir. Dolayısıyla her iki liderin hayatta olduğu dönemde olduğu gibi İnönü'nün yalnızca kritik eşiklerde değil, mütemadiyen ihtiyatlılığa ve soğukkanlılığa olan bağlılığı, II. DS'nın kritik eşiklerinde de maddi kapasitesi yönünden dezavantajlı durumda bulunan bir devlet için avantaj olarak ifade edilebilmektedir.

Savaşları bitiren anlaşmalar uluslararası düzeni kurmak ve korumayı hedeflemektedirler. Ancak, Birinci Dünya Savaşı'nı bitiren anlaşmalar, bu hedefi yerine getirmediğinden uluslararası sahada yirmi yıllık kriz dönemi meydana gelmiştir. Söz konusu anlaşmaların uluslararası barışı korumayıp II.DS'nin meydana gelmesine sebebiyet vermesi, maddi kapasitesi yüksek olan devletlerin ontolojik güvenlik bağlamında sürdürülebilir politikalar sergileyemediğini göstermektedir. Temelsiz bir barış düzeni, mağlup devletlerle yapılan anlaşmaların tartışma ve müzakere zemini tesis edilmeden dayatılarak tebliğ edilmesi, mağluplarca madden değil manen de "küçültücü teşebbüsler" olarak nitelendirilmiştir (Aydemir, 2021, s. 84). Yeni Türkiye'nin dış politik davranışlarına yön veren ontolojik güvenlik aktörlerince de bu durum, içinde bulunulan dünya ile anlamlı ve sürdürülebilir ilişkiler kurma ihtiyacından ötürü, devamlı bir şekilde gözlemlenmektedir. Dolasıyla 1930'lu yıllarda uluslararası sahanın artan belirsizliklerin, İtalyan ve Alman jeopolitiğinin ardında, emperyalist nitelikler kadar aşağılık duygularının da var olduğu belirtmek gerekmektedir (Aydemir, 2021, s. 89).

Aydemir'e göre aşağılık duyguları, verimli sanayi kayıplarından ötürü iktisadi bunalımlar ve derin bir işsizliğin hüküm sürdüğü Almanya, Avusturyalı eski bir onbaşıyı, bu hal ve duygu durumundan kurtaracak vaatlerle kitleleri peşine sürükleyebilen Hitler'i Ocak 1933'te iktidara getirmiştir: "…Alman milletini mağlubiyetten kurtararak, … iğrenç bir diktanın ayaklarına bağladığı zincirleri koparacak..." 'Tanrısal bir misyon peşinde' olan bu figür 1935 yılı itibariyle tahayyüllerini gerçekliğe dönüştürmeye başlamıştır (Aydemir, 2021, s. 91). Verimli sanayi alanlarından olan Saar bölgesi Almanya'ya geri verilirken, Versay'ın Almanya'da zorunlu askerliği yasaklayan maddesi uygulamadan kaldırılmıştır. Jeopolitik bir beden olan Almanya büyüme ve yaşam sahası genişletirken, aynı

zamanda varlığındaki mağlubiyet duygularından arınmaya başlamıştır. Böylelikle temeli sağlam olmayan uluslararası barış düzeni ikinci bir jeopolitik tehditle yıkılmaya başlamıştır.

1938 Mart'ında Avusturya işgal ve ilhak edilmiş, 29 Eylül Münih konferansında Çekoslovakya'nın bir temsilcisi bile olmamasına rağmen, İngiliz ve Fransız temsilciler Sudetler bölgesinin Almanlar tarafından işgaline karar vermiş durumdadır. Saar bölgesiyle Batı'da, Sudetler bölgesiyle Doğu'da yayılan Alman bedeninin kabaran iştahı, bu ülkenin 15 Mart 1939'da tam tasfiyesiyle sonuçlanmıştır. 21 Mart 1939'da Litvanya hükümeti kendi toprakları içerisinde yer alan Memel'i Almanya'ya terk etmiş, böylece Alman yaşam sahası kuzeye doğru ulaşmış ve her gün sınırlarını aşmaya devam eden bu jeopolitik pratik Almanları Baltık denizine ulaştıran son kapı olan Polonya'nın Danzig şehrinde yaşayan Almanların Hitlerin şefliğini benimsemeleriyle birlikte savaşın resmen başlamasına sebebiyet verecek Polonya meselesi ortaya çıkmıştır (Gilbert, 2004). Polonya artık, iki kıtasal güç olan Almanya ve Sovyet Rusya arasındaki tek sınır engeli olarak bulunmaktadır (Parker, 2001).

15 Mart 1939'da Almanya'nın, 29 Eylül 1938 tarihli Münih anlaşmasından bakiye kalan Bohemya ve Moravya'yı işgal etmesi, 1933 yılından beri Almanya'nın sergilediği dış politik davranışlara farklı bir veçhe vermektedir. Bir taraftan Avrupa'da sallanmakta olan Versay düzeni keskin bir şekilde sarsılırken; diğer taraftan da İngiliz ve Fransızların başını çektiği Batılı güçlerin Almanlara karşı benimsediği "yatıştırma-*appeasement*" politikasının söz konusu düzen ve dengeyi koruyama yetmediğini göstermektedir (Gilbert, 2004). *Ein Volk ein Reich* ile tüm Almanları bir araya toplamakta başarı gösteren Hitler, aynı zamanda *Lebensraum* gibi bir politikayla kendi yaşam alanını genişletmeyi meşru bir zemine oturtarak, diğer devletlerin egemenlikleri ve teritoryal devamlılıklarına tehdit oluşturacağını ilan etmektedir. Çekoslovakya'nın işgali ile somutlaşan bu tehdide karşı 31 Mart 1939 yılında İngiltere ve Fransa, yatıştırma politikalarını yenileyerek Polonya'nın olası bir işgaline, yani egemenlik ve teritoryal devamlılığına karşı Polonya'ya garanti vermiş durumdalardır (Armaoğlu, 1958, s. 142).

3.1.2.1 Rutinler, Kritik Eşikler ve Balkanlar

Uluslararası belirsizlikler ilk adımda, direk ve dolaylı olarak Türkiye'nin egemenlik ve teritoryal bütünlüğüne tehlike yöneltmemesine rağmen, süregelen jeopolitik düşünümsellik ile yakından takip edilmektedir. Almanların Polonya'yı paylaşamamasıyla başlayan sürecin, Balkanlar'a yöneleceği ihtimali Yeni Türkiye gerçeklemesi en arzulanmayan durum olarak belirmektedir. Özellikle de endişe kaynağı İtalya'nın, Arnavutluk'u 7 Nisan 1939 yılında işgal ederek Balkanlara yayılarak nüfuz etme ihtimali, Türkiye'nin yakın bölgesinde özenle inşa ettiği Balkan mıntıkasında barış güvenliğin devamlılığını gölge düşürmüştür (Armaoğlu, 1958, s. 142). Thomson II. DS'nin üç kritik eşiğini şu şekilde tanımlamaktadır: İlki, Polonya'nın işgali ve 1940 yazına kadar geçen süreçte İskandinavya ver Belçika, Hollanda ve Lüksemburg gibi alçak devletlerin işgaliyle Fransa ve Britanya'nın 1940 yazında savaşa katılması şeklindedir. İkincisi, savaşın önce Balkanlara, ardında da Kuzey Afrika'ya genişlemesi ve 1941 Haziran itibariyle *Barborosa* harekâtıyla savaşın Alman – Sovyet savaşına dönüşme aşamasına denk düşmektedir. Son kritik eşik olarak ise Alman – Sovyet Savaşı'nın 1941 sonu itibariyle Almanların altı yüz mil kadar Sovyet teritoryal sınırları içerisinde ilerlemesiyle ilişkilendirilmektedir (Thomson, 1990). Savaşın genel çerçevesini çizmek ve basitleştirmek adına belirtilen kritik eşikler oldukça önemlidir. Ancak, her devlet varlığı açısından savaş ile ilgili tasavvur farklı olduğundan, her devletin kendi düşünümselliğine has kritik eşikleri bulunduğunu da hatırlamak gerekmektedir.

II. DS'nin Yeni Türkiye tarafından ilk kritik eşiği, Polonya işgalini takiben Arnavutluk'un da işgaliyle birlikte savaşın Balkanlara ve Kuzey Afrika'ya yayılması ihtimalidir (Hobsbawm, 1995). Hobsbawm'a göre de Mussolini'nin Hitler'e, Hitler'in Mussolini'ye felaketler yaratma konusunda ilham kaynağı olmaları, Balkanlar başta olmak üzere bir dünya paylaşımı savaşının başlangıç aşamasının ilk kritik eşiğidir. Bu kritik eşiğin Yeni Türkiye'ye düşündürdüğü ihtimaller ise rutinize edilen temel güven mevzileri olan Balkanları ve Akdeniz bölge güvenliklerine tehdit oluşturması şeklindedir. Dolayısıyla Arnavutluk'un işgali Türkiye'nin egemenlik ve teritoryal bütünlüğünün devamlılığını sağlamak için oluşturduğu temel güven sistemini ve bu

sisteme teşkil edecek diplomatik rutinlerin sınandığı ilk vakıa olarak karşımıza çıkmaktadır.

Arnavutluk'un işgalinin ardından İngiltere ve Fransa 13 Nisan'da Yunanistan ve Türkiye'ye garantiler verilmesine, Türkiye 15 Nisan 1939'da İtalya'nda duyduğu endişeyi gizlemeyerek olumlu bir yanıt vermiştir (Armaoğlu, 1958, s. 142). Bununla birlikte, Türkiye bu yanıtında da yine ihtiyatlı hareket ederek, Mihver güçlerinin tepkilerini üzerine çekmemeyi amaçlayarak, Türk-İngiliz ilişkilerini gerçekçi taahhütlerle somutlaşacağı bir boyutunu başlatmıştır (Armaoğlu, 1958, s. 143).

Diğer taraftan, Türkiye'ye Almanya'nın en kuvvetli diplomatı olduğu düşünülen Franz von Papen atanarak, Türkiye'nin İngiltere yakınlaşmasına mâni olmaya çalıştığı rivayet edilirken; Türkiye'nin İtalyan jeopolitiğinden duyduğu endişenin on iki adada yapılan askeri tahkimatlar ve Arnavutluk'a yığılan otuz tümen askerin, artık belirsiz bir endişe değil, somut bir jeopolitik korku kaynağı olmasını belirterek, Türk-İngiliz yakınlaşması sebebinin Türkiye'nin bu jeopolitik korkusuna önlem almaya çalışma gereği olarak kendine iletilmiştir (Armaoğlu, 1958, s. 143). Türkiye'nin bu korkusunu Berlin'e iletip, on iki adadan Türk karasularında bulunan ikisinin Türkiye tarafına verilip, Arnavutluk'taki asker sayısının düşürülmesini önerilmesine rağmen Von Papen'in bu önerisi Berlin nezdinde kabul görmemiştir (Armaoğlu, 1958, s. 143).

Türk-İngiliz ilişkilerini takiben, istisnai önem verilen Sovyetlerle ilişkiler tarafında ise 28 Nisan'da Ankara'ya gelen 5 Mayıs 1939'a kadar süren görüşmeler sonucunda Sovyet DB yardımcısı Potemkin"… İki dost memleketin hükümetleri arasında beynelmilel meseleler ve Türk-Sovyet münasebetleri alakadar eden hususi meseleler hakkında görüş birliği mevcut olduğunu bir kere daha müşahede ve tespit edilmiştir" şeklinde ifade etmiştir (Armaoğlu, 1958, s. 143). Bu ifadenin ardından Türk-Sovyet ilişkilerinin devamlılığıyla ilgili Balkan mıntıkasına yönelik Potemkin ve DB Saraçoğlu arasında, Sovyet Rusya'nın Almanya karşı açacağı bir cephede Sovyetlerin Romanya'nın yanında yer almasına karşın Türkiye'nin yardımına ihtiyaç duyabileceği ve Türkiye'nin de bu yardımı sağlayıp sağlamayacağı sorularına

Saraçoğlu, "Bulgaristan durumundan emin olmadıkça Türkiye'nin bu yardımı yapması imkansızdır" cevabıyla karşılık bulmuştur (Armaoğlu, 1958, s. 144).

Arnavutluk'tan sonra Bulgaristan'a yönelik bu ihtimaller, Türkiye'nin Balkanlar bölgesine bağlı jeopolitik belirsizlikleri artırmıştır. Saracoğlu'nun açıklamasından da anlaşılacağı üzere, Türkiye endişelerini azaltmak için ihtiyatlılıkla hareket etmek durumundadır. Türkiye'nin ihtiyatlılık stratejisi savaş dışı kalmak için yegâne seçenek olarak karşımıza çıkmakta, savaş süresi boyunca geliştirilebilecek diğer adımlar, bu stratejiyi takip eden taktikler olarak nitelendirmek yanlış olmayacaktır. Bu bağlamda, 1921 yılından itibaren yakın ve sıkı ilişkiler kurmaya gayret eden Türkiye'nin Sovyetlerle olan ilişkilerinin 1939 yılı itibariyle boyut değiştireceğinin ilk işareti olarak tanımlamak gerekmektedir. Diğer taraftan, Türkiye kuruluşundan bugüne istisnai önem verdiği Sovyetleri karşısına alacak tüm seçeneklerden kaçınacaktır (Criss, 2017).

1939 yılının ağustos ayında yıldırım niteliğindeki Alman-Sovyet saldırmazlık paktı beraberinde yeni jeopolitik değişimleri getirmiştir. Almanlar ve Sovyetler Balkanlar'da nüfuz alanlarını belirleyerek savaşı bir jeopolitik paylaşım savaşına dönüşünü resmiyete kazandırmışlardır. Bir tarafta Polonya'yı aralarında paylaşılırken, diğer tarafta küçük Baltık devletlerini de işgale uğratıp, Finlandiya'ya 30 Kasım 1939'da savaş ilan edilmesiyle süregelen bu yıl Alman-Sovyet yakınlaşmasının önüne geçmek ve izole etmek için ittifak güçlerini yeni jeopolitik arayışlara sokmuştur (Armaoğlu, 1958, s. 149).

Bu anlaşmaya göre; taraflardan biri saldırıya uğrarsa, diğer taraf saldıran tarafa yardım edecek, taraflardan birine karşı olan devletler grubuna katılım sağlanmayacak, taraflar birbirlerine saldırmayacak, olası anlaşmazlıkları sulh yoluyla çözülecektir. On yıllık taahhütle imzalanan bu anlaşmanın hemen ardından Hitler Almanya'sı Polonya'ya saldırarak savaş resmen başlayacak; 25 Eylül 1939'da Almanlar ve Sovyetler yeni bir anlaşma daha imzalayarak, Polonya'nın iki devlet arasında paylaşımını amaçlayacaklardır (Aydemir, 2021). Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu ve heyeti de bu tarihlerde Moskova'da bulunmaktadır.

II. DS'nin başlangıcından ilerleyişine uzayan süreçte, İnönü'ye düşen bir karar alıcı olarak takdir hatasına düşmeyen bir şekilde hareket etmek olmuştur. Esasında İnönü, Lozan'dan beri takdir hatasına düşmeyen, ihtiyatlı ve titizlikle hareket ettiği için Yeni Türkiye'de egemen, bağımsız ve barışçıl kimliklerinin devamlılığını sürdürmek adına maceradan uzak hareket etmiş, bu kimliklerin muhafazasına gölge düşürmemek adına Nyon konferans sürecinde olduğu gibi tüm özverisini sergilemiştir. İnönü'nün sezgilerine göre Almanya ve İtalya, Türkiye'ye karşı fırsat bekleyen hırslı ve istila heveslileri olarak tanımlanmaktadır. Özellikle de İtalya'nın Habeşistan seferi, halihazırda var olan şüpheleri artırarak ciddi endişe yaratmıştır. 1936 yılında Akdeniz mıntıkasında başlayan bu jeopolitik endişe, 1937 yılında yapılan Nyon Konferansıyla güvence altına alınmaya çalışılmış, karşılıklı işbirliği ve dayanışma ile Akdeniz güvenliği için kararlı bir adım atılmış lakin var olan şüphelerden tamimiyle kurtulanamamıştır (Tosun, 2022).

Ancak, Yeni Türkiye'nin varlık ve bedenini İtalya ve Almanya'dan önce dikkate alması gereken jeopolitik unsur Sovyet Rusya'sıdır. 1930 yılında Sovyetlere giden İnönü, istisnai öteki'yi yakından gözlemleme fırsatı bulmuş ve Sovyetleri şu şekilde betimlemiştir. Sovyetler iç buhranlar yaşayan ve dışarıda da yalnız olan bir varlıktı; ancak bu varlık Türkiye için farklı nitelikler de taşımaktaydı: "Yanı başımızda kudretli bir devlet… şimdilik tek derdi batı sınırları korumaktı… Dolayısıyla bunu sağlayana kadar Türkiye için bir dost..." (Aydemir, 2021, s.101). Ancak 1939 Ağustos itibariyle yanı başındaki 'bu dostun' iştahı kabarmış, batı sınırlarını korumaktan genişlemeye yöneltmiş durumdadır. Dolayısıyla, savaşın hemen öncesinde de İnönü bir yanda İngiltere, Fransa ve Sovyetlerin ittifak içerisine girebileceğini öngörürken Alman-Sovyet saldırmazlık anlaşması bu öngörüyü tersine çevirmiş durumda savaşın Yeni Türkiye için ikinci kritik eşiğini oluşturmuştur. Bununla beraber Türkiye'nin davranış ve rutinlerini, alması gereken tedbirleri zamana ve ihtiyaca göre düzenlemek gerekliliğini hatırlatmıştır (Aydemir, 2021). Savaş sürecince, Yeni Türkiye ve Sovyet Rusya sınırlı bir ittifak içinde sürdürmüştür. İngiltere ve Fransa çeşitli şartlar üzerine ittifaklar gerçekleştirilmiş olsa da Türkiye Sovyetlerle halihazırda olan mevcut dostluk anlaşmalarını savaş sürecinde genişletememiştir. Bunun en temel sebebi Sovyetlerin Türkiye üzerindeki niyet ve düşüncelerinin belirsiz kalmasıdır. Aydemir'e göre, İnönü

Türkiye'nin savaş dışı kalma kararını önceden vermiş ve benimsemiştir, ancak bu kararı değiştirecek olağanüstü şartlar ve ihtimaller daima hesaba katmak durumundadır. Dolayısıyla savaş boyunca girilen ittifak çabaları bu amaca hizmet edecek araçlardır (Aydemir, 2021).

Daha önce de sözü edildiği üzere, Türkiye'nin ittifak arayışlarını Batı'da sürdürmesinin bir diğer sebebi İtalyan tehdididir. 7 Nisan 1939'da Arnavutluk'a saldırıp 12 Nisan'da ilhak etmesi, Türkiye'nin önem verdiği Balkan bölgesini tehlikeye düşmesini, 1939 Aralık'ında İtalya'nın Habeşistan yerine Güney Anadolu'ya yönelebilme ihtimaliyle perçinlemiştir (Aydemir, 2021).

1939 Nisan'ı itibariyle, I. DS sonrası kendi yaşadığı iktisadi buhran başta olmak üzere çeşitli sebeplerden uluslararası arenadan çekilen ABD, II. DS öncesi Başkan Roosevelt'in Hitler ve Mussolini' ye gönderdiği mesajla başlamakta olan savaş konusunda yalnızca bu devletlere değil üç kıtanın tüm devletlerine jeopolitik tehlikenin potansiyel boyutları konusunda uyarmaktadır. Roosevelt'in bu mesajı aralarında Türkiye'nin de olduğu, Baltık devletleri ve Balkanları kapsamaktadır. Hitler'in Polonya ile 1934'te imzaladığı dostluk anlaşması ise bu tarihlerde feshedilmiştir. Buna göre,

> Avrupa'da üç millet -Avusturya, Çekoslovakya ve Arnavutluk-, Afrika'da bir millet -Habeşistan- hayatlarını kaybetmişler ve Uzakdoğu'da da -Japon jeopolitiği- işgal dalgası var. Siz başka devletlere taarruz etmeyeceğinize dair söz vermeye hazır mısınız? (Aydemir, 2021, s. 104).

1 Mayıs 1939'da Fransız General Weygand Ankara'yı ziyarete gelir. Fransız Büyükelçi Massigli'nin aktardığına göre zaten Lozan'dan beri tanıdığı İnönü'ye Tahran ziyareti sonrası selam verecek aynı zamanda modern Türkiye'yi de görmüş olacaktır; bu ziyaretin ardındaki asıl sebep İnönü'nün uluslararası arenadaki gelişmeler için açık fikir ve beklentilerini öğrenmektir. Görüşme öncesinde Fransızların Türklerin yalnızca Arap dünyasıyla iyi ilişkiler geliştirerek Sadabad Paktı'na önem verdiklerini yönelik düşünceleri değişmiş; endişe duyulan asıl noktanın Balkanlar olduğu taraflarca paylaşılması, Türkiye ve Fransa arasındaki endişeleri azaltmaya yönelik önlemlerin belirginleşmesine olanak sağlamıştır. Karşılıklı görüşmeler neticesinde, Fransızların

ve Türklerle paylaştıkları endişelerin ortak olduğu karşımıza çıkmaktadır. Tıpkı Fransız General gibi İnönü de Hitler'in bir dünya hakimiyeti kurma harekâtında önceliği Balkanlar'a verdiğini öngörmekte; eğer ki Hitler bunda muvaffak olursa Boğazlar ve Ege denizine yayılma riskini hesap etmektedir. Tüm bu risklerin karşısındaysa en büyük önlem Sovyetler ile yapılacak işbirliğinden geçmektedir (Aydemir, 2021). Nisan 1939'da Polonya'nın teritoryal bütünlüğünü koruma yönünde anlaşma yapılmasına rağmen, Hitler Almanya'sı 1 Eylül 1939'da Danzig'e saldırınca 3 Eylül 1939 tarihinde Britanya ve Fransa, Almanya'ya resmen savaş ilan ederek II. DS'nin 'bir Avrupa savaşı' aşaması başlamıştır (Rich, 2003). Yeni Türkiye'ye göre, savaş ya da barış durumun da takip edilmesi gereken temel husus, tıpkı kuruluşundan beri olduğu gibi, sınırlı maddi kapasitesini göz önünde bulundurarak rutinlerine sıkı sıkıya bağlı olmaktan geçmektedir.

3.1.3 Rutinler ve Maddi Kapasite

Devletlerin varlıksal devamlılıklarını ve bedensel bütünlüklülerini sağlamakta güçlük çektiği II. Dünya Savaşı, hırs ve ihtiras duygularına kapılan liderlerin dış politik davranışlarının sonucunda, elli milyonu aşkın askerin ve sivilin hayatını kaybettiği bir kriz dönemi olarak, tarihin en büyük askeri mücadelesi olarak tanımlanmaktadır (Booth & Walton, 2023). Uluslararası sahada bir kez daha yenik statüsüne düşmek istemeyen Almanya, tahayyül sınırlarını aşan emperyalist İtalya ve benzeri saldırgan dürtülerle hareket eden Japon imparatorluğuna karşı; pek çok devlet varoluşsal anlamda sürdürülebilir ve istikrarlı politikalar yürütemediğinden fiziksel yok oluş ve ontolojik güvensizlik durumuna girmiştir.

Kuruluşunu takip eden süreçte ontolojik güvenliğini rutinlerle pekiştiren Yeni Türkiye'ye bu dönemde düşen ise var olan rutinlerini devam ettirerek ontolojik güvenliğin devamlılığını sağlamaktır. 1933-1938 döneminde, totaliter rejimlerin yükselişe geçtiği Avrupa kıtasındaki gelişmeler, Yeni Türkiye'de kendi kendine yetme öngörüsüne dayalı devletçilik anlayışıyla karşılığını bulmuştur. Bu minvalde ekonomide devletçilik anlayışıyla anti-emperyalist ve anti-sosyalist dinamiklerle kendine has bir otoriter bir düzen geliştirmiş ve bu düzeni de rutinleşmiştir (Toprak, 2004). Dış politikadaki ihtiyatlılık stratejisi, içeride kendine has rutinleştirdiği

ekonomi politikasıyla korumacı önlemlerle birlikte savaş süresince de uygulanmaya devam etmiştir. Ekonomi politikalarında alınan önlemleri, Yeni Türkiye'nin maddi kapasitesinin tespitiyle ilgisi kadar, aynı zamanda savaşın sert bir toplumsal izdüşümü olan uygulamalar olduğunu belirtmek gerekmektedir.

1 Eylül 1939 tarihi itibariyle savaş başlangıcıyla birlikte, pek çok devlet gibi Yeni Türkiye için de savaş, ulusal kapasite ve ulusal dayanç savaşı haline gelmiştir. Ulusal maddi kapasiteleri sınırlı olan Türkiye gibi devletler için, ulusal maddi kapasiteleri verimli olarak işleyebilmek için ihtiyatla hareket etmek bununla birlikte sürdürülebilir ilişkilerle müttefikler geliştirmek ve onlar tarafından desteklenme olanakları arama seçenekleri dışında bir yol bulunmamaktadır (Aydemir, 2021). Bu sebeple kuruluşuyla ve tanınmasıyla ilgili varoluşsal gereklilikleri tamamlamanın ardından, Yeni Türkiye bir taraftan iktisadi olarak da özgür bir devlet olmaya ve kendi öz kaynaklarını yaratmaya çalışmıştır. Öyle ki Gümrük Bağımsızlığına 1929'da kavuşan Türkiye, bir tarafta yabancı şirketleri devletleştirirken; diğer taraftan demiryolları inşa ederek sanayi siyaseti uygulamıştır. Varlık davasını başlattığı Millî Mücadele döneminden beri de askeri yetersizlikleri telafi etme gayreti göstermiştir. Deringil'in İngiliz belgelerinden aktardığına göre Yeni Türkiye'nin en büyük askeri kapasitesi gözü pek Türk ordusundan oluşmaktadır; ancak bu ordunun kara, hava ve deniz gücü bakımından oldukça eksiklikleri bulunmaktadır. Deringil'in aktardığına göre, 1940 gibi ileri bir tarihte bil Türk ordusunun ciddi piyade tüfeği ihtiyacı bulunmaktadır ayrıca silah envanterinde olan tüfeklerin namlulukları bile standart kalibrelere sahip değildir. Bununla birlikte hava gücü bakımından maddi eksiklikleri bir tarafa, uçuş kabiliyeti eksik olan pilotları ve tatmin edici olmaktan uzak deniz gücü bulunmaktadır (Deringil, 1994). Dolayısıyla savaş öncesi yapılan tüm girişimler, maddi kapasite konusundaki eksiklikleri telafi etmek üzerinedir. Savaş öncesinde girişilen bu girişimler Türkiye'nin iktisaden de özgür bir devlet olmaya çalışması adına kayda değer adımlar olsa da II.DS Türkiye için iktisaden elverişsiz koşullar altında başlamış, çimentodan akaryakıta savaşın sıcak bir cephesinde kalma olasılığına hayati önem taşıyan pek çok noktada geliştirilmesi gereken hususlar bulunmaktadır.

3.1.3.1 Milli Korunma Kanunu

18 Ocak 1940'ta çıkarılan Milli Korunma Kanunu (MKK), savaş yıllarında uygulanan ekonomik politikaların temeli olarak belirmektedir. Yeni Türkiye 1930'larda rutinleştirmeye başladığı devletçilik politikasını, savaş döneminde daha sıkı bir şekilde uygulamıştır. Sıkı yönetin ilan etme, mülk zapt etme gibi olağanüstü yetkilerle uygulanan ekonomi politikaları toplumsal hayatı da derinden etkilemiştir (Oran, 1969). Savaşın hem içinde hem de dışında olma psikolojisinin getirdiği zorluklar Yeni Türkiye'nin varlıksal davasını sürdürmenin yalnızca dış politikada değil, gündelik yaşam ve toplumsal hayatı etkileyen güçlükleri olduğunu göstermektedir.

Egemen, bağımsız ve barışçıl kimliğinin gerekliliği olarak uluslararası sahada belirsizlikleri azaltmanın bedeli, içeride sıkılaşan ekonomi politikalarıyla ödenmiştir. Dış politikada uygulanan ihtiyatlılık stratejisi, askeri alana yapılacak harcamaları artırmıştır. Uluslararası sahadaki belirsizlikler Yeni Türkiye'nin daha da kendine yeter duruma getirmeyi zorlaştırmıştır. Sanayi başta olmak üzere potansiyel iş kollarında fiziksel emeğe duyulan ihtiyaç, askere alınan genç nüfustaki artış sebebiyle yükselmiş; üretim alanında çalışabilecek nüfusu azaltmış ve tüketime olan ihtiyacı artırmıştır. Savaş ekonomisi savaşın başlangıcından sonuna dek dozunu artırarak devam etmiştir. Örneğin 1942 yılı itibariyle ekmek karneye bağlanmıştır. Devletin sert tedbirlerinin yanı sıra savaşın muğlaklığı toplumsal psikolojiyi de etkilemiş, buğday, zeytinyağı gibi temel tüketim mallarının fiyatları artmış, buna bağlı olarak istifçilik de artmıştır. Toplumun milli paraya ve istikrarlı bir geleceğe yönelik güveninde sarsılmalar başlamış, İnönü tarafından da bu durum tespit edilerek ekonomik dengeyi bozmaya çalışanları tüm toplumsal düzeni bozmaya çalışmakla itham ederek 1 Ekim 1942 tarihli söylevinde bunu şu şekilde tenkit etmiştir.

> Bulanık zamanı bir daha ele geçmez bir fırsat sayan eski batakçı çiftlik ağası ve elinden gelse teneffüs ettiğimiz havayı ticaret malı yapmaya yeltenen göz, doymaz vurguncu tüccar… büyük bir milletin bütün hayatına küstah bir surette kundak sokmaya çalışmışlardır (Oran, 1969, s. 243).

3.1.3.2 Varlık Vergisi

MKK'yı takip eden süreç boyunca savaş ekonomisi yaşanan Yeni Türkiye'nin yumuşak karnı olan maddi kapasitesindeki durumun hassasiyetini gözler önüne sermektedir. Dış politikada uygulanan ihtiyatlılık stratejisi ekonomik ve toplumsal alanda da benimsenmesinin zaruri olduğunu belirtmek gerekmektedir. Toplumsal alanda sarsılan istikrarı toparlamanın yolu hazine gelirlerini artırmaktan geçmektedir. Ancak kendi kendine yetmeye gayret gösteren Yeni Türkiye hazine gelirlerini içeriden sağlamaya çalıştığı için, elindeki sınırlı seçenekler arasında yüksek gelir ve varlık sahiplerinden yüksek vergi almayı hedeflemiştir.

1942 yılının sonunda mecliste alınan Varlık Vergisi kanunu savaş tedbirleri kapsamında hazine gelirlerini artırmayı hedefleyen ekonomik bir program olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer taraftan, savaştan kazanç sağlayan ve savaş esnasında karaborsacılık ve istifçilik yaparak haksızca zenginleşenleri de cezalandırmayı amaçlayarak toplumsal düzeni sağlamayı hedeflemektedir. Yani, Varlık Vergisi hem hazine gelirlerini artırmak hem de savaş ekonomisinde art-niyetli olanları cezalandırmayı amaçlamaktadır (Gülbak, 2023). Anlaşılır, gerçekçi ve siyaseten iyi niyetli çabalara rağmen Varlık Vergisi, ne yazık ki hedeflendiği şekilde uygulanamamıştır. Vergi mükelleflerinin gelir durumu yerine; toplumsal harmoniyi bozacak şekilde, toplumu dini aidiyet gruplarına bölerek vergi tahsili yoluna gidilmiştir. Örneğin, vergi oranları tüm gruplara eşit oranlarda pay edilmemiş; Müslümanlardan az, gayrimüslim ve dönmelerden daha çok vergi alınması şeklinde karşılığını bulmuştur (Özcan, 2021); azınlıkları, çoğunluğa karşı ezen bir uygulamaya evirilmiştir. Diğer bir deyişle, Varlık Vergisi amacını aşmış, ulusu homojenleştirme yan. Yeni Türkiye toplumunu Türkleştirme politikalarına dönüşmüştür (Aktar, 2000).

Ekonomi hususunda maddi kapasite yetersizliği böylelikle toplumsal alana sirayet etmiştir. Millî Mücadeleyle birlikte toprak savunmasına dayalı vatanperverlik mefhumu etrafında somutlaşan Yeni Türkiye toplumu, homojenleşmeye başlayan bir topluma dönüşmüştür. Dolayısıyla ekonomi alanındaki maddi kapasite yetersizliği toplumsal harmoninin bozulmasıyla katmerlenmiştir. II. Dünya Savaşı sürecinde Yeni

Türkiye ve karar alıcılara düşen Yeni Türkiye biyografik anlatısının dışarıya sunulurken daha da özenle ve istikrarla hareket etme gerekliliğidir.

3.2. Dış Politikayı Korumak (1939-1941)

Ontolojik güvenliğinden sağlanmasında önemli yer tutan rutinler, farklı sebeplerle ve şekillerde 'kritik durumlar' ortaya çıktığında sekteye uğrayabilirler (Steele, 2008). Kritik durumlar çok sayıda insanı etkilemektedir, öngörülmesi güç ve devlet görevlilerini çoğunlukla hazırlıksız yakalayan bu durumlar, radikal değişim anları olarak tanımlanmaktadır. II. DS boyunca pek çok devletin dış politikası göz önünde bulundurulduğunda, I.DS'de olduğu gibi, hazırlık yakalanmış mağlup olma gibi statü kayıplarıyla, teritoryal kayıplarla ve en önemlisi insan tarihin görmediği felaket boyunda insan kayıplarıyla karşılaşmışlardır. Rutinlerine devam ettirmek yerine, maddi kapasitelerine olan güvenden hareketle revizyonist politikalarla hareket eden devletler kendilerine daha fazla fiziksel güvenlik sağlama adına uluslararası sahayı güvensizlikle ve belirsizliklerle donatmışlardır. Diğer taraftan, maddi kapasitesi sınırlı olan ancak diplomatik yetenekleri, istikrar ve düzen sağlayan biyografik anlatısı ve jeopolitik düşünümsellik kapasitesi güçlü olan Yeni Türkiye bağlı olduğu sıkı rutinleri devam ettirerek, uluslararası belirsizliklerin ve bu belirsizliklerin yarattığı kriz durumlarının ve kritik eşiklerin üstesinden gelebilmiştir. Felaketler çağının en kritik eşikleri de değişimle başa çıkabilen ihtiyatlılıkla hareket edilen kriz değerlendirmeleriyle aşılmıştır.

Ontolojik güvenlik çerçevesinde kriz değerlendirmesi, faillerin kritik durumlar karşısında, bu olayları kimlikleri için tehdit edici olmayan bir şekilde başa çıkabilme süreçleridir (Steele J. B., 2008). II. DS sürecinde Yeni Türkiye'nin karşılaştığı kritik durumlarla başa çıkmak için kullandığı en temel rutinleştirdiği devlet kimliğidir. Egemen, bağımsız ve barışçıl kimliklerini sürdürebilmesi için kriz durumları olarak nitelendiren kritik eşiklerde Yeni Türkiye'ye düşen belirsizlikleri olabildiğince azaltmaktır.

Ontolojik güvenlik çerçevesinde belirsizlik, tehdidin kaynağı belli olmayan hususlar olarak endişe halini tanımlamak olarak nitelendirilmektedir. Endişelerden ve belirsizliklerden kurtulmak için, belirli tehditler tanımlamak ve tehditleri belirlemek

de Yeni Türkiye'nin kurucu dış politikasının temel istikametidir. Bu sebeple, bu dönem dış politikası da tehdidin kaynağı belirli olan; bu sebepten de istisnai önem verilenlerle ilişkileri sürdürmekten geçmektedir (Rumelili, 2015). Dolayısıyla, II. DS süresince belirsizliklerle dolu uluslararası sahanın üzerinden ancak belirginleşen tehditlere karşı sürdürülebilir ilişkiler kurarak gelinmektedir. Bu sebeplere varlığın devamlılığını sağlamak rutinleşen dış politik davranışlara bağlı olmaktan geçmektedir.

Dış politika rutin davranışlar üzerine kurulmuştur, savaş boyunca da meydana kriz durumları ve kritik eşikler rutinlerin sekteye uğramadan devam etmesiyle aşılmıştır. Bu minvalde Türkiye'nin II. DS sürecindeki kritik eşikleri saptamak önem arz etmektedir. Bu kapsamda, II. DS sürecindeki kritik durumlar kriz değerlendirmesi adı altında 1939-1941, 1941-1943 ve 1943-1945 olarak üç dönemle kategorize edilebilmektedir.

Söz konusu üç kritik eşikte ön plana çıkan olaylar, Türkiye üzerinde artan baskı ve tehditler, öngörülmesi zor belirsizlikler ve artan beklentiler şeklinde sınıflandırabilmektedir (Aydın, 2021). Bununla birlikte, tüm bu süreç kurucu dış politikasının korunmasıyla ele alındığında, II. DS süresi boyunca atılan adımlar yeni ve farklı adımlar olmaktan ziyade, kurucu politikasının devamlılığını sağlayan davranış biçimleridir. Weisband da bu doğrultuda II. DS sürecinde dış politikaya hâkim olan temel karakteristik özellikleri egemen ve barışçıl kimlikleri korumanın savaş diplomasinin temeli olduğunu belirtmektedir (Weisband, 2015). Bu doğrultuda istisnai önem verilen Sovyetlerin jeopolitik bir tehdide dönüşmesi ise bu dönemki diplomatik faaliyetlerin özünü oluşturduğunu vurgulamaktadır. Dolayısıyla savaş dönemine has gözüken politikalar, esas itibariyle savaş öncesi politikaların devamlılığıdır. Öyle ki Yeni Türkiye ontolojik güvenlik aktörleri, bahse konu olduğu üzere, 1930'ların ortası itibariyle uluslararası sahada belirsizliklerin arttığı ve bir dünya savaşının yakın olduğu öngörüsüyle geliştirdiği diplomatik faaliyetler ve anlaşma rutinlerinin yoğunluğunu ve frekansı artırmıştır. Bu rutinleri Sovyet Rusya ile artan diplomatik faaliyetler, İngiltere ve Fransa ile imzalanan deklarasyonlar ve ittifak anlaşmalarıyla sağlamaya çalışmış, 1943 itibariyle de uluslararası sahanın diğer aktörleriyle eşit bir statüde olma kaydıyla konferanslar diplomasisi sürecine girmiştir (Weisband, 2015). Böylelikle çıkar odaklı ve yalnızca maddi kapasiteye bağlı fiziksel

güvenlik arayışında ziyade, kuruluşundan itibaren takip ettiği egemen, barışçıl ve bağımsız kimliklerdeki statü arayışını gerçekleştiren bir politika güttüğü somutlaşmıştır.

3.2.1. İstisnai Önem Verilen Öteki: Sovyet Rusya ile İlişkiler

Yeni Türkiye'nin kurucu dış politikasına hâkim olduğu, II. DS süresince en dikkate aldığı devlet Sovyet Rusya olarak karşımıza çıkmaktadır. 1930'lar boyunca İtalya, Almanya ve Japonya'nın yayılmacılığını normalleştiren jeopolitik uygulamalarına karşı çeşitli önlemler alan Türkiye, Sovyet Rusya'nın benzeri yönelimlerde bulunmasından çekinmektedir. Bu çekincelerinin üstesinden, kurucu dış politikasında olduğu gibi, İngiltere ve Fransa ile ittifak arayışlarına girerek gelmektedir.

II. DS öncesinde yapılan Türkiye-İngiltere ve Türkiye- Fransa deklarasyonlarından, mevcut Türk-Sovyet anlaşmalarını da güncellenme gereksinimini doğurmuştur. 17 Aralık 1925 imzalanan Türk-Sovyet saldırmazlık paktı Mart 1939 itibariyle Sovyetler tarafından feshedilmiş, feshedilen bu paktın yerine yalnızca dostluk, tarafsızlık ve saldırmazlık paktı değil bir ittifak anlaşması gereği doğmuştur. Sovyetlere, kuruluşundan bu yana istisnai önem veren Türkiye, sürdürmekte olduğu ne karşı karşıya ne yan yana politikasını gözden geçirmek durumundadır. Değişen jeopolitik koşullar, ortak bir savunma ittifakına gitme ihtiyacını doğurmuştur.

3 Ağustos 1939 Sovyetler Dışişleri Komiser Yardımcısı Potemkin'in teklifi üzerine feshedilen anlaşmanın yerini alacak yeni bir anlaşma sağlama adına Dışişleri Bakanı Saracoğlu, Feridun Cemal Erkin ve Cevat Açıkalın'ın aralarında olduğu bir heyetle 21 Eylül 1939'da Odesa'ya hareket etmiş ve 25 Eylül 1939'da varmıştır (Aydemir, 2021).

Bu görüşmelere giden süreç, savaş sonrası Sovyet-Alman gizli belgelerinde ise Türkiye'nin her iki taraf için de süregelen bir tartışma konusu olduğu dikkat çekmektedir. Bir tarafta Türkiye'nin bedeninde merkezini oluşturan Boğazların Sovyetler jeopolitiği için öneminin Almanlar tarafından da bilindiği anlaşılmaktadır. Bu sebeple Hitler'in Türkiye'nin tarafsızlığını, Türkiye kadar istediği dikkat

çekmektedir (Deringil, 1994). Türkiye'nin istisnai ötekisi Sovyet Rusya, bir bakımına Almanların da istisnai ötekidir. Diğer tarafta ise Sovyetlerin Türkiye üzerindeki etki gücünün tahayyül sınırları, bu sürece dek savaşa aktif bir şekilde dahil olmayan ancak askeri ve iktisadi destekte bulunan ABD tarafından da dikkatle takip edilmektedir. ABD Dışişleri Bakanlığı, savaş sonunda açıklanan belgelerde Sovyet Dışişleri Komiser Yardımcısı Molotof'un Berlin'e yazdıkları notlar arasında Sovyet Rusya'nın Türkiye üzerinden tahakküm kurabilme izlenimine kapıldıklarını; Yeni Türkiye'nin bağımsız değil bağlı bir devlet olarak gördükleri şu ifadeyle aktarmaktadır. "Sovyetlerin Türkiye'de, istediklerini yaptıracak kadar önemli nüfuz sahibi olduklarını ve Türkiye'yi istediğimiz şekilde yöneltebilecekleri" şeklinde ifade edilmiştir (Sontag & Bedie, 1948).

Bu oldukça dikkat çeken husus, Yeni Türkiye'nin bağımsız kimliğiyle tamamen tezat oluşturmaktadır. Türkiye yeni bir devlet varlığı olarak bu eski algıları yıkma üzerine varlığını inşa etmiştir. Egemen ve bağımsız kimlikle hareket eden, uluslararası sahanın eşit bir üyesi olma arzusuyla olayların içine sürüklenen değil kendi kararlarını kendi alan bir aktör olarak hareket ettiği takip eden aydaki görüşmelerde kendini göstermiştir. Sovyetler Türkiye'yi ve Türk karar alıcıları tahayyül ettikleri isteklerinin gerçekçi olmadığı, Türkiye'nin "biz onlara ne istersek yaptırırız" gibi kendi arzularına sürüklenemeyeceklerini kuruluşundan itibaren olduğu gibi göstermeye devam etmiştir (Aydemir, 2021, s. 154).

Türk-Sovyet görüşmeleri başlamadan evvel, Almanya 1 Eylül 1939 itibariyle Polonya'ya saldırmış, Sovyetlerin Kızıl Ordu da 16 Eylül 1939 itibariyle Polonya'ya girmiştir. Ribbentrop-Molotov paktı olarak bilinen Polonya'nın Almanlar ve Sovyetler tarafından paylaşılması hususu (Roberts, 1992), Yeni Türkiye'nin rutinleştirdiği Balkan bölgesine etkileri olacağından önemle takip edilmektedir. Alman Dışişleri Bakanı Ribbentrop, Türk heyetinin Moskova'ya vardığı tarihlerde Sovyetlerle Polonya'nın taksimi üzerine anlaşma tayin etmek için Moskova'da bulunmaktadır. Bu kriz durumu içerisinde Türk heyeti tam 23 gün Moskova'da geçirmiş ve herhangi bir anlaşma sağlanamadan Ankara'ya geri dönmüştür. Başbakan Refik Saydam meclis konuşmasında bu durumu karşılıklı çıkarların uyumsuzluğu olarak tanımlayarak; "Sovyetlerin bizden istedikleri fedakarlıklar, taahhütlerimiz sınırını aştığı için yeni bir

anlaşmaya varılamamıştır" şeklinde ifade etmiştir. 2 Kasım 1939 tarihinde mevkidaşı Molotov ise "İngiltere ve Fransa ile pakt ilan eden Türkiye, yaklaşık iki aydır savaşılan Almanya'ya karşı bir pozisyon alarak ihtiyatlı tarafsızlık siyasetini reddetmiştir ve savaşa dahil olmuştur…" şeklinde daha sert bir açıklamayla karşılamıştır (Aydemir, 2021, s. 114).

Türk-Sovyet ilişkilerinin 1939 Sonbaharındaki dikkati çeken husus, Sovyet tarafının yalnızca diplomatik ifadede sertliği değil, müttefik olarak hitap aldığı aktörün Almanya olmasıdır (Roberts, 1992),. Buna göre, Sovyetlerin aynı zamanda 1936'da Habeşistan'a savaşı, 1939'da Arnavutluk'a saldıran İtalya ile; hayat sahası anlayışıyla jeopolitik genişlemeyi meşrulaştıran Avusturya, Çek toprakları ve Südetleri katan, Polonya'yı işgal eden Almanya'nın başını çektiği mihver devletleri düşmanı değil dostudur; düşman aktör olaraksa İngiliz ve Fransızlar hedef alınmaktadır (Aydemir, 2021).

Sovyetlerin savaşın başlangıcındaki bu tutumu savaşın ilerleyen safhalarında değişse de Türkiye'yi asıl endişeye düşündüren bu gelişmedir. Öyle ki Polonya'nın taksiminin ardından 30 Kasım 1939'da Kızıl Ordu savaş ilanına lüzum görmeden Finlandiya'ya girmiş, Finlandiya'nın bağımsızlığını korumak adına burada toprak elde ederek teritoryal genişlemesini sağlamış, Baltık kıyılarına yerleşerek tampon bölge olarak görülen Finlandiya'ya yerleşerek Almanya'nın karşında tek engel olmuştur (Gilbert, 2004). Eylemlerinden anlaşılacağı üzere, Sovyetlerin savaşın başlangıcındaki ana stratejisi toprak ve mesafe kavramlarına önem vermekten geçmektedir: "Savaşın ana cephesini topraklarından uzak mesafede tut ve mümkünse başka topraklara at" (Aydemir, 2021, s. 115). İnönü'ye ve Türk karar alıcılara düşen, yalnızca yaşam sahasını genişletmeyi şiar edinen hırsla bürünen Alman jeopolitiğine karşın, bir dünya devrimini hedefleyecek kadar tasavvurları sınırsız olan Sovyet jeopolitiğine karşı da Sovyetler 'in tahayyülleri Türkiye'den uzak tutulmalıdır. Türkiye'nin bedenini ve varlığını korumak öncelikle dış politikada alınacak tüm kararları Sovyetleri dikkate olarak gerçekleştirmekten geçmektedir.

Sovyetlerin, Türkiye'de istedikleri fedakarlıklar ise Yeni Türkiye'nin kuruluşundan bu yana korumaya çalıştığı bedenin tamamlayıcı parçası Boğazlar olarak

karşımıza çıkmaktadır. Sovyetlerin bilhassa Çanakkale Boğazı ve Boğazlar bölgesinde Türk-Rus müşterek kuvvetlerinin bulunmasını istemesi, Karadeniz'e sahilleri olan devletlerden başka devletlere ait savaş gemilerinin Karadeniz'e geçemeyecekleri hakkında Türk garantisi ve bir Türk-Sovyet anlaşmasının ne doğrudan ne de dolaylı olarak Almanya ile bir çatışmaya götürmeyeceği hakkında kesin kayıtlar gibi Türkiye'nin bedensel bütünlüğüne zarar vereceği taleplerden oluşmaktadır (Aydemir, 2021). Bununla birlikte Türkiye'nin Balkan birliğini güçlendirme tasavvuru da Moskova'da karşılık görmeyişi 1939 Eylül-Ekim Türk-Sovyet görüşmeleri hayal kırıklığıyla sonuçlanmıştır.

Sovyet görüşmeleri her ne kadar olumsuz seyretse de hem Türkiye'nin hem de İnönü'nün jeopolitik düşünümselliğinde**,** üçlü ittifak sonrasında bile devamlı Sovyetleri merkezi yer aldığını Aydemir'in (2021) aktardığı bu sözlerle aktarmaktadır:

> Savaş, çok muğlak şartlar içinde başladı… Biz, İngiltere, Fransa ve Rusya ile bir safta olacaktık… Ama yıldırım niteliğinde bir sürpriz, Rus-Alman ittifakı beraberliği bozdu. Bilhassa Türkiye'ye karşı şiddetli ihtimaller şeklinde patlak verdi. Yani savaşta beraber olacağımız cephe, ikiye ayrılmış oldu. Rusya ile savaşa tutuşmamak için koyduğumuz bütün ihtirazı (çekimserlik) kayıtlar, Fransa ve İngiltere'nin de menfaatine uygun düşmüştür (s. 113).

Yıldırım niteliğinde bir sürpriz olan Rus-Alman ittifakı, Türkiye'nin II. DS politikasında önemli bir dönüm noktası olduğunu bir kez daha vurgulamak gerekmektedir. Varlığının devamlılığını sağlamak adına Sovyetler gibi jeopolitik bir tehditle rutinleşen diplomatik ve ekonomik faaliyetler yürüten Türkiye, öngörülebilirliği kestirilemeyen Alman jeopolitik endişesiyle kesişmesi aynı anda hem korku hem de endişe kaynaklarının bir araya gelmesiyle yüzleşmek durumunda kalmıştır. Dolasıyla savaşın başlangıcı olan 1939 yılının, Türkiye için en önemli eşiği bu ittifak olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

1 Eylül 1939 tarihiyle birlikte, Almanya'nın Polonya'yı işgalini takiben, İngiltere ve Fransa, Almanya'ya karşı savaş ilan etmeleri İkinci Dünya Savaşı'nı resmen başlamıştır. Sovyet-Alman saldırmazlık paktı ile, Türkiye'yi savaşa dahil etmek için gelen Alman baskıları yalnızca Almanya tarafından değil, Sovyet tarafından da gelmeye başlamıştır (Armaoğlu, 1958, s. 146). Tüm bu gelişmelere

rağmen, Türkiye kuruluşundan beri geliştirdiği aktif diplomasi rutini devam ettirmiştir. Türk Dışişleri Bakanı Saracoğlu 24 Eylül'de Moskova'ya hareket ederek Sovyetler 16 Ekim 1939'una kadar görüşmeler sürdürmüştür. Herhangi bir neticeye varamayan Türk-Sovyet görüşmeleri Türkiye'nin varlıksal devamlılığına katkı sağlayamaması ve bedensel bütünlüğüne gölge düşürebileceği çekincelerden ötürü neticelenmemiştir.

Başbakan Refik Saydam'ın meclis beyanatında açıkladığı üzere Sovyetlerin Türkiye'nin varlıksal devamlılığını ve bedensel bütünlüğüne sekteye uğratabilecek hususlar şu şekilde karşımıza çıkmaktadır:

1- Sovyetlerin teklifleri, daha önce İngiltere ve Fransızlarla deklare edilen esaslarla uyuşmamaktadır
2- Sovyetlerin taahhüt ettikleri garantiler, Türkiye'nin güvenliğini karşılayacak nitelikte değildir
3- Sovyetlerin istekleri, Türkiye'nin uluslararası alanda garanti altına aldığı Boğazlar rejime uygun düşmemektedir (Armaoğlu, 1958, s. 147).

Sovyetlerin Türkiye'den talep ettiği maddeler Türkiye'nin diğer devletlerle kurduğu ilişkiler sonucu inşa ettiği ontolojik güvenliğini sekteye uğratacak niteliktedir. Diğer taraftan Boğazlar üzerindeki talepler ise Türkiye'nin hem varlıksal bütünlüğü inşa eden devletlerarası ilişkilere hem bedensel bütünlüğüne de gölge düşürecek niteliktedir. Boğazlar konusunda Çarlık Rusya döneminde hatırlarda kalan tarihsel tecrübeden ötürü Boğazların Türkiye'nin bedeni için onulmaz önemi Türk siyasi karar alıcıların zihninde yer ederken, uluslararası bir sözleşme ile güvence altında alınan bu bölgenin Sovyet taleplerine yalnızca sahildar devletler tarafından geçebileceğine dair garanti talebi ve Çanakkale boğazının da olası bir çatışmada müştereken savunulması önerileri, Türkiye için kabul edilemez nitelikte ögeler olarak nitelendirilmektedir (Armaoğlu, 1958, s. 147-148) Sovyetlerle anlaşma ve uzlaşma sağlanamamasının temel sebebi Yeni Türkiye'nin varlık ve bedenine gölge düşürecek talepleridir. Egemen, bağımsız ve barışçıl kimliklerini muhafaza eden Türkiye, söz konusu taleplere boyun eğmeyen ancak aynı zamanda bu talebin sahibini de olabildiğince dikkate alan bir şekilde hareket etmektedir.

3.2.2. Önem Verilen Diğerleri: Fransa ve İngiltere ile İlişkiler

12 Mayıs 1939 tarihinde, 15 Nisan 1939 itibariyle yoğunlaşan Türk-İngiliz ilişkilerinin ilk somut adımı Türk-İngiliz Deklarasyonu ile neticelenmiştir. Söz konusu deklarasyonun dikkat çeken maddeleri, Akdeniz mıntıkasının güvenliği ve Türkiye'ye yapılacak askeri ve iktisadı yardımları kapsamaktadır. Buna göre "iki hükümet vuku bulacak bir tecavüz hareketinin Akdeniz mıntıkasında bir harbe saik olması halinde birbirlerine her türlü yardımı yapacaklardır" (Armaoğlu, 1958, s. 144). Akdeniz mıntıkasının güvenliğine yönelik adım atılmış olup, kalan diğer meseleler Ekim 1939 imzalanacak diğer anlaşmaya bırakılmıştır. İngilizler, Akdeniz mıntıkasına yönelik yönelik maddenin aynısını Balkanlar mıntıkasına güvenliğine yönelik de talep etmişler, ancak Türk tarafınca bu talep olumlu karşılanmamıştır. Bunun sebebiyse hem istisnai önem verilen Sovyetler hem de Boğazlar rejiminin riske düşüreceği ihtimalidir. Yani olası belirsizliklerle başa çıkmanın en temel yolu, belirli tanımlı ötekiyle rutinleri devam etmekten geçmektedir. Tıpkı kurucu dış politikadaki gibi, korunan dış politikada esas, rutinleri sürdürmektir. Rutinize edilen istisnai öteki Sovyetler ile ilişikliler, arzu edilen ve yakınlaşan bir noktada olması bile sürdürülebilir bir minvalde olmalıdır.

Yeni Türkiye'nin ilk kritik eşikte rutinleri devam ettirmedeki zorluğu temel güven sistemi oluşturmaya çalıştığı Balkanlar bölgesi ve istisnai önem verdiği Sovyetler üzerinedir. Bir tarafta Sovyetlerin nüfuz alanı içerisinde olan ve yakında ilgilendiği Romanya Sovyet tecavüzüne açıktır ve Türkiye kuruluşundan itibaren Sovyetleri karşına almaktan kaçınmakta olduğundan, İngiltere'nin Akdeniz mıntıkası önerisiyle ilgili şartları Balkanlar için adapte edemez durumdadır. Diğer taraftan ise Montrö sözleşmesiyle güvence altına alınan Boğazların, Türkiye'nin savaşın taraflarında biri olması halinde, savaşan devletlerin boğazdan geçişindeki sorumluluğun üzerine alması gereğidir (Armaoğlu, 1958, s. 145). Her iki sebep de Türkiye'nin İngilizlerle olan ilişkilerde Akdeniz mıntıkasını verdiği taahhütlerin, Balkanlar için veremeyeceği taahhütler olduğunu göstermekte ve Türkiye'nin ihtiyatlı bir şekilde sürdüre geldiği savaş dışı kalmak stratejisinde başat rolü Sovyet Rusya'nın aldığını göstermektedir.

20 Mayıs 1939 tarihinde Berlin'de Alman-İtalyan askeri ittifakının imzalanması içine girilen buhranı somutlaştırırken, 29 Mayıs 1939 tarihinde CHP'nin beşinci kurultayında açış nutkunda İnönü, Türkiye'nin savaş başlangıcındaki jeopolitik düşünümselliğini şu şekilde somutlaştırmıştır:

> Bugün insanlık ciddi emniyet buhranı geçirmekte, birçok millet de beklenilmeyen fırtınalara ansızın maruz kalmak endişesi içinde huzursuzdur, halin en büyük tehlikesi budur. Bu hal böyle devam edemez. Nüfusu çok milletler, nüfusu az milletlerin de müstakil bir hayat hakları olduğunu kabul etmelidirler. Milletlerarası ilişkilerimizde bizim zihniyetimizde bulunan devletlerle müşterek bir prensip ve emniyet davası bizi müşterek bir cepheye sevk etmiştir. Balkan Paktı ve Sadabad Paktı gibi siyasi anlaşmalarımız ve vakıalarımız bu açıdan görülmelidir" (Aydemir, 2021, s. 108-109).

12 Mayıs 1939 tarihi itibariyle Türk-İngiliz deklarasyonu mecliste okunmasının ardından Alman büyükelçisi Von Papen'in Almanların Türkiye'nin tarafsız kalmaları konusunda endişelerinin olmalarını Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu'na iletmiş, Menemencioğlu tarafından "Arnavutluk'un İtalya tarafından işgalinin Çanakkale için büyük bir tehlike teşkil ettiğini ve bu durum karşısında memleketinin bir seçimde yapacak durumunda olmadığını" söyleyerek karşılanmıştır (Aydemir, 2021, s. 107). Alman büyükelçi tüm bunlara rağmen Türkiye'ye türlü ve verimsiz teşebbüslerle toprak vaatlerinde bulunmaya devam ederken; Arnavutluk'un işgali ile Balkan mıntıkasının tehlike girmesi sebebiyle imzalanan Türk-İngiliz deklarasyonu hem Sovyetler tarafından hem de Türk medyası tarafından olumlu karşılanmıştır. Sovyet basını deklarasyonu "barış cephesinde bir adım" şeklinde tanımlarken; Ulus gazetesi "Akıl politikası" olarak tanımlamış; mihver devletleri İtalya aleyhine bir tutum olarak değerlendirmiştir (Aydemir, 2021, s. 107).

23 Haziran 1939 yılında, 12 Mayıs 1939'u takriben Türk-Fransız müşterek beyannamesi imzalanmıştır. Bu beyanname esasen Türk-İngiliz deklarasyonuyla aynı içeriktedir. Daha önce belirtildiği üzere Arnavutluk'un 7-12 Nisan 1939 tarihi itibariyle İtalya tarafından işgaline bir cevap olarak imzalanan Türk-İngiliz deklarasyonu, başvekil Refik Saydam tarafından aynı sözcüklerle beyan edilmiştir. Fransızlarla imzalanan bu anlaşmanın zamanlama konusundaki manidarlığı ise Hatay'ın anavatana kavuşmasına ilişkindir. 29 Mayıs 1937'de Hatay, Fransız manda

idaresinden kurtularak özerk bir devlet olmuş, 23 Haziran 1939 itibariyle de anavatana kavuşmuştur (Aydemir, 2021).

Fransa da Türk-İngiliz görüşmelerinin bir parçası olmak adına deklarasyonun bir parçası olmayı arzu etmiş; ancak, halledilemeyen Hatay meselesi nihayete erdirildikten sonra bu parça da tamamlanarak Türk-Fransız deklarasyonu 23 Haziran 1939 tarihinde imzalanmıştır (Armaoğlu, 1958, s. 144). Esas itibariyle Hatay konusundaki diplomatik müzakere süreçleri 1936 yılı itibariyle başlamıştır. Ancak, İngiltere ile yaşanan Musul meselesinde olduğu gibi Fransa tüm diplomatik süreçlere Yeni Türkiye'ye ayak diremiştir. Bununla birlikte Türkiye'nin ısrarlı diplomatik tavrı bu kez lehine çalışmıştır. Alman ve İtalyan revizyonist dış politikaların bir araya gelmesiyle oluşan konjonktür, Fransa'nın da İngiltere'nin önerisiyle Türkiye'nin son teritoryal belirlenim sağlamasına katkıda bulunmuştur (Payaslı, 2023). Atatürk'ün 1936 Boğazlar meselesinin hallinden beri istikrarlı takip ettiği Hatay meselesi Türkiye'nin bedensel bütünlüğü sağlamasına, diplomatik rutinlerin devamlılığına hem de önem verilen diğerleriyle olan ilişkilerin istikrarına katkı sunmuştur. Böylelikle Yeni Türkiye'nin kurucu dış politikalarının devamlılığın sağlamanın ve diplomatik rutinlerden ayrı düşünülmediği bir kez daha anlaşılır olmaktadır.

Sovyet tarafının, 1939'un bu aşamasında hem Türk-İngiliz hem de Türk-Fransız deklarasyonlarını olumlu bir şekilde karşıladığını anlaşılmaktadır. Sovyet basını bu gelişmeleri "Avrupa'nın yeni mıntıkalarına yayılmasına mâni olacak zincir halkaları" olarak olumlu bir şekilde nitelendirirken (Armaoğlu, 1958, s. 145), yılın bu aşamasından sonra Almanlarla yakınlaşıp Türk tarafınca yıldırım niteliğinde bir gelişme olarak değerlendirilen saldırmazlık imzalamanın göstereceği üzere, bu memnuniyetinin geçici olduğu anlaşılacaktır.

Alman tarafının, görüşüyse Sovyetlerden daha net olarak karşımıza çıkmaktadır. Büyükelçi Von Papen Türkiye'nin İngiliz ve Fransızlara yakınlaşmasının, savaş ihtimalini daha da artıracağını belirtmiş, daha da ileri giderek Almanya'nın Türkiye'ye ticari ilişkilerini keseceğini ifade ederek tehditkâr söylemler de bulunmuştur (Armaoğlu, 1958, s. 146). Savaş boyunca Alman tarafından gelecek

baskılar ilk örneği olarak nitelendirecek bu gelişme, savaş boyunca Türk tarafınca benzer şekillerce bertaraf edilecektir.

Türk-İngiliz ve Fransız görüşmelerinin başladığı 1939 yılı ortaları itibariyle, benzer görüşmeler İngiliz-Fransız ve Sovyetler arasında da gerçekleşmekte idi. İngiliz ve Fransızların ortak savunma ve güvenlik taleplerine karşın Sovyetler, Alman tecavüzüne uğraması muhtemel olabilecek Baltık ülkeleri ve Polonya'yı kapsayan garantiler önermektedir (Armaoğlu, 1958, s. 146). Bu önerilerin karşılığını bulamayan Sovyetler 6 Ağustos itibariyle başlattığı Almanya ile olan müzakereleri somutlaştıracak, savaşın gidişatını ve tüm tarafları etkileyecek ve Türk tarafınca da yıldırım niteliğinde bir gelişme olarak nitelendirecek, adımı atarak 23 Ağustos 1939 tarihinde Sovyet-Alman saldırmazlık paktını imzalamıştır. Bu gelişmeyle birlikte Türkiye'nin kuruluşundan beri kendi varlık davasında istisnai önem verdiği Sovyetlerle arası açılmaya başlayacağını, Sovyetlerin de kendini güvene alırken ki attığı adımların, Türkiye'yi daha ihtiyatlı olmaya yönelttiğini ifade etmek yanlış olmayacaktır.

Yaklaşmakta olan savaşta Türkiye kendini tamamen yalnız hissederek, kuruluşundan bu yana sürdürdüğü devamlı bir ittifaklar arayışı Türkiye'nin bedenini ve varlığını koruma güdüsüne dayanmaktadır. Savaş dışı kalma amacını, ittifaklar arayışı stratejisiyle pekiştiren Türkiye, attığı adımlar yeni Türkiye'nin varlığını ve bedenini korumaya yöneliktir. Dolayısıyla varoluşsal ilişkilerini devam ettirmek savaş boyunca da takip edilen istikamettir.

19 Ekim 1939 itibariyle İngiliz ve Fransızlarla yapılan deklarasyonlar, ittifak anlaşmasına dönüşmesiyle sonuçlanmıştır. Üçlü ittifak olarak bilinen bu anlaşmalar Türkiye'nin II. Dünya Savaşı boyunca savaş dışı kalma amacını sağlamak adına kullandığı ilk strateji olarak karşımıza çıkmaktadır. 19 Ekim 1939 tarihi itibariyle imzalanan bu ittifak anlaşması Türkiye'nin savaş boyunca "iyi niyetli (hayırhah) tarafsızlık" siyaseti gütmesi kaydıyla imzalanmış, Türkiye bu ittifak anlaşması ile taahhütler almış ve taahhütler vermiştir. İyi niyetli tarafsızlığın ardında yatan diğer sebepler Türkiye'nin düştüğü şerhlerdir ve bu noktada ise başı Balkanlar mıntıkası ve Sovyetler çekmektedir. Anlaşmaya göre, İngiltere ve Fransa Balkanlar mıntıkasını

garantiye almak adına Türkiye gibi Yunanistan ve Romanya'ya da birtakım taahhütler vermişlerdir; verilen bu garantiler sebebiyle Avrupa devletlerinin herhangi birinden bir saldırıya uğrarsa Türkiye Balkan mıntıkasını güvenliğini sağlamak adına İngiltere ve Fransa'nın safında savaşa aktif bir şekilde katılacaktır. İttifakın ardından İnönü'nün *Daily Telegraf* gazetesi verdiği mülakatta, bu ittifakın "…cihan sulhunun korunmasında el ele yürüyebilmek için itimatla bakılan…" bir anlaşma olduğunu belirtilerek, Türkiye'nin varlık davasındaki barışçıl kimliğine vurgu yapmaktadır (Aydemir, 2021, s. 116).

Türkiye'ye bu yolda düşen, Mayıs ve Haziran 1939'unda başlattığı deklarasyonları güçlendirme seçeneğine yönelmek olacaktır. Bu minvalde 19 Ekim 1939 tarihinde Ankara'da Türkiye-İngiltere-Fransa ittifak anlaşması imzalanmıştır. Önceki deklarasyonları takip eden bu ittifak anlaşmasında dikkat çeken hususlar savaşın Akdeniz mıntıkasına sirayet etme ihtimali dışında şu şekildedir

1- İngiltere ve Fransa bir Avrupa devletinin saldırısına uğrarsa Türkiye 'Hayırhah tarafsızlık' politikası takip edecektir.
2- Balkanlar mıntıkası için genel bir taahhüt verilmemesine karşın, İngiltere ve Fransa, Yunanistan ve Romanya'ya verdikleri garantiler tehlikeye düşerse Türkiye zaruri ittifak edecektir.
3- Anlaşmadaki taahhütler, Türkiye'yi Sovyetler Birliği ile silahlı bir ihtilafa sürükleyecek olursa ittifak işlemeyecektir (Armaoğlu, 1958, s. 148).

Anlaşmanın öne çıktığı maddelerin gösterdiği üzere, Türkiye İngiltere ve Fransa'yla geliştirdiği ilişkilerde Sovyet Rusya'yı şerh olarak düşmektedir. Bu politika Sovyetlere yalnızca savaşın başlangıcını takiben değil, kuruluşundan itibaren takip ettiği istisnai önem çerçevesinin devamlılığı niteliğindedir. Türkiye'nin Sovyetlere verdiği bu önemi konjonktürel/değişen koşullar sebepleriyle değil, tarih ve coğrafyayla ilişkilendirilebilecek strüktürel sebeplerle olduğunu anlamak açısından dikkate değerdir. Türkiye 1939 yılına kadar iyi niyetli ve sıkı ilişkilerle sürdürdüğü ilişkisini sürdürmeye gayret etmiş; bu gayretler Sovyetler nezdinde kabul görmeyince Sovyetleri dikkatli bir şekilde dikkate alan ve onunla herhangi bir çatışma ihtimaline

girmeme yönüne evirtmiştir. Anlaşmalara düşen Sovyet şerhi bunu açıkça göstermektedir.

Diğer taraftan Sovyet tarafı bu ittifaktan memnun olmamasını, Türkiye'nin İngiltere ve Fransa tarafından 'savaşa sürüklenen bir devlet' olarak nitelendirmesiyle karşılamaktadır. Sovyet basını (*Izvestia* gazetesi) bu ittifakı bir barış unsuru olarak telakki edilemeyeceği ve Türkiye'nin savaşa sürüklendiğini belirtirken, Sovyet Dışişleri Bakanı Molotov "…Bunu yapmakla Türkiye tam ihtiyatkar bitaraftık siyasetini iterek inkişaf etmekte olan Avrupa harbinin mihrakına dahil olmuştur, Türkiye acaba bir gün bu hareketine esef etmeyecek midir?" açıklamasında bulunmaktadır (Armaoğlu, 1958, s. 148). Komintern'in yayın organı *Communist International'da* 7 Aralık 1939'da

> …İngiltere ve Fransa, harbi Balkanlara yaymak ve orada Almanya'ya karşı bir askeri cephe kurmak istedi. Bu planlarını yürütmek için de Türkiye'yi stratejik bir üs haline getirmek istediler" şeklindeki haberleri Türkiye'nin, başkaları tarafından, savaşa sürüklendiği hususundaki Sovyet iddialarını göstermektedir (Armaoğlu, 1958, s. 148).

1939 Mayısındaki Türk-İngiliz deklarasyonunu olumlu karşılayan Sovyetlerin, Almanlarla ittifak sağladıktan sonra, Türkiye'ye karşı takındığı tutum değişikliği, savaşa sürüklenenin kim olduğunu sorgulatmaktadır. Sovyetlerin bu tutum değişikliğinin ardında yatan kendi jeopolitik nüfuz alanını genişletme tahayyülüyle ilişkilendirilmektedir (Armaoğlu, 1958, s. 149). Türkiye ve Türk siyasi karar alıcıları kuruluşundan bugüne dek attıkları her adımı barışçıl kimliklerine ve varlık davalarına hizmet edecek bir şekilde ihtiyatlılıkla sürdürmüşlerdir. Bu savaşın başlangıcı olan 1939 yılının da gösterdiği üzere, savaş boyunca takip edilecek, Türkiye attığı tüm adımları savaş dışı kalma stratejisini uygulamakta ısrarcı olduğu için atacak, savaş sonuna dek kimliğine ve varlık davasına gölge düşürecek, başkaları tarafından sürüklenen bir rol sahibi olmayacaktır. Savaşın şu ana kadarki aşamasında İtalyan tehdidine karşı hareket Türkiye, 1939 sonu itibariyle Sovyetlerin de kendisine oluşturabileceği tehditleri göz önünde bulunduracaktır (Armaoğlu, 1958, s. 148).

Diğer taraftan, Türkiye'nin aldığı taahhütler ise Türkiye'nin varlığının devamlılığı için temel bir jeopolitik öteki olan Sovyet şerhi olarak karşımıza

çıkmaktadır; Türkiye Sovyetler ile asla bir savaşa sürüklenmeyecektir şerhini düşmektedir. Buna rağmen, Komintern (Dünya Komünist Teşkilatları Merkezi) *Komunist Internationali* dergisi 7 Aralık 1939 tarihinde bu ittifakın temel amacının "İngiltere ve Fransa'nın savaşı Balkanlara yayarak Almanya karşı bir cephe kurmak adına Türkiye'yi stratejik bir üs haline getirmeye çalışılması" olduğunu ifade etmektedir (Aydemir, 2021, s. 117).

Üçlü ittifak paktı, savaş başlangıcında Türkiye'nin fiziksel ve psikolojik zeminde varlığının devamlılığını sağlama adına attığı ilk adım olarak karşımıza çıkmaktadır. Fiziksel manada bütünlüğün korumasına yarayan bu adım, psikolojik zeminde karşılığını aynı şekilde bulmamış; hem taraf olan İngiliz ve Fransızların hem de karşı olan Sovyetlerin bir baskı unsuru olarak kullanmalarına sebebiyet vermiştir. Dolasıyla bu paktın Türkiye üzerinde koruma kalkanı olarak kullanılmasının yanı sıra bir baskı kaynağı olarak da değerlendirebileceği gözden kaçırılmamalıdır.

II.DS başlarken Türkiye'nin karşılaşacağı potansiyel ihtimaller üzerinde tekrar durmamız gerekirse karşımızda Türkiye'nin bedensel bütünlüğünü tehlikeye atabilecek ihtimaller gelmektedir; Sovyetler ve ittifak sisteminde girdiği İngiltere ve Fransa karşımıza çıkmaktadır. İlk olarak Sovyetlerle olan mevcut ilişkiler ve anlaşmalar karşılıklı bir dostluk ve saldırmazlık paktından ileri gitmemektedir. Sovyetlerin Boğazlar üzerindeki talepleri hem üçlü ittifakın paydaşları İngiltere ve Fransa tarafından nahoş karşılanacak hem de Türkiye'nin 20 Temmuz 1936 Montrö itibariyle çok taraflı bir nizama bağladığı boğazlar rejimini ve bedensel bütünlüğünü tehlikeye düşürecektir. Bundan daha ileri bir ihtimalse, Türkiye üçlü ittifak yerine Sovyetlerle bir ittifaka girişip Sovyet taleplerini yerine getirirse, yaşam sahasını Balkanlarda ilerletebilecek mihver devletlerinin Trakya-İstanbul, ardından Anadolu olası bir Alman-Sovyet çatışmasına sahne olabilme ihtimali bulunmaktadır (Aydemir, 2021, s. 118). Tüm bu olumsuz ihtimaller Türkiye'nin öncelikle varoluşsal devamlılığını sağlamak adına bedenini emniyet altına almayı gerektirmektedir. Dolayısıyla Yeni Türkiye'nin ilk savaşında varlıksal devamlılığı ile bedensel bütünlüğünü gözetmekten geçmektedir.

Diğer taraftan, ittifak içine girilen İngiltere-Fransa'nın, Türkiye üzerine olası bir Sovyet saldırısının gerçekleşmesi durumunda Türkiye'nin yanında olup yardımına koşacakları ihtimali de belirsizliğini korumaktadır (Aydemir, 2021, s. 119). Türkiye, Sovyetlere karşı bir tavır almayacağını kaydını tutup, her anlaşmaya bunu şerh olarak düşmesine rağmen Sovyetler kendine has bir mesele haline getirdiği Romanya'ya bir müdahale ettiği takdirde Türkiye'nin yardımına koşacağı ittifaklar ile şerh düşüşü karşı karşıya gelmek durumundadır. Üçlü ittifakın Balkanlar mıntıkası kadar Akdeniz mıntıkasını kesin bir emniyet alması zor bir ihtimal olarak belirmektedir. Daha öncesinde Nyon Konferansıyla güvence altına alınmaya çalışılan bu bölge, savaş başlangıcıyla hem stratejik hem de lojistik önemini sürdürmeye ve belirsizliğini korumaya devam etmiştir. Girit'in Almanya tarafından işgal edilmesi hem Çanakkale hem İzmir hem de İzmir ve Süveyş kanalı arasında bağlantıyı akamete uğratacağı ihtimalini doğurmaktadır. Tüm bu ihtimallerle sağlıklı bir şekilde başa çıkılmasını, savaş boyunca müttefiklerinden gelen yardım, akaryakıt ve gıda maddelerinin Türkiye'ye ulaşması, göstermektedir.

İngiltere-Fransa ve Türkiye arasındaki üçlü ittifak bahse konu olan savaşa dahil olma hususlarıyla birlikte, Türkiye'ye yapılacak askeri ve iktisadi yardım taahhütlerini de içermektedir (Aydoğdu, 2022). İttifakın taahhüt ettiği silahların üretim ve ikmallerin nasıl ve ne şekilde gerçekleştirileceği belirsizliği bir taraftan sürmektedir. Diğer taraftan ise, Almanların Karadeniz kıyılarını işgal ederek Kuzey Kafkasya'ya doğru ilerleyip Türkiye'nin akaryakıt ikmalini akamete uğratmaları ihtimali gibi hususlar, Türkiye için belirsizlikleri artırmaktadır. Tüm bu belirsizlikler, Fransa'nın Almanya tarafından 1940'ta saldırıya uğrayıp 1941'de işgal edilmesiyle sonuçlanınca Yeni Türkiye, uluslararası sahadaki belirsizlikleri azaltmak için rutinlere bağlı ve onları göz önünde bulundurmak ve diğer taraftan alternatif ittifak arayışlarına düşünmek zorundadır. İttifakı içinde olan Fransa tersaneleri kaybetmiş, İngiltere'de hem havadan hem de karadan tehdit altındayken, ABD kendinden uzakta olan bu savaşta tek potansiyel ittifak gücü olarak belirmektedir Tüm bu durumlar içerisinde İnönü'ye düşen savaş dışı kalma amacının alternatif yollarını aramaktır. Ki Aydemir'in ifadesiyle soğukkanlılık ve mantığın hâkim olduğu İnönü de ABD ile olası bir ittifakın yollarını aramaya başlamıştır. Bu soğukkanlı ve mantığın hâkim olduğu

iradeye göre Balkan Savaşı olarak başlayan bu savaş Avrupa Savaşı'na dönüştüğü gibi bu Avrupa Savaşı da dünya savaşına dönüşecektir. Dolayısıyla, "Amerikalıların Avrupa işlerine dahil olmama" gibi bir seçeneği yoktur (Aydemir, 2021).

Almanya'nın Eylül 1939'da başlayan Polonya saldırısıyla başlayan Avrupa savaşı 23 Eylül 1939 tarihi itibariyle Almanya'nın Polonya Savaşı'nın bittiğini ilan etmeleriyle sonuçlanmıştır. Ancak savaşın bitmesi bir yana, Avrupa'da başlayan savaş bir dünya savaşına dönüşecektir. Savaş öncesinde yalnız ve müttefiksiz olan Türkiye, Polonya'nın işgalinden önce Ağustos 1939'da Mareşal Fevzi Çakmak tarafından Trakya manevraları için hazırlıklara girişmiştir. Düşünüldüğü derecede uygulamaya konmayan Çakmak müdafaa hattı projesi ve Trakya manevra hazırlıkları göstermektedir ki Türkiye'ye bir tehlike gelecekse Balkanlar'dan gelecektir. 1940 Kasım'ında Balkanlar, Sovyetler-Almanlar arasında paylaşılamayan ve taksimi kolay olmayan bir bölge oluşumu Hitler-Molotov görüşmelerinde açığa çıkmış, 1940 yılındaki soğuk dostluk 1941 itibariyle sarsılmaya başlamıştır.

1940 Mayıs'ı itibariyle Almanya Fransa'ya saldırıp İtalya'da Almanya'ya destek verince Avrupa'da başlayan savaş fiilen Türkiye'nin Balkanlar, Boğazlar ve Akdeniz olarak özel önem atfettiği bölgelere de yayılmış oluyordu. Türkiye'de hem kendi jeopolitiğinden hem bunun gerektirdiği taahhütleri yerine getirmek durumundaydı. Örneğin hem üçlü ittifak hem de Balkan paktı ile ilgili doğan taaddütlere göre, Yunanistan ve Romanya'ya olan bir saldırıda İngiliz ve Fransızlar yardıma koşacaksa Türkiye de yardıma koşmak durumundadır. Diğer taraftan Balkan mıntıkasındaki başka bir endişe kaynağı, paktın dışında kalan Bulgaristan olası bir Yunanistan saldırısından istifade ederek Bulgaristan'a saldırabilir, Almanların tarafına geçebilir ve saldırmazlık ve yardımlaşma paktı imzaladığı Almanya'ya Sovyet desteği gelebilir ve Türkiye en çekindiği Sovyetler karşı karşıya gelme olasılığı belirebilir seçenekleri ihtimal dahilinde bulunmaktadır (Aydemir, 2021).

Bu ihtimaller devam ederken 9 Haziran 1940 itibariyle Fransa hükümetinin Paris'i terk etmesi, 28 Ekim 1940'ta Belçika ordusunun kralıyla birlikte teslim alması gibi hususların gölgesinde Türkiye, Bulgaristan'a uyarıda bulunarak Yunanistan'a saldırdığı takdirde Türkiye'nin hareketsiz kalmayacağını bildirmiş, İtalya Selanik'i

alır ya da Bulgaristan Yunanistan'a saldırırsa Türkiye'nin de savaşa katılacağını açıklamıştır (Aydemir, 2021, s. 135). 1940 yılındaki bu gelişme Türkiye'nin Balkan mıntıkasına verdiği önemi kavramak açısından kayda değer niteliktedir.

1940 yılındaki jeopolitik hareketlilikler Türkiye ve Türk karar alıcılara, bu savaşın bir Sovyetler-Almanya arasında üzerinde uzlaşılmış bir ganimet taksimi ve paylaşım savaşı olduğunu gösterirken; aynı zamanda paylaşımların bir noktada uzlaşılmaz bir noktaya geleceğini de düşündürtmüştür. Nitekim, Polonya'nın paylaşımını, 1940 yazında Sovyetlerin Almanya ile anlaşarak Basarabya'yı alması takip etmiş; Romanya'nın paylaşılması devam etmiş, bununla da kalmayıp kendi topraklarından Transilvanya ve Dobruca'nın Macaristan ve Bulgaristan'a terk edilmesiyle sonuçlanmıştır.

Savaşın Balkanlara yayılması, Balkanların bir uzlaşma ve çatışma bölgesi olduğunu resmileştiren 1940 yılı, Alman-Sovyet dostluğunun soğumasına sebep verirken aynı zamanda; Sovyetlerin de Türkiye'ye karşı tutumunda daha şüpheci ve kuşkucu tutum takınmaya başladığı dönemdir. 23 Ağustos 1939 tarihli bir protokolde Ribbentrop'un Hitler'e yazdığı mektupta Boğazların Sovyet nüfuz bölgesi olduğunu ve Sovyetlere Almanların bu konuda ilgisiz olduğu güvenini verilmesini görevi olduğunu belirtilirken; diğer tarafta 26 Haziran 1940 tarihinde Sovyet ve Almanların Balkanlar bölgesi için birbirine karşı hırslandırmaya İngiliz sefiri Gripps'in Stalin'in kendisine "Türkiye'nin Karadeniz'e karşı olan durumu ve burada hakim rol oynamak istemesi, Türkiye'ye karşı olan Sovyet şüphesini yoğunlaştırmıştır" söylediği aktarmıştır (Aydemir, 2021, s. 156). Sovyetlerin Türkiye ile ilgili şüphelerinin yalnızca Balkanlar ve Boğazlar üzerinde değil aynı zamanda Batum'a karşı da tehdit hissedildiği belirtilmiş; bu tehdit algılamalarından ötürü Sovyetlerin kendini güvene almak için Akdeniz'de İtalyan hakimiyetini tanıyacaklarını; karşılığında da Karadeniz'de Sovyetlerin hakimiyeti tanınmasını bekledikleri ifade edilmiştir (Aydemir, 2021).

1940 yılında Sovyetler ve Almanlar savaşa müttefik olarak girişlerini ve Türkiye tarafından yıldırım niteliğinde olarak değerlendirilmiştir. Bu yıldırım niteliğindeki gelişme, Alman-Sovyet ittifakını ancak 22 Haziran 1941 yılına dek

sürdürebilmiştir. 28 Haziran 1940'ta Sovyetlerin Romanya'dan sonra Temmuz 1940'ta Estonya, Letonya ve Litvanya'yı işgal edişi Sovyetlerin neredeyse Çarlık Rusya'sını batısı sınırlarına ulaşmasıyla sonuçlanmıştır. Sovyetlerin maiddi kapasiteleri hakkında öngörü sahibi olan Türkiye'nin belirsizliklere bağlı endişelerini artırırken; Almanların Mayıs 1940'nda Belçika, Hollanda ve Luxemburg' saldırmalarını takiben 1940'ta Danimarka ve 10 Haziran'da da Norveç'e taarruz etmelerine tanıklık eden 1940 yılı; yalnızca Türkiye için değil, pek çok devletin de endişelerini artırdığı bir eşik olmuştur (Parker, 2001). 1940 yılının bu sıcak gelişmeleri aynı zamanda 11 Mayıs 1940'ta İngiltere'de Chemberlain hükümetinin istifasıyla ve Churchill'in iktidara gelmesiyle sonuçlanmıştır. Churchill, İnönü gibi savaşlar gören ve savaşın sisli yapısını bilen bir siyasi aktör olarak, İngiltere ve Fransız müttefiklerini ayırmaya çalışan Dunkirk harekâtında üç yüz otuz beş bin insanı kurtarmasıyla sonuçlanmasını sağlayarak, mihver güçlerinin Batı Avrupa'da kan kaybetmesine sebebiyet vererek savaşın gidişatında önemli bir kritik eşiğin aşılmasını sağlamıştır (Rich, 2003).

Churchill'in başını çektiği İngiltere'yle birlikte, Haziran ortalarında ABD'nin de savaşa aktif olarak dahil oluş süreci 1940 ortası itibariyle başlamıştır. Paris'in resmen tahliyesine sebebiyet veren ve Fransızların mağlup olduğu ilan edilen Haziran 1940 yılında Amerikan başkanı Roosevelt "Avrupa kıtasına asker gönderemem. Diğer bütün yardımlar yapılacak" şeklinde yanıt verirken bir anlamda savaş sahnesine girmeye başladığını göstermiştir (Aydemir, 2021, s. 140). Öte taraftan, mütareke isteyen Fransız hükümetine haklı bir gurur ve intikam davranışıyla 22 Haziran 1940'ta Hitler mühürlü vagonda şartlarını dikte etmesi, Alman jeopolitiğinin psikolojik veçhelerini göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Ağustos 1940 itibariyle Manş deniziyle başlayan İngiltere savaşı Eylül 1940 itibariyle havada İngilizlerin üstünlüğü ele geçirilmesine evirilmeye başlaması, savaşın yönünün ve gidişatının öngörülebilirliğini de azaltmıştır (Hobsbawm, 2020).

Bu jeopolitik belirsizlikler ve tüm devletlerin varlıksal devamlılıklarını sağlamada düştüğü ontolojik güvensizliklerin Türkiye'de olmamasının temel sebebinin Türk siyasal karar alıcıların ihtiyatlı, sabırlı ve sükûnet içinde hareket etmesi olduğunu ifade etmek gerekmektedir. Aydemir bunu İnönü'nün davranış, karakter ve

kararlarıyla ilişkilendirilmesinin mübalağa olmayacağını vurgulayarak, "Eğer Türkiye Almanya safında savaşa girseydi, Almanlar hızla Süveyş ve Basra Körfezi'ne girebilecek ve Alman-Japon ittifakını sağlayacaktı" (Aydemir, 2021, s. 143). Almanya gibi jeopolitik sınırlarının öngörülemez olduğu bir devletle ittifak etme ihtimalinin yalnızca Türkiye'nin değil, belki de savaşın tüm gidişatını değiştirebilme potansiyelini gözler önüne sermektedir. Diğer taraftan, İnönü'nün Stalin tarafından "omuzlarında yakalanıp savaşa itilecek bir kukla adam olmasının, Türkiye'nin Sovyetleşmesi ile sonlanabileceğini" ifade ederken (Aydemir, 2021, s. 143), Sovyetlere karşı takınılan ne karşı karşıya ne yanyana tutumunun ne denli haklı olduğunu bir kez daha gözler önüne sermektedir.

Tüm bunların yanında Hitler-Stalin ittifakının hüküm sürdüğü 1939-40 evresinde Türkiye üslerinden kalkabilecek hava filolarının Batum petrol rafinerilerini ve Bakü petrollerini vurabilme ihtimali gibi bir takım İngiliz senaryoları uygulanıp, İnönü'nün sükunete dayanan ihtiyatlılık stratejisi uygulanmasaydı, daha sonra bozulan Hitler-Stalin ittifakı göz önünde bulundurulunca belki de Ankara'da bugün, bizi biz yapan bu dili konuşmuyor olabilirdik şeklinde olası tüm bu seçeneklerin en iyisini kullandığını vurgulamaktadır (Aydemir, 2021, s. 143).

28 Ekim 1940'ta İtalya Yunanistan'a saldırarak Balkanlar'da yeni bir gedik açması, Türkiye'nin ontolojik güvenliği üzerinde yeni bir endişe kaynağının belirmesine sebebiyet vermiştir. Söz konusu endişe bir tarafta jeopolitik bedeninin devamlılığı üzerinde yeni bir endişe; diğer taraftan varoluşsal devamlılığını için rutinize ettiği anlaşmalardan Balkan paktına uyma gerekliliğinden ötürü Yunanistan'ın yanında savaş girme zorunluluğundan kaynaklanmaktadır (Aydemir, 2021, s. 144).

1940 yılının sonları Almanya, İtalya ve Japonya'nın üçlü paktın sıkılaştığı ve Sovyetlerin de bu pakt ile hareket ettiği, dünyanın paylaşılmasının belirginleştiği bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Ortak nüfuz bölgelerinin netleştiği bu dönem faşizm, Nazizm, oligarşik militarizm ve sosyalizm gibi benzemezlerin bir araya gelip açık ve gizli protokoller imzalamaları bu savaşın ideolojiler değil, sermaye ve kaynakların yeniden paylaşım savaşı olduğunu bir kez daha göstermektedir (Guerin, 1975).

27 Eylül 1940'ta Sovyetler üçlü paktla işbirliğini yaparak tarafların birbirlerinin nüfuz bölgelerine saygı göstereceklerini beyan ederek işbirliği yapmayı beyan etmektedir. Tüm tarafların diliyle imza edilen bu anlaşma dünya barışının tesisi, birbirlerinin nüfuz alanlarına saygı ve ekonomik işbirliği içerisinde olmaya taahhüt etmekte ve on yıl yürürlükte olunması taahhüdüyle imzalanmıştır (Aydemir, 2021, s. 160). Anlaşmanın gizli ek protokolleriyse tarafların nüfuz alanlarının belirginleşmesine dayanmaktadır. Başka bir ifadeyle, tarafların tesis etmeyi planladığı dünya barışının sağlanması jeopolitik tahayyüllerinin gerçekleşmesi anlamına gelecektir. Buna göre, Alman yaşam sahası Avrupa'nın dışında Orta Afrika'ya, İtalya Kuzey ve Kuzeydoğu Afrika'ya, Japonya ise güneyine uzanan ada imparatorluğu genişleyen Doğu Asya imparatorluğu olacak, Sovyetlerse güneye Hint denizine uzanan bir temerküz alanına sirayet etmeyi tahayyül etmektedir (Aydemir, 2021, s. 160-161).

26 Kasım 1940 ile tarihlendirilen Molotov'un Alman Dışişlerine nakledilen "çok acele ve çok gizli" kaydıyla nakledilen bir belge ise paylaşım savaşındaki Türkiye'nin varlıksal ve bedensel bütünlüğü üzerindeki riskleri gözler önüne sermektedir (Aydemir, 2021, s. 164). Bu paylaşım savaşı ve paylaşım planlarında varlığının bütünlüğünü koruyarak devamlılığını sağlama amacıyla hareket eden Türkiye'nin payına düşense onu mevcut uluslarından bağlarında ayırmak ve Sovyet nüfuz bölgesine düşen Boğazlar yer almaktadır. Bu emele ulaşmak için Sovyetlerin boğazlarda üs kurmak kaydıyla, Türkiye'nin teritoryal vaatlerle mülkiyet genişliğini sağlanacak ve toprak bütünlüğü tanınacaktır (Tekeli & İlkin, 2013). Böylelikle Sovyetler bir tarafta, Boğazlar ve İran körfezinde üs bulundurarak hareket serbestisini artıracak; diğer tarafta Balkanlar nüfuz bölgesinde kilit öneme sahip olan Bulgaristan'a kadar da Almanya'nın Romanya ve Macaristan'a hareket serbestisini tanıyacaktır (Aydemir, 2021, s. 165). Tüm bunlara ulaşmak için Türkiye verilecek toprak vaatleriyle Türkiye ikna olacak ve Montrö Boğazlar Antlaşması yerine başka bir anlaşma yapılacağı tahayyülleri, Türkiye'nin varlık davasını sürdürmek için belirsizlik ihtimali olan herhangi bir karara sürüklenmeyeceği duruşuyla hayal düzeyinde kalacak ve gerçekliğe ulaşmayacaktır. Bununla birlikte 1940 yılı üzerinde

uzlaşması sağlanan paylaşımların ve jeopolitik tahayyüllerin belirginleştiği, Sovyet-Alman dostluğunun geçici olduğunu da işaret etmektedir.

Fransa'nın Ocak 1940 tarihi itibariyle ortaya attığı bir plan bu arayışlara bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Gerçekleşmeyen bu plana göre, Sovyetlerin Kafkasya'daki petrol rafineleri bombalanacak böylece Sovyetlerin petrol bakımından Almanların beslemesinin önüne geçerek Almanların lojistik desteği sekteye uğrayacaktır ve bu planın harekete geçirilmesi için Irak ve Suriye'den hareket edecek İngiliz ve Fransız uçakları Türk hava sahasını kullanılması gerekecektir (Armaoğlu, 1958, s. 149). İngilizlerin muhalefetiyle bu plan tatbik edilmemiştir, ancak her şeye rağmen bu plan 1940 yılının jeopolitik arayış ve değişimlerin yılı olacağını işaret etmektedir.

Nisan 1940 itibariyle, Almanya'nın Norveç'e saldırısını Danimarka, ardından da 10 Mayıs 1940'ta Hollanda ve Belçika taarruzu takip etmesi, Balkanlar'da başlayan jeopolitik mücadelenin Batı Avrupa'ya sirayet etmesiyle devam etmiştir (Thomson, 1990). Yakın komşusu Belçika'nın saldırıya uğramasıyla birlikte Alman-Fransız savaşı da başlamış olduğunu işaret etmektedir. Bunun beraberinde İtalya da savaşa katılarak, savaşın bu aşamasına kadar savaş dışı kalmayı sağlayabilmiş olan Türkiye'nin de 19 Ekim 1939 İngiltere-Fransa-Türkiye ittifakından doğan ilk sorumluluğa binaen, savaşa "hayırhah bir tarafsızlık güderek" katılmasını gerektirmedir (Armaoğlu, 1958, s. 150). Avrupa'da meydana gelen bu jeopolitik değişim, savaşın Akdeniz mıntıkasına intikali anlamına gelmekte ve Türkiye'nin bilişsel bir çevre oluşturarak rutinize etmeye çalıştığı Balkanların takiben Akdeniz bölgesi içinde jeopolitik belirsizlerin başladığı kritik bir evreye geçilmektedir.

Bu sebepten ötürü, İngiltere ve Fransa Türkiye'nin savaşa girmesini ya da İtalya ile münasebetlerini keserek Boğazları Mihver devleti gemilerine kapatmasını istemektedir (Armaoğlu, 1958, s. 150). İttifakından doğan bu taahhütleri yerine getirmekte ihtiyatla davranan Türkiye, 1925 tarihli Dostluk ve Saldırmazlık Paktı gereğince Sovyetler' den görüş talep etmiş, Sovyet DB Molotof'tan tehditkâr bir cevap alınca da ittifak anlaşmasına koyduğu Sovyet şerhine dayanarak İngiltere ve Fransa'nın taleplerini yerine getirmemiştir (Armaoğlu, 1958, s. 150).

Bu yıldaki Sovyetler nezdindeki bir diğer jeopolitik değişim de yakınlaşan İtalyan ilişkileri olarak belirmektedir. 1940 Haziran'ı ile Sovyetler ile İtalyan arasında Karadeniz'de Sovyetlerin, Akdeniz'de de İtalyanların hakimiyeti üzerinde jeopolitik nüfuz paylaşımı konusunda görüştükleri öne sürülmektedir (Armaoğlu, 1958, s. 150).

Sovyetler 1940 ortaları itibariyle takındığı tutum ve davranışlar, Türkiye'nin varlık davasını ve jeopolitik devamlılığına gölge düşürürken; Türkiye'nin bu aşamada yalnızca Sovyet tehdidinden ötürü değil, aynı zamanda İngiltere tarafı açısından da savaşa katılımı ısrarlı bir şekilde dile getirilmemiştir. Her ne kadar 19 Ekim 1939 ittifakından doğan taahhütleri Türk tarafına hatırlatılsa da Türkiye askeri kapasitesi itibariyle yardım ve teçhizata ihtiyaç duyduğu için hazırlıklı durumda bulunmamaktadır. Daha da önemlisi Türkiye'nin savaşa dahli Nazi ordularını Balkanlar ve Ortadoğu'ya yönelmesine sebebiyet vererek Süveyş Kanalı'na yönelişleri ihtimaliyle İngiltere'nin denizlerdeki hükümranlığını tehdit edebilir durumdadır (Armaoğlu, 1958, s. 151).

28 Ekim 1940 itibariyle İtalya'nın Yunanistan'a saldırışı, savaşın jeopolitik değişimlerinin Türkiye üzerindeki etkisini bir doz daha artırmıştır. Hem Balkan paktının hem de İngiliz-Fransız-Türk üçlü ittifak anlaşmasının bir gereği olarak Türkiye'nin savaşa girmesini gerektiren bir gelişme olarak karşımıza çıkmaktadır. İtalya'nın Türkiye'nin jeopolitik bedenini güvence altına almak için attığı adımları tehlikeye düşürmesi, Türkiye'nin barışçıl kimliğini tehdit etmekte, müttefiklerinden gelen savaşa girmesi yönünde uyarıların doz artırmasına sebep olmaktadır. Bir taraftan İngiltere "Türkiye'nin mümkün olan en kısa zamanda" savaşa girmesi gerektiğini belirtirken; diğer taraftan Alman Büyükelçi Von Papen'in "Hitler'in Balkanları yeni bir düzene sokmak" bahsini Ankara'ya iletmesi, Türkiye için yeni jeopolitik endişe kaynakları yaratmıştır (Armaoğlu, 1958, s. 151). Balkanlar endişesini öne sürerek, kendisinin de tehdit altında olduğunu belirterek Yunanistan'ın işgaline rağmen savaşa dahil olmamayı ancak Bulgaristan, Yunanistan'a saldırır veya İtalya, Selanik'i ele geçirirse zaruri olarak savaşa dahil olacağını İngiltere ve Yunanistan'a bildirmiştir (Armaoğlu, 1958, s. 151). Bununla birlikte, Türkiye'nin jeopolitik anlamda Bulgaristan'ı hareketsizliğe yönelterek Yunanistan'a dolaylı olarak yardım etmektedir (Armaoğlu, 1958, s. 151).

Yunanistan'ın İtalya işgaliyle uğraştığı bu aşamada, Almanlar da Balkanlara ilerleyerek yaşam sahalarını genişletir durumdadır. Dolayısıyla Almanların, Romanya'ya yönelmesi yalnızca İngiltere ve Türkiye gibi ittifak devletlerinin değil aynı zamanda, Sovyetlerin nüfuz alanlarına yönelmesine anlamına geldiği için bu jeopolitik değişim, paylaşım savaşında da yeni bir safhayı, Alman-Sovyet ittifakına gölgelerin düşmeye başladığını işaret etmektedir (Overy, 2015).

İngiltere için, Almanların Romanya'da ilerlemesi Balkanlar'da ilerlemesi ve Almanların Bulgaristan'dan geçerek İtalyan işgalindeki Yunanistan'a yardım etmesi, Balkanların yalnızca Balkanlar bölgesi için İngiliz sömürgesi için de endişe verici bir hale dönüştüğünü göstermektedir (Tekeli & İlkin, 2013). Müttefiklerin Balkanlar'da ilerleyişlerinde tüm Balkanlara yayılarak İngiliz nüfuz alanında Ortadoğu petrolleri ve Süveyş kanalına erişme ihtimalinin kolaylaşmasını ifade etmektedir (Armaoğlu, 1958, s. 151). İngilizlerin denizleri hâkim olan jeopolitik stratejisi için Almanların Balkanlara yerleşmesi jeopolitik bir kaygı kaynağı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sovyetler içinse Balkanlara yerleşen bir Almanya'nın kendi nüfuz alanı olan Balkanlar ve sürekli nüfuz alanı olarak tahayyül ettiği Boğazların Almanların kontrolüne geçme ihtimali anlamını taşımaktadır (Armaoğlu, 1958, s. 152). Bu sebeple Ekim 1940 itibariyle Alman jeopolitik endişesinden kaynaklı olarak Sovyetler bu zamana kadar tutumunda değişiklik yaparak Türkiye ile yakınlaşma adımları atmaya başlamıştır (Sander, 1989). Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi Sarper ve Molotov görüşmüş, Türkiye'ye karşı mesafe alan Sovyet tarafı, "Türk-Sovyet İlişkilerinin normal ve dostane" olduğunu bildirerek bir söylem değişikliğine gitmiştir (Armaoğlu, 1958, s. 152). Buradan anlaşılacağı üzere Sovyetlerin savaş boyunca dış politikası çok kısa aralıklarla değişime uğramış, Türkiye'ye hâkim olan istikrarlı bir jeopolitik düşünümsellik Sovyetlere hâkim olamamıştır.

Türkiye için de, daha önce bahsedildiği üzere Balkan mıntıkasının güvenliği Türkiye jeopolitik bedeninin istikrarlı devamlılığı için hem fiziksel hem de psikolojik bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Alman-Sovyet jeopolitik yakınlaşmasının jeopolitik rekabete dönüştüğünü gözlemleyen Türkiye, Balkanlar bölgesinin savunulması için İngiliz ve Sovyetler dışında ABD'den de çeşitli yardım taleplerini

bulunmuş, ancak Sovyetlere, tekrar Almanlarla işbirliği yapma ihtimaline binaen, şüpheyle bakan Washington yönetiminden bu minvalde olumlu bir yanıt alamamıştır (Armaoğlu, 1958, s. 152). İngiltere diğer taraftan Balkanlar üzerindeki artan endişelerinden dolayı, Türkiye üzerinden baskıları artırmaya başlamıştır. 26 Kasım 1940 Başbakan Churchill'in İngiliz Dışişleri Bakanı Eden'e yazdığı mektupta bu bölgenin güvenliği için Türkiye ile Yugoslavya'nın harekete geçmesinin gerektiğini bildirirken, "Türkiye bu şekilde yutulacaktır. O zamanda Türkiye'ye yardım etmek bizim için imkânsız olacaktır" notunu paylaşmaktadır (Armaoğlu, 1958, s. 153).

Ağustos 1939 tarihi itibariyle başlayan, Alman-Sovyet yakınlaşması yaklaşık bir yıl sürdükten sonra, özellikle Balkanlar'da yaşanan jeopolitik değişimler ve tarafların nüfuz mücadelelerinde uzlaşmazlıklar sonucu, işbirliğinin çatışmaya dönmesiyle nihayete ermiştir (Armaoğlu, 1958, s. 155). 1939 sonbaharında Sovyetlerin kendi nüfuz alanı sayarak kendisine bağladığı küçük Baltık devletlerinin Almanlar tarafından işgale uğramasını Almanların Balkanlar bölgesine yönelmesini takip etmiş, Ağustos 1939'da başlayan jeopolitik paylaşıma dayalı işbirliği, 12-14 Kasım 1940'ında Berlin'de Molotof-Hitler görüşmeleriyle sona erme sinyalleri göstermeye başlamıştır. (Armaoğlu, 1958, s. 155). Berlin'de yapılan bu görüşmelere Sovyetlerin de Almanya-İtalya-Japonya'nın dahil olduğu üçlü pakta dahil olarak jeopolitik paylaşımı netleştirmek üzerine olduğu anlaşılmaktadır. Söz konu netleşme Hitler'e göre Sovyetler Kafkaslardan Basra'ya kadar olan bölgeyle birlikte Basra Körfezine inmesiyle ilerleyecektir; ancak Sovyetler, hem Boğazlar hem de Akdeniz bölgesinde de kontrol noktaları sahibi olarak bu bölgenin kendi nüfuz alanından çıkmasına istememektedir (Armaoğlu, 1958, s. 156). Kasım 1940 Berlin görüşmeleri bu konuda bir uzlaşma sağlanamadığı için, işbirliğini anlaşmazlığa dönüştüren ilk sinyal olduğunu belirmek gerekmektedir.

Bu esnada gözden kaçmaması gereken husus ise 1940 Ekiminde Türkiye ile yakın ilişkiler kurmaya çalışan Sovyetlerin, Almanlarla olan işbirliklerini son anına kadar Türkiye üzerinde emperyal emelleri gerçekleştirmeye çalışmasıdır (Armaoğlu, 1958, s. 155). Berlin görüşmeleri öncesi, Hitler'le görüşen Ankara Büyükelçisi von Papen'in, "Türklerin son ferdine kadar dövüşmedikçe Boğazlar üzerinde egemenliklerinden feragat etmeyecekler" (Armaoğlu, 1958, s. 157) şeklinde görüşünü

belirtmesi notu ise hem istisnai önem verilen öteki Sovyetlerin ve istisnai önem verilen bedensel bütünlüğü diğerleri tarafından anlaşıldığını göstermektedir. Sovyetlerle Almanların arasının bozulmasının Türkiye konusuyla ilgili kısmı bunlarken, Bulgaristan'ın 1 Mart 1941'de üçlü pakta katılmasını Sovyetlerin 25 Mart 1941'de Türkiye'ye talepte bulunarak 1925 tarihli Türk-Sovyet tarafsızlık ve saldırmazlık paktının teyidini istemesi takip etmiştir (Armaoğlu, 1958, s. 157). Akabinde Türkiye'nin Almanya'nın karşısında savaş ilan ettiği takdirde, Sovyetlerin Türkiye'nin tam tarafsızlığına güvenebileceklerini belirtip, Türkiye'nin toprak bütünlüğünün ve egemenliğinin devamlılığı yinelemişlerdir. Böylece Eylül-Ekim 1939'da başlayan olumsuz Sovyet-Türk görüşmeleri de yeni bir faza da doğru ilerlemeye yaklaşık iki yıldır süregelen Türkiye üzerinde Sovyet baskısı da hafiflemeye başlamıştır.

Savaşın ilk kritik eşiği olan 1939-1941 yılları boyunca Yeni Türkiye'nin temel endişe kaynağı Balkanlar bölgesi, temel tehdit kaynağı ise kuruluşundan bu yana olduğu gibi Sovyet Rusya'dır. Balkanlar bölgesi başta olmak üzere tüm Avrupa'da artan belirsizlikler Türkiye'nin jeopolitik düşünümsellikle bezenen dış politik rutinlerine sıkı sıkıya bağlı kalarak aşılmaya çalışılmıştır.

3.3 Dış Politikayı Korumak: Rutinlerin Devamlılığı (1941-1943)

1941 Ocak ayı itibariyle, Almanya'nın Romanya'ya askerlerini sokup Bulgaristan'a girmeye hazırlanması, İngiltere'nin Türkiye üzerindeki baskılarını arttırması takip etmiştir (Armaoğlu, 1958, s. 153). 31 Ocak 1941 tarihinde Churchill'in İnönü'ye yazdığı mektup Türkiye'nin savaşa girmesinin hem Balkanlar bölgesinin hem de Türkiye'nin kendisi için zaruri olduğunu bildirmektedir. Buna göre, Türkiye'ye savaşa girmeli, İngiliz uçakları Türk havaalanlarında konuşlanmalı, Bulgaristan Alman taarruzuna maruz kaldığı takdirde de bu uçaklar Romanya petrol kuyularını tahrip etmek için havalanacaktır. Sovyetler taraf değiştirip Almanlarla işbirliği yaparlarsa bu sefer de bu İngiliz uçakları Bakü petrollerini tahrip edecektir, tüm bu ihtimaller beraberinde ise Türkiye'ye geniş kapsamlı bir askeri yardım yapılacaktır (Armaoğlu, 1958, s. 153).

Savaş dışı kalma stratejisinin ihtiyatlılıkla yöneten Türkiye, İngilizlerin Balkanlarda kurmayı planladıkları bu cephede stratejik değerinin farkında olarak,

müspet bir yanıt vermemiştir. İngilizlere net bir yanıt verilememesinin ardında yatan sebep Türkiye'nin ihtiyacı olduğu askeri yardımların tek başına İngilizlerin yerine getirebileceğinden emin olmaması olarak gözükmektedir. Bununla birlikte asıl olarak gözden kaçırılmaması gereken husus, Türkiye'nin barışçıl kimliğini muhafaza etmek adına türlü sebeplere başvurmasıdır. Türkiye'nin savaşa dahil olmak için gerekli şartları sağlanmasından ziyade, savaşa dahil olmayarak savaş dışı kalmak için gerekli sebepleri sunmaya öncelik vermesi bu kimliğin yansıması olarak nitelemek yanlış olmayacaktır.

Roosevelt, Churchill'in Balkanlar'da kurmayı planladığı bu planı tespit ve takibi için Albay William J. Donovan'ı Balkanlar bölgesini göndermesi ve Albay'ın Ankara'ya ulaştığı gün, Churchill'in bu mektubu da Türkiye'ye ulaşmıştır. Türkiye, ABD'nin devreye girişini takiben Churchill'in teklif ettiği hava filosunun on katını talep etmiş, ayrıca eğer ABD'li Albay'a eğer Türkiye bir taarruza uğrarsa, askeri kapasitesi ve teçhizatı olmamasına rağmen Türkiye'nin bütün gücüyle harp etmekten kaçınmayacağı aktarılmıştır (Armaoğlu, 1958, s. 154). Askeri kapasite ve teçhizatın eksikliği Türkiye'nin savaş dışı kalma stratejisinde devamlı kullandığı söylemsel bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır (Hale, 2003). Ancak bu sadece bir söylem değil aynı zamanda Yeni Türkiye'nin vücuda geldiği, kuruluşundan bu yana geçen süreç boyunca, en dezavantajlı maddi gerçekliğidir. Bu sebepten, askeri kapasite eksikliğe dayanan söylem, muhataplarını 1941 yılında ikna eden bir söylem olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, 28 Şubat 1941'de İngiliz Dışişleri Bakanı Eden Ankara'ya gelerek Churchill'in mektubunda dile getirdiği "Balkanlar'dan sonra sıra Türkiye'ye gelecektir" sözünü yineleyerek Türkiye'nin savaşa girişinin zaruri olduğunun üzerinde durmuş, ancak Türkiye'nin askeri gücünün taarruz vasfına sahip olmadığı bildirilerek yanıt verilmiştir (Armaoğlu, 1958, s. 154).

1 Mart 1941'de Bulgaristan'a Alman nüfuzu başlamış, Almanya-İtalya ve Japonya arasında 27 Eylül 1940 tarihinde imzalanan Üçlü Pakt'a Bulgaristan'ın katıldığı bildirmesi takip etmiştir. Türkiye için Bulgaristan'ın bu durumu, korkulan Balkan mıntıkasının tehlikeye düşmesinin yanı sıra Ege ve Akdeniz mıntıkasını da tehlikeye düşmesi anlamına gelecektir. Nitekim, 1941 Nisan ayı içerisinde Almanya Yunanistan ve tüm Ege adalarını işgal etmiş durumdadır (Armaoğlu, 1958, s. 154).

Türkiye için varlığının devamlılığını sağlamada en zorlu süreç böylece başlamıştır. Diğer taraftan Almanların Akdeniz ve Balkanlara yönelmeleri, Sovyetlerin de Almanlardan uzaklaşmaya başlaması anlamına geldiği için, bu tarih itibariyle Sovyetlerin Türkiye'yle yakınlaşmasını takip edecektir.

1 Mart 1941 itibariyle Bulgaristan'ın Almanya-İtalya ittifakına katılışı savaşın gidişatındaki kritik bir eşik olarak karşımıza çıkmaktadır. 1940 yılındaki soğuk dostluk, 1941 itibariyle sarsılmaya başlayınca ve Sovyetler de Almanlarla olan dostluklarına Bulgaristan gölgesi düşünce, Türkiye tam da bu noktada Sovyetlerin güneyinde bir dost olarak belirmiş ve 25 Mart 1941 tarihi itibariyle Türkiye'ye 1925 tarihli dostluk ve saldırmazlık paktı hatırlatılarak Sovyetler Türkiye'ye şunu paylaşmıştır: "Herhangi bir vaziyette Türkiye'nin Almanlarla savaşa girmesi halinde, Türkiye'ye karşı Sovyetler, tamamen tarafsız kalacaklardır" (Aydemir, 2021, s. 136). Bu sebepten, 1939 yılı gibi 1941 yılı da Türkiye için önemli bir eşik olarak karşımıza çıkmaktadır.

1 Mart 1941'de Bulgaristan üçlü pakta katılması ve 2 Mart 1941 itibariyle Almanlar Bulgaristan'a girmesi Türkiye'nin Trakya sınırlarının tehlike altına girmesi demektir. Türkiye'nin bedenine yakınlaşan bu Balkan tehdidi, müttefiklerine Türkiye ne zaman savaşa gireceği sorusunu getirtmektedir. Bu minvalde İngiliz Dışişleri Bakanı Eden 18 Mart 1941 ve Dışişleri Bakanı Saracoğlu Kahire'de görüşmeleri Türkiye'nin Balkan bölgesini ve takiben bedeninin omurgasını teşkil eden boğazları güven altına amacını taşımaktadır. 24 Mart 1941'de Sovyetlerin de Almanların kendi nüfuz bölgelerine yönelik artan şüphelerini kontrol altına almak ve Türkiye'nin artan jeopolitik endişelerinin dizginlenmesi adına 24 Mart 1941'de Türk-Sovyet saldırmazlık paktı imzalanmıştır. Jeopolitik belirsizliklerin artığı 1941 yılı içerisinde Türkiye'nin bedensel bütünlüğünü ve teritoryal belirliliğini artırdığı bu adım, mihver güçleri dışında Türkiye'nim tüm ilişki içerisinde olduğu uluslararası sahada, Sovyet Rusya, İngiltere ve ABD, memnuniyetle karşılanmaktadır. Çünkü, bu husus bir manada mihver güçleri ve Sovyetlerin de içerisinde olduğu dörtlü paktın ilk belirgin çatlağı, dünyanın paylaşılması hazırlığının ilk fiyaskosu ve Sovyetlerin bu paktan ayrışmaya başlayarak savaşın bundan sonraki safhaların ne yöne evirileceğinin ilk somut adımı olarak değerlendirilmektedir (Aydemir, 2021, s. 165).

1941 yılı yalnızca Türkiye için değil aynı zamanda savaşın dünya ölçüsünde bir savaşa dönüşeceği kritik bir eşiktir. Bu eşikle birlikte Balkanlar'da başlayarak Avrupa savaşına dönüşen bu savaş İkinci Dünya savaşı olarak isimlendirilmeye başlanacaktır (Overy, 2015). Dünya savaşlarının hakimiyet sürdürdüğü felaketler çağının bu aşamasında ise Yeni Türkiye; egemen, bağımsız ve barışçıl kimliğini muhafaza etmeye devam edecektir. Aydemir'in ifadesiyle Türkiye ve Türkler kendi tarihlerinin en uzun barış devresini yaşayacaklardır (Aydemir, 2021, s. 137). Türklerin ve Türkiye'nin savaşın dışında kalmaya devam ettiği bu yılda, Bulgaristan'ın ardından 5 Nisan 1941'de Alman ağır filoları Belgrad'ı bombalayarak Yugoslavya'ya, 9 Nisan 1941 tarihindeyse Selanik'e inmişlerdir (Aydemir, 2021, s. 165-166). Selanik'e girişin, Türkiye için savaşa giriş yönünde bir kriz olarak nitelendirmek yanlış olmayacaktır. Balkan Paktı gereği, eğer mihver güçlerinden İtalya Yunanistan'a bir saldırı gerçekleştirirse Türkiye'nin Yunanistan'ın yanında olması gerekmektedir. Nihayetinde bu adım atılmamış olmasına rağmen Balkanlar bölgesi savaş boyunca Türkiye'nin en özen gösterdiği bölge olmuştur.

1941 yılındaki Türkiye için önemli gelişmelerden biri üzerine yapılan baskılardır. İngilizlerin, Sovyetler ve Romanya topraklarındaki petrol kaynaklarına baskı talebinin ardından, Almanların da Türk topraklarından Alman askeri ve silah malzemesinin geçmesine yönelik önerileri Berlin-Bağdat-Hint denizi siyasetini canlandırmaya çalışan jeopolitik çabaları söz konusudur. Irak'ta 4 Nisan 1941'de faşist eğilimli Raşit Ali Geylani hükümeti ele geçirerek Hitler'den yardım, Türkiye'den de işbirliği talep etmesi (Aydemir, 2021, s. 148)., Kayser İmparatorluğu'ndan Alman jeopolitiğine miras kalan bu tahayyülün gerçekliğe dönüşmesi için şartların olgunlaştığına işaret etmektedir. Bu tahayyülün önündeki engel ise Yeni Türkiye ve ona ait ontolojik güvenliktir.

10 Nisan 1941 Yunanistan'da İngilizler ve Almanların karşı karşıya gelmesini, 13 Nisan 1941'de Sovyet-Japon tarafsızlık anlaşmasının imzalanması takip etmesi Türkiye için yeni bir kriz daha anlamına gelmektedir (Aydemir, 2021, s. 167). Jeopolitik kaygılarını anlaşmalar yoluyla kontrol altında tutmaya çalışan Türkiye'nin, kısa bir süre önce kuşkularını azaltmaya yönelik saldırmazlık paktı imza ettiği Sovyetlerin, Japonya ile benzer bir anlaşmayı yapması daima kuşkuyla yaklaşılan

Sovyetlerin Türkiye'nin varlık davasındaki kurucu bir öteki olduğunu bir kez daha pekiştirmiştir.

Barbarossa harekâtı ve Almanların Sovyetlere saldırışı kritik bir eşik olmuştur. Türk-Alman saldırmazlık paktının imzalandığı 18 Haziran 1941'den dört gün sonra 22 Haziran 1941 tarihinden Almanlar müttefikleri Sovyetlere saldırarak, II.DS'nin en keskin dönüm noktası süreci başlamıştır. Bu başlangıç savaşın gidişatı içerisinde önemli bir aşamayken, Türkiye için bir taraftan temel jeopolitik ve endişe kaynaklarının karşı karşıya geldiği için rahatladığı, diğer taraftan da İngiliz baskılarıyla mücadele etmeye başladığı bir sürece işaret etmektedir. Başka bir ifadeyle, müttefikleri tarafından saldırıya uğrayan Sovyetler, karşısında oldukları İngiltere-Fransa ittifakına ihtiyaç duymaya başladığı bu süreç, Türkiye'nin de hem Sovyetler hem de ittifakı olduğu İngiltere-Fransa için jeopolitik öneminin arttığı bir kriz dönemi anlamına gelmektedir.

1941 Haziranıyla Türkiye'nin jeopolitik bedeni üzerindeki temel kaygı müttefiklerinin Çanakkale ve İstanbul Boğazları ile ilgili planları belirmektedir. İngiliz ve Fransızların I. Dünya Savaşı sürecinde olduğu gibi bu savaşta da boğazların stratejik sevk ve idare amacından faydalanmayı düşünecekleri, Almanların Sovyet saldırısıyla akla gelecek ihtimaller dahilindedir. Ancak yeni Türkiye'nin karar alıcıları eski nizamın karar alıcılarından farklı olarak varoluşsal devamlılık karşısında ısrarcı ve istikrarlı oluşları bu ihtimalin bertaraf edileceğini, Alman-Sovyet savaşında tarafsız kalınacağının ilan edilmesiyle, göstermiştir (Aydemir, 2021, s. 151-152).

22 Haziran 1941 Alman-Sovyet savaşı, savaşın en kritik aşamalarından biri olarak değerlendirilmesi yanlış olmayacaktır. Almanların Sovyetlere ettiği savaş ilanı, ilk bakışta dost kimlikli iyi jeopolitik gücün birbirleri üzerinde tahakküm savaşı olarak nitelendirilmek gerekmektedir. Başka bir deyişle Manş denizinden Karadeniz'e kadar mihver güçlerinin Avrupa kontrolünü sağlayıp Asya kıtasına ilerlemesi anlamına gelmektedir. Diğer taraftan, bu jeopolitik paylaşım savaşının Sovyetler tarafından müsebbibi olarak görülen ittifak güçlerine yani İngiltere-Fransa ve Türkiye'ye de ihtiyaç duyması anlamına gelmektedir. Bu da savaş boyunca değişen jeopolitik koşulların, Sovyet Rusya'nın ontolojik güvenliğini sağlamak adına kimlik değişimini

gerekli kılmaktadır. Uzlaşmadan uzak, kendine yeten ve sert Sovyet kimliği yardıma, desteğe ihtiyaç duyan ve işbirliğine muhtaç bir kimliğe doğru evirilmek durumundadır.

Bu kritik eşikte, Türkiye öncelikle tarafsızlığını ilan etmiş ve ardından 25 Haziran 1941'de Türk-Alman saldırmazlık paktını da mecliste tasdik ederek; savaşın bu kritik eşiğinde de benimsemekte olduğu ihtiyatlılık stratejisini, savaş dışı kalma amacıyla uygulayarak tarafsızlık politikasını benimseyeceğini göstermiştir. Her ne kadar Alman-Sovyet yakınlaşması Türkiye'nin varlık davasını devamlılığını sağlamakta yıldırım etkisi yapan bir süreç olsa da Almanya'nın Sovyet saldırısı da Türkiye'nin bedensel bütünlüğü için riskler taşıdığı için özellikle ittifak güçleri için Türkiye'nin jeopolitik önemini artırmaktadır. Alman yaşam sahasını daraltmak için Sovyetlere yardım yapmayı planlayan ittifak güçleri, Sovyetlere yapılacak en kestirme lojistik yol olan boğazların Türkiye tarafından açılmayacağı sezileri; yapılacak söz konusu yardımın Basra Körfezi ve İran yoluna yöneltmeye itmesi, İran'ın güneyden İngilizler, kuzeydense Sovyetler tarafından işgaliyle ve İran şahının Hint denizine sürülmesiyle sona ermiştir (Aydemir, 2021, s. 152-153).

Haziran 1941'de Türkiye'nin saldırmazlık ve dostluk anlaşmalarıyla sürdürmeye çalıştığı 1941 yılı bahsi geçen uğrak notları dışında, ABD'nin sahneye çıkışı bu yılın önemli bir gelişmesi olarak karşımıza çıkmaktadır. 10 Ekim 1941 tarihinde ABD'nin geleneksel tarafsızlık politikasının değiştirilmesini kongreye öneren Roosevelt, bu yıl sona ermeden 7 Aralık 1941'de Japonya'nın Pearl Harbor baskınıyla yüzleşince ABD'nin savaşa girmesinin ve savaşta da sonun başlangıcı aşamasını başlatan bir süreci başlatmaktadır (Aydemir, 2021, s. 179). Bu aşama itibariyle Yeni Türkiye'nin Akdeniz, Balkanlar ve Boğazlar üzerine inşa ettiği temel güvenlik kozasından tehditlerin uzaklaşmaya başlayacağını vurgulamak gerekmektedir.

Asıl büyük çarpışmaların Pasifik ve Rus steplerine de yayılacağı 1941 yılında tüm olasılıklara hazırlıklı olmak adına bir tarafta İstanbul'u tahliye edip etmeme teşebbüsleri konuşulurken (Aydemir, 2021); diğer taraftan Atina'dan Girit adasına göçen Yunan kral ve hükümetine Almanlar havadan saldırmış ve 20 Mayıs 1941 itibariyle Alman paraşütçüleri Girit'e inmişlerdir. Ege ve Akdeniz bölgelerinde

yaşanan bu jeopolitik hareketlilik Türkiye'nin kendi güvenlik ağlarını saldırmazlık anlaşmalarıyla örme rutiniyle devam etmiştir. 18 Haziran 1941'de Almanlarla saldırmazlık paktı imzalanmışr. Bu tarihten çok kısa bir süre sonra 22 Haziran 1941'de Almanlar Doğu Avrupa'da kızıl orduya saldırmış ve savaşın bu yeni cephesi karşısında Türkiye tarafsızlığını ilan ederek bir kriz durumunun üstesinden bağımsız kimliğini vurgulayarak gelmiştir. Böylelikle 1941 itibariyle jeopolitik düşünümsellikle hareket eden İnönü idaresindeki Yeni Türkiye o güne kadarki dirayet ve ihtiyatlılığın meyvelerini toplamaya başlamıştır (Aydemir, 2021, s. 168). Savaşın gidişatının Rus steplerine doğru ilerlemesi, Haziran 1941 itibariyle Batılı müttefiklerin Rusya yardım etme seçeneklerini gündeme getirir ve yardım yolu yine Boğazlardan geçmektedir. 25 Haziran 1941 tarihinde Roosevelt ve ABD, Sovyetlere yardım yapacağını açıklarken; Sovyet haber ajanslarından da Sovyetlerin boğazlarda gözü yoktur açıklamasını yapılmaktadır (Aydemir, 2021, s. 170).

Temmuz 1941 itibariyle Almanların Galiçya, Baltık ülkeleri, Pinsk'e kadar doğu toprakları işgal edilmesine Stalin 3 Temmuz 1941'de tüm kaynakları kullanarak mücadele edileceği ilan ederek karşılık vermiş, topyekûn savaş çağrılarını başlatmıştır. Bu doğrultuda Sovyetler, Temmuz 1941 itibariyle bunun bir ideoloji değil vatan savaşı olduğunu deklare etmiş, Stalin'in ideolojisiyle ters düşen eski ihtilalcileri ve Slavları da dahil etmeye çalışmıştır. Tüm kaynak ve seçeneklerin dahil edildiği bu topyekûn savaşa yalnızca aynı ideolojiyi paylaşanları değil, vatanperver olan tüm Sovyet halkını savaşa dahil etmeyi hedeflemektedir (Aydemir, 2021, s. 170-173). Rus steplerindeki bu hareketlilikle birlikte, Pasifik'te de Japonya'nın Çin Hindi'ndeki mütecaviz hareketleriyle devam etmekte ve ABD'de 25 Temmuz 1941 itibariyle buna misilleme yapacağını ilan ederek Ağustos 1941'de ABD Atlantik Beyannamesini ilan ederek bu savaştaki tarafsızlık siyasetinden vazgeçerek ittifaklar siyasetine geçiş yapmaktadır. Bu beyannamenin ilanının ardından 16 Ağustos 1941 tarihinde Sovyetler, 27 Ağustos 1941 itibariyle İnönü İngiliz büyükelçiyle görüşme gerçekleştirmiştir.

Eylül 1941 itibariyle Almanlar Kırım'ı da alarak Volga nehrine kadar ilerlemeleri ve Türkiye'yi ittifak grubuna taahhütleri olduğu halde kımıldatmayıp tedirgin ederken; diğer taraftan da Türkiye'yi tedirgin eden, Almanlar kadar Sovyetlerin yapılan yardımlar sonucunda Avrupa'da bir zafer kazanıp hegemonya

kurması endişelendirmektedir. İran'ın kuzeyini şimdiden ele geçiren, yapılacak yardım ve desteklerle ayağa kalkacak Sovyetlerin yalnızca savaşı kazanmayıp aynı zamanda savaş sonrasında Avrupa'da hegemonya kurması ihtimaline 20 Ekim 1941 itibariyle Churchill'in ABD başkanı Roosevelt'in yazdığı bir mektupta dikkat çekmesi (Aydemir, 2021, s. 178). Birbirinden ayrı coğrafyalarda olan bu ülkelerin benzeri çekincelere sahip oldukları görmek bakımından dikkat çekicidir. Türkiye'nin bu endişelerini azaltma adına 10 Ağustos 1941 Türkiye'ye toprak bütünlüğü ve Montrö sadakati temin edilmiştir (Aydemir, 2021, s. 178). Ağustos 1941'e kadar ki endişelerin kaynağı ve Türkiye üzerinde yapılan savaşa girme baskılarını Türkiye'nin koruyup kollamaya çalıştığı varlık davasıdır. Bu endişelerin bir kaynağı ise 22-25 Ocak 1941 tarihlerinde İngiliz-Sovyet görüşmelerinin sonucunda İngiliz büyükelçi tarafından Türkiye'ye iletilen "ihtirasları kamçılayacak gelip geçici toprak önerilerinden" kaynaklanmaktadır (Aydemir, 2021, s. 177).

Almanların tahayyül ettiği Irak petrollerine iniş için Türkiye'nin ikna olması, taraflarına katılması ya da istila edilmesi seçenekleri, Irak petrolüne iniş sağlarken; Süveyş ve Basra körfezine erişimi de kolaylaştırarak Japon müttefiklerle bir araya gelişe imkân sağlayacaktır. Hitler, İnönü'nün kendi safına katılmayacağını öngören bir aktör olarak tek seçenek olan iknayı, diğer iki seçeneği ortadan kaldırmayı garanti eden bir saldırmazlık paktıyla Alman Dışişleri bakanı Ribbentrop'un Alman büyükelçi Von Papen'e yazdığı telgrafla 17 Mayıs 1941 tarihinde bildirmiştir (Aydemir, 2021, s. 148). "Türkiye'nin Sarsılmaz Azmi" ismiyle savaştan sonrasında Ulus gazetesinden aktarılan habere göre Hitler'in ikna talepleri yalnızca Türkiye'yle imzalanacak bir saldırmazlıkla ilgili değil, aynı zamanda jeopolitik bedenini genişletmesini sağlayacak Batı Trakya ve Ege adalarından verilecek teritoryal bölgeleri de içermektedir. (Burçak, 2023) Hem saldırmazlık hem de toprak vaatleri içeren bu taleplerin Türkiye'ye önerdiği ilk bakışta, Türkiye'nin hem varlıksal ve bedensel bütünlüğüne katkı sağlayarak ontolojik güvenliği sürdürmeye fayda sağlamaya yönelik adımlar olarak görülebilirdi. Ancak tüm bunlar, Türkiye'nin savaş dışı kalma stratejisine zarar vererek Türk jeopolitiğinin esasında varlığın devamlılığını sağlamak için gölge düşürebilir hususlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Jeopolitik düşünmeyi içselleştirerek, savaşın gidişatının belirsizliği, sulh ülküsüne sahip barışçıl bir dış politika gütme hedefiyle İnönü bu vaatleri yanıtlayarak Türkiye'nin varoluşsal devamlılığının teritoryal genişleme değil, eldeki koruma olduğunu, bununla birlikte savaş dışında kalabilmek için içinde girdiği taahhütlerde de yegâne amacının bu varlığın devamlılığını sağlama olduğunu belirtmiştir. Aydemir'in aktardığı şekilde İnönü bu düşüncesini şu şekilde etmiştir:

> Türkiye'nin toprak talebi yoktur! İngiltere ile ittifakına da ihanet edemez. Alman asker ve malzemesine geçit veremez. Fakat Almanya Türkiye'ye saldırmamayı taahhüt ettiği takdirde, Almanya'nın herhangi bir devletle yaptığı savaşta tarafsız kalmayı ve saldırmamayı kabul eder (Aydemir, 2021, s. 149).

Bu açıklamayla birlikte İnönü 18 Haziran 1941'de Almanlarla birlikte tüm toprak talepleri reddeden ancak tarafsız kaldırmayı sürdüren bir saldırmazlık paktı imzalayarak, Türkiye'nin var olan tek seçeneğinin savaş-dışı kalmak ve bunun için de tüm önemleri aldığını gösterir. Bununla beraber, savaş dışı kalmanın, bunun Yeni Türkiye'nin bedenini korumak sulh ülküsünü devamlılığını sağlamak, Atatürk'ten İnönü'ye dek süregelen ve Türkiye Cumhuriyeti'nin dün, bugün ve gelecek arasında devamlı, istikrarlı ve tutarlılığını sağlayan bir anlatı olduğunu göstermesi bakımından çarpıcıdır. İnşa edilen Türk bağımsızlığını korumanın, jeopolitik ihtiras ve tahayyüllerden daha gerçekçi olduğunu gösterirken, Yeni Türkiye'nin bağımsız, özerk ve barışçıl kimliğini pekiştiren ve eylemlerini somutlaştıran bir söylem olarak dikkat çekmektedir.

II. DS öncesinde, 1930'larda Atatürk ve İnönü'nün sezdiği üzere Avrupa'da olası bir savaş Sovyet Rusya'nın menfaatiyle sonuçlanır şeklimdeki 1930'lar General McArthur'a ifade edilen bu görüş, Adana konferansında Saracoğlu tarafından Churchill'e tekrar iletilmiştir (Aydemir, 2021, s. 150). Bu minvalse Türkiye'nin dış politikasında en büyük devamlılığın Sovyetleri temel öteki olarak tanımlandığını bir kez daha göstermektedir.

Sovyet baskısının azalmaya başladığı 1941 baharında Almanlar Türkiye üzerinde baskı artırmaya başlamışlardır. Bu baskının sebebi yine Türkiye'nin jeopolitik konumumdan kaynaklanmaktadır. Türkiye'nin güney komşusu Irak'ta 4

Nisan 1941'de Mihver yanlısı Raşid Ali Geylani'nin darbeyle iktidarı ele geçirmesi üzerine, Basra Körfezine İngilizler asker çıkarmış, Geylani de Almanya'dan yardım istemiştir (Armaoğlu, 1958, s. 157). Irak'ta meydana gelen bu durum Almanya'nın Irak ve İran petrollerini ele geçirerek Süveyş'e inmesini fırsatını doğururken, Türkiye'nin stratejik önemini bir kaz daha artırmıştır. Von Papen'in aktardığı kadarıyla Alman Dışişleri Bakanı Ribbentrop Türkiye'nin İngilizlerle yapılan ittifakını bozması için kendisine ısrar etmiş, ancak Von Papen bu Türkiye'nin yaptığı anlaşmalara büyük bir sadakat duyduğu için bunun imkânsız olduğunu belirtmiştir (Armaoğlu, 1958, s. 158). Bununla birlikte, Almanlar boğazlara gelse bile Suriye ve Mısır'a yapılacak herhangi bir harekette Torosları aşmanın çok zor olduğu çünkü tek bir demiryolunun bulunmadığını da von Papen belirtmiştir (Armaoğlu, 1958, s. 158).

Irak'taki darbe olayı, Almanların Süveyş ve İran petrolleri ulaşma tahayyüllerini gerçekleştirme ihtimalleri Türkiye'yi 17 Mayıs 1941 itibariyle Almanlarla bir saldırmazlık paktı teklifi yapmaya yöneltmiş, ancak Almanlardan 'yegâne şart' olarak Türkiye'den kamufle edilmiş askeri malzeme ve teçhizatın Irak'a geçme şartıyla karşılaşılması ve daha da önemlisi da Ege adaları ve Trakya'dan teritoryal önerilerin de sunulması üzerine bu görüşmeler hızlı bir şekilde sonuçlanmamıştır. Türkiye ise bu önerilere şu yanıtı vermiştir:

> Türkiye'nin toprak talebi yoktur; İngiltere ile ittifakına da ihanet edemez; Alman asker ve malzemesine geçit de veremez; fakat Almanya Türkiye'ye saldırmamayı taahhüt ettiği takdirde, Almanya'nın herhangi bir devletle yapacağı harpte tarafsız kalmayı ve saldırmamayı kabul eder (Armaoğlu, 1958, s. 158-159).

Bu karşılıklı Türk-Alman görüşmelerinin uzamasıyla birlikte Mayıs 1941 İngilizler İran'daki isyanı bastırmaya başlamışlar, bunu takiben de Almanlar dikkatlerini tekrar Sovyetlere yönlendirmişlerdir. Yaklaşmakta olan bu savaş için tarafsız kalma konusunda dirayetli olan Türkiye 18 Haziran 1941'de Almanya ile saldırmazlık paktı imzalamış, bundan tam dört gün sonra, 22 Haziran 1941 tarihinde de Almanlar Sovyetlere taarruz başlatmıştır (Armaoğlu, 1958, s. 159).

Alman-Sovyet savaşı Türkiye'nin üzerindeki endişeleri bir nebze azaltmıştır. Öyle ki haberi alan hem İnönü hem de Saraçoğlu bunu bir sevinçle karşılamışlar,

Saraçoğlu "Bu bir harp değil, haçlı savaşıdır" diyerek bu savaşın bu aşamasının Türkiye'yi ilgilendirmediğini dile getirmiş ve Türkiye'nin herhangi bir şekilde bu savaşın cephelerinin aktif bir parçası olmayacağını ima etmiştir (Armaoğlu, 1958, s. 159).

Almanya ile pakt imzalayarak üzerindeki politik baskıyı ve jeopolitik tehlikeyi uzaklaştıran Türkiye, diğer taraftan savaş boyunca Alman askeri gücünü takip ederek bu üstünlüğü takdir etmiş, ittifaktan doğan İngilizlerin başını çektiği yardımları ise bu askeri üstünlük karşısında yetersiz telakki etmiştir (Armaoğlu, 1958, s. 160). Bununla birlikte Türkiye, Almanya'ya karşı tarafsızlık ilan ederek ittifak içinde bulunduğu İngiliz ve Fransızlara karşı ittifaklığına da gölge düşürmemiş, Almanya'nın kendisine vaat ettiği teritoryal tavizlere kulak asmamış ve kendi toprakları içerisinden Almanların sevkiyatına izin vermeyerek de Irak-İran petrollerine ve Süveyş'e giden yolları kapayarak hem Sovyetlere hem İngilizlere yardımcı olmuş hem de kendi güvenliğini sağlamıştır (Armaoğlu, 1958, s. 160).

Savaşın Alman-Sovyet harbi aşaması olan bu dönem, Türkiye'nin diğer devletler nezdindeki stratejik önemini biraz daha artırmıştır. 1939'dan 1941'e dek Türkiye'ye karşı mesafe alan Sovyetler için de şu ana kadar savaşa aktif katılmaktansa direniş göstermenin kendi varlıksal devamlıkları için daha uygun olacağına ikna olmuşlardır. Öte taraftan İngilizler nezdinde de Türkiye'nin önemi ve değeri biraz daha artmıştır (Armaoğlu, 1958, s. 160). Diğer taraftan, her ne kadar bu savaş Türkiye'nin üzerindeki baskı ve endişeleri bir nebze azaltsa da kuruluşundan beri istisnai önem verdiği Sovyetler için savaşın bundan sonraki süreci içinde Türkiye için bir varoluşsal ve jeopolitik bir kaygı kaynağı olmayı sürdüreceğini belirtmek gerekmektedir (Armaoğlu, 1958, s. 160).

Almanların Sovyetlere yönelmesi, Sovyetleri yalnızca Türkiye'ye değil İngiliz ve ABD'ye de yakınlaşmaya itmiştir. Sovyetlere yardım etmek isteyen İngiltere ve ABD içinse, Alman işgali altında olan Baltıklardan yardım etmek olanaksız olarak gözükmekte; Türkiye de tarafsız kaldığı için Boğazlar üzerinden de Sovyetlere yardım edilemez durumdadır (Tekeli & İlkin, 2013). Dolayısıyla, geriye kalan seçenek İran üzerinden Kafkasya yoluyla yapılacak yardıma kalmaktadır. İran Şahı, Şah Rıza'nın

mihver devletlerine olan yakınlığı sebebiyle İngiliz ve Sovyetler İran'ı işgale giriştiler ve bu da yine Türkiye'nin güney sınırına Sovyet kuvvetlerinin yerleşmesi anlamına gelmektedir (Armaoğlu, 1958, s. 160). Türkiye'nin olası şüphe ve kaygılarını azaltmak adına 10 Ağustos 1941 tarihinden İngilizler ve Sovyetler Türkiye'ye nota göndermişlerdir.

> "Boğazlar hakkında hiçbir taarruz niyetleri olmadığını, Türkiye'nin toprak bütünlüğüne ve Montrö mukavelesine olan sadakat duyduklarını, iki devlet Türkiye bir Avrupa devleti tarafından tecavüze uğrarsa her türlü yardım ve müzahereti yapmaya hazır olduklarını belirtmişleridir" (Armaoğlu, 1958, s. 161)

Söz konusu notadan anlaşılacağı üzere, ittifak güçlerinin Türkiye'ye güven aşılamaya çalışmışları anlaşılmaktadır. Böylece 1941 yazı itibariyle Yeni Türkiye'nin güven sağlamaya çalıştığı bölgelere üzerinde endişe etmemesi gerektiği hatırlatılmıştır.

Sovyet-Alman savaşı Türkiye'yi yalnızca İngilizler ve Sovyetler nezdinde değil ABD nezdinde stratejik değerini artırmıştır. Ancak, Türkiye varlıksal bir tercih yapmayarak, tarafsız kalmaya devam etmesi, Almanya ile krom ticareti gibi ekonomik ilişkilerini devam ettirmesi ABD tarafının Türkiye'ye yapılması planlanana iktisadi yardımları durdurması anlamına gelmektedir (Armaoğlu, 1958, s. 161). ABD'nin yardım konusunda Türkiye'ye karşı tutunduğu çekimser tavırsa, İngiltere için zorluk çıkarıyor; İngiltere altına girdiği askeri ve iktisadi yardım taahhütlerini tek başına getirmekte zorluk çekmekteydi. Bu bağlamda 1941 yazında gerilen Amerikan-Japon ilişkilerinin 7 Aralık 1941 tarihinde yaşanan *Pearl Harbor* baskınıyla neticelenmesi öncesi 3 Aralık 1941 tarihinde ABD, Türkiye'nin jeopolitik konumunun kendi savunma stratejisinin Asya kanadına olan yakınlığından kaynaklı öneminin farkına vararak Ödünç Verme ve Kiralama Kanunu'nu Türkiye'ye sunarak, çekimser tavrından dönüş sağlamış, Türkiye'ye iktisadi anlamda yardım etmeye niyetli olduğunu göstermiştir.

1941 yılının sonuna gelindiğinde Türkiye Batılılarla olan ilişkilerini istikrara kavuşturduğunu, ancak yeni bir Alman baskısıyla mücadele edeceği bir döneme girmektedir. Bu kriz dönemi içinde, 7 Aralık 1941 de ABD'nin savaşa girmesiyle,

savaşın gidişatının belirsizliği üzerine çekinceler azalırken, Türkiye hem Mihver hem de Müttefik devletler tarafından baskı altında kalmıştır. Savaşın başlangıcından 1941 yılının sonuna dek nispeten daha kolay bir şekilde yürüttüğü savaş dışı kalma durumunu muhafaza etmek zorlaşmıştır. Bunun temeli ise, savaş başlangıcında olduğu gibi jeopolitik endişelere dayanmaktadır. Bu endişeleri, Mihver devletlerden kaynaklı ve Sovyetlerden kaynaklı endişeler şeklinde özetlemek mümkündür. Türkiye'nin en temel belirli jeopolitik tehdidi olan Sovyet Rusya üzerine, mihver devletlerinin Kuzeyde Kafkaslara güneydeyse Süveyş kanalına doğru taarruzu, Türkiye'nin jeopolitik bedenini bir mihver kıskacına alabilme ihtimali, Türkiye'yi hem Sovyet-Alman harbi hem de Kuzey Afrika muhabereleriyle yakından ilgilenmeye itmiştir.

Ayrıca, Sovyetlerin Türk toprakları üzerindeki niyetlerinin İngiltere tarafından kabul edilip desteklenmesi ihtimaliyse 1941 yılının bir diğer önemli endişe kaynağıdır. Bu sebeple, Moskova'da başlayan Eden-Stalin görüşmeleri Türkiye tarafından bu endişeyle takip edilmiş, müttefiklerin kendilerini arkadan vurmaları ihtimali göz önünde bulundurulmuştur. Bu görüşmelerden gelen haberler bu ihtimali güçlendirir niteliktedir. Öyle ki Stalin, "Oniki adanın ve Bulgaristan ile Kuzey Suriye'den bazı toprakların Türkiye'ye verilmesini" Türk hükümetine iletmiştir (Bilge, ve diğerleri, 1969, s. 173). Böyle bir teritoryal önerinin mütekabiliyet esası gereği Sovyetlerin Boğazları istemesini akla getirdiğinden, İngiliz Başbakan Eden müttefik Türkiye'nin endişelerini gidermek adına 8 Ocak 1942'de Avam kamarasında "Türkiye'nin toprak bütünlüğü hiçbir tehlikeye maruz değildir. Geçen Ağustos'ta Büyük Britanya ile Sovyet Rusya tarafından Türkiye'ye karşı girilen taahhütlere tamimiyle riayet edilecektir" açıklamasında bulunmuştur (Bilge, ve diğerleri, 1969, s. 174)

Diğer taraftan 1942 yılının Ocak ayında başka bir göreve atanan ABD'nin eski Ankara Büyükelçisi Mc. Murray da Türkiye'nin endişelerine değinerek, müttefiklerin yanında hareket etme önünde Türkiye'nin en temel endişenin Sovyet Rusya olduğunu belirtmiştir. Buna göre, harbin başından beri Türk-Sovyet ilişkileri hiçbir zaman çok samimi olmamış ve 1939 Alman-Rus dostluk paktı Türk tarafında derin bir hayal kırıklığı bıraktığını vurgulayarak "Türkler bunu bir düşman hançer darbesi değil, bir dostun hıyaneti olarak telakki etmişlerdir. Rusların Boğazları Türkiye'nin aleyhine

olarak eline geçirmek için bir pazarlık yapmaya çalıştıkları şayiaları yayıldığı zaman, vaziyet daha da fenalaşmıştır" (Bilge, ve diğerleri, 1969, s. 174)

1942 yılına gelindiğinde, Almanların bir tarafta Güney Rusya'da ilerleyerek Kafkasya'ya ulaşmaları, diğer taraftan kuzey Afrika'da hareket ederek Süveyş Kanalı'nı ele geçirme ihtimallerine göz önünde bulundurulduğunda Türkiye'nin jeopolitik olarak kuşatılmış olacaktır. Bu öngörü sebebiyle Almanlarla imzalanan bir saldırmazlık paktı bir nebze bu jeopolitik kaygıyı azaltsa da ABD'nin savaşa girmesiyle birlikte Almanlar Türkiye üzerinde 1942 yılı boyunca baskı kurmaya devam etmişlerdir. Daha önce bahsedilen Ege adalarından Türkiye'ye verilmesi gibi teritoryal önerilerin dışında, Türkiye'nin içindeki Turancılık gibi birtakım faaliyetleri tahrik etme girişimlerde de bulunmuşlardır (Armaoğlu, 1958, s. 163). Kırım ve Kafkasya Türklerini destekleyerek yapılan bu faaliyetler Türkiye'de bir karşılık bulmasa da, Almanların Sovyetlerden çekinen bir Türkiye'yi kendi tarafına çekebilmek için dış ticaret (krom ticareti) yanında ideoloji aracını başvurarak 1942-1943 yılları boyunca Türkiye üzerinde türlü baskılar kurmaya çalıştığına bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır (Armaoğlu, 1958, s. 164).

Almanya'nın ideoloji aracını kullanılmasına yönelik bir diğer husus ise Alman işgal bölgelerinde yaşayan Türk Yahudilerinin akıbeti üzerinedir (Koçak, 1992). 1935 yılından itibaren Nazilerin programlanmaya başlayan anti-semitist uygulamaları, Türkiye'nin Türklük tanımının ırksal düzeyde değil vatanperverlik üzerine kurulu olduğu sebebiyle Avrupa'ya göçen Türk Yahudilerini toplanma kamplarına gönderilmekten kurtarmıştır. Ancak, Eylül 1942 boyunca Almanya tarafından Türkiye'ye gönderilen notalar Türk Yahudilerine uygulanmakta olan istisnai uygulamaların 1943 itibariyle son bulacağını haber vermektedir. Belçika, Hollanda, Fransa başta olmak üzere Alman işgal bölgelerine yayılan pek çok Yahudi, kendilerini Türk olarak nitelendirilerek toplama kamplarına gönderilmekten kurtulduğunu öne sürmüşlerdir (Koçak, 1992, s. 339). Almanya'nın Türkiye'nin stratejik önemine verdiği değeri, yalnızca savaşın aktif ya da pasif tarafı olmasından değil, Türk vatandaşlarına karşı uygulanabilecek hassas dengeler gözetildiğinde de anlaşılmaktadır.

Diğer taraftan Türkiye'nin Sovyetlerden kaynaklı çekincelerini bu yıl boyunca artmasının bir diğer sebebi ise İngiliz basınında çıkan haberlerdir. Söz gelimi 16 Ocak 1942 tarihiyle çıkan haber Türkiye'nin savaşa dahil olmakta ayak diremesinin en temel sebebinin Sovyetler ile ilgili öngörülere dayandığı vurgulanmaktadır:

> Hiç şüphe etmeyelim ki, galip geldiğimiz takdirde Avrupa'nın en kuvvetli devleti Sovyetler Birliği olacaktır... Eğer bu devletle dostane bir işbirliği yapmayacak olursak, Avrupa'nın mukadderatını tayin etmek Sovyetlerin elinde olacaktır (Armaoğlu, 1958, s. 164).

Savaş boyunca Türkiye'nin siyasi karar alıcıları tarafından savaş sonrası düzen için Avrupa'da bir Sovyet hegemonyasının kurulması yönündeki çekince İngilizler tarafından paylaşılmış; bu çekinceler de zaman zaman Türkiye'deki bir takım Alman tarafgirliği, Turancılık temayülleri ve Sovyetler karşıtlığının ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. 1942 yılında Başbakan olan eski Dışişleri Bakanı Saraçoğlu'nun, 27 Ağustos 1942'de Von Papen ile yaptığı bir görüşmede Sovyetlere karşı verilen istisnai önemin zaruri olduğu bir kez daha ifade edilmiştir.

> …Bir Türk olarak Rusya'nın yıkılmasını hararetle arzu ettiğini ve böyle bir fırsatın da bin yılda bir defa ortaya çıkabileceğini, fakat bir başbakan olarak Türkiye'nin mutlak bir tarafsızlık takip etmesinin zaruri olduğunu inanmaktayım… (Armaoğlu, 1958, s. 164-165).

Söz konusu açıklama diplomatik anlamda ihtiyatlı bir açıklama değildir. Ancak, Türkiye'nin tarafsızlık siyasetine sıkıca bağlı olduğunu göstermektedir. Armaoğlu'na 1942 yılına kadar Türkiye yoğunlukla Alman baskılarına karşı koymaya çalışmıştır. Ancak, 1942 yılıyla birlikte Türkiye üzerinde müttefik baskıları başlamıştır. Bunlardan ilki İngiltere'den gelen baskılar olarak belirmektedir. İngiltere'nin ardından ABD tarafından gelen baskılar Kasım 1942 yılı itibariyle Almanların Stalingrad muharebesini kaybetmesini hızlandırmak için Türkiye'nin müttefik güçleri için stratejik öneminden kaynaklanmaktadır.

Savaşın ikinci kritiği eşiği olan bu dönemdeki gelişmeler de Türkiye'nin artan jeopolitik değeri ve Türk-Sovyet ilişkilerinin seyri olarak belirmektedir. Armaoğlu'na göre Sovyetlerin Almanlara karşı üstünlük kazanmasıyla oluşan zafer durumu, savaş

öncesinde Atatürk ve İnönü'nün savaş sonuna yönelik öngörülerini desteleyecek niteliktedir. Aydemir'in de İnönü'ye referansla "Avrupa'da bir Sovyet hegemonyasından endişeliyiz" şeklinde belirttiği gibi, Türkiye'nin istisnai ötekisi Sovyet Rusya savaşın sonu oluşacak belirsizliklerin temel kaynağı olarak nitelendirilmektedir (Armaoğlu, 1958, s. 165).

3.4. Savaşın Sonuna Doğru Dış Politikayı Korumak: Rutinlerin Devamlılığı (1943-1945)

Bölüm başında belirtildiği üzere Türkiye'nin II. Dünya Savaş esnasında varlığının devamlılığını sağlamak dışında hiçbir davası bulunmamaktadır. Varlığının devamlılığı bu süreç boyunca rutinlerin devamlılığıyla sağlanmıştır. Uluslararası sahanın eşit bir üyesi olarak bağımsız, barışçıl ve egemen kimliğini bir yaşam stratejisi olarak inşa eden Yeni Türkiye, yirminci yaşında da tüm bu kimliklerini eyleme döken bir fail olarak belirsizliklerle başa çıkmaktadır.

Bir yaşam stratejisi olarak geliştirdiği ontolojik güvenliğinin korumasına yönelik takip ettiği adımlar ve göstermiş olduğu davranışlar 1920'lerde başlattığı ve 1930'lu yıllarda devam ettiği rutinleri sekteye uğramadan devam etmesi şeklinde belirmektedir. Dolayısıyla 1939'dan yılından başlayarak 1945'e kadar atılan tüm adımlar bu varlık davasını sürdürmeye hizmet etmektedir. Varlık davası ile ilgili, bu konjonktürde öne çıkan başlıklar uluslararası belirsizlikleri ve bu belirsizliklerden kaynaklanan kritik eşikleri jeopolitik bir düşünümsellikle değerlendirmekten geçmektedir. Bu doğrultuda, istisnai önem verilen devletlerle ilişkiler ve istisnai önem verilen bölgeleri korumak rutinlerin başını çekmektedir. Savaşın sonuna doğru gelişin başlangıcı olarak nitelendirilebilecek 1943 yılı itibariyle, Türkiye'nin varlık davası kuruluşundan beri takip ettiği bağımsız, barışçıl ve egemen kimliğini uluslararası sahada rutinleştiren diplomatik faaliyetler evirildiği belirmektedir. Uluslararası sahanın eşit bir üyesi olma talebiyle ilgili gerçekleştirdiği davranışlar, savaşın bu son kritik eşiğinde Türkiye'nin bu dönemde en göze çarpan rutini olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu doğrultuda 1943 yılı itibariyle konferansların hemen hepsi Türkiye tarafından takip edilmiş; şartların dikte edilmediği, karar alma sürecinde söz sahibi

olacak ve uluslararası sahanın eşit bir üyesi olmasına yönelik gayretler olarak karşımıza çıkmaktadır (Aydemir, 2021).

3.4.1. Kazablanka Konferansı (14-24 Ocak 1943)

7 Ocak 1943'te Dışişleri Bakanı Menemencioğlu ve Von Papen arasında yapılan bir görüşmede Türkiye'nin savaşın dışında kalmakta kararlı olmasına rağmen müttefiklerin Sovyetlerin Avrupa'da hâkim olmasına mani olup olmayacakları konusunda istişare ettiklerini aktaran Armaoğlu, 14 Ocak 1943 Kazablanka Konferansına giden süreç öncesi, Sovyetlere yardım sağlamak için, halihazırda Kuzey Afrika'da güç kaybeden Almanya'ya karşı, Batı Avrupa'da ya da Güney Avrupa'dan yeni bir cephe açılmasını önererek Türkiye'nin önem atfettiği Balkanlar cephesini açmayı hedefleyen İngiltere, bu talebi 24 Kasım 1942'e de Stalin'e de iletmiştir. Buna göre Türkiye silah yardımı yapılarak 1943 ilkbaharında savaşa girmesi sağlanarak Almanya karşıtı Balkan cephesi açılacak; Türkiye'ye karşılığında teritoryal bütünlük ve kendi statükosunun devamlılığı teminatı verilecekti (Armaoğlu, 1958, s. 166).

Almanların müttefikler tarafından Kuzey Afrika'da yenilgiye uğratılmaları, SSCB'deki Alman saldırıları, İngiltere, Fransa ve ABD tarafından yeni sorunlar olarak tespit edilmiştir. Bundan ötürü, Roosevelt ve Churchill Casablanca' da buluşup ortak çıkarlar üzerine görüşmeler gerçekleştirmişlerdir. Henüz savaşın kendileri için 'çok sıcak olduğunu' belirten Stalin ise konferansa katılmamıştır (Weisband, 2015, p. 120) Bu görüşmelerde Roosevelt'in üzerinde durduğu kayıtsız şartsız bir teslimiyetken; Churchill Balkanlar, Yunanistan ve Ege adalarını da içine alan yeni bir cephe açılması üzerinde durmuş, bu durum da Türkiye için savaşa girecek bir ortam yaratılmasını doğuracağı kanısıyla hareket edilmiştir. Casablanca Konferans toplantıları sırasında İngiliz-Amerikan müşterek kurmayları toplantısında Türkiye'nin İngiliz sorumluluk alanına bırakıldığı anlaşılmaktadır (Wilt, 1991) Savaşın askeri olarak sevk ve idaresi üzerine konu edinen konferansta, Türkiye'nin bu süreçte ne gibi roller alabileceği de gündem konusu olmuştur.

Kazablanka konferansa dair Türkiye'nin iki çekincesi bulunmaktadır. İlki, müttefiklerin herhangi bir uzlaşma seçeneğinin ortadan kaldırılıp, Almanya, İtalya ve Japonya'nın savaşı kaybedeceği öngörülerek Almanya'nın koşulsuz teslimiyeti kabul

etmesi şeklinde ifade edilmektedir (Weisband, 2015). İkinciyse savaş nihayete erene kadar Türk toprakları üzerinde İngiliz ve Sovyetlerin gizli bir anlaşma yapma ihtimali şüphesi olarak belirmektedir (Deringil, 1994). Tüm bu şüphelerin gölgesinde bu konferansın gayelerinden biri Türkiye'yi aktif bir müttefik haline getirmek için gerekli zemini hazırlamak olduğu anlaşılmaktadır. Bu doğrultuda Churchill İnönü'ye mektup göndermiş ve Başbakan Saraçoğlu'yla da görüşmeyi talep etmiştir. Başkentte yaşanması muhtemel güvenlik sebepleri ve zaman sorunu yaşayan Churchill'in Mısır'a yakınlığından dolayı görüşme Adana'da planlanmış ve yine ek güvenlik önlemlerine ihtiyaç duyulmaması için görüşmenin Yenice Tren istasyonunda tren vagonunda gerçekleştirilmesi uygun görülmüştür.

ABD'nin Ankara Büyükelçisine göre Türk tarafı İngilizlerden de şüphe etmekteydiler, şüphelerinin sebebi İngilizlerin Sovyetlere ve Yunanlara Balkanlardan ve Ege adalarından toprak vaat etmesi ihtimaliydi ve bu endişelerinin yersiz olmadığı 1944 Mayıs'ında İngiltere'nin söz konusu ülkelerle nüfuz bölgelerine ayırma anlaşması yapma teşebbüsüyle ortaya çıkmıştır (Armaoğlu, 1958, s. 172). Ancak bu teşebbüs ABD'nin muhalefeti sebebiyle akamete uğramıştır. Bu konuyu takiben söz verilen askeri yardımların gerçekleşmemesi Türkiye'nin İngilizlere şüphecilikle bakmasını haklı kılan bir husus olarak belirmektedir.

Kazablanka konferansına katılan İngiltere-Fransa ve ABD, (Churchill, de Gaulle-Henri Giraud, Roosevelt) savaşın gidişatına yönelik konuştukları konular arasında Pasifik ve Çin mıntıkası ABD'ye, Balkan ve Ege mıntıkası İngiltere'ye bırakıldığı için, Türkiye'ye yapılacak yardım ve iletişim kanalı diğer müttefiklerin onayıyla ve İngiltere aracılığıyla gerçekleştirilecektir. Bu sebeple görüşmelerde Türkiye konusunda Churchill başı çekmektedir (Armaoğlu, 1958, s. 167). Bu iş bölümü her ne kadar açıklayıcı ve makul bir işbölümü gibi gözükse de ABD Dışişleri Bakanı Cordell Hull 22 Temmuz 1943 gibi bir tarihte "İngiltere Türkiye'yi nüfuzuna dahil etmek istiyor" çekincesi paylaşmış ve Casablanca' da Türkiye ile ilgili olarak askeri ve ekonomik yardım konularında ABD'nin net bir tutum takınmadığı belirtmiştir (Armaoğlu, 1958, s. 167). Türkiye ile Casablanca sonrası iletişime geçen Churchill ile İnönü, yani İngiltere ve Türkiye, 30 Ocak - 1 Şubat 1943 tarihleri arasında Adana-Yenice'de gerçekleştirilmiştir.

Söz konusu görüşmelerde, Armaoğlu'nun aktardığına göre, Churchill, İtalya'ya karşı geniş çapta bir cephe açılarak, Almanya'nın Balkanlar'daki hakimiyeti zayıflatılacak ve Sovyetler kuzeyden, Türkiye'nin vereceği kara ve hava desteğiyle, ittifak güçleri güneyden Balkanlara hareket edecek; tüm bunların gerçekleşmesi için Türkiye'ye düşen 1943 yılı bitmeden savaşa girmektir. İnönü ve Saracoğlu'nun katıldığı bu görüşmelerde Türkiye'nin çekinceleri daha önce belirtildiği şekilde, Türkiye Sovyetlerden çekinmektedir. Bu çekincelerinden ilki Almanların kaybetmesi ve Sovyetlerin Avrupa'da kesin bir zafer kazanmasının ardından Sovyetlerin tahayyül ettikleri dünya devrimini gerçekleştirmek için tüm yakın devletleri Bolşevikleştireceği ihtimalidir (Armaoğlu, 1958, s. 167). Diğer bir çekince ise maddi kapasite üzerinedir, Türkiye'nin askeri kapasitesi geniş ölçüde desteklenmedir şeklinde belirtilmiştir; Churchill ise bu çekinceler için Türkiye'nin Sovyetler' den çekinmesine gerek yoktur, komünizm eski -genişlemeci- niteliğini kaybetmiştir; ayrıca savaş sonrası kurulacak -BM- uluslararası örgüt olası bir Sovyet saldırısına karşı gerekli tedbirleri alacak; askeri ve iktisadi yardımlar için İngiltere ve ABD gerekli yardımları yapacaktır (Armaoğlu, 1958, s. 167). Türk siyasi karar alıcılarının çekincelerini kavrayan Churchill 2 Şubat 1943'te Roosevelt'e gönderdiği mektupta bu çekincelere değinerek, savaş sonrası için Türkiye'nin territoryal bütünlüğü garanti etmek için Sovyetleri ikna etmenin faydalı olacağını belirtmiştir. Tüm bu müzakere süreçleri, planlanan Balkan cephesinin ABD'nin alternatif cepheyi Fransa'da açmak üzerinde ısrar etmesi üzerine, somut bir şekilde sonuçlanmamıştır. Ancak, Türk siyasi karar alıcılarının Türkiye'nin varlığının devamlılığı sağlamada Sovyetlere, karar alma süreçlerinin her aşamasında, istisnai önem verdiğini kavramak açısında önemlidir.

3.4.2. Adana (Yenice) Konferansı

Adana Konferansı'na giden süreç Kazablanka Konferansında başlamıştır. İki gün süren bu görüşmeler Fransızca gerçekleşmiş ve iki gün içerisinde askeri ve siyasi olmak üzere beş farklı toplantı olarak gerçekleştirilmiştir. 1-2 Şubat tarihleri itibariyle bu görüşmeler Londra ve Ankara basınına verilmiş, bu görüşmelerin yerli ve yabancı basındaki yankılarını inceleyen Kurban ve Mat'a (2022) göre Adana-Yenice görüşmeleri hem Türkiye hem de İngiltere nezdinde olumlu karşılanmıştır. Aralık

1943 itibariyle Türkiye'nin prensip itibariyle savaşa girmeyi kabul etme süreci bu konferansla birlikte başlamıştır.

14-24 Ocak 1943 yılında düzenlenen Kazablanka konferansının ardından müttefikler TR'nin de savaşa girmesi ve Balkan cephesinin açılması yönünde karar almışlar, bu kararın Türkiye'ye bildirilmesi için 30-31 Ocak 1943 tarihinden Mersin'in Tarsus ilçesine bağlı Yenice Mahallesinde görüşme gerçekleştirilmiştir. Bu konferansla ilgili haber ve ayrıntılar, görüşmeler bittikten iki gün sonra basına yansımıştır.

30-31 Ocak 1943'teki Adana Konferansı'na giden süreçte, Türkiye'nin jeopolitik konumu, müttefikler ve mihver devletleri için önem atfedildiği için, süreç boyunca Türkiye savaşa girme baskısıyla karşı karşıya kalmıştır. Ancak, I. Dünya Savaşı'ndan çıkarılan dersler ve yeni kurulan bir devlet olarak; askeri, ekonomi, mali ve ticari alanlarda maddi kapasitesi göz önünde bulundurulduğunda savaş dışı kalmak en rasyonel strateji olarak belirlenmiştir. Bu strateji, jeopolitik bir beden olarak Türkiye'nin sınır güvenliğini sağlayarak bedensel bütünlüğünün devamlılığını sağlama amacı güdecek, aynı zamanda uluslararası alanda yeni Türkiye'nin psikolojik/varlıksal devamlılığını da sağlamaya hizmet edecektir. Savaş boyunca, İnönü'nün attığı adımlar; savaş-dışı kalmak, denge siyaseti ve başarılı küçük devlet diplomasisi tanımlarıyla ifade edilmiştir. Tüm bu tanımların arkasında yatan ise jeopolitik düşünümsellik ile varoluşsal devamlılığını sağlama ihtiyacıdır. Bu ihtiyacı sağlamaya çalışmak savaş boyunca atılan adımlar şu şekildedir.

Adana görüşmelerinin bir diğer önemli yanı ise İnönü'nün Churchill'e Almanya'ya barış teklifinde bulunulma önerisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu barış önerisi reddedilmiş ve hayata geçmemiş olsa da bu barış teklifinin ardında yatan mantığın yine kesin bir Alman yenilginin önüne geçerek Sovyet hegemonyasını engellemek şeklinde yorumlanabilir (Armaoğlu, 1958, s. 168). Diğer taraftan Stalin ise Türkiye'ye 1941 yılında zaten bu teminatları verdiğini, ancak Türkiye'nin bir Almanya'yı feda etmek istemediğini belirterek Türkiye üzerinde söylemsel düzeyde çeşitli baskılar kurduğunu göstermektedir (Armaoğlu, 1958, s. 168). Bu konferansta öne çıkan hususun Sovyetlerin Türkiye üzerindeki baskıları ve Türkiye'nin de

Sovyetler konusundaki öngörülerin İngilizler tarafından da paylaşıldığı üzerinedir. Weisband'ın aktardığı kadarıyla Churchill İnönü'ye "Rusya, savaş sonunda emperyalist bir tutum takınabilir, Türkiye buna karşı ihtiyatlı olmalıdır" şeklinde belirtmektedir (Weisband, 2015, p. 134)

3.4.3. Quebec ve Moskova Konferansları

11-24 Ağustos 1943 Quebec Konferansında, konferansa katılan İngiltere-ABD ve Kanada temsilcileri tarafından yine Türkiye bahis konusu edilmiş ancak askeri yardımların tam sağlanamadığından, Türkiye'nin silahlandırılmasına devam edilmesinde uzlaşma sağlanmış, Almanya ile krom sevkiyatı gibi ticari ilişkilerin azaltılması ve askeri gemilerin boğazlardan geçiş izni konuları gündeme gelmiştir. Bu arada Sovyetlerin Türkiye'nin Almanya'ya karşı net bir tutum sergilemeyişi Sovyetlerde memnuniyetsizlikle karşılanıyor, Sovyet propaganda organı Harp ve İşçi Sınıfı 2 Eylül 1943 tarihinde, Türkiye'nin tarafsızlığı Almanların işine yarıyor, Balkan cephesi açılmadığı Almanlar tüm kapasitesini Sovyetlere yönlendirdiğini yazmaktadır (Armaoğlu, 1958, s. 168). Dolayısıyla savaşın sonuna doğru giden süreçte Sovyetler Türkiye üzerindeki baskılarını artırarak devam etmektedir.

19 Ekim 1943 tarihinde yapılan Moskova Konferansı, dış işleri bakanları düzeyinde yapılan ve nihai karar alıcı olan devlet başkanlarının daha sonra yapacağı Tahran konferansının hazırlığı niteliğinde bir konferanstı. Konferansa ev sahipliği yapan Sovyet Dışişleri Bakanı Molotof, muhataplarına savaşın sora erdirilmesi için Sovyet tekliflerini net bir şekilde belirtiyordu. Bundan önceki konferanslarda belirtildiği üzere Kuzey Fransa'da ikinci bir cephe açılması, İsveç hava sahasının müttefikler tarafından kullanılması gibi önerilere yanı sıra Türkiye savaşa katılım sağlamasının artık bir tedbiri olarak değil zaruri olarak uygulanmalı ve Türkiye "tam bir muharip" olarak katılmalıydı (Armaoğlu, 1958, s. 169).

3.4.4 I. Kahire Konferansı

İngiltere, Fransa, ABD ve diğer temsilciler tarafından da henüz Türkiye'ye vaat edilen yardımlar yapılmaması sebebiyle uygun bulunmayan Türkiye'nin savaşa aktif bir şekilde katılım sağlama kararı olması yönündeki ısrar, Sovyet tarafını ikna etmek ve ilgili talepleri daha yumuşak bir şekilde Türkiye ye sunmak için, ilk etapta yalnızca

Türk havaalanların kullanılmasını ve Türkiye'nin de yıl sonunda savaşa katılmasını istemek şeklinde evirilmiştir. Ancak, Moskova'dan dönen İngiliz Dışişleri Bakanı Eden'le Türk Dışişleri Bakanı Menemencioğlu'nun Kahire'de buluştuğu bir toplantıda iletilen bu talepler Türk tarafınca kabul edilmemiştir (Cihan, 1993).

Türkiye'ye göre havaalanlarının kullanımı yalnızca ittifakların kullanıma değil mihver güçlerinin de vereceği zarara sebep olabilir İstanbul, Ankara ve İzmir havadan bomba saldırına maruz kalma riski taşımaktadır (Armaoğlu, 1958, s. 170). Söz konusu riskler, Türkiye'nin bedensel bütünlüğüne zarar verme riski taşımakta olduğu için ittifak devletlerinin Türkiye'den talepleri ve istekleri Türkiye tarafından reddedilmiştir.

3.4.5 Tahran Konferansı

28 Kasım 1943 Tahran Konferansı, Roosevelt, Churchill ve Stalin'in bir araya geldiği bu konferansın temel konusu Türkiye'nin savaşa girişi şeklinde özetlenebilir. Daha önce bahsedilen Fransa'da ikinci bir cephenin açılmasının Sovyetlerin üzerindeki yükü azaltacağı konusuyla birlikte, Sovyetlerin Türkiye'nin harbe katılmayacağı konusundaki net görüşlerinin paylaşılan bu konferansta en dikkat çeken husus ise Stalin'in "icap ederse enselerinden yakalayarak harbe sokmak gerektiğini" ifade etmesidir (Armaoğlu, 1958, s. 170).

Kuruluşundan bugüne varlık davasını egemenlik mefhumuyla ilişkilendiren bir devlete yönlendirilen bu söylemler Türkiye'nin Kahire konferansına eşit statüde katılma kaydı cevabıyla yanıtlanacaktır. Diğer taraftan, Sovyetlerin Balkan cephesinden ziyade Fransa'da yeni bir cephe açma ısrarı, olası bir Balkan cephesinin açılmasının bir kısım İngiliz kuvvetlerini de buraya taşıması anlamına gelebileceğini de belirtmek gerekmektedir. 1 Aralık 1943 tarihinde sona eren Tahran konferansında Türkiye ile ilgili alınan kararlar bir önceki kararlardan farklı değildir. Türk havaalanları ittifak güçlerine açılması zorunluluğunu kabul ederek Türkiye artık harbe girmelidir, Almanların güç kaybetmesi sebebiyle hava taarruzu gerçekleştirme ihtimalleri düşüktür ancak yine de olası bir taarruz için Türkiye'ye 20 uçak filosu ve gerekli teçhizat verilmesi temin edilecektir (Armaoğlu, 1958, s. 171). Ayrıca, Türkiye'nin savaşa girişini takiben Bulgaristan, Türkiye'ye karşı herhangi bir harekata

girişirse Sovyetler Bulgaristan'a karşı harekete geçecektir (Armaoğlu, 1958, s. 171). Savaş sonrası kurulacak barış düzeninin belirginleşmeye başladığı 1943 sonlarında bu Türkiye'nin belki de son şansı olarak nitelendirilecek bu toplantıda Türkiye'nin savaş giriş tarihi de 15 Şubat 1944 olarak netleştirilmiştir (Armaoğlu, 1958, s. 171). İttifak güçlerinin aldığı bu kararlar Türkiye tarafına iletilmesiyle birlikte, hem 1943 yılının hem de savaşın son eşik noktası olarak nitelendirilebilecek süreç başlayacaktır.

3.4.6 II. Kahire Konferansı

4-7 Aralık 1943 Kahire Konferansı sürecinde Türkiye, prensipte savaşa girmeyi kabul etmiş, ancak vaat edilip verilen maddi gereksinimleri ve verilen destekleri yetersiz bulduğunu belirterek iştirak etmemiştir. Bununla birlikte, destek konularında anlaşma sağlanamayınca, Türkiye ve müttefikler arasında, Almanya'ya sürdürülen ilişkiler krom meselesinin başı çektiği arasında sorunlar yaşanmaya başlamış, Türkiye de Almanya ile ilişkilerini sonlandırmak durumunda kalmıştır. Savaşın sonuna doğru giden konferanslarda Almanya'nın mağlubiyeti netleşince, Türkiye müttefiklerle birlikte hareket ederek 23 Şubat 1945'te Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmiştir.

4-6 Aralık 1943 Kahire Konferansı – İnönü'nün de bizzat katıldığı Türkiye'nin varlık davasını eşit statüde devam ettirdiğini ispat eden bir konferans olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu konferanstan önce 22-26 Kasım tarihlerinde ABD, İngiliz ve Çin'in katıldığı Kahire konferansı de var olduğundan bu konferans İkinci Kahire Konferansı olarak da anılmaktadır

II. Kahire konferansı öncesi düzenlenen Tahran Konferansında alınan kararlar İnönü'ye iletilmiş İnönü de bu davete yalnızca bir şartla icabet edeceğini bildirmektedir. Türkiye'nin kuruluşundan bu yana sürdüre geldiği varlık davasını özü olan eşit statüde egemen bir devlet olarak muamele görecek, daha önceden alınan Tahran "kararların tarafına iletilip tebellüğ edildiği bir taraf olarak değil serbest bir şekilde eşit düzeyde münakaşa yoluyla müzakere etme" şartıyla gidecektir şeklinde karşılamış ve emeline de ulaşmış durumdadır (Armaoğlu, 1958, s. 171).

Sovyetlerin katılmadığı bu konferansın temel amacı Türkiye'nin savaşa katılımı hususunu netleştirmektir. Churchill, Roosevelt ve İnönü'nün katıldığı bu

konferansta Türkiye'nin üzerindeki 'savaşa gir' baskıları artmaya başlayacaktır. Türk tarafı, gerekli askeri teçhizat ve yardımın verilmedikçe savaşa girmeyeceğinin üzerinde dururken diğer taraflar nezdinde 'ayak diremekle' eleştirilmiştir (Weisband, 2015, p. 146). Bunun karşılığında, İngiliz tarafı gerekli yardımların yapılacağını belirtmekte en geç 15 Şubat 1944 tarihe kadar yardım süreçlerinin tamamlanacağını ve bu tarih itibariyle de İngiliz uçaklarının Türk havaalanlarından kalkacağını ve yine aynı tarihlerde İngiliz denizaltılarının da Boğazlar vasıtasıyla Karadeniz'e geçebileceklerini öne sürmektedir (Armaoğlu, 1958, s. 171).

Anlaşılacağı üzere 1943 yılı II. Dünya Savaşı sürecinin savaşın sevk ve idaresinden başlayarak diplomatik süreçlere evirildiği kritik bir eşiktir. Bu eşiğin Türkiye de için kritik bir eşik olduğu aşikardır. Sovyetlerin varlık ve bedeni üzerindeki artan baskıları bir tarafta, ittifak devletlerinin ayak direme eleştirileri diğer tarafta, diplomatik yeteneklerin konuşmaya başladığı bir dönem olarak kategorize edilmektedir. Dış politikadaki en temel rutinin jeopolitik düşünümselliğin eşlik ettiği diplomatik süreçlere bağlı kalınması olan Türkiye için bu kritik eşik de kurucu dış politikadaki alışkanlıklara bağlı olmaktan geçmektedir.

1943 yılındaki bir diğer dikkati çeken husus da Türkiye'yi bu süreçte en zorlayan, en zor kritik eşiği olarak nitelendirilen, Türkiye'yi savaşa iten sürecin en temelde Adana-Yenice konferansına ilişkin olduğuna yönelik yerleşik algının hatalı olabileceği üzerinedir. Bu minvalde görüşmelere bizzat katılan Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Feridun Cemal Erkin'e göre Türkiye'yi savaşa gitmeye zorlayan Adana-Yenice konferansı değil, bu konferansı birkaç ay arayla izleyen Moskova Müttefik Hariciye Nazırları toplantısının bir sonucudur (Erkin, 1980, s. 138). Bunun sebebiyse her ne kadar basında Churchill'in Türkiye'nin aktif bir müttefik hale getirdiği yönünde bir izlenim oluştuysa da, Churchill'in asıl maksadı Türkiye'nin ihtiyatlı tutumunu daha iyi anlamak ve değerlendirme fırsatı olarak gördüğü yönündedir. Bu doğrultuda Churchill, Başbakan Saraçoğlu ve Dışişleri Bakanı Menemencioğlu'nun ellerini sıkarak "Türkiye'ye bir istekte bulunmak için değil, silah ve malzeme ihtiyaçlarınızı incelemek için geldim" beyanıyla geliş amacını belirtmiştir (Erkin, 1980, s. 137).

1943 yılında başlayan Türkiye üzerindeki baskılar 1944 itibariyle de devam etmektedir. Ocak 1944 tarihi itibariyle askeri yardım hususlarıyla ilgili başlayan Türk-İngiliz görüşmeleri Şubat 1944 itibariyle akamete uğramasına ve Türkiye'ye yapılması taahhüt edilen yardımların kesilmesiyle sonuçlanmıştır. Dolayısıyla 1944 yılı yine Türkiye için ittifak güçlerinin üzerinde baskı kurmaya başladığı bir yıl olarak devam edecektir (Armaoğlu, 1958, s. 172).

14 Nisan 1944 itibariyle Türkiye'ye nota vererek Almanya'ya yenilecek krom ticaret anlaşmasını ettirdikleri takdirde Türkiye'yi ablukaya alacaklarını belirtmişler, Türkiye'de buna istinaden mihver güçleriyle olan krom sevkiyatını durdurduğunu ve Almanya ile ticaret hacmini yarı yarıya azaltarak 20 Nisan 1944 itibariyle cevap vermiştir (Armaoğlu, 1958, s. 172).

Kendisine yapılması taahhüt edilen yardımların yapılmamasını öne sürerek, bunun karşılığında savaşa girmeyen Türkiye'ye karşı, ABD ve İngilizlerin takındığı tutum karşısında, Mayıs ve Haziran 1944 yıllarında Türkiye Sovyetler ile yakınlaşma girişimleri takip ederken, Türkiye'ye savaş ilan etmemesine rağmen Almanya ile diplomatik ilişkilerin kesilmesinin önerisini Türkiye Kahire konferansındakine benzer bir tutumla yanıtlamıştır: "Savaş sonunda yapılacak barış konferansında tam bir müttefik olarak yer almak" (Armaoğlu, 1958, s. 173). İngiliz ve Amerikalılar tarafından bu kabul edilen bu şartla birlikte, Almanya ile diplomatik ilişkiler de sonlandırılmıştır. Türkiye'nin bu tavrı Sovyetler nezdinde takdirle karşılanmamış olup 15 Temmuz 1944 Stalin'in Churchill'e yazdığı mektupta savaş sonrası için Türkiye üzerinde tehdit olacağını haber vermektedir. Stalin'e göre "…Savaş sonrası kendisine has haklar talep etmemesi adına Türkiye'yi sakin bırakmak ve herhangi bir taahhütte bulunmamak gereklidir" (Armaoğlu, 1958, s. 173-174). Bu açıklamanın ardından Türkiye üzerinde artan Sovyet baskıları şiddetle hissedilmeye başlanmıştır.

1944 yılının Temmuz'unda başlayan Sovyetlerin Türkiye'ye karşı olan bu tutumu, takip eden yılda da devam edecektir. Türkiye istisnai önem verdiği Sovyetlerden bedensel devamlılığına gölge düşürecek izlenimler edinecektir, bu sebeple Sovyetlerin kendi nüfuz bölgeleri saydığı Balkan mıntıkasından Yunanistan'a İngilizlerin ayak basmasını bir Türkiye olumlu bir adım olarak değerlendirmiş**,** 1944

Kasımında da, savaş süreci boyunca kendisine pek çok kez vaat edilen on iki ada üzerinde hiçbir teritoryal talep içerisinde olmadığını Yunan Hükümetine bildirmiştir (Armaoğlu, 1958, s. 174). Savaşın tüm kritik eşiklerinde olduğu gibi ihtiyatlılıkla hareket ederek kendi egemenliği, bağımsızlığı ve barışçıl kimliğinden taviz vermeyen davranışlarla hareket etmiştir.

3.4.7 Yalta Konferansı

Mihver güçleri savaşı kaybetmeye başlaması üzerine, savaş sonunda oluşturulacak düzeni tesisi için Kırım'da 4-15 Şubat 1945'te Yalta konferansı toplanmıştır. Yalta Konferansında, Türkiye, 10 Şubat 1945 tarihinde Montrö ve Boğazlar sözleşmesiyle yeniden gündeme gelmiş, Stalin Boğazlar sözleşmesinin bu haliyle kıyıdaş olan Sovyetlerden ise Japonya'nın bile daha fazla söz hakkı olduğunu dile getirerek Türkiye bedenin omurgasını teşkil eden boğazlar üzerindeki taleplerini açıkça dile getirmiştir. Böylece Sovyetler, boğazlar sözleşmenin revize edilerek yeniden düzenlenmesini belirterek Boğazlarda üs talebini yinelemektedir (Armaoğlu, 1958, s. 175).

Roosevelt ise Stalin bu ısrarına karşın, ABD ve Sovyet Rusya'nın üç bin mile yakın bir sınır paylaştıklarını, buna rağmen onlarca yıldır bu sınırlarda asker bulundurmadığını belirterek, tüm devletlerin paydaş sınırlara benzer hale gelmesi gerektiğini öne sürerek yanıtlamıştır (Armaoğlu, 1958, s. 179). Churchill'in görüşleri ise Boğazları enternasyonalize etmenin pratik olmadığını, böyle bir şey gerçekleşirse Panama ve Süveyş kanalları için de benzer bir düzenleme gereksinimi duyulacağını ve Türkiye'nin de buna itiraz edebileceği yönündedir (Armaoğlu, 1958, s. 176).

Yalta Konferans'ındaki bir diğer önemli husus ise San Francisco'da Nisan ayı sonunda toplanacak Birleşmiş Milletler (BM) konferansına kurucu üye olarak katılacak devletlerin "Mihver devletlerine karşı savaş ilan etmiş olma şartı" olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sebeple Türkiye 23 Şubat 1945 tarihinde Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmiştir (Armaoğlu, 1958, s. 176). Türkiye'nin savaş karar kararı Sovyetler nezdinde önemli olmak bir yana Türkiye üzerinde artan baskıları yoğunlaştığı bir dönemi başlatmıştır.

19 Mart 1945 itibariyle Sovyetler, Türk-Sovyet ilişkilerini belirleyen 17 Aralık 1925 tarihli tarafsızlık ve saldırmazlık paktının bu anlaşmanın değişen şartlara uymadığını ve değişmesini gerektiğini öne sürerek feshettiğini deklare etmiştir (Armaoğlu, 1958, s. 176). Böylece, Türkiye'nin savaşın başından beri çekindiği, Almanlar kesin bir yenilgisinin Sovyetlerin hegemonik bir güç olarak ortaya çıkaracağı ve Türkiye'nin varlık davasını sürdürmesinin bu tarih itibariyle biraz daha zorlaşacağı ihtimalini akla getirmiştir.

Bu değişen şartlara ve baskılara rağmen, Türkiye Sovyetlerle ilişkilerini sürdürülebilir bir minvalde evirilmek potansiyel tehlikeleri bertaraf etmek için 4 Nisan 1945 itibariyle yeni bir Türk-Sovyet anlaşması önermiş, ancak Sovyetler 7 Haziran 1945'te verdikleri yanıtta böyle bir anlaşmanın olmasının şartı Boğazlar' da Sovyetlere bir üs vermenin yanı sıra, Türkiye'nin teritoryal bütünlüğüne zarar verecek, 1921 itibariyle sınır güvenliği altını alınan Türkiye'nin bedenin parça koparmayı iddia ederek, Kars ve Ardahan'ın Sovyetleri verilmesini şartını koşmaktadır (Armaoğlu, 1958, s. 177).

7 Mayıs 1945'te Almanya'nın teslim olmasına rağmen, Pasifik'te/uzak doğuda çarpışmalar sürmekte olduğu için İkinci dünya savaşının nihai olarak sona geldiği anlamına gelmemektedir. Bu sebeple savaşı nihayetten sona erdiren konferansın Postdam olduğunu belirtmek yanlış olmayacaktır. Yalta'dan Postdam'a giden birkaç aylık süreçte ABD'deki başkanlık değişimi başta olmak üzere pek çok önemli değişiklik gerçekleşmiştir (Overy, 2015). Söz konusu değişim savaş sonrası Avrupa'da kurulacak düzende ABD ve Sovyetler arasındaki uyumu çatışkılı bir düzeye taşıyacağı izlerini gösterirken, Türkiye'nin istisnai ötekisi Sovyetler'in karşısındaki belirlediği istisnai diğerleri olan İngiltere ve Fransa'nın yerini ABD'ye bırakacağı sinyallerini de yakmaktadır.

17 Temmuz 1945'te gerçekleştirilen Postdam Konferansı'nda, Sovyetler, Yalta'dan farklı olmayan bir şekilde Boğazlar'dan üs istemektedir. Bununla ilgili de Çarlık Rusya'sı döneminde yapılan 1805 ve 1833 yılında benzer nitelikte anlaşmalar yaptıklarını öne sürerek tarihsel referanslarla taleplerini desteklemektedir (Armaoğlu, 1958, s. 178). Sovyetlerin nüfuz mücadelesi yalnızca Türkiye üzerinde değil ayrıca

eski İtalyan sömürgelerinde de olduğu için İngilizler ve ABD tarafından Sovyetlerin gerek Akdeniz gerek Türkiye üzerindeki talepleri olumlu karşılanmamış ve Boğazlar konusunda destek görmemiştir (Armaoğlu, 1958, s. 178). Konferansın 2 Ağustos'ta sona ermesini takiben, Japonya'ya atılan atom bombaları 14 Ağustos 1945 de Japonya'nın teslim oluşuyla birlikte İkinci Dünya Savaşı resmen sona erdirmiştir (Hobsbawm, 1995). Felaketler Çağı'nın önemli bir fazı nükleer bir felaketle nihayete ererken, devletlerin varlık davalarını korumakta zorlanacakları yeni bir sürecinde başlayacağını vurgulamak gerekmektedir.

SONUÇ

Dünya savaşları, devletlerin varlıksal koşullarını değiştiren önemli dönemlerdir. Bu değişime ayak uyduramayan devletler kimlik bölünmesi veya fiziksel çözülme riskiyle karşılaşabilir. Değişimle başa çıkmak, güçlü bir gözlem yeteneği ve uyum sağlama iradesi gerektirir. Bu süreç, sadece fiziksel koşullar değil, aynı zamanda aktörlerin psikolojik ve sosyal koşullarıyla da şekillenir. Ontolojik güvenlik yaklaşımı, değişen koşullara nasıl başa çıkılacağını analiz edip varlığın sürekliliğini sağlama ve düzenleme sürecini anlamak için bir çerçeve sunar. Bu sebeple devletlerin güvenlik anlayışı, ontolojik bir perspektifle ele alınmalıdır. Devletlerin güvenlik anlayışlarının sadece fiziksel güvenlik arayışıyla sınırlı değil, aynı zamanda ontolojik güvenlik ihtiyacı da önemlidir. Ontolojik güvenlik kavramı, bireyin doğrudan algısal çevresi içinde olmayan olaylardaki bir süreklilik ve düzen duygusudur, devletlerin de tıpkı bireyler gibi bu düzen duygusunu sağlamak için kimliklerini ve varlıklarını farklı yollarla inşa ederler.

Devletin meşruiyeti ve güvenliği toplumsal kimlikle bağlantılı olduğundan, varlık nedeninin toplum tarafından kabul edilmiş bir "biz" imajını sürdürmesine bağlıdır. Ontolojik güvenlik bağlamında, devletin öteki ile kurduğu ilişkinin ve ötekiyi güvenlik açısından nesneleştirmek gereklidir. Ayrıca, devletin ontolojik güvenliğini sağlamak için belirsizlikleri tespit etme, endişeleri korkuya dönüştürme ve öteki ile kurulan ilişki üzerinden bir anlam inşa etme süreçleri devletin kimliğini güçlendirmeye ve devam ettirmeye katkı sağlamaktadır.

Ontolojik güvenlik devletlerin varoluşsal devamlılığını temel alır ve bu bağlamda, devletin biyografik anlatısı ve çevresiyle ilişkilendirme şekli ontolojik güvenliğin merkezinde yer alır. Devletlerin ontolojik güvenlik arayışını açıklamak için düşünümsel ve maddi yetenekler, kriz değerlendirmesi, biyografik anlatı ve yardımcı aktörler tarafından söylemsel çerçeve şeklinde dört faktörden bahsetmek mümkündür. Ayrıca, ontolojik güvenlik, kimlik ve biyografik anlatılar arasındaki geleceği anlamlandırmada önemli bir rol oynamaktadır. Kimlik sabit ve statik olmadığından, kimlikle ilgili olarak süreklilik ve istikrar duygusu, devletlerin biyografik anlatılarla kimliklerini inşa etmelerinde ve sürdürmelerini sağlamaktadır. Bu anlatılar, devletin fiziki bütünlüğünü, iç yapısını ve dış politikasını belirleyen temel bir unsurdur.

Anlatılar, devletin kimliğini, ulusal çıkarlarını, dünya sahnesindeki rolünü ve güç dağılımını tanımlar. Devletler, uluslararası alanda kimliklerini oluşturmak ve kabul ettirmek için anlatıları kullanır. Bu anlatılar, devletin seçilmiş geçmişi, kazanılmış zaferleri ve öne çıkan değerleri üzerine inşa edilir. Uluslararası alanda devletin tanınması ve güvenliği, bu anlatıların etkili bir şekilde iletilmesine bağlıdır. Biyografik anlatıyla beraber, ontolojik güvenliğin sağlanmasında rutinlerin önemli bir rolü vardır. Devletler, uluslararası sahada rutinleşmiş davranışlar, diplomatik ilişkiler, anlaşmalar ve uluslararası kuruluşlara üyelik gibi etmenler aracılığıyla kimliklerini pekiştirirler. Ayrıca kimliklerini pekiştirerek ve belirsizlikle başa çıkarak varoluşsal devamlılıklarını sağlamaya çalışırlar.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan İkinci Dünya Savaşı'na kadar olan süreçte, Osmanlı İmparatorluğu'ndan kalan ontolojik güvensizlik mirasından başlayarak, "Yeni Türkiye" biyografik anlatısı üzerinden aktörler ontolojik güvenlik oluşturmuştur. 1920-1938 yılları arasında Türkiye'nin varlık tesisinde önemli olan anlaşmalarla Türkiye barışçıl bir dış politika stratejisi izlemiş ve diplomasi ile uluslararası sözleşmelerle buna yönelik eylemlerde bulunmuştur. Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünden sonra bağımsız bir varlık olarak ortaya çıkmıştır. Bu bağımsızlık, iç mücadeleler ve ulusal direnişlerle şekillenmiş ve ontolojik güvenlik arayışını başlatmıştır. Cumhuriyet'in uluslararası alandaki tanınma süreci, Lozan Anlaşması ile başlamış ve uluslararası toplum tarafından eşit bir üye olarak kabul edilme hedefi güdülmüştür. Bu süreç, egemenlik kavramının önemini vurgulayarak devletin uluslararası alanda güçlenmesini ele almaktadır. Türkiye'nin uluslararası sahada egemen bir devlet olarak tanınması, ontolojik güvenliğini sağlama çabalarının bir yansımasıdır. Cumhuriyet'in ilk on yılı, Türkiye'nin uluslararası ilişkilerini normalleştirmesi ve diplomatik alanda aktif olmasıyla karakterizedir. Bu dönemde atılan adımlar, devletin istikrara kavuşma ve uluslararası alanda saygın bir konum elde etme çabalarını yansıtmaktadır.

Türkiye'nin ontolojik güvenlik arayışını sürdürme çabalarının yanı sıra, yönetimsel irade de etkindir. Devletin içeride ve dışarıda nasıl bir varlık olacağı, bu irade ve kapasiteyle şekillenmektedir. Devletin biyografik anlatısı, Cumhuriyet'in kurucu aktörleri olan Mustafa Kemal Atatürk ve İsmet İnönü'nün söylemleri toplumsal mücadeleyi ve devletin var oluşunu anlamlandırmaya yönelik stratejik bir çabadır.

Yeni Türkiye'nin ontolojik güvenlik arayışının içsel ve dışsal boyutları arasındaki bağlantı, içeride kurulan bağımsız öz-kimliğin dışarıda kurulan uluslararası ilişkilerle tamamlanmıştır. Millî Mücadele ile kazanılan bağımsızlık tutkusu, Lozan'da uluslararası alanda tanınan bir egemenlik statüsüne dönüşmüştür.

Yeni Türkiye'nin dış politikası, sınırlı maddi kapasiteye rağmen barışçıl bir kimlikle şekillenmiştir. Bu, ülkenin içeride ve dışarıda istikrarlı bir şekilde varlığını sürdürme çabasını yansıtmaktadır. Özellikle İnönü'nün vurguladığı gibi, Türkiye'nin barışçıl dış politikası, uluslararası ilişkilerde dostane bir tutumu benimsemeyi ve anlaşmalarla ilişkileri pekiştirmeyi hedeflemiştir. Dış politikanın merkezindeki irade, sadece maddi kapasitenin eksikliğini değil, aynı zamanda Yeni Türkiye'nin bağımsız ve barışçıl bir devlet olarak varlığını sürdürme kararlılığını da yansıtmaktadır. Diplomatik yetenekler ve ilişkiler, sınırlı ekonomik imkanlara rağmen uluslararası alanda Türkiye'nin itibarını artırmaya yönelik önemli araçlardır. Ekonomik bağımsızlığın sağlanması, Yeni Türkiye'nin dış politikasının önemli bir hedefidir. Bu bağlamda, ekonomik seferberlik ve devletçilik politikaları benimsenmiş, özel sektörün kalkınma görevi üstlenmiş ve ekonomik bağımlılıklardan kurtulma çabaları gösterilmiştir. Türkiye'nin coğrafi ve ekonomik koşulları, dış politika üzerinde bazı zorlukları beraberinde getirmiş olsa da yönetimsel ve jeopolitik irade, sınırlı maddi kapasiteyi aşarak istikrarlı bir dış politika izlenmesini sağlamıştır. Barışçıl kimlik, Türkiye'nin uluslararası arenada saygın bir konuma gelmesinde etkili olmuş ve devletin varlığını istikrara kavuşturmuştur.

Yeni Türkiye'nin kurucu dış politikasında, özellikle Sovyet Rusya, İngiltere ve Fransa ile olan ilişkileri başta olmak üzere diğer devletler kurduğu ilişkilerin analizi varlığın tesisini anlamada önem arz etmektedir. Yeni Türkiye, Millî Mücadele ve Lozan sürecinde, İngiltere ve Fransa gibi devletlere karşı varoluş mücadelesi vermiş ve istikrarlı bir dış politika izlemiştir. Sovyet Rusya'ya gösterilen istisnai önem, bu devletlerin sömürgeci paylaşımlarına karşı direnme gerekliliğiyle bağlantılıdır. Yeni Türkiye, uluslararası sahada eşit bir statü arayışında olmuş ve bu amacını İngiltere ve Fransa ile sürdürülebilir ilişkiler kurarak gerçekleştirmiştir. Bu çerçevede, diplomatik çözümler ve barışçıl davranışlar tercih edilmiş, teritoryal sorunlar diplomatik yollarla çözülmeye çalışılmıştır. Musul sorunu, İngiltere ile yaşanan teritoryal bir sorunu temsil etmektedir. Yeni Türkiye, bu konuda diplomatik protestolarla ve sürdürülebilir

ilişkilerle çözüm aramıştır. Hatay'ın durumu, Fransa ile olan ilişkileri etkilemiş ve Yeni Türkiye diplomatik çabalarla teritoryal kazanımlar elde etmiştir. Yeni Türkiye, dış politikada teritoryal kazanımlardan ziyade uzun vadeli istikrarlı ilişkilere odaklanmıştır. İngiltere ve Fransa ile yapılan anlaşmalar, Yeni Türkiye'nin prestijini yükseltmeye yönelik stratejik hamlelerdir. Teritoryal belirlenim ve varlıksal devamlılık konularında uzlaşmaları içermiştir Dostluk ve İyi Komşuluk Anlaşması gibi diplomatik adımlar, Yeni Türkiye'nin istikrarlı ilişkiler geliştirme çabalarını vurgulamaktadır. Benzer şekilde, İtalya'nın I. Dünya Savaşı sonrasındaki durumu, yaşadığı statü kayıpları, ekonomik zorlukları ve dış politikasındaki değişiklikler sonucunda, Yeni Türkiye, İtalya'nın yayılmacı eğilimlerine karşı tedbirler almış, diplomatik çabalarla ilişkileri güvence altına almaya çalışmıştır. Dış politikada barışçıl ve diplomatik bir tutum benimseyen Yeni Türkiye, uluslararası alanda eşit bir üye olarak tanınma amacını taşımıştır.

Mitzen'in belirttiği gibi, güvenin düzenlilik ve alışkanlıklar aracılığıyla rutinleştirilmesi, toplumlar ve devletler için önemlidir. Tekrarlanan eylemler, alışkanlıklar, düzenlilikler ve nihayetinde rutinler, güveni tesis etmeye ve sürdürmeye katkıda bulunur. Yeni Türkiye'nin içsel varlığını güçlendirmek ve öz-kimliğini pekiştirmek adına rutinleştirme pratiklerini bir yaşam stratejisi olarak kullanmış olması, tüm kriz durumlara rağmen, rutinlerine sıkı sıkıya bağlı kalarak istikrarlı bir bilişsel çevre kurmayı başarmasına olanak sağlamıştır. Rutinleşme pratikleri, geçmişten bugüne aktarılan biyografik anlatılar aracılığıyla gerçekleşmiş ve toplumun temel değerlerini ve benlik-projesini oluşturmuştur. Bu pratikler, uluslararası sahadaki belirsizlikleri azaltmaya yönelik diplomatik yeteneklerin geliştirilmesi, uluslararası anlaşmalara katılım ve çok taraflı ilişkiler kurma sürecini içermektedir. Yeni Türkiye'nin varlık mücadelesi ve bedensel ehliyeti üzerine kurulan ontolojik güvenlik arayışını diplomatik ilişkiler, anlaşmalar gibi rutinleştirilmiş eylemlerle desteklenmiştir. Yeni Türkiye'nin ilk on yılındaki ontolojik güvenlik arayışı, rutinleştirme pratiğiyle belirsizlikleri azaltma ve temel bir güven sistemini koruma sürecine evrilmiştir.

Yeni Türkiye'nin ontolojik güvenliğini sağlamak adına attığı adımlar ve bu adımların ontolojik güvenlik aktörleri tarafından rutinleştirilmesi ayrıca ekonomi, sanayileşme, bilim ve toplumsal konsolidasyon gibi unsurları içeren bir biyografik

anlatıyla desteklenmiştir. İnönü'nün liderliğindeki Yeni Türkiye'nin, güçlü bir toplum yaratma çabalarının bir parçası olarak ekonomik kalkınma, sanayileşme, vatanseverlik gibi söylemleri rutinleştirdiği ve ontolojik güvenliği tesis etmeye çalışmıştır. Bu çabalar, iç ve dış politika, ekonomi ve güvenlik gibi alanlarda yapılan planlı ve programlı adımları içermektedir. İnönü, ulusal paranın istikrarını vurgulayarak mali düzenin sağlanmasının önemini belirtmekte ve otarşi politikasının Yeni Türkiye'nin ontolojik güvenliği için bir stratejidir. İç ve dış politika arasında denge sağlama, ekonomik istikrarı güçlendirme, mali düzeni sağlama ve ulusal güvenliği temin etme çabaları, Yeni Türkiye'nin ontolojik güvenliğini güçlendirmeye yönelik sistematik bir çabanın parçası olmuştur.

KAYNAKÇA

Agnew, John A.: **Geopolitics: Re-visioning World Politics**, London and New York, Routledge, 2003.

Ahmad, Feroz: **Bir Kimlik Peşinde Türkiye,** İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006.

Ahmad, Feroz: **Modern Türkiye'nin Oluşumu,** İstanbul, Kaynak Yayınları, 2015.

Akçura, Yusuf: **Üç Tarz-ı Siyaset,** Kahire, Ötüken, 1907.

Aktar, Ayhan: **Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları,** İstanbul, İletişim Yayınları, 2000.

Al, Serhun: "Young Turks, Old State," **War and Collapse: World War I and the Ottoman State**, Ed. by M. H. Yavuz, F. Ahmad, Salt Lake City, The University of Utah Press, 2016, pp. 135-160.

Alkan, Necmettin: **İmparatorluğun Son Savaşı: Birinci Dünya Savaşı'na Neden ve Nasıl Girdik?**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2020.

Armaoğlu, Fatih: "İkinci Dünya Harbinde Türkiye,"**Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C.13, No: 2, 1958, s. 139-179.

Armaoğlu, Fatih: **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi: 1914-1995**. İstanbul, Alkım Kitabevi, 2001.

Atatürk Araştırma Merkezi: **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III (Açıklamalı Dizin ile),** Ankara, Atatürk, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, 2006.

Atatürk, Mustafa K.: **Türkiye Büyük Millet Meclisinde ve C. H. P Kurultaylarında (1919 – 1938): Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**. Dü. A. A. Başkanlığı, Ankara, Divan Yayıncılık, 2006.

Atatürk, Mustafa K.: **Nutuk Cilt 1: 1919-1920**., Dü. T. D. Enstitüsü, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı, 1970.

Aydın, Mustafa: "Turkish Foreign Policy in the Chaos of War: 1939-1945," **Journal of Balkan and Near Eastern Studies**, C.23, No: 16, 2021, pp. 1-18.

Aydemir, Şevket S.: **Tek Adam: Mustafa Kemal (1922-1938),** İstanbul, Remzi Kitapevi, 1645.

Aydemir, Şevket S.: **İkinci Adam (1938-1950).** İstanbul, Remzi Kitabevi, 2021.

Aydoğdu, Murat: "1939 İngiliz-Fransız-Türk Antlaşması'na Dair Dikkatlerden Kaçan Bir Gerçek: Özel Anlaşma'da Yer Alan 'Erteleyici Madde'nin Kaldırılması," **Uluslararası İlişkiler***,* C.19, No:75, 2022, s. 83-100.

Barlas, Dilek: "Milletler Cemiyeti'nde Türkiye: İyimserlik ve Kuşku Arasında," Uluslararası İlişkiler*,* C.14, No: 55, 2017, 93-11.

Barlas, Dilek, Güvenç, Serhat: **Türkiye'nin Akdeniz Siyaseti (1923-1939): Orta Büyüklükteki Devlet Diplomasisi ve Deniz Gününün Sınırları,** İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları, 2014.

Belenli, Tuğba: "Akdeniz'de Meçhul Denizaltı Saldırıları ve Nyon Konferansı-1937," **Gazi Akademik Bakış***,* C.12*,* No:24, 2019, s. 163-190.

Berenskötter, Felix: "Anxiety, time, and agency," **International Theory**, C.12, 2020, pp. 273-290.

Berkes, Niyazi: **Türkiye'de Çağdaşlaşma,** İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2002.

Bilge, Ahmet S., Esmer, Ahmet Ş., Gönlübol, Mehmet, Sander, Oral, Sar, Cem, Sezer, Duygu, Ülman, Haluk: **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1965),** Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1969.

Bilgin, Pınar: "Güvenlik Çalışmalarında Yeni Açılımlar: Yeni Güvenlik Çalışmaları," **SAREM Stratejik Araştırmalar Dergisi***,* C.8, No: 14, 2010, s. 69-96.

Booth, Oven, Walton, John: **İkinci Dünya Savaşı Tarihi: Fotoğraflar, Haritalar, Çizimler,** İstanbul, Kronik Kitap, 2023.

Browning, Christopher S.: "Geostrategies, Geopolitics and Ontological Security in The Eastern Neighbourhood: The European Union and The 'New Cold War'," **Political Geography**, C.62, 2018, 106-115.

Burçak, Rıfkı S.: "Siyasi Hadiselerin Tahlili: Vesikaların Işığı Altında,". (Çevrimiçi) https://www.gastearsivi.com/gazete/ulus/1949-05-25/2 , 28 Ağustos 2023.

Buzan, Barry: **People, States and Fear,** Sussex, Wheatsheaf Book, 1983.

Buzan, Barry: **İnsanlar, Devletler ve Korku,** İstanbul, Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, 2015.

Campbell, David: **Writing Security: United States Foreign Policy and the Politics of Identity.** Mineapolis, University of Minnesota, 1992.

Carr, Edward H: **The Twenty Years' Crisis, 1919-1939: An Introduction to the Study of International Relations,** London, Macmillan, 1946.

Carvalho, Benjamin de: "Sovereignty in International Relations," **Routledge Handbook of Historical International Relations**, Ed. By B. d. Carvalho, J. C. Lopez, H. Leira. London, Newyork: Routledge, 2021, pp.221-230.

Cihan, Ali R: **İsmet İnönü'nün TBMM'deki Konuşmaları 1920 – 1973,** Ankara, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, 1993.

Criss, Nur B.: "Turkey's Foreign Policies During the Interwar Period (1923–1939)," **Turkish Foreign Policy: International Relations, Legality and Global Reach**, Ed. By P. G. Ercan, Chambridge, Palgrave Macmillan, 2017, pp. 17-38.

Çırakman, Aslı: **From the "Terror of the World" to the "Sick Man of Europe": European Images of Ottoman Empire and Society from the Sixteenth Century to the Nineteenth,** New York, Peter Lang, 2002.

Çağaptay, Soner: "Otuzlarda Türk Milliyetçiliğinde Irk, Dil ve Etnisite," **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik**, Dü. Tanıl Bora, İstanbul, İletişim, 2002, s. 245-262.

Çağaptay, Soner: "Kim Türk, kim Vatandaş? Erken Cumhuriyet Dönemi Vatandaşlık Rejimi Üzerine Bir Çalışma," **Toplum ve Bilim**, C.98, 2003, 166-185.

Çelik, Ahmet: **İkinci Dünya Savaşı Sürecinde Türkiye'de Muhalif Basın (1939-1945),** İstanbul, Hiperyayın, 2021.

Çetinsaya, Gökhan: "Dış Politikanın Yüzyılı: Süreklilik ve Değişim," **Cumhuriyet: Asırlık Bir Muhasebe**, Dü. M. Ö. Alkan, İstanbul, İletşim Yayınları, 2023, s. 181-224.

Defay, Alexandre: **Jeopolitik,** Ankara, Dost Kitabevi, 2005.

Deringil, Selim: **Denge Oyunu: İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994.

Erkin, Feridun C. : **Dışişlerinde Yıl Anılar-Yorumlar**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1980.

Ertan, Temuçin F.: "Lozan Konferansı'nda Türkiye: İmparatorluğu İhya Etmek mi, Bağımsız Bir Devlet Kurmak mı?" **Toplumsal Tarih**, C.355, 2023, s. 20-25.

Ertem, Helin S. "Kimlik ve Güvenlik liskisine Konstrüktivist Bir Yaklasım: "Kimligin Güvenligi" ve "Güvenligin Kimligi"," **Güvenlik Stratejileri**, C.8, No:16, 2012, s. 177-237.

Esen, Berk, Baysal, Başar: **Eleştirel Güvenlik ve Türkiye Uluslararası İlişkilerde Alternatif Yaklaşım**, İstanbul, İletişim, 2022.

Gearóid Ó Tuathail S. D.: **The Geopolitics Reader**, London and New York, Routledge, 2006.

Giddens, Anthony: **The Consequences of Modernity**, Cambridge, Polity Press, 1990.

Giddens, Anthony: **Self and Society in the Late Modern Age**, Cambridge, Polity Press, 1991.

Giddens, Anthony: **Modernite ve Bireysel Kimlik**, İstanbul, Say Yayınları. 2019.

Gilbert, Martin: **The Second World War: A Complete History**, New York, RosettaBooks, 2004.

Gleason, Philip: "Identifying Identity: A Semantic History,". **The Journal of American History**, V. 9, No:4, 1983, 910-931.

Guerin, Daniel: **Faşizm ve Büyük Sermaye**, İstanbul, Suda, 1975.

Gray, Colin S.: **Strategy and Politics**, London and Newyork, Routledge, 2016.

Grew, John H. : **İlk ABD Büyükelçisinin Türkiye Hatiralari Atatürk ve İnönü**, İstanbul, İstanbul Kitapçılık, 1966.

Güçlü, Yücel: "The Basic Principles and Practices of the Turkish Foreign Policy Under Atatürk," Belleten, V. 64, No: 241, 2000, pp. 949-968.

Gülbak, Okan: "Azınlıkları İzlemek: Popüler Kültür Yapımlarında Tarihsel Azınlıkların Estetik Temsili," **Geçmişten Günümüze Azınlıklar ve Etnik Gruplar: Kimlik, Etnisite, Kültür**, Dü. Y. T. Serter, İstanbul, Nobel Akademik Yayınlık, 2023, s. 205-223.

Gürün, Kamuran: **Dış İlişkiler ve Türk Politikası (1939'dan Günümüze Kadar),** Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1983.

Hale, William: **Türk Dış Politikası: 1774-2000,** İstanbul, İletişim, 2003.

Hobsbawm, Eric: **The Age of Extremes: The Short Twentieth Century: 1914-1991**, Great Britain, Abacus, 1995.

Hobsbawm, Eric: **Kısa 20. Yüzyıl: 1914-1991 Aşırılıklar Çağı**, İstanbul, Everest Yayınları, 2020.

Hopf, Ted: "The Promise of Constructivsim in International Relations Theory," **International Security**, V. 23, No:1, 1998, pp.171-200.

Huymans, Jef: "Security! What Do You Mean? From Concept to Thick Signifier," **European Journal of International Relations**, V. 4, No:2, 1998, 226-255.

İlhan, Suat: **Türklerin Jeopolitiği ve Avrasyacılık**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 2001.

İnönü, İsmet: **İsmet İnönü'nün Hatıraları: Büyük Zaferden Sonra Mudanya Mütarekesi ve Lozan Anlaşması**, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 1998.

İnönü, İsmet: **Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşiler: 1933-1938**, Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, 2003.

Karaosmanoğlu, Ali L.: "The Evolution of the National Security Culture and the Military in Turkey,"**Journal of International Affairs**, V.54, No:1, 2000, 199-216.

Karpat, Kemal H.: "Türk-Sovyet İlişkileri," **Cumhuriyet'in İlk Yüzyılı**, Dü. K. Karpat, İstanbul, Timaş Yayınları, 2023, s. 368-395.

Katzenstein, Peter J.: **The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics**, New York, Columbia University, 1996.

Keleş Yıldız, S., Çankaya Bayraklı, Z: "Türk Arşiv Belgelerine Göre 1923-1939 Yılları Arasında Türkiye ve Almanya Ticari İlişkileri: Savaş, Kriz ve Anlaşmalar,". **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi,** C.18, No:2, 2023, s.500-525.

Kennedy, Paul: **The Rise and Fall of the Great Powers: Economic Change and Military Conflict from 1500 to 2000**, New York, Random House, 1987.

Kinnvall, Catarina, Mitzen, Jennifer: "An Introduction to the Special Issue: Ontological Securities in World Politics," **Cooperation and Conflict**, V. 52, No:1, 2016, pp. 1-9.

Kissinger, Henry: **Diplomacy**, New York, Simon and Schuster, 1994.

Krickel-Choi, Nina C.: "State Personhood and Ontological Security As A Framework of Existence: Moving Beyond İdentity, Discovering Sovereignty," **Cambridge Review of International Affairs**.V.37, No:1, 2024, pp. 3-21.

Laing, R. David: **The Divided Self: An Existential Study in Sanity and Madness**, London, Penguin Books, 1964.

Mackinder, Halford: "The Geographical Pivot of the History (1904)," **Geographical Journal**, V. 170, No: 4, 2004, pp. 298-321.

Mahrad, Ahmed: "İkinci Dünya Savaşı'nda Alman İşgal Bögelerinde Yaşayan Türk Yahudilerinin Akıbeti," **Tarih ve Toplum**, C. 18, No: 108, 1992, 16-27.

Mango, Andrew: **Atatürk: Modern Türkiye'nin Kurucusu**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1999.

Marshall, Tim: **The Power of Geography: Ten Maps That Reveal The Future of the World**, London, Elliot Thompson, 2021.

Mearsheimer, John: **The Tragedy of Great Power Politics**, New York, Norton, 2001.

Mitzen, Jennifer: "Ontological Security in World Politics: State Identity and the Security Dilemma," **European Journal of International Relations**, V. 12, No: 3, 2006, pp. 341-370.

Oran, Baskın: "İç ve Dış Politika İlişkisi Açısından II. Dünya Savaşında Türkiye'de Siyasal Hayat ve Sağ-Sol Akımlar," **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, No:3, 1969, s. 229-275.

Overy, Richard: **The Oxford Illustrated History of World War II**, Oxford: Oxford University Press, 2015.

Parker, Richard A. C.: **The Second World War: A Short History**, Oxford, Oxford University Press, 2001.

Payaslı, Volkan: "Atatürk'ün Dış Politika Zaferi: Hatay'ın Türkiye'ye İltihakının Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşiv Belgeleri Üzerinden Değerlendirilmesi (1936-1939)," **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, No:44, 2023, s. 55-100.

Rich, Norman: **Great Power Diplomacy Since 1914**, Boston, McGraw-Hill, 2003.

Ringmar, Erik: "On the Ontological Status of the State,"**European Journal of International Relations**, V. 2, No:4, 1996, pp. 439-466.

Roberts, Geoffry: "The Soviet Decision for a Pact with Nazi Germany," **Soviet Studies**, V.44, No: 1, 1992, pp. 57-78.

Rotschild, Emma: "What is Security?" **Daedalus**, V. 124, No: 3, 1998, pp. 53-98.

Rumelili, Bahar: **Conflict Resolution and Ontological Security: Peace Anxities**, Oslo, Routledge, 2015.

Rumelili, Bahar, Adısönmez, Umut C.: "Uluslararası İlişkilerde Kimlik-Güvenlik İlişkisine Dair Yeni bir Paradigma: Ontolojik Güvenlik Teorisi," **Uluslararası İlişkiler**, C.17, No: 66, 2020, 23-39.

Sander, Oral: **Siyasi Tarih: 1918-1994**, Ankara, İmge Kitabevi, 1985.

Singer, J. David: "The Level of Analysis Problem in International Relations," **World Politics**, V. 14, No: 1,1961, pp. 77-92.

Sontag, Raymond, Bedie, James: **Nazi-Soviet Relations 1939-1941: Documents from the Archives of the German Foreign Office**, Washington DC, United States Department of the State, 1948.

Soysal, İsmail: **Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları**, İstanbul, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000.

Steele, Brendt: "Foreign Policy Analysis and Ontological Security Studies," **The Oxford Handbook of Foreign Policy Analysis**, Ed. By J. Kaarbo, C. G. Thies, Oxford, Oxford Press, 2024, pp. 115-133.

Steele, Brendt: **State, Ontological Security in International Relations: Self-identity and IR**, New York, Routledge, 2008.

Subotic, Jelena: "Narrative, Ontological Security, and Foreign Policy Change," **Foreign Policy Analysis**, V.12, No: 4, 2015, pp. 1-18.

T.C. Dışişleri Bakanlığı: **Türk Dış Politikasında 50 Yıl: Montreux ve Savaş Yılları (1935-1939)**, T.C. Dışişleri Bakanlığı, Araştırma Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü, 1973.

Türkeş, Mustafa: "The Balkan Pact and Its Immediate Implications for the Balkan States: 1930-34," **Middle Eastern Studies**, V. 30, No: 1, 1994, pp. 123-144.

Taylor, Alan J: **The Origins of the Second World War**. London, Hamilton, 1961.

Tekeli, İlhan, İlkin, Selim: **Dış Siyaseti ve Askeri Stretejileriyle İkinci Dünya Savaşı Türkiyesi**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2013.

Thomson, David: **Europe since Napoleon**, London, Penguin, 1990.

Toprak, Zafer: "Türkiye'de "Sol Faşizm" ya da Otoriter Modernizm 1923-1946," **Toplum ve Bilim**, No:54-55, 2004, 84-99.

Toprak, Zafer: **Atatürk: Kurucu Felsefenin Evrimi**, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020.

Toprak, Zafer: "80. Yıl Dönümünde Lozan Barış Antlaşması," **Toplumsal Tarih**, No: 115, 2003, s. 64-71.

Tosun, Ulvi U.: "Akdeniz'in Güvenliği İçin Kararlı Bir Adım: Nyon Konferansı (1937)," **Turcology Research**, No: 75, 2022, s. 549-557.

Ullman, Richard: "Redefining Security," **International Security**, V. 8, No: 1, 1983, 129-153.

Waever, Ola: "Peace Research of the 1990s,", **Identities**. Ed. by J. Balazs, H. Wiberg, Budapest, Akademiaikiado, 1993, pp. 529-530.

Waever, Ola: "Aberystwyth, Paris, Copenhagen: The Europeanness of New "Schools" of Security Theory in an American Field," **Thinking the International Differently : Worlding Beyond the West** Ed. by A. B. Tickner, Abingdon, Routledge, 2012, pp. 48-71.

Walt, Stephen M.: "The Renaissance of Security Studies," **International Studies Quarterly**, V. 35, No: 2, 1991, pp. 211- 239.

Waltz, Kenneth N.: **Uluslararası Politika Teorisi**, Ankara, Phoenix, 2015.

Watt, Donald: "Document: The Secret Laval-Mussolini Agreement of 1935 on Ethiopia," **Origins of Second World War II,** Ed. By E. M. Robertson, London, MacMillan, 1961, pp. 225-242.

Weisband, Edward: **Turkish Foreign Policy 1943-1945 Small State Diplomacy and Great Power Politics**, Princeton University Press, 2015.

Wendt, Alexander: "Anarchy is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics," **International Organization**, No: 2, 1992, pp. 391-425.

Wendt, Alexander: **Social Theory of International Politics**, Cambridge, Cambridge University Press, 1999.

Wendt, Alexander: "The State as Person in International Theory," **Review of International Studies**, V. 30, No:2, 2004, pp. 289-316.

Wendt, Alexander: **Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi**, İstanbul, Küre Yayınları, 2012.

Williams, Paul D.: **Security Studies: An Introduction**, London and New York: Routledge, 2008.

Wilt, Alen F.: "The Significance of the Casablanca Decisions, January 1943,". **The Journal of Military History**, V. 55, No: 4, 1991, pp. 517-529.

Wolfers, Arnold: "National Security as an Ambiguous Symbol," **Political Science Quarterly,** V. 67, No:4, 1952, pp. 481-502.

Zarakol, Ayşe: "States and Ontological Security: A Historical Rethinking," **Cooperation and Conflict**, 2016, V. 52, No: 1, pp. 1-21.

Zarakol, Ayşe: **Yenilgiden Sonra: Doğu Batı ile Yaşamayı Nasıl Öğrendi**. İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları, 2018.

EKLER

Ek 1: Türkiye’nin jeopolitik belirleniminde önem teşkil eden anlaşmalar

Ocak 1920: Osmanlı Millet Meclisi'nin, Atatürk tarafından Sivas Kongresi'nde sınırları çizilen Ulusal Ant'ı (Misak-ı Milli) ilan etmesi.

Mart 1921: Moskova Anlaşması ile Sovyet Rusya'nın Yeni Türkiye'yi tanıması.

Ekim 1921: Türkiye-Sovyet Rusya Dostluk ve Kardeşlik Anlaşması.

Ekim 1921: Kars muahedesi.

Temmuz 1923: Lozan Anlaşması'nın imzalanarak Türkiye Cumhuriyeti’nin uluslararası alanda tanınmasının başlaması.

Ekim 1923: Türkiye Cumhuriyeti'nin resmi olarak ilan edilmesi.

Ağustos 1924: Lozan Anlaşması'nın uluslararası toplum tarafından tasdik edilmesi.

Aralık 1925: Türkiye-Sovyet Rusya Dostluk ve Saldırmazlık Paktı'nın imzalanması.

Haziran 1926: İngiltere ile olan Musul anlaşmazlığının çözülmesiyle güney sınırlarının belirlenmesi.

Mayıs 1928: İtalya ile saldırmazlık anlaşması.

Nisan 1931: Atatürk'ün seçim bildirgesinde "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh" sloganını kullanması.

Nisan 1933: Fransa ile Osmanlı'dan kalan borçlar meselesinin çözülmesi.

Ağustos 1939: Sovyet-Alman Saldırmazlık Paktı.

Ekim 1939: Türkiye-Fransa-İngiltere üçlü ittifak anlaşması

Eylül 1940: Almanya, İtalya ve Japonya üçlü paktı.

Haziran 1941: Türkiye, Almanya ile saldırmazlık paktı imzalaması.

Ek 2: Kriz değerlendirmesinde dikkate alınan olaylar kronolojik liste

Kasım 1933: İsmet İnönü'nün bir demeçte barışçıl kimliği devlet fikrinin temeli olarak vurgulaması.

Mart 1934: İsmet İnönü'nün Ankara İnkılap Kürsüsü'nün açılışında yaptığı konuşma.

Ağustos 1934: İnönü'nün yaptığı bir demekte Türk ve Rus devrimlerinin benzerlikleri ve ortak amaçları üzerine vurgu.

Şubat 1937: İsmet İnönü'nün Financial Times için Atatürk ile ilgili yazı katkısında bulunması.

Mart 1939: Almanya'nın Bohemya ve Moravya'yı işgal etmesi.

Mart 1939: İngiltere ve Fransa'nın, Polonya'nın işgaline karşı Polonya'ya garanti vermesi.

Nisan 1939: İtalya'nın Arnavutluk'u işgal etmesi.

Nisan 1939: İngiltere ve Fransa'nın Yunanistan ve Türkiye'ye garanti verilmesi.

Nisan 1939: Türkiye'nin, İngiltere ve Fransa'nın garantilerine olumlu yanıt vermesi.

Nisan 1939: Sovyetlerin Ankara'ya gelen DB yardımcısı Potemkin'in açıklamaları.

Nisan 1939 - Mayıs 1939: Türkiye ve Sovyetler arasında yapılan görüşmeler.

Mayıs 1939: Türk-Sovyet ilişkilerinin devamlılığına dair görüşmelerin sona ermesi.

Mayıs 1939: Türk-İngiliz İlişkileri ve Deklarasyonu.

Haziran 1939: Türk-Fransız Deklarasyonu.

Haziran 1939: Hatay'ın Anavatana Dahli.

Eylül 1939: Türk-Sovyet görüşmelerinin başlaması.

Eylül 1939: Almanya'nın Polonya'ya saldırması ve Sovyetlerin Polonya'ya girmesi.

Ekim 1939: Türk-Sovyet görüşmelerinin akamete uğraması.

Mayıs 1940: Almanya'nın Fransa'ya saldırması.

Ekim 1940: İtalya'nın Yunanistan'a saldırması.

Ekim 1940: İtalya'nın Yunanistan'a saldırısı.

Ekim 1940: Berlin'de yapılan Molotof-Hitler görüşmelerinde Sovyet-Alman anlaşmazlıklarının başlaması.

Kasım 1940: Molotov'un Alman Dışişlerine belge göndermesi.

Mart 1941: Bulgaristan'ın Alman-İtalyan ittifakına katılması.

Haziran 1941: Barbarossa Harekatı başlaması.

Haziran 1941: Almanya'nın, Sovyetlere saldırması.

Aralık 1941: ABD'nin savaşa girmesi.

Ocak 1942: İngiltere'nin Türkiye için herhangi bir tehdit olmadığını belirtmesi.

Ağustos 1942: Türkiye'nin tarafsızlık siyasetine sıkıca bağlı olduğunu belirtmesi.

Ocak 1943: Kazablanka Konferansı.

Ocak 1943: Adana-Yenice Konferansı.

Ağustos 1943: Quebec Konferansı**.**

Aralık 1943: Kahire Konferansı**.**

Ekim 1943: Moskova Konferansı.

Kasım 1943: Tahran Konferansı.

Ocak 1944: Askeri yardım hususlarıyla ilgili başlayan Türk-İngiliz görüşmeleri.

Şubat 1944: Türk-İngiliz görüşmelerinin akamete uğraması.

Nisan 1944: Türkiye'nin Almanya'yla ticaret hacmini azaltması.

Kasım 1944: Türkiye'nin, on iki ada üzerinde hiçbir teritoryal talep içerisinde olmadığını Yunan Hükümetine bildirmesi.

Şubat 1945: Yalta Konferansı.

Şubat 1945: Türkiye'nin müttefiklerle birlikte hareket ederek Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmesi.

Mart 1945: Türk-Sovyet ilişkilerini belirleyen tarafsızlık ve saldırmazlık paktının feshi.

Mayıs 1945: Almanya'nın teslim oluşu.

Temmuz 1945: Postdam Konferansı**.**

Ağustos 1945: Japonya'nın teslim oluşu.

ÖZGEÇMİŞ

Eğitim Bilgileri

- Doktora (2018- Devam ediyor)
  İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler (Siyasal)

- Yüksek Lisans (2011-2018)
  Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler (İngilizce)
  Tez Adı: *Understanding Turkey's Syria Policy during the AK Party Era: From desecuritization to securitization*

- Lisans (2007-2011)
  Işık Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler (İngilizce/%100 ÖSYM Burslu)

Mesleki Deneyim

Öğretim Görevlisi (2021 Şubat- Devam ediyor)

İstanbul Ticaret Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler (İngilizce)

Araştırma Görevlisi (2012 Aralık-2020 Ağustos)

İstanbul Ticaret Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler (İngilizce)

Akademik Çalışmalar

1- Makaleler

- Gülbak, O. (2023). Searchıng For Ontologıcal Securıty: Bıographıcal Narratıve Of "New Turkey" In The Early Turkısh Republıc Perıod. İstanbul Ticaret Üniversitesi Dış Ticaret Dergisi, 1(3), 69-79. https://doi.org/10.5281/zenodo.8377936

- Gülbak, O., & Mutlu Gülbak, G. (2023). “I realized that I can express myself”: Motivational Drives behind Freshmen Attendance in Lectures. Yükseköğretim Dergisi, 13(2), 237-245. https://doi.org/10.53478/yuksekogretim.1267327
- Gülbak, O., & Ayyıldız, E. (2023). Gönüllülük Çalışmaları Kapsamında İnsan Doğasını Sorgulamak: Farkındalık Topluluğu Örneği. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 22(46), 97-114. https://doi.org/10.46928/iticusbe.1162684
- Gülbak, O. “İmparatorluğun Son Savaşı: Birinci Dünya Savaşı’na Nasıl Ve Neden Girdik?”. Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi 4, sy. 8 (Temmuz 2022): 1031-34. https://doi.org/10.53718/gttad.1097584.
- Gülbak, O. (2022). Konuk Kim? Konuk Eden Kim?:19.yy Osmanlı Topraklarında Arapçılık Fikrinin Gelişiminden Portreler ve Misafirperverlik İmgeleri. Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 5(1), 189-208.
- Gülbak, O. (2020). Öğretim Üyeleri Perspektifinden Araştırma Üniversitesi Girişimi: Bir Vakıf Üniversitesi Örneği. Üniversite Araştırmaları Dergisi, 3(3), 124-130. https://doi.org/10.32329/uad.784293

2- Kitap ve Kitap Bölümleri

- Güvenliğin Sürdürülebilirliği: 21. Yüzyılda Güvenlik Çalışmaları, Sosyal Bilimlerde Sürdürülebilirlik Çalışmaları, Editör: Yunus Özcan, Hiper Yayın, 2024.
- Azınlıkları İzlemek: Popüler Kültür Yapımlarında Tarihsel Azınlıkların Estetik Temsili, Geçmişten Günümüze Azınlıklar ve Etnik Gruplar -Kimlik, Etnisite, Kültür, Editör: Yelda Tutan Serter, Nobel Yayıncılık, 2023.

3- Bildiriler

- Gülbak, O., (2023). Popüler Jeopolitik ve Dış Politika: Kurtlar Vadisi Irak'tan Filistin'e Türk Dış Politikasında Jeopolitik Temsiller . II. Siyasi İlimler Türk Derneği Kongresi (pp.25). Ankara, Turkey
- Gülbak, O., (2022). Dış Politikaya Ontolojik Güvenlik Çerçevesinden Bakmak: Korku ve Endişe Arasında İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Tarafsızlığı . I. Ulusal Siyaset Bilimi Kongresi, İstanbul, Turkey
- Gülbak, O., (2022). Dijitalleşen Dünyada Güvenliğin Tarihsel Sosyolojisi: Ontolojik Güvenliğin Başat Analiz Birimi Olarak İnsan. Dijitalleşen Dünyada Birey, Toplum ve Siyaset Kongresi, İstanbul, Turkey
- Gülbak, O., (2021). Understanding Turkey's Geopolitical Orientation towards Balkans – Identity Consolidation or Security Seeking . Barış İçinde Birlikte Geleceğe: Uluslararası Balkan Sempozyumu
- Gülbak, O., (2019). Bir Güvenlik Problemi olarak Türkiye'de Suriye Tasavvuru . III. Uluslararası EUREFE'19 Kongresi, Aydın, Turkey
- Gülbak, O., (2017). Kriz ve Değişim Politikası Zamanlarında Türkiye'nin Güvenlik Kavramsallaştırmasını Anlamak: Güvenlik-sizleştirmeden Güvenlikleştirmeye Türkiye'nin Suriye Politikası. 9. Uludağ Uluslararası İlişkiler Kongresi, Bursa, Turkey
- İçöz, E., Gülbak, O., & Beyribey, T., (2014). Just One Click Away: Searching for the Enemy through National Security Agency Surveillance System", Multiple Paradigms Multiple World . 13th METU IR Conferences, Ankara, Turkey
- Gülbak, O., & Yıldız, A. M., (2013). Modernleşme Kuramının Uluslararası İlişkiler Öğrencileri Üzerindeki Etkisi. Kriz Kritik Konferansları 4 – Üniversitenin Kriz Kritiği, Sakarya, Turkey